3. VERNE

VIIETEISTKÜMNEAASTANE KAPTEN

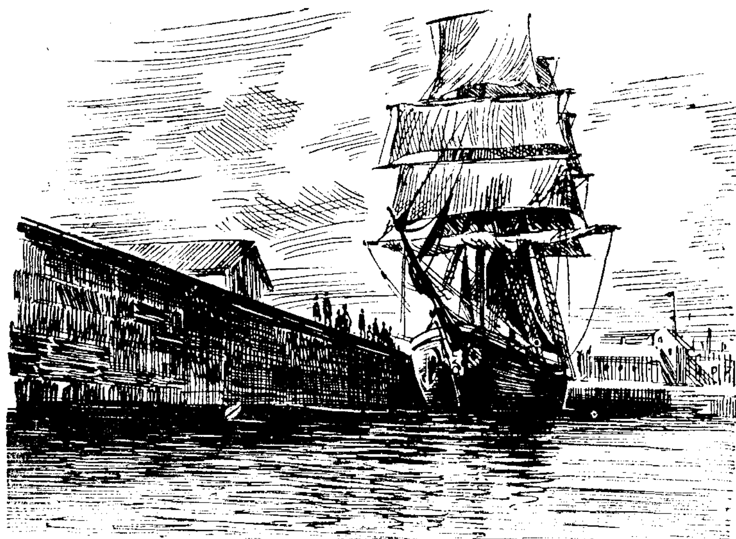

£ESTI RIIKLIK KIRJASTUS • TALLINN
1956

Originaali tiitel:

Jules Verne.
UN CAPITAINE DE QUINZE ANS.
Tõlklnud S. Tul.
Illustreerinud R. Kaljo.

I OSA

IPEATÜKK KAHEMASTILINE «PILGRIM»

2. veebruaril 1873 aSUS prikk «Pilgrim» 43° 57' lõunalaiusel ja 165° 19' läänepikkusel Greenwichi meridiaani järgi.

See neljasajatonnine purjekas, mis San Franciscos varustati ulatuslikuks püügiretkeks lõunameredele, kuuIus James W. Weldonile, rikkale Kalilornia laevaomanikule; purjeka komandoriks oli juba mitrnendat aastat Kapten Hull.

«Pilgrim» oli üks väiksemaid, kuid paremaid laevu flotillis, mille James W. Weldon saatis igal hooajal kas Beringi väina taha, põhjameredele, või Tasmaania kal-lastele ja Kap Horni juurde, Lõuna-Jäämere piirkonda.

Purjekas oli suurepärase käiguga ja otstarbekalt taglastatud, mis võimaldas tal tungida väiksearvulise meeskonnaga lõunapoolkera ligipääsmatute jäämägedeni. Kui laev sattus keset jääd, mis triivib suveti Uus-Meremaa [a Healootuse neeme vahel, palju väiksemal laiuskraadil kui põhjapoolkera meredel, oskas kapten «kuiva nahaga pääseda», nagu madrused ütlevad. Tõsi küll, siin triivisid vaid väikesed jääpangad, mis olid üksteise vastu põrgates kulunud ning soojadest hoovustest õõnestatud ja mis enamikus sulavad juba Vaikse ookeani või Atlandi ookeani vetes.

Kapten Hull oli tubli meremees ja laevastiku üks osavamaid harpuunijaid. Tema käsutuses oli viiest madrusest ja ühest jungast koosnev meeskond. Sellest aga ei jätkunud vaalapüügiks, rnis nõuab rohkesti osavõtjaid. Inimesi oli vaja niihästi loomade püügiks kui ka saagi tükeldamiseks. Kuid James W. Weldon leidis, nagu mõned teisedki laevaomanikud, et San Franciscos on kõige otstarbekam palgata ainult laeva kohaleviimiseks vajalik arv mehi. Uus-Meremaal oli küllalt osavaid harpuunijaid, seal leidus mercmehi kõigist rahvustest, kes olid laevadelt ära karanud

voi muidu tegevuseta ja kes kõik hooajaks teenistust otsisid. Vaalapüügihooaja lõppedes maksti neile nende tasu ja lasti nad maale, kus nad jäid ootama, kuni vaalapüüdjad neid järgmisel aastal uuesti vajavad. Sel kombel said laevaomanikud meremeeste toojõudu kõige paremini ära kasutada ja sealjuures ühtlasi ka palkade arvel kokku hoida.

Nii toimis ka «Pilgrimi» kaptcn.

Prikk saabus alles äsja järjekordselt püügiretkelt lõuna-polaarjoone piirkonnas. Õli ja vaalaluid oli ta saanud napilt. Juba tollal muutus saak üha kehvemaks. Armutu hävitamise tagajärjel oli vaalu vähe järele jäänud. Põhja-Jäämere vaal «Nordcaper» ja lõunamerede vaal «Sulpher-boltone» olid täiesti kadumas. Kalurid asusid taas püüdma vaguvaalu, tohulu suuri imetajaid, kelle rünnakud olid võrdlemisi hädaohtlikud.

Ka kapten Hull oli äsjasel retkel püüdnud vaguvaalu, ent järgmine kord kavatses ta sõita suurematele laiuskraadidele ja, kui tarvis, purjetada Claire'i ja Adelieni, milliste maade avastajaks oli kahtlemata «Astrolabi» ja

«Zelee» kuulus komandör, prantslane Dumont d'Urville, kuigi ameeriklane Wilkes seda küsitavaks püüdis teha.

Sel hooajal ei olnud «Pilgrimil» õnne. Jaanuari alguses, kui lõunapoolkeral lahenes kesksuvi ja vaalapüüdjail polnud veel üldse aeg tagasi pöörduda, oli kapten Hull sunnitud püügikohtadelt lahkuma. Abimeeskond, käputais viletsaid vennikesi, keeldus sõna kuulmast ja kaptenil tuli neist vabaneda.

«Pilgrim» võttis kursi loodesse, Uus-Meremaa suunas. 15. jaanuaril jõudis ta Waitemata'sse, Aucklandi sadamasse, mis asub Hauraki väina sopis, saarestiku põhjapoolseima saare idarannikul. Siin laskis kapten hooajaks palgatud vaalapüüdjad maale.

Laeva meeskond avaldas rahulolematust: enam kui kakssada tünni õli jäi tavalisest laadungist puudu. Nii hnlba püüki polnud neil veel kunagi olnud. Kapten Hull pöördus tagasi pettunult nagu kogenud jahimees, kes esimest korda elus peaaegu ilma jahisaagita jääb. Ta enesearmastus oli puudutatud ja ta ei võinud andestada neile sellidele, kes orna tõrkumisega püügiretke nurja ajasid.

Asjatult püüdis kapten Hull Aucklandis uusi rneeskonnaliikmeid värvata. Kõik meremehed olid juba teenistuses teistel vaalapüügilaevadel. Püügi jätkamisest tuli paratamatult loobuda. Kapten valmistus juba Aucklandist lahkuma, kui tema poole pöörduti ootamatu palvega võtta pardale mõned reisijad. Ta ei saanud keelduda.

Aucklandis viibis parajasti «Pilgrimi» omaniku abikaasa proua Weldon, terna viieaastane poeg Jack ja nende sugulane, keda kutsuti nõbu Benediktiks. James W. Weldon, kes käis vahetevahel äriasjus Uus-Meremaal, oli nad kaasa võtnud, kavatsedes koos nendega San Franciscosse ka tagasi sõita. Kuid enne ärasõitu haigestus väike Jack üpris raskel kujul. Et äriasjad aga harra Weldonit tungivalt Kaliforniasse nõudsid, sõitis ta ära, jättes oma naise, poja ja nõbu Benedikti Aucklandi.

Möödus kolm kuud - kolm rasket, mehest lahus veedetud kuud, mis näisid proua Weldonile lõputuna. Viimaks Jack paranes ja kui proua Weldonile teatati «Pilg-rimi» saabumisest, võisid nad mõelda koju tagasipöördumisele.

Et sõita San Franciscosse, oleks proua Weldon tollal pidanud sõitrna esmalt Austraaliasse ja istuma seal ümber mõnele «Golden Age'i» kompanii

ookeaniaurikule, mis Papeiti[1] kaudu peavad ühendust Melbourne'i ja Panama maakitsuse vahel. Jõudnud Panamasse, oleks tal tulnud oodata, kuni asub teele Kalifornia vahet sõitev ameerika aurik. Selline teekond oleks aga olnud aeganõudev ja ümberistumiste tõttu eriti väsitav lastega reisijaile.

Kui «Pilgrim» Aucklandi sadamasse jõudis, ei kõhelnud proua Weldon hetkegi, vaid palus kapten Hulli, et see ta koos lapse, nõbu Benedikti ja vana neegritarist hoidja Naniga San Franciscosse viiks. Sõita kolm tuhat meremiili purjekal! Kuid kapten Hulli laev oli suurepärases sõidukorras, ja ilm endiselt imekaunis! Kapten Hull nõustus neid pardale võtrna ja andis isegi oma kajuti proua Weldoni kasutada. Reis võis kesta nelikümmend kuni viiskümmend päeva ja kapten soovis, et proua Weldon tunneks end tema laeval võimalikult mugavalt.

Sõit «Pilgrimiga» osutus seega mitmeti kasulikuks. Halb oli ainult see, et «Pilgrim» pidi oma laadungi lossima Valparaisos, Tsiilis, mistõttu retk paratamatult pidi rohkem aega võtma. Sealt edasi jai vaid soita piki Ameerika rannikut iilespoole ja kui puhub soodne maatuul, on see osa teekonnast igati meeldiv.

Proua Weldon oli muide vapper naine, keda meri porrnugi ei kohutanud. Ta oli kolmekiimneaastane ja hea tervisega. Mitu korda oli ta vintsutusrohkeil sõitudel mehega kaasas olnud, harjunud pikkade mereretkedega ja seepärast ei kartnud ta ka nüüd selle väikse laevaga hea õnne peale välja sõita. Ta teadis, et kapten Hull on suurepärane meremees, keda James W. Weldon täielikult usaldab, «Pilgrim» aga tugev, hea käiguga laev, millele omataoliste hulgas vaevalt võistlejat leidus. Oli avanenud hea juhus ja seda ei tohtinud kasutamata jätta.

Mõistagi pidi nõbu Benedikt kaasa sõitma.

Nõbu Benedikt oli umbes viiekümneaastane tubli mehike. Kuid vaatamata viiekümnele eluaastale polnud

[1] Papeiti e. Papeete - sadamalinn Tahiti saarel. *Tõlk.*

sugugi mõistlik teda üksinda majast välja lasta. Pigem vibalik kui kogukas, pigem kiitsuke kui kõhn, kondise näo ja tohutu suure koljuga, mida katsid väga tihedad juuksed, oli ta üks neist väärikaist kuldprillidega teadlastest, kes on ääretult pehmeloomulised ja head, kes kogu oma eluks jäävad suurteks lasteks; nad elavad väga vanaks, aga surevad saja-aastaste beebidena.

«Nõbu Benedikt» - nii kutsusid teda kõik, ka need, kes ei olnud perekonnaliikmed. Oma heasüdamlikkuse tõttu oli ta tõesti igaühele nõbu asemel; kuid nõbu, kes ei tea, kuhu panna oma pikki käsi ja jalgu ning kes on saamatu isegi kaige tavalisemas olukorras.

Ei või just öelda, et nõbu Benedikt oma kaaslastele otse koormaks oleks olnud, kuid raskusi ta siiski valmistas nii endale kui teistele. Ta oli vähenõudlik, harjus kõigega, ent kui tema eest ei hoolitsetud, võis ta päevade kaupa söömata ja joomata olla. Teda ei seganud ei liigne soojus ega käre külm ja ta näis pigem kuuluvat taime- kui loomariiki. Ta meenutas viljakandmatut ja väheste lehtedega puud, mis ei paku varju ega toida kedagi, kuid omab kuldset südant.

Selline oli nõbu Benedikt. Ta oleks meelsasti tahtnud kaasinimestele kasulik olla - oleks ta seda vaid suutnud!

Kuid teda armastatigi nimelt ta puuduste pärast. Proua Weldon kohtles teda kui oma last, kui oma väikse Jacki vanemat venda.

Nõbu Benedikti kasuks tuleb öelda, et ta polnud mingi laiskleja. Otse vastupidi, ta oli töömees. Loodusteadus, tema ainuke huviala, valdas kõiki ta meeli ja mõtteid.

Kui ütleme «loodusteadus», siis on sellega vist siiski liiga palju öeldud.

Nagu me teame, koosneb see teaduseharu zooloogiast, botaanikast, mineraloogiast

ja geoloogiast. Nõbu Benedikt polnud aga vähimalgi määral botaanik, mineraloog või geoloog.

Kas oli ta zooloog selle sõna kõige laiemas mõttes, midagi Uue-Maailma[1] Cuvier[2] taolist, kes analüüsi teel

I Uus-Maailm - läänepoolkera mandrid, Ameerika. *Talk.*

2 Georges Cuvier (1769-1832) - tuntud prantsuse loodusteadlane. *Tõlk.*

lahutab looma üksikosadeks ja sünteesi abil ta uuesti kokku seab, üks neist sügavate teadmistega inimestest, kes pühendavad oma elu loomariigi täielikule tundrna-õppimisele? Kas uuris rneie lihtsameelne, kuid töökas teadlane loomariigi eri hõimkondi, klasse, seltse, sugukondi, perekondi ja liike ning kõiki iseärasusi, mis neid üksteisest eraldavad?

Ei.

Kas pühendas nobu Benedikt end selgrooliste - imetajate, lindude, roomajate ja kalade uurimisele?

Ei, seda mitte.

Või huvitasid teda eelkõige molluskid, alates peajalgsete ja lõpetades sammalloomadega? Võib-olla oli ta juba tunginud kõigisse malakoloogia[1] saladustesse?

Ka seda mitte.

Kas olid need viimati kiirelised - okasnahksed, meduusid, polüübid, soolteussid, käsnad ia ripsloomad, kes teda hilisööni larnpi põletama sundisid?

Peab siiski tunnistama, kiirelised need ei olnud. Zooloogiast jäävad nimetada veel ainult lülijalgsed ja järelikult olid nemad nõbu Benedikti ainuke uurimisala.

Lülijalgsed aga jagunevad kuude klassi: putukad, hulkjalgsed, ämblikulised, koorikloomad, vääneljalalised ja lüliussid.

Tõtt öelda, nõbu Benedikt ei osanud eraldada vihmussi apteegikaanist, kakandit toruvähist, harilikku ämblikku ebaskorpionist, krevetti konnast ega tuhatjalgset skolopendrist.

Kes nobu Benedikt siis lõppeks oli? Tavaline entomoloog.

Kahtlernata ütleb nüüd igauks, et entomoloogia on ju ometi loodusteaduse osa, mis tegeleb lülijalgsete uurimisega. Nii see muidugi üldjoontes on, kuid sõna «entomoloogia» on omandanud ka kitsama tähenduse. Tema all mõistetakse ainult putukateadust, seega teadust, mis tegeleb loomadega, kellede keha koosneb kolmest lülist, kes omavad kolm paari jalgu ja kannavad seetõttu nimetust «kuusjalgsed».

I rnalakoloogia - zooloogia osa, mis tegeleb molluskite uurimisega. *Tõlk.*

Et nõbu Benedikt piirdus vaid sedalaadi lülijalgsete uurimisega, siis oli ta ainult entomoloog.

Sellest ei järeldu veel kaugeltki, et nõbu Benediktil oleks vähe tegemist olnud. Putukate klass jaguneb mitte vähem kui kümnesse seltsi: 1) sihktiivalised, näit. tarakanid ja kilgid; 2) võrktiivalised, näit. sipelgakiilid, kiilid; 3) kiletiivalised, näit. mesilased, herilased, sipelgad; 4) soomustiivalised, näit. liblikad: 5) poolkõvakoorelised, näit. rohutirtsud, lehekirbud, kirbud; 6) kõvakoorelised, näit. lehepõrnikad, jaaniussid; 7) kahetiivalised, näit. sääsed. moskiitod, kärbsed; 8) lehviktiivalised, näit. stiilopsid; 9) nugilised, näit. Täid; 10) tiivutud putukad, näit. soomuklased.

Mõned nendest seltsidest, näit. kõvakoorelised, koosnevad kolmekümnest

tuhandest liigist ja kahetiivalised kuuekümnest tuhandest liigist. Uurimismaterjalist seega puudust ei ole, ühele inimesele on seda enam kui küllalt.

Nõbu Benedikt pühendus täielikult ja ainuüksi entomoloogiale. Ta tegeles selle teaduseharuga eranditult kogu aeg, isegi magades, sest siis nägi ta kuusjalgseid unes. Varrukail, kaeluse küljes, kübara voodris ja vesti käänistes oli tal lugematu arv nööpnõelu. Kui ta monelt linnataguselt jalutuskäigult tagasi tuli, oli ta kübar lausa putukatekogu, mis nii seest kui väljast kubises nõela otsa torgatud põrnikaist.

Et sellest veidrikust täielikku pilti saada, piisab, kui lisada, et huvi entomoloogia vastu tõigi nõbu Benedikti koos harra ja proua Weldoniga Uus-Merernaale. Ta kollektsioon rikastus seal mitme haruldase leiuga, ja mõistagi soovis ta need võimalikult peatselt orna kabinelis San Franciscos vastavatesse vahedega kastikestesse liigitada.

Kuna proua Weldon tahtis pojaga Ameerikasse tagasi pöörduda, siis oli täiesti loomulik, et nõbu Benedikt pidi nendega kaasa sõitma.

Hädaohu korral oli nõbu Benedikt küll kõige viimane, kellelt abi loota, kuid õnneks tõotas reis kulgeda viperusteta, sest aastaaeg oli soodus ja laeva kapten mees, kes vääris proua Weldoni täit usaldust.

«Pilgrim» seisis Waitemata sadamas kolm päeva. Selle aja sees tegi proua Weldon vajalikke ettevalmistusi

reisiks. Ta kiirustas väga, sest ta ei tahtnud, et «Pilgrimi» ärasõit tema tõttu viibiks. Ta vallandas pärismaalastest teenijad ja 22. jaanuaril asus ta «Pilgrimile», võttes endaga kaasa ainult oma poja Jacki, nõbu Benedikti ja Nani, vana neegritarist hoidja.

Nõbu Benedikt tassis laevale terve oma putukatekogu, mille ta oli paigutanud vastavasse karpi. Kogus leidus muuhulgas ka mõni kõvakooreliste röövmardikate hulka kuuluv staliliin-põrnikas, kelle silmad asuvad pealael ja keda senini arvati leiduvat ainult Uus-Kaledoonias. Nõbu Benediktil soovitati kaasa võtta ka mürgine amblik «katipo», nagu maoorid[1] seda nimetavad. «Katipo» hammustus on inimesele peaaegu alati surmav. Ämblik aga ei kuulu putukate klassi ja seetõttu ei omanud ta nõbu Benedikti silmis pisimatki väärtust. Ta keeldus sellest põlglikult ja luges oma kõige väärtuslikumaks leiuks Uus-Meremaa stafiliin-põrnikat.

Mõistagi kindlustas nõbu Benedikt oma putukatekogu suure summa eest. Temale oli ta kollektsioon palju väärtuslikum kui õli ja vaalaIuude laadung «Pilgrimi» laadruumis.

Kui proua Weldon ja ta kaaslased olid pardale asunud ja laeva sõiduvalmis seati, astus kapten Hull oma reisijate juurde ning sõnas:

«Juhin teie tähelepanu sellele, proua Weldon, et teie sõit «Pilgrimil» toimub teie isiklikul vastutusel.»

«Milleks te mulle seda ütlete, härra Hull?» küsis proua Weldon.

«Ütlen seda seepärast, et ma pole saanud teie abikaasalt vastavat korraldust ja teiseks pole reis prikil nii ohutu kui selleks ettenähtud reisilaeval.»

«Kas te tõesti arvate härra Hull, et mu rnees, kui ta veel siin viibiks, ei võtaks meiega seda reisi ette «Pilgrimil»?» küsis proua Weldon.

«Kindlasti võtaks, proua.» vastas kapten Hull, «niisama kindlasti nagu ka mina kogu oma perekonnaga «Pilgrimil» sõidaksin. «Pilgrim» on siiski tubli laev, vaatamata ebaõnnestunud püügirdkele. Mina usaldan teda täiesti, nii nagu üldse võib usaldada laeva, mille

1 maoori - Uus-Merernaa põliselanik. *Tõlk,*

komandöriks on aastaid oldud. Hoiatasin teid ainult seepärast, proua Weldon, et ise mitte kogu vastutust kanda ja selleks, et veel kord toonitada - «Pilgrimi» pardal ei ümbritse teid mugavus, millega olete harjunud.»

«Kui asi seisab vaid mugavuse puudumises, kapten Hull, siis see mind küll ei häiri,» vastas

proua Weldon. «Ma ei ole selline tülikas reisija, kes aina nuriseb kabiinide kitsuse või kehva toidu üle.»
Proua Weldon heitis hetkeks pilgu väikesele Jackile, kelle kätt ta oma pihus hoidis, ja sõnas siis otsustavalt: «Asugem teele, kapten Hull!»
Kapten kaskis sedamaid hiivata ankru. Heisati purjed ja «Pilgrim» väljus Aucklandi sadamast ning vättis kursi Ameerika rannikule.
Ent kolme päeva pärast hakkas puhuma tugev idatuul ja prikk oli sunnitud kurssi muulma ning alustama lOOvimist.
Seetõttu asus laev 2. veebruaril ikka veel palju suuremal laiuskraadil, kui see kaptenile meeldis, ja kõrvaltvaatajale võis tunduda, nagu kavatseks prikk sõita ümber Kap Horni, selle asemel, et kõige lühemat teed Uuele Kontinendile[1] purjetada.

II Peatükk DICK SAND

Meri oli rahulik ja sõit kulges igati hästi, kui suunast kõrvalekaldumist mitte arvestada.
Proua Weldoni käsutusse anti kõige mugavam ruum «Pilgrimil». Et laeval parakajut ja pupp[2] puudusid, kuhu reisijaid oleks saadud paigutada, tuli proua Weldonil leppida kapten Hulli tagasihoidliku meremehe-eluruumiga, mis asus ahtris. Kapten Hull pidi tublisti peale käima, enne kui proua Weldon nõustus tema kajutit endale võtma. Sellesse kitsasse kajutisse asus proua Weldon oma lapse ja vana Naniga. Seal pidas ta ka oma

1 Uus-Kontinent - Ameerika. *Tõlk:*
2 pupp - kinnine pealisehitus laeva ahtritekil. *Tõlk.*

söögiajad koos kapteni ja nõbu Benediktiga, kelle käsutusse oli antud sealsamas kõrval väike ruumike.
Kapten ise leidis endale peavarju kajutis, mis oleks kuulunud vanemohvitserile, kui laeval oleks vanemohvitser olnud. «Pilgrimil», nagu me juba teame, oli võimalik vanemohvitserita toime tulia.
«Pilgrimi» meeskonnaliikmete, tublide ja toekate mere-meeste vahel valitses tihe sõprus ja üksmeel. See oli neil juba neljas ühine püügihooaeg. Kõik nad olid põhjaameeriklased, pärinesid Kalifornia rannikult ja tundsid üksteist juba ammu.
Oma peremehe abikaasasse, proua Weldonisse, suhtusid need vaprad merekarud väga sõbralikult ja olid talle piiritult ustavad. Peab ütlema, ka neid huvitas laeva sissetulekute suurendamine ja siiani olid nad hästi teeninud. Kuna neid oli vähe, ei pidanud nad ühtegi tööd liiga raskeks, ja mida enam nad rühkisid töötada, seda kõrgemaks tõusis nende tasu iga püügihooaja lõpul, kui palkasid maksti. Seekord aga tõotas sisselulek kujuneda päris väikeseks ja nad olid nendele tõrksatele sellidele Uus-Meremaalt üpris pahased.
Ainult üks mees pardal ei olnud ameeriklane. Selle mehe nimi ali Negoro. Päritolult portugaallane, rääkis Negoro laitmatult inglise keelt ja pidas prikil koka vähenõudlikku ametit.
«Pilgrimi» endine kokk oli Aucklandis laevalt põgenenud ja et Negoro oli parajasti tööta, siis pakkus ta end tema asemele. Negoro oli sõnaaher ja endassetõmbunud mees, ei seltsinud palju teistega, kuid oma ameti kohuseid täitis korralikult. Kapten Hull tegi nähtavasti hästi, et ta selle mehe tööle võttis, sest siiani polnud kellelgi põhjust tema üle nuriseda.
Kapten Hull siiski kahetses, et ta ajanappuse tõttu polnud Negoro mineviku kohta küllaldaselt andmeid hankinud. Negoro ilmes, õigemini tema vaates oli midagi, mis kaptenile hästi ei meeldinud, ja kui laeva kitsasse ja kodusesse ringi võetakse tundmatu, siis ei tohiks jätta tema senise eluga lähemalt tutvumata.

Negoro võis olla umbes neljakümneaastane. Sale ja lihaseline, keskmist kasvu, väga tumedate juuste ja päikeses pruunistunud nahaga mõjus ta sitke mehena

Kas tal mingisugust haridust oli? Kindlasti. Seda võis järeldada juba mõningaist ta väljendustest, mis tal mõnikord üle huulte libisesid. Oma elust ei rääkinud ta kunagi ja oma perekonna kohta ei lausunud ta iialgi ühtegi sõna. Kust ta tuli, kus ta senini oli elanud, sellest polnud kellelgi vähimatki aimu. Seda, millega ta kavatseb edaspidi tegelda, teati sama vähe. Temast teati ainul nii palju, et Valparaisos ta kavatseb laevalt lahkuda. Polnud kahtlust, Negoro oli kummaline inimene. Igatahes merernees ta ei paistnud olevat. Näis, nagu tunneks ta mereasjandust isegi vähem kui tavaliselt laevakokad, kes osa oma elust on veetnud merel,

«Pilgrimi» kõikumine ja õõtsumine aga ei valmistanud talle vähimalgi määral ebameeldivusi, nagu tavaliselt neile, kes esmakordselt merd sõidavad, ja koka kohta oli see küllaltki suur asi.

Kokka võis näha harva. Päeval toimetas ta enamasti kitsas kambüüsis[1] pliidi ees, mis võttis enda alla suurema osa kogu ruumist. Kui saabus öö ja tuli pliidi all kustus, tõmbus ta oma «kamorkasse» meeskonnaruumi tagasopis. Seal heitis ta kohe pikali ja vajus unne.

Nagu me eespool mainisime koosnes «Pilgrimi» meeskond viiest madrusest ja ühest jungast.

Viieteistkümneaastane junga oli leidlaps. Hüljatud kohe pärast sündimist, leiti ja kasvatati ta üles hoolekande poolt.

Dick- Sand - nii oli nooruki nimi - pärines tõenäoliselt New-Yorgi osariigist, ja arvatavasti selle pealinnast.

Eesnimi Dick - lühend Richardist - anti väikesele orvule kaastundliku mööduja mälestuseks, kes ta möni tund pärast sündimist leidis. Perekonnanimi pandi talle tema leiukoha, Sandy[2] -Hook'i järgi Hudsoni suudmes, kust algab New-Yorgi sadam.

Dick Sand tõotas sirguda keskmist kasvu, kuid tugeva kehaehitusega meheks. Tema põlvnemises anglosaksidest ei saanud keegi kahelda. Ta oli pruunide juustega ja sinister, kirkalt säravate silmadega. Meremeheamet

1 kambüüs – laeva köök. Tõlk.

2 sand – (ingl.k.) liiv. Tõlk.

oli teda juba kaunikesti karastanud eluvõitlusteks, Tema arukas näos väljendus tahtejõud. See oli vapra, mitte hulljulge inimese nägu. Sageli tsiteeritakse neid Vergiliuse sõnu ühest tema lõpetamata värsist:

«Audaces fortuna juvat ... »,

kuid neid tsiteeritakse valesti. Poeet ütles:

«Audentes fortuna juvat ... »

Õnn naeratab tavaliselt mitte hulljulgeile, vaid vapraile. Hulljulge toimib enamasti mõtlernatult. Vapper enne mõtleb, siis tegutseb. Ja selles on vahe.

Dick Sand oli «audens». Viieteistkurnneaastaselt oskas ta juba iseseisvalt otsustada ja oma otsuseid ka teoks teha. Elav ja tasakaalukas ühtlasi, meeldis ta kõigile. Ta ei teinud suuri sõnu ja käitus tagasihoidlikult, vastandina enamikule omaealistest. Juba varajases nooruses, kus eluraskused harilikult veel peamurdmist ei valmista, juurdles ta oma viletsa elu üle ja tõotas «endast ise mehe teha».

Ja ta pidas sona - aastais, kus teised temavanused olid alles lapsed, oli temast juba sirgunud nooruk.

Kärme ja osav igas töös, oli Dick Sand üks neist õnnelikest, kellede kohta võib öelda, et nad sündisid kahe vasaku jala ja kahe parema käega. Nendel inimestel on kõigeks õnnelik käsi ja nad ei astu kunagi valet sammu.

Nagu ütlesime, kasvatas Dicki üles hoolekanne. Algul pandi ta lastekodusse, kus väikeste orbude jaoks alati leidub ruumi. Neljaaastasena käis ta juba koolis ja õppis lugema, kirjutama ning arvutama.

Juba varakult tundis Dick huvi mere vastu. Kaheksaaastasena läks ta lõunameredel ühendust pidavale kaugesõidupostilaevale laevapoisiks. Seal õppis ta mere-meheametit maast madalast, nagu seda peabki õppima. Laevaohvitserid tundsid Dicki vastu huvi ja nende juhtimisel omandas ta üha enam teadmisi. Laevapoisist pidi varsti saarna junga, muidugi ainult lühikeseks ajaks. Inimesel, kes mõistab juba lapsena, et töö on elu seadus, kes teab juba noorelt, et igapäevast leiba tuleb teenida

palehigis, seisavad ees suured ülesanded, sest temal on jõudu ja tahet neid täita.

Kui Dick töötas veel laevapoisina ühel kaubalaeval, äratas ta kapten Hulli tähelepanu. Tubli poiss meeldis vaprale meremehele, ja mõni aeg hiljem jutustas kapten temast oma peremehele James W. Weldonile. Viimane tundis orvu vastu elavat huvi ja võttis enda kanda tema koolitamise kulud San Franciscos.

Kuni Dick Sand ei olnud veel nii vana, et õppida navigatsioonis vajalikku kõrgemat matemaatikat, paelusid teda koolis kõige enam geograafia ja reisikirjeldused. Oma teoreetilisi teadmisi ei jätnud ta praktikasse rakendamata. Lõpetanud kooli, laks ta «Pilgrimile» nooremaks madruseks. Kalapüügiretki peab hea meremees tundma niisama põhjalikult kui kaugesõite. Need on heaks eelkooliks kõigele, mida meremeheamet endaga kaasa toob. Pealegi sõitis ta laeval, mis kuulus terna heategijale James W. Weldonile ja mida juhtis ta isalik sõber kapten Hull. Seega oli Dick Sand nüüd tõesti heas olukorras,

Kui kaugele ulatus Dicki kiindumus Weldoni perekonda, kellele ta nii palju tänu võlgnes, seda näitab koige kujukamalt kõik edaspidine. Mõistagi oli nooruk üliõnnelik, kuuldes, et proua Weldon tuleb «Pilgrimi» pardale. Proua Weldon oli mitu aastat asendanud talle ema, ja väikest Jacki armastas ta nagu noorernat venda. Wel-donid omakorda teadsid, et nende poolt külvatud seeme oli langenud viljakandvasse mulda. Orvu südames valitses tänutunne, ja kui tal ühel päeval oleks tulnud anda oma elu nende eest, kes tal võimaldasid õppida, siis oleks ta seda viivitamata teinud. Ehkki alles viieteistkümneaastane, mõtles ja toimis Dick Sand kui kolmekümne aastane.

Proua Weldon tundis oma kaitsealust. Väiksemagi rahutuse-kübemeta võis ta Jacki tema hooleks jätta. Dick Sand arrnastas last, ja et viimane seda mõistis, siis kiindus ka tema orna «suurde venda».

Pikkadel töövabadel tundidel, mis on sagedased, kui meri on rahulik ja purjed seadmist ei vaja, olid Dick ja Jack peaaegu alati koos. Noor madrus näitas väike-mehele kõike, mis talle meremeheametis huvi võis pak-

kuda. Proua Weldon ei tundnud põrmugi hirmu, nähes, kuidas Jack end Dicki saatel vantidele[1] vibutab, fokkmasti[2] marsile[3] või braamtengi saalingutele[4] ronib ja noolena mööda falle[5] alla vuhiseb. Dick oli ikka kas tema ees või taga, valmis teda toetama või kinni hoidma, kui tema lapsekäed harjutuste kestel väsivad. Jackile tuli see koik suuresti kasuks: tänu igapäevasele treeningule ja kargele meretuulele sai ta «Pilgrimi» pardal peagi tagasi haiguse kestel kaotatud jume.

Selline oli elu «Pilgrimil». Selliselt kulges ülesõit ja kui ilmad oleksid olnud veidi soodsamad, poleks ei reisijail ega «Pilgrimi» meeskonnal olnud põhjust millegi üle

nuriseda.

Püsis pidev idatuul ja see tegi kaptenile muret. Ta ei saanud laeva kuidagi soovitud kursile. Pealegi oli karta, et Kaljukitse pöörijoone läheduses satutakse täielikku tuulevaikusse, mis laeva veel enam teelt kõrvale viib; ekvaatoriaalhoovus omakorda võis teda armutult paisata läände. Kapten kartis takistusi peamiselt proua Weldoni pärast, kuigi ta neid vältida ei saanud. Kui ta peaks kohtama oma teel mõnd Ameerikasse sõitvat ookeaaniületajat, siis palub ta oma reisijaid sellele ümber istuda. Kahjuks püsis aga «Pilgrim» liiga suurel laiuskraadil, et kohata mend Panamasse suunduvat aurikut. Pealegi ei oInud siis veel ühendus Austraalia ja Uue-Maailma vahel nii tihe nagu pärastpoole.

Siiski tuli loota, et kõik läheb kõige paremini, ja peaaegu juba näiski, et miski ei häiri seda nii ühetoonilist ülesõitu. Ent 2. veebruaril, selle jutustuse alguses märgitud pikkusel ja laiusel leidis aset ootamatu sündmus.

Oli haruldaselt kirgas hommik. Kell võis ol1a umbes üheksa; Dick Sand ja Jack olid seadnud endid fokkbraamtengi saalingutele istuma. Sealt võisid nad näha kogu laeva ja üsna suurt osa ookeanist. Nende selja taga

1 vant - laeva küljelt masti toetav köis või tross. *Tõlk.*

2 fokkmast - purjeka esimene mast vöörist arvates. *Talk.*

3 marss - platvorm masti ülaosas, kasut. horisondi vaatlemiseks. *Talk.*

4 saaling - masti ja tengi (teng - masti pikendus) ühendav ristpuu, *Talk.*

S fall - köis purje tõstmiseks. *Talk.*

kattis horisonti ainult grootmast[1] brigantiinpurje ja topseiliga, varjates osa merd ja taevast. Eneste ees voogude kohal nägid nad pukspriiti[2] ja selle kolme kliivrit, mis olid tihedasti tuult täis ja sarnanesid kolme eri suuruses tiivaga. Nende jalge ees paisus fokkpuri ja nende kohaI ülal kõrgusid väike marsspuri ja väike braampuri, mille trossi tuulehood siia-sinna kõigutasid. Pööranud rohkem tuulde, sõitis prikk vasakul halsil[3].

Dick Sand seIgitas parajasti Jackile, et «Pilgrim» ei lähe isegi siis ümber, kui ta kaldub tublisti paremale küljele, sest laeva last on õigesti paigutatud ja koik osad tasakaalus.

Korraga katkestas teda väikemees: «Mis see seal on?»

«Näed sa midagi, Jack?» küsis Dick Sand ja tõusis saaling-utele püsti.

«Jaa, seal!» vastas väike Jack, näidates väliskliivri ja kliivri staakide[4] vahels, kust paistis tükike merd, Dick Sand vaatas teraselt näidatud suunas ja hüüdis siis kõlaval häälel:

«Laev ees, allatuule, paremas poordis! [5]»

III PEATÜKK PEREMEHETA LAEV

Dick Sandi hüüde peale oli kogu meeskond jalul. Vahivabad madrused ruttasid tekile.

Kapten Hull väljus oma kajutist ja suundus voori.

Tulid proua Weldon, Nan ja isegi ükskõikse ilmega nõbu Benedikt. Nad nõjatusid reelingule, et Dicki nähtud laeva paremini silmitseda.

Ainult Negoro jäi oma pugerikku, mis tiiitis kambiiiisi aset, Tervest

meeskonnast oli terna ainuke, keda oota-

I grootmast - purjeka teine mast vöörist arvates, *Tõlk.*

2 pukspriit - Jaeva ninast esile ulatuv palk, *Tõlk.*

3 halss - tuule suund purjede suhtes. *Tõlk.*

4 staak - tross, millega kinnitatakse laeva maste pikisuunas. Tõlk.

5 poord - laeva valiskiilg. *Tõlk.*

matu sündmus ei paistnud huvitavat. Teised kõik jälgisid tähelepanelikult kogu, mis hõljus lainetel umbes kolrne miili[1] kaugusel «Pilgrimist».

«Mis see küll võiks olla?» küsis üks madrustest. «Küllap mõni mahajäetud parv,» vastas teine. «Võib-olla on sellel parvel õnnetuid merehädalisi?» lausus proua Weldon.

«See selgub peagi,» vastas kapten Hull. «Aga see ei olegi parv, vaid hoopis küljeli kaldunud laevakere ... »

«Aga kas ta pole pigem mõni mereelukas, mõni suurekasvuline imetaja,» tähendas nõbu Benedikt.

«Ei usu,» vastas noor madrus.

«Mis see sinu arvates võiks olla, Dick?» küsis proua Weldon.

«Arvan sarnuti nagu kapten Hull, et küljeli kaldunud laevakere, proua Weldon. Selle vaskne kaitsepruss nagu säraks päikesekiirtes.»

«Jah .. , tõepoolest ... » vastas kapten Hull ja lisas, pöördudes tüürimehe poole: «Rool poordi, Bolton, kurss ühe rumbi[2] võrra paremale, et jõuaksime talle lähedale.~

«Kuulen!» vastas tüürimees.

«Mina jään orna arvamuse juurde,» sõnas nõbu Benedikt. «See on kindlasti mõni loom.»

«Aga siis peab see loom olema vasest,» vastas kapten Hull, «sest pole kahtlust, ta särab päikeses.»

«Teil tuleb igatahes nõustuda, nõbu Benedikt, et teie loom on surnud, ta ei liiguta end ju põrmugi.» tähendas proua Weldon.

«Oh, nõbu Weldon, kas on vähe esinenud juhtumeid, kus laevad kohtavad laineteharjul magavaid vaalu!» vastas nõbu Benedikt, kes hakkas juba muutuma põikpäiseks.

«Seda küll,» tähendas kapten Hull, «kuid seekord ei ole meil siiski tegemist vaalaga, vaid laevaga.»

«Eks saame näha,» vastas nõbu Benedikt, kes muide oleks olnud valmis loovutama kas või kõik arktilised ja antarktilised mereelukad ühe ainsa haruldase putuka vastu.

1 miil - 1852 rn. *Tõlk.*

2 rumb _ merel kasutatav nurgamõõdu ühik: 11° 15'. Tõlk.

«Rooli, Bolton, raoli!» hüüdis kapten uuesti, «aga vaata, et sa laeva vastu ei puutu. Möödu umbes kaabeltau[1] kauguselt. Seda logu me küll enam palju ei rikuks, aga meile võib ta viga teha, ja ma ei tahaks sugugi tõuget vastu «Pilgrirni» külge. Luhva[2] pisut, Bolton, luhva pisut!»

Kerge liigutus rooliga, ja «Pilgrimi» kurss, mis oli võetud otse laevale, kaldus

viimasest veidi kõrvale.

Nüüd oli prikk kummuli vajunud laevast umbes miili kaugusel. Madrused uurisid teda õhinal. Voib-olla on seal hinnaline laadung, mille saaks «Pilgrimile» üle tuua? On ju üldiselt teada, et päästetöödel kuulub üks kolmandik päästetud varanduse koguväärtusest päästjale, ja juhul kui laadung pole rikutud, on «Pilgrimi» meeskond teinud, nagu öeldakse, hea püügi. See oleks kahjutasu nende nurjunud retke eest.

Veerand tunni pärast oli prikk ujuvast kogust vähem kui poole miili kaugusel. See oli tõepoolest laev. Esmalt tuli nähtavale parem parras. Laev lamas niivord küljeli, et reeling ulatus peaaegu vette ja tekil liikumine näis võimatuna. Mastid olid minema pühitud. Vandiraudade küljes rippusid ainult mõned köiejupid ja katkised raaketid. Muljudasaanud kaarte ja plangutuse vahel haigutas suur auk.

«Sellele laevale on otsa sõidetud!» hüüatas Dick Sand. «Kahtlemata,» vastas kapten Hull, «ja lausa ime, et ta silmapilkselt põhja ei läinud.»

«Kui siin tegemist on kokkupõrkega,» tähendas proua Weldon, siis võib loota, et teine laev meeskonna päästis.»

«Tuleb loota, proua Weldon,» vastas kapten Hull, «kui need mehed mitte ise pärast kokkuporget paatides varju ei otsinud või kui nende laev mitte teekonda ei jätkanud, mida mõnikord kahjuks juhtub!»

«Kas tõesti, kapten! See oleks ju äärmiselt ebainimlik!» «Muidugi. proua Weldon", muidugi! ... Kuid taolisi juhturneid siiski esineb. Selle laeva meeskond näib aga ise lahkunud olcvat, sest pole näha ühtegi paati, mistõttu rna pigem arvan, et nad ise ilma päästjate abita püüdsid

1 kaabeltau - mere pikkusmõõt; umbes 180 m. *Tõlk.*

2 luhvama - purjelaeva rohkem vastu tuult pöörata. *Tõlk.*

kaldale [ouda. Aga nii kaugel Ameerika rannikust ja Okeaania [1] saartest see neil hill vaevalt onnestus!» «Selle katastroofi saladus ei tule vahest iialgi paevavalgele!» sonas proua Weldon. «Aga ehk on moni rneeskonnaliige veel praegugi pardal?»

«Vaevalt kiill, proua Weldon,» vastas kapten Hull, «nad oleksid meid juba marganud ja signaliseerinud. Aga selgitame kohe. Luhva pisut, Bolton, luhva pisut!» hiiiidis kapten Hull, naidates kaega suunda.

«Pilgrim» asus miiid laevast veel ainult kolme kaabeltau kaugusel; ei jaanud enam vahimatki kahtlust, et meeskond oli sealt lahkunud.

Kuid siis tegi Dick Sand vaikust noudva liigutuse: «Kuulake, kuulake!»

Koik kuulatasid pingsalt,

«Ma nagu kuuleksin haukumist,» sonas Dick Sand.

Tõepoolest, laeva siseruumidest kostis kume haukumine. Seal pidi olema koer, ja väga võimalik, et ta ei pääsenud välja, sest luugid võisid olla suletud. Näha teda igatahes veel ei võinud, sest hukkunud laeva tekk ei olnud veel nähtav,

«Olgu seal kas või ainult koer, me päästame ta, härra Hull!» sõnas proua Weldon. «Jaa ... jah! ... » hüüatas väike Jack ... «me päästame ta! Ma annan talle süüa! ... Ta hakkab meid kindlasti armastama ... Ema, ma lähen otsin talle tüki suhkrut! ... » «Jää siia, mu laps,» lausus proua Weldon naeratades. «Ma arvan, vaene loom on nälga suremas ja sinu suhkrutükile eelistab ta kindlasti rammusat putru.»

«Andke talle siis minu supp!» hüüdis väike Jack. «Ma saan väga hästi supita läbi.»

Nüüd oli haukumine juba palju selgemini kuulda. Mõlemat laeva lahutas kõige enam kolmsada jalga[2]. Korraga ilmus reelingu juurde tohutu suur koer, klammerdus sinna ja haukus veelgi meeleheitlikumalt kui enne.

«Howick,» sõnas kapten Hull allohvitseri poole pöördudes, «peatage laev ja

hoolitsege, et paat vette lastaks!»

1 Okeaania - Lõunamere saarestiku üldnimetus. *Tõlk.*

2 jalg - umbes 30 sm. *Tõlk.* .

«Pea vastu, kutsu, pea vastu!» hüüdis vaike Jack loomale, kes näis talle vaikse urinaga vastavat.

«Pilgrim» viidi kiiresti vastutuulde, nii et ta püsis peaaegu liikumatuna umbes poole kaabeltau kaugusel laevast.

Paat lasti alla ja kapten Hull, Dick Sand ning kaks madrust istusid sisse.

Koer haukus endiselt. Ta püüdis reelingust kinni hoida, ent kukkus kogu aeg tekile tagasi. Tundus, nagu ei oleks ta haukumine määratud neile, kes talle sõudes lähenesid. Ega ta viimati ei kutsunud laeva suletud madruseid või reisijaid?

«Äkki on seal tõesti moni eluga pääsenud merehädaline?» arutas proua Weldon.

«Pilgrimi» paat oli kummuli vajunud laevast veel ainult paari aerutõmbe kaugusel.

Äkki toimus koera olekus muudatus. Senisele haukumisele, mis päästjaid ligemale meelitas, järgnes vihane lõrin. Loom oli sattunud metsikusse raevu.

«Mis sel koeral ometi on?» imestas kapten Hull, kui paat sõitis ümber ahtri, et jõuda vee all oleva tekiosani.

Ei kapten Hull ega «Pilgrimi» pardal olijad ei märganud, et koer muutus vihaseks just sel hetkel, kui Negoro väljus kambüüsist, suundudes käila poole.

Kas tundis koer Negorot? Vaevalt usutav. Olgu kuidas tahes, ent Negoro, heitnud pilgu koerale, ei ilmutanud vähimatki üllatust, tõmbas vaid hetkeks kulmud kipra ja

läks kambüüsi tagasi.

Vahepeal oli paat sõitnud umber ahtri. Ahtripeeglil seisis nimi: «Waldeck». Ainult «Waldeck», kuna kodusadam puudus. Ent laeva kere kujust, teatud detailide järgi, mida meremehe silm otsekohe märkab, mõistis kapten Hull, et laev oli ameerika päritoluga, mida pealegi tõendas ta nimi. Peale selle kere polnud suurest, viiesajatonnisest prikist midagi järele jäänud.

Lai auk «Waldecki» vööris tähistas kohta, kuhu talle sisse sõideti. Pärast laeva küljeli vajumist jäi auk umbes viis-kuus jalga merepinnast kõrgemale; sellega võiski seletada, miks prikk veel põhja polnud vajunud.

Laevalael, mida kapten Hull terves ulatuses näha võis, polnud ainsatki merehädalist.

Koer eemaldus reelingust, libistas end keskmise avatud luugini ja haukus kord laeva sisemuses, kord väljas. «Kindlasti ei ole koer seal üksinda,» tähendas Dick Sand.

«Tõepoolest, näib nii,» lausus kapten Hull.

Siis sõideti piki vasakut parrast, mis oli pooleldi vee all. Veidi suurema lainetuse iuures oleks «Waldeck» kahtlemata mõne hetke jooksul põhja vajunud.

Laevalagi oli üleni tühjaks uhutud. Grootmastist ja fokkmastist polnud muud järel kui ainult riismed - mõlemad olid kaks jalga tekist kõrgemal pooleks murdunud ja nähtavasti vette paiskunud ning endaga kaasa viinud vandid, fallid ja purjed. Nii kaugele kui silm ulatus, polnud aga näha mingeid laevariismeid, millest võis järeldada, et katastroofist oli juba möödunud hulk päevi.

«Kui kokkupõrkel mõned ellu jäid, siis nälg ja janu tegid neile kindlasti lõpu, sest vesi pidi tungima toidukambrisse. Vaevalt leidub seal enam elavaid inimesi,» tähendas kapten Hull.

«Kindlasti leidub!» hüüdis Dick Sand, «kindlasti leidub! Muidu koer niimoodi ei hauguks! Seal peab olema elavaid inimesi!»

Sel hetkel, otsekui vastuseks noormehe hüüdele, libistas loom end merre ja hakkas vaevaliselt paadi poole ujuma; ta jõud näis olevat lõpukorral.

Koer tiriti paati, kus ta sööstis ahnelt mitte leivatüki järele, mida Dick Sand talle ulatas, vaid veenõu juurde, milles oli veidi joogivett.

«Vaene loom on janusse surernas!» hüüatas Dick Sand.

Seejärel hakati otsirna sobivat kohta, kust kõige kergemini «Waldeckile» pääseda; selleks eemalduti laevast mõne sülla[1] võrra. Koer nähtavasti arvas, et ta päästjad ei kavatse pardale minna: ta haaras hammastega Dick Sandi jakist ning hakkas uuesti kaeblikult haukuma.

Teda mõisteti. Kogu ta olekus ja haukumises avaldus valjendusrikkus, nagu oleks ta kõnelnud.

1 süld - 1,62 m. *Tõlk.*

Paat jõudis vasaku parda ankrupalgi juurde. Madrused sidusid selle sinna tugevasti kinni ning kapten Hull ja Dick Sand, jõudnud tekile koeraga üheaegselt, vinnasid endid tublisti jõudu pingutades mõlema masti riismete vahel haigutava luugini.

Luugi kaudu jõudsid nad laadruumi.

«Waldecki» laadruum oli pooleni vett täis ja laadungita. Prikk sõitis lastiga, milleks oli liiv. Vajunud kord vasakule, aitas liiv hoida laeva küljeli. Siin ei olnud midagi päästa.

«Siin ei ole kedagi!» sõnas kapten Hull.

«Mitte kedagi,» kinnitas ka noor madrus, käinud laadruumi eesmises osas.

Ent koer, kes oli jäänud tekile, üha haukus ja näis järjest enam tahtvat kapteni tähelepanu endale tõmmata. «Lähme tagasi,» sõnas kapten Hull. Mõlemad ilmusid tekile. Koer jooksis nende juurde ja tundus, nagu tahaks ta neid endaga pärakajutisse kutsuda.

Nad järgnesid koerale.

Pärakajuti põrandal lamasid viis inimest. Kahtlemata olid nad surnud.

Eredas päevavalguses, mis läbi ukseava sisse tulvas, märkas kapten Hull. et need olid neegrid.

Dick Sand astus ühe juurest teise juurde ja talle näis, et õnnetud veel hingavad. «Viime nad kohe «Pilgrimile»!» hüüdis kapten Hull. Mõlemad paati jäänud madrused kutsuti appi ja merehädalised kanti pärakajutist välja.

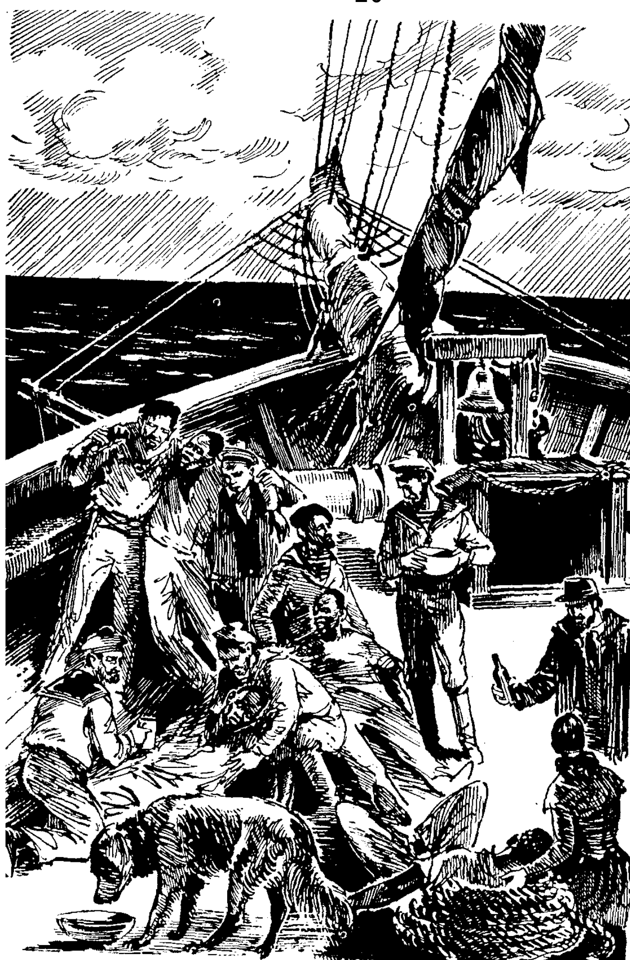
Nähti küll tublisti vaeva, kuid juba mõne minuti pärast lamasid kõik viis neegrit paadis. Praegu ei teadnud neist veel ükski, et neid püütakse päästa. Kapten siiski lootis nad südametilkade ja värske vee abil teadvusele tuua.

«Pilgrim» seisis hukkunud laevast umbes poole kaabeltau kaugusel ja paat jõudis kähku pärale.

Suurelt raalt lasti alla tali[1]; selle abil vinnati neegrid ükshaaval üles ja lõpuks lamasid koik viis «Pilgrimi» pardal.

Ka koer oli tulnud ühes.

I tali - üle mitme ratta jooksev köis, mis kergendab tõstmist. *Tõlk.*

«Vaesed õnnetud!» hüüatas proua Weldon merehädaliste elutuid kehi nähes.

«Nad on elus, proua Weldon! Me päästame nad! Me päästame nad tingimata!» hüüdis Dick Sand.

«Mis on nendega juhtunud?» küsis nõbu Benedikt.

«Oodake, kuni nad suudavad rääkida,» vastas kapten Hull, «küllap nad siis jutustavad meile orna loo. Aga kõigepealt anname neile pisut vett mõne tilga rummiga.» Ja pöördudes ümber, hüüdis ta:

«Negoro!»

Negoro nime kuuldes ajas koer end hüppevalmilt sirgu; ta karv tõusis turri ja hambad paljastusid.

Kokka ei ilmunud.

«Negoro!» kordas kapten Hul1. Uuesti näis koer marru sattuvat.

Negoro väljus karnbuusist.

Vaevalt oli ta tekile ilmunud, kui koer tema poole tormas ja talle kõrisse karata tahtis.

Kokk tõrjus koera eernale ahjuroobiga, millega ta oli end varustanud, ja madrustel õnnestus looma tagasi hoida.

«Kas te tunnete seda koera?» küsis kapten Hull kokalt.

«Mina? Ma ei ole teda kunagi näinud,» vastas Negoro.

«Imelik!» lausus Dick Sand endamisi.

IV PEATÜKK «WALDECKILT» PÄÄSTETUD

Orjadega kauplemine on Ekvatoriaal-Aafrikas veel praegugi laialt levinud. Inglise ja prantsuse ristlejaist hoolimata väljub iga aasta Angoola ja Mosambiki rannikult laevu orjadega, et viia neegreid mitmesugustcsse teistesse maadesse, ja peab kahjuks ütlema, tsiviliseeritud maadesse.

Kapton Hull teadis seda.

Siinsetes vetes küll tavaliselt orjapidajaid ei liikunud, kuid kapten seisis siiski küsimuse ecs, kas tema poolt päästetud neegrid pole mitte järelejäänud osa elavast laadungist, mida «Waldeck» võib-olla sõitis müüma

mõnele Vaikse ookeani kolooniale. Kui see tõepoolest on nii, siis saavad nad igatahes vabaks juba seetõttu, et nad olid tema laeval. Ta oleks meelsasti seda kohe neile teatanud.

Merehädaliste eest hoolitseti suure andumusega.

Proua Weldonil õnnestus Nani ja Dicki kaasabil neile sisse anda veidi head värsket vett, millest nad kahtlernata juba mitu paeva ilma olid olnud, ja pisut puljongit, ning sellest piisas, et neid teadvusele tuua.

Kõige vanem neegritest - ta võis olla umbes kuuekümne aastane - hakkas peagi jälle rääkima. Küsimustele vastas ta inglise keeles.

«Kas laev, millel te sõitsite, põrkas mõne teisega kokku?» oli kapten Hulli esimeseks küsimuseks.

«Jah,» vastas vana neeger. «Kümne paeva eest, ühel väga pimedal öö1, sõideti meie laevale otsa. Meie magasime ... »

«Aga mis sai «Waldecki» meeskonnast?»

«Kui meie tekile läksime, siis neid enam seal ei olnud, härra.»

«Võib-olla pääses meeskond selle teise laeva pardale?» küsis kapten Hull.

«Võib-olla, vähemalt tuleb loota, et pääses.»

«Ja see laev ei peatunud pärast kokkupõrget, et teid abistada?»

«Ei.»

«Või vajus ta ka ise põhja?»

«Ei, ta ei vajunud põhja,» raputas vana neeger pead, «sest me nägime, kuidas ta pimedusse kadus.»

See tundus kiill võimatuna, kuid teised ellujäänud kinnitasid sedasama. On enam kui tõsi, et mõned kaptenid pärast kohutavat kokkupõrget, mis juhtus nende ettevaatamatuse tõttu, eemale põgenevad, ilma et nad abistaksid nende poolt õnnetusse saadetud inimesi, ilma et nad üldse katsetki teeksid neid päästa!

Et kutsarid nii toimivad ja tänaval põhjustatud õnnetuse teiste hoolde jätavad, juba see väärib tõsist hukkamõistu. Kuid nende ohvritele on vähernalt silmapilkne abi kindlustatud. Et aga inimene merel voib inimese hätta jätta, see tundub lausa uskumatuna, see on lihtsalt häbiväärne!

Kapten Hull võis tuua mitu sellist ebainimlikkuse näidet ja ta oli sunnitud rõhutama, et taolisi juhtumeid, nii kohutavad kui nad olidki, esineb kahjuks sageli.

Kapten Hull jatkas paastetu kiisitlemist. «Kust «Waldeck» oma teekonda alustas?»

«Melbournist.»

«Niisiis, orjad te ei ole?»

«Ei, härra.» vastas vana neeger kiiresti, ajades end kogu pikkuses sirgu. «Me oleme Pennsylvania osariigi elanikud, vaba Ameerika kodanikud!»

«Mu sõbrad,» lausus seepeale kapten Hull, «võite mind usaldada: Ameerika priki «Pilgrimi» pardale tulekuga te oma vabadust ohtu ei asetanud.»

«Waldeckil» sõitnud viis neegrit pärinesid tõepoolest Pennsylvania osariigist. Kõige vanem neist müüdi Aafrikas kuueaastasena orjaks ja toodi Ameerikasse, kus ta juba hulk aastaid tagasi, pärast orjuse kaotamist, vabaks lasti. Mis puutub tema kaaslastesse, kes olid temast palju nooremad, siis nende isad olid saanud vabaks juba enne nende sündi ja nemad olid tulnud ilmale vabade kodanikena ning ühelgi valgel polnud kunagi olnud nende üle omandiõigust. Nad ei tundnud isegi neegrizargooni, kus ei kasutata artikleid ja pöördsõnu tarvitatakse ainult infinitiivis - zargooni, mis pärast orjusevastast sõda[1] pikkamööda välja suri. Neegrid olid Arneerikast vabatahtlikult lahkunud ja pöördusid ka sinna tagasi vabatahtlikult.

Nagu nad kaptenile jutustasid, teenisid nad töölistena ühe inglase juures, kellel olid Melbournis, LõunaAustraalias, tohutu suured istandused. Nad töötasid seal kolm aastat, saades head tasu; kui lepingu tähtaeg möödus, tahtsid nad Ameerikasse tagasi pöörduda. Nad läksid «Waldeckile», makstes ülesõidu eest nagu tavaliselt reisijad. 5. jaanuaril sõitsid nad Melbournist välja. Seitseteist päeva hiljem, ühel pimedal ööl, sõitis suur aurik «Waldeckile» sisse.

1 Siin on mõeldud Pohja-Ameerika kodusõda, sõda lõunariiklaste ja põhjariiklaste vahel (1861-1865). Põhjariiklased võitlesid neegrite vabastamise eest, lõunariiklased pooldasid orjust. Sõda lõppes 9. aprillil 1865 põhjariiklaste võiduga. *Tiilk,*

Nemad parajasti magasid. Mõni hetk pärast kokkupõrget, mis oli vaga tugev, tormasid nad tekile.

Mastid olid juba tekile langenud ja «Waldeck» küljeli vajunud, kuid põhja ta ei läinud, sest laadruumi polnud tunginud kuigi palju vett.

«Waldecki» kapten ja meeskond olid aga kadunud: nad kas kukkusid merre või klammerdusid «Waldeckiga» kokku põrganud laeva taglasesse[1]. Viimane põgenes

ega mõelnudki tagasi pöörduda.

Neegrid jäid üksinda küljeli kaldunud laevale, tuhande kahesaja miili kaugusele rannikust.

Kõige vanemat neegritest kutsuti Tomiks. Tema aastate, ta ettevõtliku iseloomu ja teadmiste tõttu, mis pika ja töörohke elu jooksul olid nii mõnigi kord proovile pandud, sai temast oma töökaaslaste juht.

Teised neegrid olid kahekümneviie- kuni kolmekümneaastased noormehed ja nende nimed olid Bat[2], - Bat oli vana Tomi poeg -, Austin, Akteon ja Herkules. Kõik neli olid hea kehaehitusega ja väga tugevad - KeskAafrika turgudel oleksid nad olnud heas hinnas. Kuigi nad olid saanud kohutavalt kannatada, võis neis kergesti tunda selle tugeva rahva suurepäraseid liikmeid, kelledele Põhja-Arneerika koolide vabameelne kasvatustöö oli juba vajutanud oma pitseri.

Nii jäid pärast kokkupõrget Tom ja ta kaaslased üksi «Waldeckile». Püsti nad seda elutut laevakere ajada ei suutnud, kuid ka lahkuda polnud sellelt võimalik, sest mõlemad päästepaadid purunesid kokkupõrkel. Nad olid sunnitud ootama, kuni möödub mõni laev. Hoovuse mõjul nihkus nende vrakk vähehaaval edasi, millega ongi seletatav, miks «Pilgrim» kohtas seda nii kaugel nende sõiduteest, sest väljunud Melbournist, oleks «Waldeck» pidanud asuma palju väiksemal laiuskraadil.

Kümne päeva jooksul, mis möödusid «Waldecki» kokkupõrke momendist kuni «Pilgrimi» silmapiirile ilmumiseni, elatasid neegrid endid toiduainetest, rnida leidsid trepikojas olevast kapist. Kuna nad sahvrisse ei pääse-

1 taglas - mastide, purjede, raade, fallide, sootide jne. üldnimetus. *Tõlk.*

2 Bat - lühend nimest Bartholomeus.

nud, mis oli üleni vee all, siis polnud neil joogivett janu kustutamiseks ja nad kannatasid kohutavalt, seda enam, et ka tekile kinnitatud veenõud olid kokkupõrkel purunenud. Piinatud janust, olid Tom ja ta kaaslased kümnenda päeva hommikul kaotanud teadvuse ja «Pilgrim» jõudis kohale viimasel minutil.

Kõike seda jutustas vana neeger nappide sõnadega ja tema tõearmastuses ei tarvitsenud kahelda. Ta kaaslased kinnitasid kõike, mida ta rääkis, ja ka sündmused tunnistasid õnnetute kasuks.

Veel üks «Waldeckilt» päästetud elusolend oleks rääkinud sama avameelselt - kui ta vaid oleks osanud end sõnades väljendada.

See oli koer, kes Negorot nähes eriti metsikuks muutus.
Midagi tõepoolest seletamatut oli terna antipaatias koka vastu.

Dingo - nagu koera kutsuti - oli tüüpiline UusHollandi[1] õuekoer. Ent «Waldecki» kapten ei kohanud teda mitte Austraalias, vaid kaks aastat tagasi leidis ta koera Aafrika läänerannikult, Kongo suudme lähedusest, kus ta näljast poolsurnuna ringi hulkus. «Walclecki» kapten jättis kauni looma enda juurde, ent koer oli raskesti seltsiv ja näis igatsevat oma kunagist peremeest, kellest ta nähtavasti vägivaldsel teel oli lahutatud ja keda selles üksildases maanurgas oli võimatu leida. Tema kaelarihma olid graveeritud tahed S. V. - See oligi kõik, mis ühendas teda minevikuga, mille saladusele oleks võinud igavesti lahendust otsida.

Dingo, tore ja tugev loom, palju suurern kui bernhardiinid, oli üks ilusamaid Uus-Hollandi koeri. Kui ta tagujalgadele tõusis ja pea selga heitis, oli ta kasvult mehe-pikkune. Oma väledate liigutuste ja sitkete lihaste tõttu kuulus ta kindlasti nende koerte hulka, kes kartmatult ründavad jaaguare ja pantreid ja kes ei karda isegi karuga silm-silma vastu seista. Dingo karv oli tihe ja punakaspruun, väikeste valgete laikudega ninal, ning ta saba oli jõuline ja võimas nagu lõvil. Vihahoos võis selline

koer olla vaga kardetav ja pole ime, et Negoro tema tervitusest just vaimustusse ei sattunud.

1 Uus-Holland - Austraalia vana nirnetus. *Tõlk.*

Tegelikult ei olnud Dingo aga sugugi kuri, kuigi ta inimestega raskesti seltsis. Pigem võis teda pidada kurvaloomuliseks. «Waldecki» pardal märkas vana Tom, et koer neegreid ei salli, Ta ei näidanud neile küll hambaid, kuid püüdis neid vältida, Võib-olla olid pärismaalased teda halvasti kohelnud, kui ta Aafrika rannikul ringi hulkus. Et Tom ja ta kaaslased olid tublid inirnesed, siis neile Dingo kunagi kallale ei sööstnud. Kõik need kümme päeva, mis merehädalised «Waldeckil» veetsid, hoidus ta neist eemale, toitus kes teab millest ja kannatas samuti kohutavat janu.

Need siis olidki ellujäänud «Waldeckilt», mille veevood peagi enda alla matsid. Laev oleks kindlasti endaga ookeani sügavustesse kaasa viinud ainult elutud kehad, kui mitte «Pilgrim», mis tuuleta ilmade ja vastutuule tõttu aeglaselt edasi liikus, ootamatult kohale poleks ilmunud ja kapten Hull neid päästnud.

Et päästetöö oleks täielik, tuli aidata merehädalistel kodumaale jõuda, mida otsustati ka teha, sest laeva hukkudes olid neegrid kaotanud kõik oma kolme aasta säästud. Pärast laadungi Valparaisosse toimetamist pidi «Pilgrim» sõitrna piki Ameerika rannikut Kaliforniasse. Seal oleks James W. Weldon Tomi ja ta kaaslased oma hoole alla võtnud - tema suuremeelne naine ei kahelnud selles - ja varustanud nad kõige vajalikuga sõiduks Pennsvlvania osariiki.

Tublid neegrid ei tarvitsenud enarn oma saatuse pärast muret tunda ja neil jäi vaid tänada proua Weldonit ja kapten Hulli. Kahtlemata võlgnesid nad neile palju, ja kuigi nad olid ainult vaesed neegrid, lootsid nad kord selle tänuvõla tasuda.

V PEATÜKK S. V.

«Pilgrim» jätkas teekonda, püüdes võimalikult kiiresti ida poole jõuda. Tuulevaikus püsis ja kapten Hull muutus juba üsna rahutuks. Et nad Valparaisosse nädala või teise hilinevad, see ei pannud teda veel muretsema, kuid

ta kartis, et tavalisest pikem ülesõit kujuneb tema reisijaile liialt väsitavaks. Ent proua Weldon ei kurtnud, vaid suhlus neid tabanud ebaõnnestumistesse üpris rahulikult.

Juba samal päeval, 2. veebruaril, kadus «Waldeck» silmist, Kapten Hull püüdis nüüd kõigepealt Tomi ja la kaaslasi võimalikult mugavasti elama paigutada. Kuna «Pilgrimi» ruhvis[1], väikeses tekil asuvas pealisehituses, nende jaoks ruumi ei olnud, siis paigutati nad käila. Kui ilm püsib ilus ja kuiv, võivad nad seal elada kogu üle-sõidu aja, sest need raskes töös karastunud tublid mehed ei esita kindlasti suuri nõudmisi.

Elu pardal, mille monotoonsusse kohtumine «Waldeckiga» veidi vaheldust oli toonud, hakkas jälle kulgema endist rada.

Tom, Austin, Bat, Akteon ja Herkules oleksid meelsasti tahtnud kasulikud olla. Ent kui tuul puhub kogu aeg ühest suunast ja purjed seisavad hästi, pole meremeestel mitte midagi teha. Aga kohe, kui osutus tarvilikuks purjesid juurde võtta, asusid Tom ja ta kaaslased meeskonnale õhinal appi. Ja peab tunnistama. kui vägilane Herkules juba mõnest köiest kinni haaras, siis oli seda ka tõesti tunda! See ligi kümne jala pikkune hiiglane võis vabalt asendada vintsi[2].

Tillukesele Jackile valmistas palju rõõmu hiiglast vaadata. Jack ei kartnud teda

põrmugi, ja kui Herkules ta nagu korgist nuku õhku tõstis, polnud rõõmuhõisetel

piiri.

Ta palus: «Tõsta mind hästi kõrgele!»

«Teeme seda kohe!» vastas Herkules.

«Olen rna vaga raske?»

«Mitte ei tunnegi.»

«Siis tõsta mind veelgi kõrgemale, nii kõrgele, kui ulatad.»

Herkules võttis Jacki tillukesed põlved oma tohutute kämmalde vahele ja jalutas temaga ringi nagu tsirkuse

artist. Jack tundus endale pikana-pikana ja see lõbustas.

I ruhv - laeva rneeskonnaruum, *Tõlk.*

2 vints - tõstemasin. *Tõlk.*

teda väga. Ta isegi püüdis teha end «hästi raskeks», ent hiiglane ei märganudki seda.

Nüüd oli väikesel Jackil juba kaks sõpra: Dick Sand ja Herkules. Peagi sai ta veel kolmanda sabra.

See oli Dingo.

Eespool kuulsirne, et Dingo oli raskesti seltsiv. See tuli muidugi sellest, et «Waldecki» meeskond ja reisijad talle ei meeldinud. «Pilgrimi» pardal käitus ta sootuks teisiti. Jack ilmselt oskas ilusat looma võluda. Peagi hakkas koerale meeldima väikese poisiga mängida, mille üle

Jack tundis suurt rõõmu. Kõik nägid varsti, et Dingo oli neid koeri, kes lastesse suhtuvad erilise poolehoiuga. Jack ei teinud talle ka kunagi liiga.

Kõige enam meeldis Jackile mängida, et Dingo on ratsahobune; sedalaadi ratsu tundus talle hulga toredam isegi niisugusest papist hobusest, millel on kapjade all väikesed rattad. Jack sõitis kaksiratsa Dingo seljas ja koer nõustus sellega meeleldi, sest tema ratsamees polnud pooltki nii raske kui võidusõiduhobuse ratsanik. Ent suhkrutagavara sahvris kahanes iga päevaga.

Dingo muulus peagi kogu meeskonna lemmikuks.

Ainult Negoro püüdis vältida temaga kohtumist ning ka looma seletamatu viha tema vastu ei vähenenud.

Dingo pärast ei jätnud väike Jack aga põrmugi unustusse oma kauaaegsel sõpra Dick Sandi.

Noor madrus veetis kogu oma vaba aja väikese poisi seltsis. Proua Weldon oli nende sõprusega loomulikult väga rahul.

Ühel päeval, 6. veebruaril, vestlesid proua Weldon ja kapten Hull Dick Sandi üle, kusjuures kapten ei jõudnud noorukit küllalt kiita.

«Olen päris kindel, et sellest poisist saab kord suurepärane meremees,» sõnas kapten. «Meri on tema hing ja see kaalub üles kõik, mis tal teoreetilistest leadmistest vajaka jääb. Kuid ta oskab juba praegu üllatavalt palju, arvestades tema lühikest õppimisaega.»

«Lisaks on ta veel tore inimene, usaldusväärne poiss ja omaealistest palju arenenum. Niikaua kui meie teda tunneme, pole ta veel kordagi väärinud laitust.»

«Jah, Dick on väärt noorrnees,» jätkas kapten Hull, «kõik armastavad ja hindavad teda.»

36

«Kui me pärale jõuame,» sõnas proua Weldon, «siis paneb mu mees ta merekooli, et temast hiljem kapten saaks.»

«Seda teeb härra Weldon õigesti,» kinnitas kapten Hull. «Dickist saab kord Ameerika laevastiku uhkus!»

«Vaese orvu elu oli alguses väga raske,» jätkas proua Weldon. «Ta on läbi teinud vaevarikka elukooli.»

«Kahtlemata, ent need õppetunnid on teda ainult karastanud. Ta teab, et elu on võitlus, ja ta on õigel teel.»

«Ja ta täidab alati oma kohusl.»

«Vaadake, proua Weldon!» jätkas kapten. «Dick roolib, ja pukspriidi nokka ta silmist ei lase; ta töötab väga tähelepanelikult ning laev püsib hästi kursil. Dickil on juba praegu vilunud tüürimehe kindel käsi! Suureparane algus! Meie elukutset, proua Weldon, tuleb õppida juba lapsena. Kes ei ole olnud laevapoiss, sellest ei saa kunagi tõelist meremeest, vähemalt mitte kaubalaevastikus. See, kes töötab merel, peab õppima igast pisiasjast ja ükskõik, kas mõne manöövri sooritamisel voi mane otsuse tegemisel - ta peab alati olema kärme ja enesekindel.»

«Ka sõjalaevastikus on tublisid ohvitsere,» tähendas proua Weldon.

«Kahtlemata.» vastas kapten Hull, «ja niipalju kui mina tean, alustasid nad kõik üsna noorelt. Laevapoisiametit pidanud meremehed pole sugugi need kõige viletsamad. Meenutame kas või Nelsonit ja veel mõnda teist.»

Sel hetkel kerkis luugi kaudu laevalaele nõbu Benedikt, sügavais mõtteis ja niisama ebamaine nagu prohvet Elias, kui see juhtuks maa peale tulema.

Nõbu Benedikt hakkas kõndima laevalael edasi-tagasi, nagu vaevaks teda miski, uuris reelingu iga pilu, kompas kanakuutide aluseid ja pistis käe voodrilaudade vahele, kust pigi oli ära tulnud.

«Kas teie tervis on endiseIt korras?» küsis proua Weldon.

«Tänan ... nõbu Weldon ... mu tervis on hea, muidugi ... aga mul on tarvis kiiresti maale

jõuda.»
«Mida te sealt pingi alt otsite, härra Benedikt?» küsis kapten Hull.

«Putukaid, härra!» kiirustas nõbu Benedikt vastama. «Mida muud ma peaksin otsima, kui mitte putukaid?»
«Putukaid! Sellega tuleb teil kahjuks oodata, merel te oma kollektsiooni küll suurendada ei saa!»
«Aga miks mitte, härra? Laeval võib vaga hästi leiduda mõni ... »
«Nõbu Benedikt,» sõnas proua Weldon, «kurjustage kapten Hulliga! Ta peab oma laeva nii puhta, et teie otsingud paratamatult tagajärjetuks jäävad.»
Kapten hakkas naerma.
«Proua Weldon naljatab,» sõnas tao «Ent ka mina arvan, kabiinides otsimisega te küll raiskate asjatult oma aega.»
«Tean,» hüüatas nobu Benedikt olgu kehitades, «sealt rna juba otsisin ... »
«Pilgrimi» laadruumist te võib-olla leiate mõne prussaka, ent need vaevalt pakuvad teile mingit huvi,» lisas kapten Hull.
«Miks ei palun! Kas need öised ritsikalised, kes Vergiliuse ja Horatsiuse needmise välja kutsusid, ei paku huvi!» sähvas nõbu Benedikt end kogu pikkuses sirgu ajades. Need «periplaneta orientalise» ja ameerika kakerlaki[1] lähedased sugulased, kes paiknevad ... »
«Kes haigusi levitavad.» sonas kapten Hull.
«Kes võimutsevad laevadel ... » lõpetas nõbu Benedikt uhkelt oma lause.
«Meeldiv ülemvalitsus!»
«Teie, harr a, niihtavasti entomoloogiat ei harrasta?»
«Enda teada mitte.»
«Oh teid küll, nõbu Benedikt,» lausus proua Weldon muigarnisi, «ega's te ometi soovi, et meid teaduse nimel nahka pannakse?»
«Ma soovin ainult rikastada oma kollektsiooni mõne haruldase eksemplariga, mis tõesti midagi väärib, ja see on kõik!» vastas kergesti ärrituv entomoloog.
«Kas teie saavutused Uus-Meremaal teid ei rahulda?» «Siiski, siiski, nobu Weldon. Olen üpris õnnelik, et püüdsin seal kinni ühe neist uutest kõvakoorelistest, keda

1 kakerlak - lõuna-ameerlka tarakan. *Talk.*

siiani on leitud ainult Uus-Kaledoonias, mõnisada miili Uus-Meremaalt kaugemal.»
Sel hetkel tormas nõbu Benedikti juurde Dingo, kes oli mänginud Jackiga.
«Mine ära, mine ära!» tõrjus nõbu Benedikt looma eemale.
«00, nobu Benedikt, 'kuidas siis nondal Te armastate prussakaid ja vihkale koeri!» hüüdis kapten Hull.
«Ja veel sellist tublit koera!» sõnas väike Jack, võttes koera suure pea oma tillukeste käte vahele.
«Teil on aigus ... ma ei vaidle vastu! ... » ütles nõbu Benedikt. «Aga saage minust aru! See pagana koer ei täitnud neid lootusi, mis ma talle panin.»
«Püha taevas!» hüüatas proua Weldon: «Kas te lootsite teda paigutada oma kärbesle ja kiletiivaliste hulka?»
«Ei, seda milte.» vastas nobu Benedikt tõsisel ilmel. «Aga eks Dingo leiti ju Aafrika läänerannikult, olgugi et ta pärineb Uus-Hollandist?»
«Taiesti õige,» vastas proua Weldon. «Tom juhtus mitu korda kuulma, kui «Waldecki» kapten sellest rääkis.»

«No-jah, ja mina mõtlesin ... mina lootsin, . . et see koer vahest tõi endaga kaasa maned Aafrika faunale iseloornulikud pooltiivalised ... »

«Oh teid!» hüüatas proua Weldon.

«Võib-olla mõne nõelava või torkava kirbu .. , mõne sootuks uue liigi,» lisas nõbu Benedikt.

«Kas sa kuuled, Dingo?» lausus kaplen Hull. «Kas sa kuuled, mu koer? Sa ei täitnud lootusi!»

«Koerakarvades otsimine ei andnud vähimaidki tulemusi ... » sõnas entomoloog sügava kahetsusega hääles, «ma ei leidnud ainsatki putukat ... »

«Ja selle putuka oleksite te otsekohe ja halastamatult surma saatnud!»

«Mu härra.» vastas nõbu Benedikt kuivalt, «võtke teatavaks, sir John Franklin[1] luges suureks patuks tappa ka kõige armetumat putukat, isegi kui see oleks olnud kas või laulusääsk, kelle hammustus on hoopis midagi muud

1 John Franklin (1786-1847) ameerika meremees, polaarmaade uurija, *Tõlk.*

kui kirbu oma, ja te ometi nõustute, et sir John Franklin oli rneremees, kelle sarnast teist on raske leida!» «Kahtlemata!» sõnas kapten Hull lugupidavalt kurnmardades.

«Ja kord, kui üks mürgine kärbes teda kohutavalt oli purenud, puhus ta ainult talle takka ja saatis ta lendu järgmiste sõnadega, teda sealjuures isegi teietades: «Minge! Maailmas jätkub ruumi nii mulle kui teile!»»

«Oh!» imestas kapten Hull. «Jah, näete, härra!»

«Aga, härra Benedikt.» ei jäänud kapten Hull vastust võlgu, «keegi teine ütles täpselt sedasama ammu enne John Franklini.»

«Keegi teine!»

«Jah, ja see keegi teine oli onu Tobie [1].»

«Kas entomoloog?» küsis nõbu Benedikt väga huvitatult.

«Ei! Onu Tobie Sterne'i romaanist. Ja see väärikas onu ütles täpselt needsamad sõnad, lastes lendu teda hammustanud moskiito, ent siiski julges ta teda sinatada: «Mine, vaene kurat, rnaailmas on kiillalt ruumi meile mõlemile! »»

«Tubli mees, see onu Tobie!» sõnas nobu Benedikt. «Kas ta veel elab?»

«Ma ei usu.» ruttas kapten Hull tõsist nagu tehes vastama. «sest ta pole kunagi elanudki.»

Koik pahvatasid naerrna, vaadates nõbu Benediktile. Taolistes ja ka teist laadi vestlustes, mis alati entomoloogiasse kaldusid, kui nõbu Benedikt neist osa võttis, möödusid selle takistustega mereretke pikad tunnid. Meri oli endiselt rahulik ja «Pilgrim» pidi loovima tihedalt vastu tuult. Tuul oli aga niivõrd nõrk, et prikk liikus väga vaevaliselt edasi. Oodati kärsitusega, millal jõutakse soodsarnate tuulte piirkonda.

Peab tunnistarna, nõbu Benedikt tegi katset Dick Sandi enlomoloogia salapärasustesse pühendada, kuid nooruk osutas selle teaduseharu vastu vähe huvi. Parema kuulajaskonna puudumisel võttis teadlane neegrid endale

1 Onu Tobie - üks tegelasi inglise kirjaniku Laurence Sterne'i (1713-1768) romaanist «Tristam Shandy». *Tõlk.*

ohvriks, ent need ei taibanud tema jutust vähimatki, Lugu lõppes sellega, et Tom, Akteon. Bat ja Austin põgenesid kooliruumist ja õpetaja juurde jäi ainult Herkules, kel näis olevat mõningaid loomupäraseid eeldusi parasiitide eraldarniseks tiivutest putukatest.

Nii juhtuski. et hiiglaslik neeger sattus kõvakooreliste, karnivooride, termiitide, naksurile, raisamardikate, liivikate, krabide, põrniklaste, kooreüraskite, maipõrnikate, põdrasitikate, jahumardikate, kärsakate ja lepatriinude maailma, töötades läbi nõbu Benedikti terve kollekt-siooni. Teadlasel jooksid hirmujudinad üle selja, kui Herkules terna hapraid putukaid orna

kruustangidena tugevate sõrmede vahele võttis Ent hiiglasuur õpilane jälgis oma õpetaja seletusi niivõrd andunult, et juba sellepärast tasus riskida.
Sel ajal kui nõbu Benedikt neegriga töötas. ei jätnud proua Weldon ka väikest Jacki tegevuseta. Ta õpetas pojale lugemist ja kirjutamist. Mis matemaatikasse puutub, siis selles aines andis Jackile algteadmisi tema sõber Dick Sand.
Kuna viieaastane laps on veel päris väike, omandab ta teadmisi palju hõlpsamini mängides kui teoreetilistes tundides, mis teda kahtlemata väsitavad.
Jack ei õppmud lugemist mitte aabitsa järgi, vaid puuklotsidele maalitud suurte punaste tähtede abil. Talle meeldis neid ritta seada, nii et moodustusid sõnad. Mõnikord koostas ka proua Weldon ise mõne sõna, ajas seejärel klotsid segamini ning seadis nad soovitud järje-korda uuesti tagasi.
Selline lugemaõppimise moodus meeldis Jackile väga. Ta tegeles iga päev mitu tundi, kas kabiinis või laevalael, oma tähtede rittaseadmise ja segaminiajamisega.
Ühel päeval tõi see tegevus endaga kaasa niivõrd ebahariliku ja ootarnatu seiga, et sellest tuleb jutustada päris üksikasjaliselt.
See juhtus 9. veebruari hommikupoolikul. Jack kükitas laevalael ja reastas parajasti sõna, mille vana Tom pidi uuesti moodustama, kui tähed olid jälle segamini aetud. Tom, käsi silmadel, et ta ei saaks «sohki teha», ei tohtinud vaadata, ja ta ka tõesti ei vaadanud, mida poiss kirjutas.

Tähti oli umbes viiskümmend. Osa neist olid suured tähed, osa väikesed. Mõnel klotsil olid ka numbrid, mistõttu nende järgi võis sama edukalt ka arvude kujundamist õppida.
Klotsid olid laevalaele ritta seatud ja väike Jack võttis kord ühe, kord teise, et moodustada tarvilikku sõna. See polnud põrmugi lihtne töö.
Juba mõnda aega tiirles Dingo poisi ümber ja jäi siis äkki seisma. Dingo pilk muutus teravaks, ta tõstis parema käpa üles ja liputas ägedalt saba. Ning korraga sööstis ta ühe klotsi juurde, haaras selle suhu ja asetas mõne sammu kaugusele Jackist.
Sellel klotsil seisis suur täht - täht S.
«Dingo! Mis sa teed, Dingo!» hüüdis Jack, sest ta kartis, et Dingo neelab klotsi alla.
Ent Dingo tuli juba tagasi ja kordas orna teguviisi, haarates veel teise klotsi ja viies sellegi eelmise kõrvale.
Sellel klotsil oli suur V. Nüüd Jack lausa kiljatas.
Proua Weldon, kapten Hull ja Dick Sand, kes tekil jalutasid, ruttasid Jacki juurde. Jack rääkis, mis siin äsja juhtus.
Dingo tundis tähti! Dingo oskas lugeda! Selles polnud mingit kahtlust, sest Jack ise nägi!
Dick Sand tahtis klotsid üles korjata, et nad orna sõbrale tagasi anda, kuid Dingo näitas talle hambaid.
Viimaks see Dickil siiski õnnestus ja ta asetas klotsid teiste hulka tagasi. Kuid Dingo sööstis uuesti mängu juurde, haaras veel kord samad klotsid ja viis nad teistest eemale. Ta pani oma käpad neile peale ja niiis olevat nõuks võtnud neid maksku mis maksab mitte enam tagasi anda. Ülejäänud tähtede vastu ei paistnud ta vähimatki huvi tundvat.
«Omapärane lugu!» sõnas proua Weldon.
«Tõepoolest omapärane,» lausus kapten Hull ja silmitses huviga tähti.
«S. V.» - märkis proua Weldon.
«S. V.» - kordas kapten Hull. «Aga need on ju samad tähed, mis Dingo kaelarihmalgi!

«Torn,» pöördus kapten järsku küsimusega vana neegri poole, «te vist ütlesite, et «Waldecki» kapten omandas Dingo alles hiljuti?»
«Seda küll, harra,» vastas Tom. «Dingo oli laeval kõige enarn kaks aastat.»
«Ja «Waldecki» kapten leidis ta Aafrika läänekaldalt?»
«Jah, härra, Kongo suudme lähedalt. Kapten rääkis sellest sageli.»
«Tähendab, seda ei teadnud keegi, kellele koer varem kuulus ja kust ta tuli?» küsis kapten Hull. .
«Ei teadnud, härra. Leitud koer on veel hullem kui leitud laps! Pabereid tal ei ole ja rääkida ta ka ei oska! »
Kapten Hull vaikis ja jäi mõttesse.
«Kas need tähed meenutavad teile midagi?» küsis proua Weldon kaptenilt, kui see oli mõned hetked mõtisklenud.
«Ja, proua Weldon, mulle tõesti meenub midagi ... aga see võib ka olla lihtsalt kokkusattumus.»
«Ja nimelt?»
«Neil tähtedel võib kergesti olla tähendus, mis aitab tuua selgust ühe kartrnatu maadeuurija kadumisse **... »**
«Ma ei mõista,» titles proua Weldon.
«Selgitan teile kohe. 1871. aastal, seega kaks aastat tagasi, asus üks prantsuse maadeuurija Pariisi Geograafiainstituudi ülesandel teele, et läänest ida suunas tungida labi Aafrika.
Lähtepunktiks oli Kongo suue. Sihtpunktiks pidi olema, kui võimalik, Deldago neern Rovuma jõe suudrnes, mida mööda ta pidi sõitma. Selle mehe nimi oli Samuel Vernon.»
«Samuel Vernon!» kordas proua Weldon.
«Jah, proua Weldon. Ja Dingo valis teiste tähtede hulgast just selle nime algustähed. Tema kaelarihma graveeritud tähed on samuti S. V.»
«Tõepoolest,» vastas proua Weldon. «Ja mis sai sellest maadeuurijast?»
«See maadeuurija asus teele,» vastas kapten Hull, «aga siiani ei ole temast mingeid teateid.»
«Mitte mingisuguseid?» küsis Dick Sand.
«Mitte mingisuguseid,» vastas kapten Hull.

«Ja mida te sellest järeldate?» küsis proua Weldon. «Et Samuel Vernon ei jõudnud Aafrika idarannikule.
«Ta kas sattus pärismaalaste kätte või suri teel.»
«Ja koer ... ?»
«Koer kuulus temale ja kui mu oletus vastab tõele, oli koeral rohkem õnne kui peremehel ja ta jõudis Kongo suudmesse tagasi. sest sealt leidis ta «Waldecki» kapten. Ka aeg langeb ühte.»
«Aga kas te olete kindel, et sellel prantslasel, kui ta asus oma retkele, oli koer kaasas?» küsis proua Weldon.
«Tõsi küll, seda ma ainult oletan, proua Weldon.» vastas kapten Hull. «Ent selles pole kahtlust. et tähed S ja V on Dingole tuttavad ja need on selle prantsuse maadeuurija nime algustähed. Kuidas ta neid teistest eraldama õppis, seda rna küll ei tea, kuid nagu näha, tunneb ta neid hästi. Vaadake, ta lükkab klolse käpaga, otsekui kutsuks meid neid tähti endaga koos lugema.»
Tõesti, Dingo käitumist ei saanud teisiti tõlgendada. «Kas Samuel Vernon asus Kongo kaldalt teele üksinda?» küsis Dick Sand.

«Seda ma ei tea,» vastas kapten Hull. «Toenäoliselt koos pärismaalastest saatjaskonnaga.»
Sel hetkel ilmus tekile Negoro. Keegi ei pannud teda algul tähele ega märganud kummalist pilku, mille ta heitis Dingole, kes turi püsti, seisis nende kahe tähe ees. Niinea kui Dingo kokka märkas, sattus ta lausa rnarru.
Negoro astus kähku ruhvi, ilma et oleks koera ainsagi liigutusega ähvardanud.
«Siin peitub mingi saladus.» sõnas endamisi kapten, kes kogu vahejuhtumist midagi tähele panernata ei jätnud,
«Kas pole hämmastav, et koer tunneb tähestikku!» lausus Dick Sand.
«Mitte sugugi!» hüüatas väike Jack. «Ema jutustab tihti ühest koerast, kes oskas lugeda ja kirjutada. Ta isegi mängis doominot, nagu ehtne kooliõpetaja!»
«Kallis laps.» sõnas proua Weldon naeratades, «see koer, kelle nimi oli Munito, polnud sugugi nii tark nagu sina arvad. Kui uskuda, rnida mulle räägiti. siis ei osanud ta teha vahet nende tähtede vahel, milledest ta sõnu

koostas. Tema peremees, osav ameeriklane, märkas, et Munitol on hea taip. Ta harjutas seda veelgi ja saavutas märkimisväärseid tulemusi.»
«Kuidas ta seda tegi, proua Weldon?» küsis Dick Sand, keda see lugu peaaegu samavõrd huvitas nagu väikest Jacki.
«Jutustan kohe, mu sõber. Kui Munito publiku ees «töötas», olid lauale asetatud umbes taolised tähed nagu siingi. Koer käis laual edasi-tagasi ja ootas, mil publiku hulgast öeldakse talle mõni sõna. Seda võidi öelda kas vaikselt või kovasti, kuid tingimusel, et peremees pidi seda sõna enne teadma.»
«Aga kui peremeest juures poleks olnud? .. » küsis Dick Sand.
«Siis poleks koer osanud midagi teha,» vastas proua Weldon. «ja vaat miks. Klotsid lauale laotatud, jalutas Munito tähtede vahel. Kui ta jõudis nende tähtede juurde, mida ta nõutud sõna koostarniseks vajas, jäi ta seisma; seisma jäi ta seepärast, et kuulis krõbinat, mida arneeriklane tegi oma taskus hambaorgiga. Keegi peale koera seda kuulda ei võinud. Krõbin oli Munitole märguandeks, et ta võtaks tähe ja paigutaks selle soovitud järjekorda.»
«Ja ongi kogu saladus!» hüüdis Dick Sand.
«Jah, ongi kogu saladus,» vastas proua Weldon. Lihtne nagu koik, mis mustkunsti alal tehakse. Ilma arneeriklase juuresolekuta polekski Munito olnud kuulus Munito. Sellepärast ma imestangi, et Dingo need kaks tähte teiste hulgast ära tundis, sest peremeest ju juures ei olnud, muidugi, kui Samuel Vernon üldse kunagi tema peremees on olnud.»
«Tõesti üllatav.» vastas kapten Hull. «Aga pange tähele, meil on siin tegemist ainult kahe tähega. Kahe teatud tähega, ja mitte juhuslikult valitud sõnaga. Koer, kes helistas kloostri ukse taga, et osa saada vaestele möödujaile määratud toidust, ja see, kes vaheldumisi ühe teise koeraga ülepäeviti praevarrast keerutas ning seda tegemast keeldus, kui ei olnud tema kord, need mõlemad loomad, ma leian, ületasid Dingo arukuses, mis on omane ainult inimesele. Aga igatahes me seisame vaieldamatu fakti ees. Dingo valis kõikide tahtede hulgast ainult

need kaks: S ja V. Teisi ta nagu ei märganudki. Nähtavasti tundis ta huvi ainult nende vastu, aga mis põhjusel, seda me ei tea.»
«Oh, kapten Hull, kui Dingo vaid oskaks rääkida! ...

Küllap ta siis jutustaks, mida need tähed tähendavad ja miks ta meie koka vastu hammast ihub,» sõnas Dick Sand.
«Ja veel kuidas ta hammast ihub!» lisas kapten Hull just hetkel, kui Dingo avas oma suu ja ta võimsad kihvad nähtavale tulid.

VI PEATÜKK VAAL SILMAPIIRIL

Täiesti arusaadav, et see kummaline juhtum andis proua Weldonile, kapten Hullile ja Dick Sandile rohkesti ainet mõttevahetuseks, mis tavaliselt toimusid «Pilgrimi» ahtris. Dick Sand tundis vaistuliselt ja veelgi teravamalt kui teised, et Negorot ei või usaldada, kuigi talle ei olnud midagi ette heita.
Ka vööris, meeskonna eluruumis arutati Dingo käitumist, kuid seal tuldi teistele järeldusiele. Meestele oli Dingo lihtsalt koer, kes oskab lugeda, kes võib-olla isegi kirjutab paremini kui nii mõnigi madrustest. Ja kui ta ei räägi, siis vahest seepärast, et tal on selleks omad põhjused.
«Aga ühel heal päeval,» sõnas tüürimees Bolton, «ühel heal päeval Dingo tuleb ja küsib, kuhu meil on kurss, kas tuul mitte ei puhu nord-nord-westist, ja rneie peame talle vastama.»
«Rääkivaid loomi on olemas,» tähendas üks madrustest, «näiteks harakad ja papagoid! Miks siis koer samuti ei või rääkida, kui tal tahtmine tuleb? Pealegi on suuga kõnelernine palju kergem kui nokaga.»
«Kindlasti,» lausus pootsman Howik. «Ainult siiani pole seda veel juhtunud.»
Küllap need tublid mehed imestaksid, kui nad teaksid, et seda on siiski juhtunud, et ühel taani teadlasel oli koer, kes hääldas üsna selgesti umbes paarikümmend sõna. Aga sellest oli ta muidugi kaugel, et oma sõnu,
46
mõista. Tema häälepaelad nähtavasti võimaldasid tal häälikuid kuuldavale tuua, kuid aru sai ta neist niisama vähe kui papagoid, pasknäärid ja harakad oma sõnadest. Nende loomade laused on lihtsalt midagi laulu voi hüüete taolist, mille sõnad on laenatud võõrast, neile endilegi tundmatust keelest.
Olgu sellega kuidas tahes, ent Dingo muutus nüüd kõige tähtsamaks tegelaseks laeval. Uhkeks see teda ei rnuutnud. Kapten Hull tegi korduvalt katset: ta asetas tähtedega klotsid Dingo ette ja kummaline loom valis otsekohe ja eksimatult välja tahed S ja V, ilma et ta kordagi teistele klotsidele tähelepanu oleks pööranud.
Katset korrati sageli ka nõbu Benedikti juuresolekul, kuid teda see ei paistnud huvitavat.
«Ei maksa arvata, et ainult koerad on nii targad,» suvatses ta siiski ühel päeval tähendada. «Teised loomad ei jää neist põrmugi maha; nad tegutsevad samuti vaistu ajel. Rotid näiteks lahkuvad laevalt, mis on määratud vajuma voogudesse, kobrad teavad ette, millal vesi tõuseb ja tõstavad oma tammisid vastavalt kõrgemale; eeslid omavad tähelepanuväärselt head mälu ja veel terve rida loomi on teinud au loomariigile. Kes poleks näinud oskuslikult õpetatud linde, kes kirjutavad orna opetaja etteütlemise järgi täiesti vigadeta; papagoisid, kes loendavad toas viibivaid isikuid kiirusega, mis ärataks kadedust isegi astronoomia observatooriurni ametnikes. Eks elanud ju kord isegi papagoi, kelle väärtust hinnati sajale kuldeküüle ja kes luges oma kardinalist peremehele kõikide apostlite elulood, vääramata ainsagi sõnaga? Ja kas entornoloogil pole põhjust olla piiritult uhke, kui isegi kõige tavalisernad putukad ilmutavad kõrget intellekti - kui sipelgad on targemad kui koige suurernate linnade linnaisad, kui vesiämblikud meisterdavad tuukrikelli, olgugi et nad pole mehaanikat õpninud, kui kirbud tirivad vankreid ehtsate veohobuste kombel, teevad rividrilli niisama hästi nagu vanad sõjamehed ia paugutavad kahurit paremini kui West-Point'i

[1] kasvandikud! Ei. Dingo ei võida sellist tahelepanu ja tähestikku tunneb ta kindlasti seeparast nii hästi, et
) West-Point- J-Jew-Yorgi osariigi sõjakool,

ta kuulub ühte veel seniajani zooloogias arvele võtmata koeratõugu, Uus-Hollandi «canis alphabeticus» hulka.»
Kadeda entomoloogi sellised kõned ei vähendanud aga põrmugi üldist austust Dingo vastu ja käilas räägiti temast endiselt kui harukordsete võimetega koerast.
Negoro siiski ei paistnud jagavat kogu laeva vaimustatud suhtumist Diegosse. Voib-olla pidas ta teda liiga targaks. Ükspuha, ent koer ilmutas koka vastu endist vaenulikkust. See oleks talle kindlasti kalliks maksma läinud, kui ta poleks olnud koer, «kes ise enda eest seisab», ja kui teda poleks kaitsenud kogu meeskonna poolehoid.
Negoro vältis Dingo lähedust veelgi enam kui varem.
Ent Dick Sand märkas, et pärast juhtumit tähtedega süvenes koka ja koera vastastikune antipaatia. See oli täiesti seletamatu.
10. veebruaril muutus kirdetuul, mis seni alati oli järgnenud pikkadele ja tüütutele vaikuseperioodidele, millede jooksul «Pilgrim» paigal seisis, märksa vaiksemaks. Kapten Hull lootis, et õhuvoolude suund muutub ja «Pilgrim» saab lõpuks ometi sõita täispurjedes. Auck-landist väljumisest oli tegelikult möödunud ainult üheksateist päeva. Nad polnud veel kuigi palju hilinenud ja soodsa tuulega, purjed pingul, teeb «Pilgrim» kaotatud aja kergesti tasa. Mõni päev tuli muidugi veel oodata, et tuul täiesti läände pöörduks.
See osa Vaiksest ookeanist jäi endiselt tühjaks. Siin polnud näha ühtegi laeva. Meremehed olid selle laiuskraadi taiesti maha jätnud. Lõunamerede vaalapüüdjad ei olnud veel asunud pöörijoont ületama. «Pilgrimil», keda erilised asjaolud olid sundinud püügipaikadelt lahkuma enne hooaja lõppu, polnud lootust kohata sama sihtsadamaga laeva.
Mis puutub üle ookeani sõitvatesse reisilaevadesse, siis need, nagu juba öeldud, ei kurscerinud oma retkel Austraaliast Ameerika rannikule nii suurel paralleelil.
Aga isegi siis, kui meri on lage, ei maksa teda jätta silmitsemata kuni kauge horisondini. Nii ühetooniline kui ta ka ei näi pealiskaudsele vaatlejale, on ta ometi lõpmatult mitmekesine sellele, kes oskab teda jälgida. Kes mõistab kaasa elada ookeani võlule, selle kujutlus-

võimet paelub ta oma hämmastava küllusega. Piisab tasa õõtsuvast mererohust, üksikust sargassist [1], mis veab laineharjale peenikese vao, tillukesest taimest, mille elulugu nii huvitav oleks teada -, ja meie ees avanebki omaette maailm, kus miski ei tõkesta mõttelendu. Kujut-lusvõime ei tunnista enam tõkkeid. Igas veekübernekeses, mis merest auruna õhku tõuseb, võib peituda mingi laevahuku saladus! Tahtmatult kadestame neid, kellede salajaseimad mõtted suudavad tungida ookeani võluriiki ja tõusta tema voogavalt pinnalt mõõtmatuisse avarustesse.
Kõikjal on elu, nii vee all kui vee peal. «Pilgrimi» reisijad nägid terveid parvi linde, kes olid talve tulekul põhjamaa karmi kliima eest põgenenud, innukalt taga ajamas üsna pisikesi kalu. Dick Sand, kes ka laskmises oli James W. Weldoni õpilane nagu kõiges muus, näitas enam kui kord oma osavust püssi ja revolvri käsitsemises, tuues alla mõne neist kiireist tiivulistest.
Siin lendlesid valged tormilinnud, seal jälle sellised, kellede tiibu ärestas pruun vööt. Vahel möödusid ka tuvide parved ja mõned pingviinid, kellede kõnnak on nii kohmakas ja ühtlasi veider. Oma tiivajuppe kasutavad pingviinid uimedena, ja nagu tähendas kapten Hull, võivad nad ujumises võistelda kõige vilkamate kaladega ja isegi nii edukalt, et meremehed on neid mõnikord tuunikaladega [2] ära vahetanud.

Kõrgemal tiirlesid hiiglaslikud albatrossid, lõhestades õhku võimsate tiivalöökidega, millede ulatus on üle kümne jala. Aeg-ajalt laskusid nad veepinnale ja sorisid nokaga voogudes, otsides sööki.
Kõik need pildikesed moodustavad vaheldusrikka vaatemängu, mis tundub igavana ainult neile, keda looduse võlu jätab ükskõikseks.
10. veebruaril, kui proua Weldon ahtris jalutas, köitis terna tähelepanu imelik nähtus. Viivu jooksul oli meri tõmbunud punakaks. Tundus, nagu oleks vette segune-
1 sargass - meriadru e. sargasso adru (teatav pruunvetikas). *tsu.*
2 tuunikala - soojades meredes elutsev kala; kasvab kuni 5 meetrit pikaks ja kaalub kuni 900 kg. Tema liha on haruldaselt rnaitsev. *Tõlk.*

nud verd. Kummaline värvus ulatus nii kaugele, kui silm seletas.
Dick Sand ja väike Jack viibisid samuti parajasti ahtris.
«Vaata, Dick, kui imelikku värvi on vesi! Kas see tuleb mõnest meretaimest?» küsis proua Weldon.
«Ei, proua Weldon,» vastas Dick Sand, «see värvus on tingitud miljoneist väikestest koorikloomadest, keda suured imetajad harilikult tarvitavad söögiks. Kalurid kutsuvad neid paris õigesti «vaalatoiduks».»
«Koorikloornad!» imestas proua Weldon. «Aga nad on ju nii väikesed, et neid võiks peaaegu nimetada mere putukateks. Nõbu Benedikt asuks võib-olla väga meelsasti neid koguma.» Ja ta hüüdis: «Nõbu Benedikt!»
Nõbu Benedikt väljus kajutist kapten Hulliga peaaegu üheaegselt.
«Nõbu Benedikt,» sõnas proua Weldon, «vaadake, milline punakas väli ulatub siit kuni horisondini.»
«Naete, see kõik on vaala söögipooline! Harra Benedikt, nüüd on paras juhus seda koorikloomade liiki tundma õppida,» lausus kapten Hull.
«Ei vääri tähelepanu!» ütles entomoloog põlastavalt. «Kuidas, ei vääri!» hüüatas kapten. «Teil pole mingit põhjust olla nii ükskõikne. Need koorikloomad, kui ma ei eksi, kuuluvad ühte lülilisteskuuest klassist, ja sellistena ... »
«Ma ei pea neist lugu!» ütles nõbu Benedikt uuesti, raputades pead.
«Veider! Teie kui entomoloog ei tohiks olla nii põlglik.» «Muidugi olen entomoloog, kuid täpsemalt kuusjalgsete uurija, suvatsege meeles pidada, kapten Hull!» vastas nõbu Benedikt.
«Hüva,» sõnas kapten Hull, «kui ei huvita, siis ei huvita, ent lugu oleks sootuks teine, kui teil oma kõhu asemel oleks vaala kõht! Millise pidusöögi te siis saaksite! Proua Weldon, kui meie, vaalapüüdjad, satume püügihooajal nende koorikloomade parve lähedale, siis on selge, et on aeg harpuunid ja õnged valmis seada! Siis võib pea anda, et saak on siinsamas lähedal!»
«Aga kas nii väikesed loomad võivad tõesti ol1a toiduks nii suurtele loomadele?» küsis Jack.

«Eh, mu poiss,» vastas kapten Hull, «eks tehta ju manna peentest teradest, kõige sõredamast jahust ja tärklisest head putru? See on looduse poolt juba nii korraldatud, et kui vaal ujub sellise punase vee keskel, siis on tema laud rikkalikult kaetud ja tal tarvitseb ainult oma tohutu suu avada. Kümned tuhanded koorikloomad tungivad talle kohe suhu, sarvliistakud, mis katavad looma suulage, tõmbuvad võrgunööridena pingule, nii et midagi ei pääse enam välja ja koorikloomade mass valgub vaala avarasse makku nagu sinu toitki sinu kõhtu.»
«Muidugi mõista, Jack,» tähendas Dick Sand, «vaala maadamil pole aega neid puhastada, nagu meie seda teeme krevettidega.»

«Ma lisaksin,» sõnas kapten Hull, «et just siis, kui vana maiasmokk parajasti söömisega tegeleb, on kõige parem talle tähelepandamatult läheneda, Siis on kõige sobivam aeg tema edukaks püüdmiseks.»
Sel hekel, just nagu kinnituseks kapteni sõnadele kostis vöörist madruse hääl: «Vasakus poordis ees vaal!» Kapten Hull hüppas püsti.
«Vaal!» hüüdis ta.
Haaratuna jahi-innust tormas ta käila, Proua Weldon, Jack, Dick Sand ja isegi nõbu Benedikt järgnesid talle korrapealt.
Ja tõepoolest, umbes neli miili alltuule kobrutas punane vesi mingi suure imetaja liigutustest. Eksida ei olnud võimalik,
Vahernaa oli aga veel liiga suur, et kindlaks teha, millisesse liiki vaal kuulub. Vaalu on ju väga mitmeid liike.
Kas oli see mõni neist igivaaladest, keda püüavad peamiselt põhjamerede kalurid? Igivaaladel puudub seljauim, ent neil on tihe nahaalune rasvakiht, nad võivad kasvada kuni kaheksakümne jala pikkuseks - nende keskmine pikkus on kuuskümmend jalga - ja juba üksainus neist elukaist v6ib anda sada vaati õli.
Või oli see «hump-back» - üks kiusvaalalistest, kelle nimetus juba üksi peaks entomoloogis huvi äratarna. Nendel on seljauimed olemas, värvuselt on need valged

ja pikkuselt umbes pool looma suurusest ja tiivataolised, nii et nad mingit lendavat vaala meenutavad.
Või oli see koguni «fin-back» - imetaja, keda tuntakse ka vaguvaala nime all. Vaguvaal on samuti varustatud seljauimega ja ta võib kasvada sama pikaks kui igivaal. Kapten Hull ja ta meeskond polnud selles veel selgusele jõudnud, ent nende pilkudes väljendus koos imetlusega ka iha loom kinni püüda.
Kui on tõsi, et kellassepp, nähes kuskil ruumis seinakella, ei suuda vastu panna soovile teda üles keerata, siis vaala ees seisvat vaalapuiidjat võib vist küll haarata veelgi võimsam tahe ihaldatud saak kätte saada. Jahimehel, kes kütib suuri loomi, öeldakse olevat palju suurem jahikirg kui sellel, kes kütib väikesi loomi. Mida suurein on jahiloom, seda suuremat jahikirge ta äratab. Millist jahikirge võivad siis küll tunda elevandikütid ja vaalapüüdjad: Pealegi valdas «Pilgrimi» meeskonda nördirnus pöörduda koju pooliku laadungiga.
Kapten Hull püüdis vaala suhtes selgusele jõuda. Siit polnud teda küll veel hästi näha, ent vaalapüüdja vilunud silmale on mõned iseloomulikud tunnused kõige paremini märgatavad just kaugelt.
Kapten Hulli tähelepanu köitis purse - auru- ja veesammas, mille vaal oma ninasõõrrnete kaudu õhku paiskab. See aitaski kaptenil vaala liiki kindlaks määrata.
«Igivaal see igatahes ei ole!» hüüdis kapten. «Igivaala purse on palju kõrgem, kuid kitsam. Kui selle vaala purse tekitaks kauge kahuripaugu taolise kõmina, siis ma kalduksin arvama, et see on «hump-back»; hästi tähelepanelikult kuulatades aga võib tähendada, et müra on sootuks teistsugune. Mis sina arvad, Dick?» küsis kapten Hull noore madruse poole pöördudes,
«Ma peaaegu arvaksin, kapten, et meil on tegemist vaguvaalaga. Vaadake, kui võimsalt ta ninasõõrmed vett õhku paiskavad! Ja kui teile samuti tundub, et samrnas sisaldab rohkem vett kui auru, siis olen ma päris kindel, et see on vaguvaal! Kui ma ei eksi, on see just vaguvaalade juures iseloornulik.»
«Tõepoolest, Dick!» vastas kapten Hull. «Enarn ei ole võimalik kahelda: seal punases vees ujub vaguvaal!
«Kui ilus see vesi on!» hiiiiatas väike Jack.

«Oo jaa, mu poiss, ja kui veel mõelda, et seal on suur loom, kes asub just parajasti sööma ja kellel pole aimugi, et vaalapüüdjad teda jälgivad!»
«Ma peaaegu voiksin oelda,» tahendas Dick Sand, «et see vaal on viiga suur.»
«Kindlasti,» vastas kapten Hull, kes üha enam süttis. «Minu arvates on ta vähemalt seitsekümmend jalga pikk.»
«Kui tore!» lisas pootsman. «Pool tosinat selliseid vaalu ja ongi küllaldane laadung «Pilgrimi»-taolisele laevale.» «Täiesti küllaldane!» vastas kapten Hull ja ronis puks-priidile, et paremini näha.
«Ja selle vaalaga,» lisas pootsman, «saaksime me täita mõne tunni jooksul umbes pooled oma kahesajast tühjast õlivaadist.»
«Jaa! ... Muidugi ... kahtlemata! ... » sõnas kapten endamisi.
«Seda küll.» ütles Dick Sand, «aga neid tohutuid vaguvaalu on mõnikord küllaltki ohtlik püüda!»
«Väga ohtlik, väga ohtlik!» kinnitas kapten Hull. «Kiusvaalalistel on võimsad sabad ja neile tuleb läheneda ettevaatlikult. Hästi sihitud sabahoobile ei peaks vastu ka kõige tugevam paat. Ent vaev tasub end mitmekordselt!»
«Tubli vaal on siiski tore saak!» sõnas üks madrustest. «Ja kasulik!» lausus teine. «Oleks kahju sõita mööda ja teda mitte tervitada.» Vaala jälgides sattusid meremehed silmanähtavalt hoogu. Nende käeulatuses hõljus terve õlilaadung! Loomulikult oleksid nad tahtnud, et see rändaks «Pilgrimi» laadruurni senisele laadungile täienduseks.
Mõned madrustest, roninud fokkmasti vantidele, hõiskasid vaimustusest. Kapten Hull näkitses mõtlikult küüsi. Seal eemal oli nagu mingi võimas jõud, rnis «Pilgrimi» ja kogu ta meeskonda enda poole kiskus.
«Erna, ema!» hüüdis väike Jack, «ma tahaksin seda vaala, tahaksin vaadata, rnis ta sees on!»
«Sa tahaksid seda vaala, mu poiss? Ja rniks mitte, sõbrad?» küsis kapten Hull, alistudes lõpuks vastupandamatule soovile. «Kalureid-abimehi rneil küll ei ole, see on tõsi, aga vast saame ka ise ... »

«Jaa! Jaa!» hüüdsid madrused ühel häälel.
«Olen varemgi harpuunija-ametit pidanud,» lisas kapten, «ja küllap näete, oskan ka veel praegu harpuuni visata.»
«Hurraa! hurraa! hurraa!» vastas meeskond.

VII PEATÜKK ETTEVALMISTUSED

On täiesti mõistetav, miks uhke imetaja ilmumine «Pilgrimi» meeskonna sellisesse vaimustusse viis. Punasel veepinnal ujuv vaal näis tohutu suurena. Püüda ta kinni ja täiendada sel kombel «Pilgrimi» laadungit — see oli küllaltki ahvatlev. Kas võisid kalurid sellise juhuse kasutamata jätta?
Proua Weldon pidas siiski oma kohuseks küsida, kas vaala ründamine nii väheste meestega mitte meeskonnale ja kaptenile endale ohtlik ei ole.

«Mitte sugugi, proua Weldon.» vastas kapten Hull. «Enam kui kord tuli mul vaala küttida ainult ühe paadiga ja alati läks mul õnnelikult. Ma kordan, meile see ohtlik ei ole. ja teile muidugi ka mitte.»
Proua Weldon jäi kapteni vastusega rahule ega pärinud rohkem.
Kapten Hull asus tegema vajalikke ettevalmistusi vaala tabamiseks. Teades kogemuste põhjal, et vaguvaala ei ole sugugi kerge püüda, tahtis ta vältida liigseid raskusi.
Vaala jälitamine muutus raskeks just seetõttu, et priki meeskond sai tegutseda ainult ühe paadiga, kuigi neil oli veel luup ', mis asus grootmasti ja fokkmasti vahel oma alusel, ja kolm vaalapüügipaati, milledest kaks olid kinnitatud parema ja vasaku parda taavetite 2 külge, kolmas ahtrisse.
Tavaliselt kasutasid nad vaalapüügil kõiki kolme paati, kuid nagu teame, oli «Pilgrimi» madrustel hooajal abiks Uus-Meremaa sadamaist palgatud abimeeskond.
' luup — suur paat. Tõlk.
2 taavet — seadeldis, mille abil paate pardale tõstetakse ja vette lastakse. Tõlk.

Praeguses olukorras võis «Pilgrim» välja panna ainult viis tekimadrust, seega ainult ühe paadi jaoks vajaliku arvu mehi. Torni ja tema kaaslaste abi ei olnud võimalik kasutada, kuigi nad endid appi pakkusid. Püügipaadi käsitsemine nõuab suure vilumusega meremehi. Piisab ainult ühest ebaõigest liigutusest rooliga või kohmakast aerulöögist — ja kogu rünnak võib nurjuda.
Pealegi ei tahtnud kapten Hull lahkuda laevalt, jätmata sinna vähemalt üht ustavat meest, sest iialgi pole võimalik ette näha, mis võib juhtuda.
Et paati tuli valida kõige toekamad meremehed, pidi kapten Hull jätma «Pilgrimi» Dick Sandi hooleks.
«Dick,» sõnas kapten, «minu äraoleku ajal oled sina minu asemik. Ma loodan, et ma kauaks ära ei jää.»
«Nõus, kapten,» vastas noor madrus. Dick Sand oleks meelsasti püügist osa võtnud, sest see vaimustas teda väga, kuid ta nägi, et täiskasvanu käeramm toob paadis hulga rohkem kasu ja et ainult tema üksinda suudab asendada kapten Hulli. Niisiis ta nõustus.
Paadi meeskond koosnes viiest mehest, pootsman Ho-wik kaasa arvatud. Seega siirdusid retkele kõik «Pilg-rimi» meeskonna liikmed. Madrused pidid asuma aerudele ja Howikul tuli võtta enda hooleks päramõla, millega juhitakse sedalaadi paate. Tüüri abil ei saa kuigi kähku pöörduda ja juhul, kui aerud pole enam kasutamiskõlblikud, saab ka mõlaga, kui sellega oskuslikult tegutseda, paati eluka löögiulatusest eemale juhtida.
Enda jaoks varus kapten Hull harpuunija-ameti ja nagu ta juba mainis, ei teinud ta seda tööd esmakordselt. Tema ülesandeks jäi harpuuni heitmine, harpuuni külge kinnitatud köie lahtirullumise jälgimine ja lõpuks, kui vaal pinnale ilmub, tema surmamine odaga.
Mõnikord kasutavad vaalapüüdjad ka tulirelvi. Kesk-tekil või vööris asub sel juhul spetsiaalne laskeriist, mis meenutab oma konstruktsioonilt väikest kahurit; sellest tulistatakse kas harpuuniga, mille külge on kinnitatud köis, või kuulidega, mis teevad aga looma kehas tohutut hävitustööd.
«Pilgrimil» sedaliiki relvad puudusid. Pealegi on need väga hinnalised ja raskesti käsitsetavad. Vaalapüüdjad, kes muide uuendusi ei poolda, eelistavad primitiivseid

püügivahendeid, — harpuuni ja oda, mida nad kasutavad väga oskuslikult.
Niisiis kavatses kapten tabada vaala, kes oli tema laevast umbes viie miili kaugusel, üsna tavaliste püügi-vahenditega, rünnates teda ainult külmrelvaga.
Ilm näis püsivat retkeks soodsana. Meri oli väga vaikne ja täiesti sobiv püügipaadiga manööverdamiseks. Tuul jäi üha tasasemaks, mistõttu polnud karta, et «Pilgrim» meeste avamerel tegutsemise ajal märgatavalt edasi liiguks.
Stüürpoordi' püügipaat lasti alla ja madrused asusid kohtadele.
Howik viskas meestele kaks suurt süstoda, mida kasutatakse harpuunidena, ja kaks teravaotsalist oda. Terariistadele järgnes viis pundart nõtket ja vastupidavat köit. millele vaalapüüdjad on andnud nimetuse «õnge-nöör» ja mille pikkus on kuussada jalga. Lühematest köitest ei piisa, sest nii mõnigi kord on juhtunud, et kuigi köied otsapidi kokku seotakse, jääb ikkagi veel puudu tarvilikust pikkusest — nii sügavale võib vaal sukelduda.
Püügivahendid asetati hoolikalt vööri. Howik ja madrused ootasid vaid käsklust kinnitusköie lõdvendamiseks.
Nüüd oli paadis veel ainult üks vaba koht — kapteni oma.
Mõistagi olid mehed enne «Pilgrimilt» lahkumist pannud laeva triivpakki, teiste sõnadega, nad seadsid raad nii, et ühed purjed viisid laeva edasi, teised aga hoidsid tagasi — ja prikk püsis seetõttu enam-vähem paigal.
Enne paati laskumist heitis kapten veel viimase pilgu ümberringi. Ta veendus, kas kõik on korras — kas failid on hästi kinni soritud ja purjed õigesti pingutatud. Kuna ta jättis Dick Sandi võib-olla mitmeks tunniks üksinda pardale, siis ta soovis, et noorel madrusel poleks vaja teha ühtegi manöövrit.
Minekuvalmis, andis ta Dick Sandile veel viimased juhtnöörid.
«Dick,» sõnas ta, «sa jääd nüüd üksinda. Valva kõige järele. Kui peaks olema vajalik sõitma hakata, juhul kui me vaala jälitades satume liiga kaugele, mida ma küll

1 stüürpoord — parem poord. Tõlk.

ei usu, siis saavad Torn ja tema kaaslased sind kindlasti tõhusalt abistada. Kui sa neile ära näitad, mis neil vaja teha, tulevad nad sellega kahtlemata toime.»
«Kindlasti, kapten Hull,» lausus vana Torn, «härra Dick võib täiesti arvestada meie abi.»
«Te vaid kasutage!» hüüdis Bat. «Me nii väga tahaksime kasulikud olla!»
«Kust me peale hakkame?»... küsis Herkules oma pluusi pikki varrukaid üles käärides.
«Praegu ei kuskiltki,» vastas Dick Sand naeratades.
«Mina igatahes olen valmis,» vastas hiiglane.
«Dick,» jätkas kapten Hull, «ilm on ilus. Tuul on vaikinud. Miski ei ennusta selle peatset tugevnemist. Peaasi, ükskõik mis ka ei juhtuks, paati ära vette lase ja laevalt ära lahku!»
«Kuulen.»
«Kui peaks tarvis olema, et «Pilgrim» meile järgneks, siis ma annan sulle märku ja heiskan pootshaagi otsa mingi plagu.»
«Võite olla päris rahulik, kapten, paati ma silmist ei lase,» vastas Dick Sand.
«Tubli, mu poiss,» jätkas kapten Hull. «Julgust ja külma verd, — sa oled ju nüüd kapteni abi! Näita end oma aukraadi väärilisena! Nii noorelt ei ole veel keegi omanud sellist kõrget auastet!»

Dick Sand ei vastanud, kuid naeratas ja kerge puna libises üle ta näo. Kapten Hull mõistis nii selle naeratuse kui punastamise tähendust.
«Milline tore poiss,» sõnas ta endamisi, «ta on tagasihoidlik ja heatujuline, need on tema peamised iseloomujooned.»
Kapteni tungivate korralduste järgi otsustades oli ilmne, et ta ei lahkunud oma laevalt kerge südamega, isegi mitte paariks tunniks — kuigi selles tegelikult ei olnud mingit ohtu. Ent vastupandamatu püügiiha ja põlev soov täiendada oma õlilaadungit, täita leping, mille ta sõlmis Valparaisos James W. Weldoniga — kõik see õhutas teda retke ette võtma. Pealegi oli sellise vaikse ilmaga lausa lust vaala jälitada. Ei keegi neist, ei tema ega ta meeskond poleks suutnud kiusatusele vastu panna. Lõpuks ometi võiksid nad oma püügiretke lugeda

õnnestunuks ja see asjaolu omas kapten Hulli silmis kõige enam kaalu.
Kapten suundus redeli poole.
«Õnn kaasa,» lausus proua Weldon.
«Tänan, proua Weldon!»
«Olge nii kena, ärge tehke vaesele vaalale väga haiget!» hüüdis väike Jack.
«Ei, mu poiss!» lubas kapten Hull.
«Püüdke ta kinni õrnalt, härra.»
«Nõus ... püüame ta kinnastega, mu väike!»
«Mõnikord,» tähendas nõbu Benedikt, «võib nende suurte imetajate seljas leida huvitavaid putukaid!»
«Hüva, härra Benedikt,» vastas kapten Hull naerdes, «luban teil «entomoloogitseda», kui meie vaal on «Pilg-rimi» külje all.»
Ta pöördus Torni poole ja jätkas:
«Torn, ma arvestan, et teie koos oma kaaslastega aitate meil vaala tükeldada, kui me ta laeva külge oleme sidunud, mida teeme peatselt.»
«Oleme teie käsutuses, härra,» vastas vana neeger.
«Hüva,» sõnas kapten Hull. — «Dick, need tublid poisid aitavad sul tühjad õlivaadid valmis seada. Las nad toimetavad need meie äraolekul pardale, siis läheb kõik nobedasti, kui me tagasi jõuame.»
«Täidan teie korralduse, kapten.»
Neile, kes seda veel ei tea, tähendame, et vaal pukseeritakse pärast surmamist laeva juurde ja seotakse parema poordi külge tugevasti kinni. Seejärel asuvad madrused, kelle saabastel on melallklambrid, vaala turjale ja tükeldavad ta pea ja saba suunas oskuslikult paralleelseteks lõikudeks. Need lõigud tükeldatakse omakorda poolteise jala pikkusteks osadeks, mis järgnevalt jagatakse tükkideks, laotakse kihtidena tünnidesse ja paigutatakse laadruumi põhja.
Tavaliselt püüab vaalapüügilaev, niipea kui saak käes, võimalikult kiiresti randuda, et oma töö lõpetada kaldal. Meeskond läheb maale ja asub sulatama pekki, millest kuumuse mõjul kogu vajalik osa — õli' välja valgub.

! Vaala pekk kaotab sealjuures umbes kolmandiku oma kaalust.

Käesoleval juhtumil ei võinud kapten Hull mõeldagi randa pääsemisele, et seal need toimingud lõpetada. Ta arvestas, et sulatab peki alles Valparaisos. Tuul pidi peatselt pöörduma läände ja ta lootis jõuda Ameerika rannikule vähem kui kahekümne päeva pärast. Selle lühikese ajavahemiku jooksul polnud karta saagi riknemist.

Oli aeg teele asuda. Enne kui «Pilgrim» jäeti triiv-pakki, sõitis ta veidi lähemale sellele kohale, kus vaal -endast auru- ja veejugade õhkupaiskamisega märku andis. Vaal ujus endiselt keset koorikloomade punast avarat vetevälja, avas oma tohutu suu ja neelas iga suutäiega kümneid tuhandeid pisiloomakesi.
Pardal viibivate asjatundjate arvamust mööda ei tarvitsenud karta, et ta mõtleks põgeneda. Polnud kahtlust, see oli vaal, keda kalurid kutsuvad «võitlejaks».
Kapten Hull astus üle reelingu, laskus mööda nöörredelit ja jõudis paadi ninna. Proua Weldon. Jack, Nõbu Benedikt, Torn ja tema kaaslased soovisid kaptenile veel kord head edu.
Isegi Dingo tõusis tagujalgadele, vaatas üle reelingu ja näis tahtvat meeskonnaga hüvasti jätta.
Siis läksid kõik tagasi vööri, et ootamatust vaheldusest, huvitavast jahist midagi kaotsi ei läheks.
Paat lükati laevast eemale ja nelja aerupaari jõulisel tõmbel kaugenes ta «Pilgrimist». «Ole tähelepanelik, Dick, ole tähelepanelik!» hüüdis kapten noorele madrusele viimast korda. «Võite minu peale kindel olla, härra!» «Pea meeles, mu poiss, hoia üks silm laeval ja teine meie paadil!»
«Teen nii, kapten,» vastas Dick Sand rooli juurde asudes.
Kerge paat liugles juba mitusada jalga laevast eemal. Kapten Hull seisis püsti paadi ninas ja kuna teda enam kuulda ei võidud, jätkas ta korralduste tegemist väljen-dusrikaste liigutuste abil.
Dingo toetus ikka veel käppadega reelingule. Korraga laskis ta kuuldavale nii kaebliku haugatuse, et iga ebausklik inimene oleks kindlasti kohkunud.
59
Proua Weldon võpatas.
«Dingo,» sõnas ta. «Dingo! Sa ju võtad oma sõpradelt julguse! Haugu nüüd hästi selgesti ja rõõmsalt!»
Ent koer enam ei haukunud. Ta laskus uuesti käppadele, tuli aeglasel sammul proua Weldoni juurde ja lakkus lugupidavalt tema kätt.
«Ta ei liputa saba! ... » sõnas Tom endamisi. «Halb tundemärk! Halb tundemärk!»
Peaaegu samal hetkel ajas Dingo end taas püsti ja hakkas vihaselt lõrisema.
Proua Weldon pöördus ümber. Ruhvist oli väljunud Negoro. Ta suundus käila, kavatsedes muidugi nagu teisedki jälgida paadi liikumist.
Dingo sööstis tema juurde, meeletu kohutavast ja seletamatust raevust.
Negoro haaras kangi ja seadis end kaitsevalmis.
Koer oli talle kõrri kargamas.
«Siia, Dingo, siia!» hüüdis Dick Sand, lahkudes hetkeks vaatepostilt ja joostes vööri.
Proua Weldon püüdis omakorda koera rahustada.
Dingo kuulas sõna ja tuli Dick Sandi juurde, kuigi vastumeelselt ja tasa urisedes.
Negoro polnud lausunud ainsatki sõna, ent hetkeks ta kahvatas. Ta viskas kangi käest ja läks oma kajutisse tagasi.
«Herkules,» sõnas Dick Sand, «teen teile ülesandeks seda meest eriliselt silmas pidada!»
«Seda ma teen,» vastas Herkules lihtsalt.
Nõusoleku märgiks pigistas ta oma hiiglaslikud käed rusikasse.
Proua Weldon ja Dick Sand suunasid uuesti pilgud paadile, mida neli aerupaari kiiresti edasi kandsid. Nüüd paistis paat vaid väikse täpina avamerel.

VIII PEATÜKK VAGUVAAL

Kapten Hull kui kogenud vaalapüüdja ei lootnud ainult õnnelikule juhusele. Vaala jälitamine on raske töö,

60

mis nõuab iga väiksemagi ettevaatusabinõu rakendamist. Ja kapten Hull ei jätnud midagi kahe silma vahele.

Kõigepealt asus kapten viima paati vaalast allatuule, et miski nende lähenemist ei reedaks.

Howik sõitis piki võrdlemisi kaugele ulatuvat kõver-joont, mis äärestas punakat välja, mille keskel vaal ujus. Nii läheneti talle kaarega.

Pootsman Howik, kes paati juhtis, oli väga külmavereline meremees, ja ta omas kapteni täit usaldust. Temast ei olnud karta, et ta ei suudaks kiiresti otsustada või et ta hajameelsuse tõttu midagi tegemata jätaks.

«Olge mõlaga ettevaatlik, Howik,» sõnas kapten Hull. «Katsume vaala üllatada. Anname endist märku alles siis, kui jõuame harpuuni viskekaugusse.»

«Kuulen, härra,» vastas pootsman. «Sõidan mööda selle punaka veevälja äärt, et tuul oleks meile kogu aeg vastu.»

«Hüva,» sõnas kapten. «Poisid, katsuge sõudes võimalikult vähe müra teha!»

Aerude ümber oli hoolikalt mässitud õlgi ja nad langesid vette peaaegu hääletult.

Pootsmani oskuslikul juhtimisel oli paat juba jõudnud koorikloomade välja laiema osani. Parempoolsed aerud tungisid veel rohelisse ja läbipaistvasse vette, ent vasak-poolsed tõstsid juba üles punakat vedelikku ning neilt näis langevat verepiisku.

«Täpselt nagu vein ja vesi!» sõnas üks madrustest.

«Jah,» lausus kapten, «kuid vesi, mis ei kõlba juua, ja vein, mis pole rüüpamiseks! Aga nüüd, poisid, ei maksa enam rääkida ja andke aerudele valu!»

Paat.libises käratult mööda rasvasevõitu veepinda. Tundus, nagu oleks see libisenud õlikihil.

Vaal ei liigutanud ega märganud vist veel temale kaarega lähenevat paati.

Tehtud ringi tõttu kaugenesid mehed tublisti «Pilgri-mist», mis muutus üha väiksemaks.

Imelik, kui kiiresti merel kõik esemed oma mõõtmetelt vähenevad. Nad tunduvad sageli nagu pikksilma suurema avause läbi vaadatuna. See optiline illusioon on seletatav tõenäoliselt sellega, et merel puuduvad esemed võrdlemiseks. «Pilgrimiga» oli nii — ta muutus silmanähtavalt

61

väiksemaks ja näis asuvat palju kaugemal, kui ta tegelikult asus.

Pool tundi pärast laevalt lahkumist jõudis kapten Hull. oma kaaslastega vaala suhtes täpselt alltuulekülge; nüüd asus vaal paadist ja laevast võrdses kauguses.

Nüüd oli paras aeg lähemale sõuda. Seda tuli aga teha hästi vaikselt. Väga võimalik, et neil õnnestub läheneda vaalale küljelt ja visata harpuuni parajast kaugusest enne, kui ta neid märkab.

«Sõudke aeglasemalt, poisid,» sõnas kapten tasasel häälel.

«Mulle näib,» tähendas Howik, «et elukas märkas midagi! Ta ei hinga enam nii kärarikkalt.» «Tasa! Tasa!» kordas kapten.

Viis minutit hiljem oli paat ainult ühe kaabeltau kaugusel vaalast.

Pootsman seisis paadipäras ja püüdis juhtida sõidukit imetaja vasaku külje suunas, sealjuures hoolikalt vältides sattumast võimsa saba löögiulatusse, mille ainsast hoobist oleks piisanud kogu paadi purustamiseks.

Kapten Hull, kes seisis ninas, jalad tasakaalu hoidmiseks pisut harkis, haaras oda, et anda sellega esimene hoop. Tema osavuses ei tarvitsenud kahelda — ta tabab kindlasti seda veest väljaulatuvat paksu keha.

Kapteni kõrval toobris oli keras üks viiest köiest, mille ots oli seotud tugevasti harpuuni külge. Kui vaal peaks väga sügavale sukelduma, pikendatakse köit nelja ülejäänud kera abil.

«Kas olete valmis, poisid?» küsis kapten sosinal.

«Valmis,» vastas Howik, haarates mõla tugevamini oma laiade kämmalde vahele.

«Sõudke juurde!»

Pootsman kuulas käsku, ja paat libises umbes kümne jala kaugusele vaalast.

Vaal ei liigutanud ja näis magavat. Vaala on kerge püüda, kui talle uinaku ajal ootamatult, peale satutakse. Siis võib teda juba esimese löögiga surmavalt tabada.

«Imelik, et ta püsib liikumatuna,» mõtles kapten. «Vaevalt küll see kelm magab, kuid ometi.. . Midagi näib siin olevat korrast ära!»

62

Sedasama mõtles ka pootsman Howik ja püüdis vaala teist külge näha.

Nüüd ei olnud aga enam aega millegi üle pead murda, nüüd tuli tegutseda.

Kapten võttis harpuunist keskelt kinni, vibutas seda mitu korda pea kõhal, et löök kindlamini tabaks, sihtides sealjuures vaalale külge. Siis viskas la täiest jõust.

«Tagasi, tagasi!» hüüdis ta seejärel.

Madrused, aerutades kõik tagurpidi, viisid paadi kiiresti eemale, et vaal seda oma sabaga ei tabaks.

Sel hetkel nägi pootsman, miks vaal nii ebatavaliselt kaua liikumatult püsis.

«Poeg!» hüüdis ta.

Vaal, saanud haavata, vajus ühele küljele ja kõik võisid näha noort vaala, keda ta parajasti imetas.

Kapten Hullil ei olnud teadmata, et see asjaolu muudab vaala tabamise palju raskemaks. Ema võitleb nüüd kahtlemata palju vihasemalt, kaitstes mitte ainult ennast, vaid ka oma «väikest» — kui seda vähemalt kahekümne jala pikkust looma nii võib nimetada.

Vaal ei asunud siiski kohe rünnakule, nagu võis karta,, ja meestel polnud vaja harpuuni küljes olevat köit katki lõigata, et oleks lihtsam põgeneda. Otse vastupidi, vaal sukeldus koos pojaga otsejoones meresügavusse, nagu seda kõige sagedamini juhtub; seejärel tõusis ta võimsa hüppega taas pinnale, kuid sukeldus uuesti ja hakkas vee all väga kärmesti põgenema.

Kapten Hull ja pootsman, kes seisid mõlemad püsti, jõudsid teda silmitseda, enne kui ta esimest korda sügavusse sööstis, ja neil oli nüüd temast täiesti selge ettekujutus.

See oli tõesti, nagu nad arvasid, väga suur vaguvaal. Ta pikkus peast sabani ulatus vähemalt kaheksakümne jalani. Tema kollakaspruuni naha tegid täpiliseks arvutud tumepruunid laigud.

Oleks tõesti kahju, kui pärast edukalt alustatud rünnakut tuleks nii hea saak siiski maha jätta.

Jälitamine või, õigemini, köie otsas kihutamine oli alanud. Aerud üles tõstetud, lendas paat nagu nool laineteharjal.

63

Külmavereline nagu alati, õnnestus Howikul hoida paati ümber minemast, kuigi see tegi pööraseid ja lausa jubedaid hüppeid.

Kapten Hull, pidades saaki kogu aeg silmas, kordas ühtesoodu:

«Tähelepanu, Howik, tähelepanu!»

Selletagi võidi olla päris kindel, et Howik oma kohust hetkekski ei unusta.

Et vaal kihutas paadist palju kiiremini, siis rullus har-puuni köis lahti sellise hooga, et kapten juba kartis, kas köis mitte paadi serva vastu hõõrudes põlema ei süti. Kapten täitis veega toobri, milles asus köis, hoides seda sel kombel märjana.
Näis, et vaal ei kavatsegi peatuda ega oma tormamist aeglustada. Esimese köie otsa seoti juba teine, aga seegi kadus niisama kiiresti.
Viie minuti pärast kinnitati kolmas köis, mis samuti vajus sügavusse.
Vaal aga ei peatunud. Nähtavasti polnud harpuun riivanud ühtegi siseorganit. Köie nöörsirge laskumise järgi võis isegi arvata, et loom, selle asemel et tulla pinnale, sukeldub üha sügavamale.
«Pagana pihta, see kelm pistab kinni kõik meie viis köit!» hüüdis kapten.
«Ja viib meid «Pilgrimist» üpris kaugele,» lisas pootsman.
«Ta peab siiski tulema veepinnale hingama,» jätkas kapten. «Vaal ei ole kala ja temale on õhk niisama vajalik kui inimesele.»
«Ta peab hinge kinni, et kiiremini plehku panna,» sõnas üks madrustest naerdes.
Peagi tuli kolmanda köie külge kinnitada ka neljas ja madrused, kellele saak äsja tundus juba käega katsutavana, muutusid rahutuks.
«Tont võtaks,» pomises kapten, «midagi sellist ei ole mul veel kunagi juhtunud. Neetud vaal!»
Lõpuks tuli ka viies kera käiku lasta. Seegi oli juba peaaegu lahti rullunud, kui äkki tundus, et köis pole enam pingul.
«Tubli, tubli!» hüüdis kapten. «Köis on lõtv, vaal hakkab väsima!»
64
Nüüd oli paat «Pilgrimist» rohkem kui viis miili allatuule.
Kapten Hull heiskas pootshaagi otsa lipu, et anda laevale märku lähenemiseks.
Peaaegu kohe võis näha, kuidas Dick Sand, keda Torn ja tema kaaslased abistasid, hakkas raasid pingutama, et anda purjedele rohkem tuult.
Ent tuul puhus nõrgalt ja ainult lühikeste hoogudena ning näis varsti täiesti vaikivat.
«Pilgrimil» oli kahtlemata üsna raske paadi juurde jõuda, kui see tal üldse õnnestub.
Nagu arvati, tõusiski vaal veepinnale hingama. Har-puun oli tal ikka veel küljes kinni. Ta jäi liikumatult seisma ja paistis ootavat poega, kes selles kohutavas kihutamises talle nähtavasti järele ei jõudnud.
Kapten käskis aerutada kiiremini ja peagi jõuti vaala ligidale.
Kaks madrust, tõmmanud aerud paati, relvastusid nagu kaptengi pika odaga, et anda loomale surmav löök.
Howik manööverdas väga ettevaatlikult ja oli valmis otsekohe kõrvale põikama, kui vaal peaks nende poole sööstma.
«Tähelepanu!» hüüdis kapten. «Vaadake, et te mööda ei viska! Sihtige hästi, poisid! Kas olete valmis, Howik?»
«Valmis, härra,» vastas pootsman. «Aga mind häirib see, et vaal pärast sellist põgenemist nii vaikseks jäi.»
«Ka mulle tundub see kahtlasena.»
«Peame   olema   ettevaatlikud.»
«Kahtlemata, aga nüüd hakkame pihta!»
Kapten Hull sattus üha enam hoogu.
Sõideti veelgi lähemale. Vaal keerles endisel kohal. Poega tema juures ei olnud ning ta püüdis teda võibolla otsida.
Äkki lõi vaal sabaga ja kaugenes umbes kolmekümne jala võrra.
Ega ta ometi uuesti põgenema hakanud? Kas neil tuleb teda jälle tükk aega mööda vetevälja taga ajada?

«Tähelepanu!» hüüdis kapten Hull. «Ta võtab hoogu ja ründab meid! Howik, hoia alt!»
Vaal oli end tõesti keeranud paadile vastu. Oma võimsate uimedega veepinda lõhestades viskus ta ettepoole.
65
Pootsmanile aga ei tulnud selline otserünnak ootamatult ja ta seadis paadi nii, et vaal möödus nende külje alt, kuid ei riivanud.
Kapten Hull ja mõlemad madrused andsid möödator-mavale vaalale tugeva hoobi odaga, püüdes tabada mõnd olulist organit.
Vaal peatus, paiskas õhku kaks verega segatud veesammast ja tormas uuesti paadi suunas selliste hüpetega, et lihtsalt õudne oli vaadata.
Meestel pidi olema palju külma verd, et mitte pead kaotada.
Howik suutis ka seekord tabamust vältida, põigates paadiga osavasti kõrvale.
Kolm hästi sihitud hoopi tekitasid loomale kolm uut haava. Tormates paadist mööda, laksatas vaal nii tugevasti sabaga, et tõusis kõrge lainetus, nagu oleks meri hakanud mässama.
Paat pidi peaaegu ümber paiskuma. Laine lõi üle ääre, täites paadi poolenisti veega.
«Ämber, ämber!» hüüdis kapten.
Madrused jätsid aerud sinnapaika ja asusid kiiresti paati veest tühjendama. Kapten lõikas köie pooleks, sest seda polnud nüüd enam vaja.
Loom, valust lausa metsikuks muutunud, ei mõtelnudki enam põgeneda. Nüüd ründas tema! Ta surmaheitlus tõotas kujuneda kohutavaks.
Vaal pöördus kolmandat korda «neem neeme vastu», nagu ütlevad meremehed, ja sööstis uuesti paadi poole.
Kurta paat oli pooleldi vett täis, ei saadud teda enam nii kergesti pöörata. Kuidas nüüd vältida ähvardavat kokkupõrget? Kui paat end enam juhtida ei lase, on sellega ka võimatu põgeneda.
Pealegi oleks vaal ikkagi saanud paadi ainult mõne hüppega kätte, ükskõik kui kiiresti püüdjad ka poleks põgenenud. Vaala ründamine ei tulnud enam kõne allagi, nüüd tuli juba ennast päästa. Kapten Hull mõistis seda selgesti.
Vaala kolmanda rünnaku eest polnud enam võimalik täiesti kõrvale põigata. Vaal riivas möödudes paati oma tohutu seljauimega nii tugevasti, et Howik oma istmelt maha paiskus.
66
Odad ei tabanud seekord märki — paadi kõikumine viis nad kõrvale.
«Howik, Howik!» hüüdis kapten, kes ise end vaevaga püsti hoidis.
«Siin!» vastas pootsman tõustes. Korraga ta märkas, et mõla oli kukkumisel pooleks murdunud. «Võtke teine mõla!» ütles kapten Hull. «Juba võtsin!» vastas Howik.
Sel hetkel hakkas paadi lähedal, ainult mõni süld paadist eemal, vesi vulksuma.
Nähtavale ilmus noor vaal. Ema nägi teda ja sööstis tema juurde.
See asjaolu muutis võitluse veelgi kohutavamaks. Nüüd võitles vaal kahe eest.
Kapten Hull vaatas «Pilgrimi» suunas. Ta hakkas meeletult vehkima pootshaagiga, mille otsa oli kinnitatud plagu.
Mida võis Dick Sand veel teha lisaks sellele, mida ta juba oli teinud, kui kapten esimest korda märku andis? Purjesid oli juurde võetud, need juba paisusid tuules, õnnetuseks ei olnud prikk varustatud jõumasinaga, mille abil oleks saanud suurendada kiirust, et rutem kohale jõuda. Lasta üks paatidest vette ja tõtata neegritega koos kaptenile appi, see oleks võtnud tublisti aega ja pealegi oli noorukil kindel käsk laevalt mitte lahkuda, juhtugu mis tahes. Dick Sand laskis siiski taavetiga alla ahtri-

paadi ja võttis selle veoköide, et kapten ja ta kaaslased võiksid vajaduse korral seda kasutada.
Vaal asus ägedasti ründama, varjates poega oma kehaga. Ta tormas otse paadi suunas.
«Hoia eest, Howik!» hüüdis kapten veel viimast korda.
Ent pootsman oli niisama hästi kui võitlusvahendita. Pika kangitaolise päramõla asemel hoidis ta nüüd käes lühikest mõlajuppi.
Ta püüdis paati eest ära pöörata, kuid see ei läinud tal korda. Mehed mõistsid, et nad on kadunud. Kõik tõusid püsti ja tõid kuuldavale südantlõhestava hüüde. Vahest ehk kuuldi neid «Pilgrimil»!
Vaal andis sabaga võimsa löögi vastu paadi põhja. Sõiduk paiskus tohutu hooga kõrgele õhku ja langes kol-
67
meks murdununa vaala hüpetest vihaselt möllavate lainete vahele.
Ehkki õnnetud said raskesti vigastada, oleks neil võibolla siiski jätkunud jõudu kas ujudes või mõne paaditüki külge klammerdudes vee peal püsida.
Kapten Hull püüdiski seda teha; «Pilgrimilt» oli näha, kuidas ta vinnas pootsmani paadi rusudele ...
Ent vaal, kelle raev oli haritipul, pöördus ümber ja viseldes tõenäoliselt surmaagoonia õudseis hüppeis, paiskas oma sabaga kohutavalt segamini vahutava vee, kus merehädalised ikka veel ujuda püüdsid.
Mitme hetke jooksul oli näha ainult igasse külge prits-meid pilduvat veekeerist.
Veerand tundi hiljem, kui Dick Sand, kes neegritega oli päästepaati tormanud, õnnetuspaigale jõudis, ei olnud seal enam ühtegi, keda päästa. Verest punasel veepinnal hõljus vaid mõni lauatükk.

IX PEATÜKK KAPTEN SAND

Pärast kohutavat katastroofi valdas «Pilgrimb reisijaid sügav kurbus ja õudustunne.
Kapten Hulli ja viie madruse jube surm ei lasknud neil enam mõelda millelegi muule.
Hirmus õnnetus juhtus peaaegu nende silma all, ja ometi ei saanud nad midagi teha hukkujate päästmiseks!
Nad ei jõudnud isegi õigeaegselt kohale, et tõmmata voogudest välja paadi meeskond, oma õnnetud, haavata-saanud, kuid veel elavad seltsimehed, ja asetada «Pilgrim» vaala võimsate hoopide vastu. Kapten Hull ja ta kaaslased olid kadunud igaveseks.
«Pilgrimil» ei olnud enam kaptenit, kes teda juhiks, ega meeskonda, kes laevaga manööverdaks. Laev asus keset tohutu suurt Vaikset ookeani, sadu miile rannikust eemal, tuulte ja lainete võimuses.
Miks küll tõi karm saatus vaala tema teele? Miks küll sundis karm saatus tema õnnetut, siiani nii ettevaatlikku kaptenit laadungi täiendamise pärast kõigega riskima?
69
Vaalapüügi ajaloos ei ole veel esinenud sellist katastroofi, kus mitte ühtegi meest ei õnnestunud päästa!
Saatus oli tõesti olnud halastamatu. «Pilgrimi» pardale polnud jäänud ainsatki meremeest. Ei, üks oli siiski jäänud! Dick Sand, kuid tema oli ju alles madrus, alles viieteistkümneaastane nooruk!
Temal tuli nüüd olla kapten, pootsman, madrus, ühesõnaga — terve meeskond ühesainsas isikus.
Pardal viibis ka reisija, ema oma lapsega, kelle seal-olek muutis olukorra veelgi raskemaks.

Peale tema olid laeval veel neegrid, kahtlemata tublid, vaprad ja püüdlikud inimesed, sõnakuulelikud igaühele, kes on suuteline neid juhatama, kuid neil polnud vähimatki aimu meremehetööst.
Dick Sand seisis liikumatult, käed vaheliti, ja vaatas üksisilmi kohta, kuhu oli vajunud kapten Hull, tema kaitsja, keda ta armastas nagu oma isa.
Siis libises Dick Sandi pilk üle horisondi, otsides laeva, millelt võiks paluda abi ja kaitset ning kuhu ühtlasi võiks usaldada proua Weldoni.
Tema ise ei lahku «Pilgrimilt», ei, kindlasti mitte, ja ta teeb kõik, et viia laev sadamasse! Ent proua Weldon ja tema väike poeg peavad olema kindlas kohas. Neisse oli ta piiritult kiindunud, ja siis ei pruugiks tal nende pärast enam muret tunda.
Ent ookean oli tühi. Pärast vaala kadumist ei häirinud enam keegi vaikust selle pinnal. «Pilgrimi» ümber laius ainult taevas ja vesi. Dick Sand teadis enam kui hästi, et nad asuvad väljaspool kaubalaevade teid ja et teised vaalapüügilaevad purjetavad alles kaugel püügikohtade!.
Ent ohtudele tuleb vaadata kartmatult näkku ja olukordi tuleb võtta sellistena, nagu nad on. Seda noor madrus teadis. Mida ta otsustab nüüd ette võtta?
Sel hetkel ilmus pardale Negoro. Pärast katastroofi oli ta sealt lahkunud. Milliseid tundeid õnnetus selles mõistatuslikus inimeses võis tekitada, seda ei osanud keegi arvata. Ta jälgis katastroofi kõiki momente äärmiselt suure huviga, kuid ei teinud ühtegi liigutust ega lausunud ainsatki sõna. Kui kellelgi oleks tulnud mõttesse teda sealjuures vaadata, siis see oleks üllatunult märganud, et tema väljendusvaeses näos ei liigu ükski lihas.
70
Ta astus ahtri suunas, kus Dick Sand liikumatult seisis, ja peatus kolm sammu noorest madrusest eemal.
«Kas teil on vaja minuga rääkida?» küsis Dick Sand.
«Mul on vaja rääkida kapten Hulliga, või, kui teda pole, siis pootsman Howikuga,» vastas Negoro kalgilt-
«Te teate väga hästi, et nad mõlemad hukkusid,» vastas Dick Sand.
«Kes on siin siis nüüd komandör?» küsis Negoro jultunud ilmel.
«Mina,» vastas Dick Sand hetkegi kõhklemata. «Teie!» imestas Negoro õlgu kehitades. «Viieteistaastane kapten!»
«Viieteistaastane kapten!» vastas nooruk koka poole astudes.
Viimane taganes.
«Pidage meeles,» sõnas nüüd proua Weldon, «et siin on ainult üks kapten . . . kapten Sand ja ei tee viga, kui igaüks teab, et Dick Sand oskab end maksma panna!»
Negoro kummardas, pomises midagi irooniliselt enda ette ja läks tagasi oma töökohale.
Nagu näeme, Dick Sand juba teadis, mida ette võtta.
Tuul tugevnes vahepeal ja prikk oli juba koorikloo-made piirkonnast väljas.
Noor madrus silmitses tähelepanelikult purjesid. Seejärel libises ta pilk tekile. Ta mõistis, et ükskõik kui suur vastutus ka tema õlgadele ei langeks, ta peab olema suu-teline seda kandma. Ta vaatas julgelt silma oma ellujäänud kaaslastele, kes lootsid nüüd ainult temale. Nende pilgud ütlesid, et ta võib alati arvestada nende abi ja tema omakorda vastas, et ka nemad võivad tema peale kindlad olla.
Nüüd kaalus Dick Sand tõsiselt oma võimeid.
Ta oli suuteline purjedega vajaduste kohaselt manööverdama, muidugi kasutades Torni ja tema kaaslaste abi, kuid laeva asukoha kindlaksmääramiseks ei omanud ta veel küllaldaselt vajalikke teadmisi.

Nelja-viie aasta pärast oleks ta tundnud meremehe meeldivat ja ühtlasi rasket ala juba põhjalikult. Ta oleks osanud kasutada sekstanti, riista, mida kapten Hull iga päev käsitses ja mille abil võis kindlaks määrata laeva
71
asukoha laiuskraadi. Ta oleks osanud lugeda kronomeet-rilt Greenwichi meridiaani aega ja saanud selle järgi määrata pikkuskraade. Tema igapäevaseks abimeheks oleks olnud päike. Kuu ja tähed oleksid talle õpetanud: näed, sinu laev asub siin, sellel kohal. Taevalaotus, kus tähed liiguvad nagu hea kella osutid, mis kunagi ei nihku õigest asendist ja millede täpsuses võib olla absoluutselt kindel, oleks õpetanud talle aja ja kauguste määramist. Astronoomilised vaatlused oleksid andnud ka talle, nagu siiani iga päev kapten Hullile, «Pilgrimi» asukoha täpsusega kuni üks miil ja kursi, mida tuli hoida.
Praegu oskas ta oma teekonda määrata ainult arvestamise teel — logi, kompassi ja vooluste abil. Kuid kohkuma ta seepärast veel ei löönud.
Proua Weldon mõistis, mis toimub südi nooruki hinges.
«Tänan sind, Dick,» sõnas ta kindlal häälel. «Kapten Hulli enam ei ole. Meeskond hukkus koos temaga. Laeva saatus on nüüd sinu kätes. Ma tean, Dick, sa päästad laeva ja temaga ühes ka reisijad!»
«Jah. proua Weldon,» vastas Dick Sand, «ma püüan seda teha.»
«Torn ja tema kaaslased on tublid inimesed, nende abi võid sa päris kindlalt arvestada.»
«Ma tean, teen neist meremehed ja me hakkame koos laeva juhtima. Ilusa ilmaga on kõik lihtne. Halva ilmaga . . . halva ilmaga võitleme ja me päästame teid. proua Weldon, teid ja teie pisikese Jacki. Tõesti, ma tunnen, et teen seda.»
«Aga nüüd, Dick, kas sa saad kindlaks määrata, kus me praegu oleme?» küsis proua Weldon.
«Üsna kerge vaevaga,» vastas nooruk. «Mul tarvitseb ainult vaadata kaarti: kapten Hull alles eile märkis sinna meie asukoha.»
«Ja sa oskad õiget kurssi võtta?»
«Jaa, ma võtan kursi itta, sellele Ameerika ranniku-osale, kuhu meil on tarvis sõita.»
«Sa muidugi mõistad, Dick, et katastroofi tõttu me peame muutma oma esialgset kavatsust. Enam ei tule kõne allagi viia «Pilgrim» Valparaisosse. Nüüd on meie sihtsadamaks Ameerika ranniku kõige lähem sadam.»
«Endastki mõista, proua Weldon,» vastas noor madrus.
72
«Ja ärge muretsege! Ameerika rannik ulatub kaugele lõunasse ja temast me mööda ei sõida!»
«Kus ta umbes asub?» küsis proua Weldon.
«Seal, selles suunas,» vastas Dick Sand, näidates käega itta. Ilmakaared ta leidis kompassi abil.
«Ükskõik, Dick, kas jõuame Valparaisosse või mõnda teise rannikuossa, peaasi, et me kuskil maale saame.»
«Saamegi, proua Weldon, ma panen teid kaldale heas sadamas!» vastas nooruk veendunult. Pealegi loodan ma kohata sellal, kui me maale läheneme, mõnd rannavetes ühendust pidavat laeva. Oi, proua Weldon, tuul hakkab pöörduma loodesse! Annaks jumal, et ta seal püsiks! Me veel teeme sõitu, toredat sõitu ja heiskame kõik purjed — brigantiinist kuni väliskliivrini.»
Dick Sand rääkis nii veendunult nagu kogenud meremees, kes teab, et ta sõidab heal laeval, mida ta täielikult valitseb.

Dick tahtis just asuda tüüri juurde ja kutsuda kaaslased purjesid seadma, kui proua Weldon talle meenutas, et kõigepealt tuleks «Pilgrimi» asukoht teada saada.
Seda tuli tõesti teha kõige esmalt. Dick Sand tõttas kapteni kajutisse ja võttis kaardi, kuhu oli märgitud nende eilne asukoht. Ta võis näidata proua Weldonile, et prikk asub laiusel 43°35' ja pikkusel 164° 13', sest viimase kahekümne nelja tunni jooksul ei olnud laev nimetamisväärselt edasi liikunud.
Proua Weldon kummardus kaardi kohale. Ta vaatas pruuni laiku, mis tähistas maad ookeani parempoolses osas. See oli Lõuna-Ameerika kallas, tohutu suur Vaikse ookeani ja Atlandi ookeani vahele paisatud tõke, mis algas Kap Horni kallastega ja lõppes Kolumbiaga. Vaadates laialilaotatud kaarti, kuhu oli märgitud terve Vaikne ookean, tekkis mulje, et polegi kuigi raske kodumaale tagasi pääseda. See illusioon tekib paratamatult sellel, kes ei ole küllalt tuttav merekaardi mõõtudega. Proua Weldonile tundus, et tegelikkuses peab maa olema niisama käegakatsutav, nagu ta seda oli paberil.
Ent kaardil täpses mastaabis äratoodud «Pilgrim» oleks palju väiksem kui kõige pisemgi infusoor'. See

1 infusoor — rips- ehk leotisloom. Tõlk.

oluliste mõõtmeteta matemaatiline punkt tunduks kaardil niisama abituna nagu «Pilgrim» seda oli tegelikkuses, avaral veteväljal.
Dick Sand ei saanud samasugust ettekujutusi kui proua Weldon. Ta teadis, et manner asub väga kaugel, et seda eraldab «Pilgrimist» sadu miile. Kuid Dick Sand oli juba teinud oma otsuse. Tema õlgadele langenud vastutusekoorem oli kujundanud temast mehe.
Nüüd oli paras aeg tegutseda. Üha kõvenevat loode-tuult tuli kasutada. Vastutuul oli andnud maad pärituulele ja üksikute, mööda seniiti laialipaisatud kiud-pilvede järgi võis otsustada, et tuul peab seda suunda mõnd aega.
Dick Sand kutsus Torni ja ta kaaslased enda juurde.
«Mu sõbrad,» sõnas ta. «Teie olete nüüd «Pilgrimi» meeskond. Ilma teie abita ma ei saa manööverdada. Te ei ole küll meremehed, kuid teil on tugevad käsivarred. Aidake mind, ja me viime laeva edasi. Sellest oleneb meie kõikide saatus.»
«Härra Dick,» vastas Torn, «mina ja mu kaaslased, me hakkame hea meelega teie madrusteks. Heast tahtest meil puudust ei ole. Mida viis inimest teha võivad, kui te neid juhite, seda me teeme.»
«Hästi öeldud, Torn!» hüüdis proua Weldon.
«Hästi öeldud,» sõnas ka Dick Sand, «kuid me peame olema väga ettevaatlikud; ma ei püüa saavutada kõige suuremat kiirust, et mitte liialt riskida. Sõidame veidi aeglasemalt, kuid ohutumalt.
Seda nõuab meilt olukord. Näitan teile ära, sõbrad, mis igaühel manöövri sooritamisel teha tuleb. Mina ise olen niikaua rooli juures, kui väsimus lubab. Mulle aitab mõnest tunnist, et välja puhata. Kuid selle mõne tunni jooksul peab keegi teie hulgast mind asendama. Torn, näitan teile, kuidas kompassi abil roolitakse. See pole raske ja kui te hästi tähele panete, siis te oskate varsti laeva õigel kursil hoida.»
«Millal aga soovite, härra Dick,» nõustus vana neeger.
«Hästi,» vastas noor kapten, «olge õhtuni minu kõrval rooli juures ja kui ma ära väsin, võite mind juba mõneks tunniks asendada.»

«Aga mina,» hüüdis väike Jack, «kas mina ka ei saaks Dicki natuke aidata?»

«Muidugi, kallis laps,» vastas proua Weldon Jacki enda vastu surudes, «sind õpetatakse samuti roolima ja ma ei kahtle, kui sina rooli juures oled, on meil kindlasti pärituul!»
«Kindlasti, kindlasti, ema, ma tõotan sulle seda!» hüüdis väikemees käsi plaksutades.
«Tõesti,» sõnas noor kapten naeratades, «head laevapoisid oskavad hoida soodsat tuult. See on meremeeste juures vana tõde!»
Dick Sand jätkas, pöördudes Torni ja teiste neegrite poole:
«Sõbrad, nüüd asume raasid tihedamini tuulde seadma. Teil tuleb ainult teha, nagu ütlen.»
«Teie käsutuses,» vastas Torn, «teie käsutuses, kapten Sand.»

X PEATÜKK NELI JÄRGMIST PÄEVA

Dick Sandist oli niisiis saanud «Pilgrirni» kapten. Viivitamatult asus ta tegema vajalikke ettevalmistusi purjede juurdevõtmiseks.
Reisijail oli ainult üks soov: jõuda kui mitte Valparaisosse, siis vähemalt ükskõik millisesse Ameerika sadamasse.
Dick Sand otsustas jälgida «Pilgrimi» kursipidavust ja sõidukiirust, et teada saada laeva keskmine kiirus. Selleks tuli kanda iga päev kaardile läbitud tee pikkus, mida võis kindlaks teha logi ja kompassi abil. Pardal juhtus olema üks neist «patent-logidest» numbrilaua ja kruvidega, mis määravad väga täpse sõidukiiruse teatud kindla ajavahemiku jooksul. See vajalik riist, mida oli lihtne käsitseda, võis neile palju kasu tuua. «Pilgrimi» uued madrused õppisid logi kasutamise kiiresti selgeks.
Ent püsis üks eksitav tegur — nimelt hoovused. Et nende üle täielikule selgusele jõuda, et nende mõju kõrvaldada, selleks oli vaja teostada astronoomilisi vaatlusi;

arvestustest üksinda ei oleks piisanud. Kuid astronoomilisteks vaatlusteks ei olnud Dick Sand veel suuteline.
Dick Sand mõtles juba vahepeal, et viib «Pilgrimi» Uus-Meremaale tagasi. Sinna oli lühem tee. Ta oleks nii toiminudki, kui mitte tuul, mis algul puhus vastu, poleks võtnud soodsat suunda. Õigem oli siiski sõita Ameerikasse.
Tuul oli teinud peaaegu täispöörde ja puhus nüüd loodest ning kõvenes üha. Seda tuli kasutada ja arendada võimalikult suurt kiirust.
Dick Sand asus purjesid tihedamini tuulde seadma.
Priki fokkmastil on neli nelinurkset purje: masti alumises osas fokkpuri; selle kohal, fokktengil marsspuri ja fokkbraamtengil braampuri ja ülabraampuri.
Grootrnastil seevastu on vähem purjesid; masti alumises osas on brigantiinpuri ja selle kohal topseil.
Nende mastide vahele, neid eestpoolt toetavate staa-kide külge on võimalik kinnitada kolmed kolmnurksed purjed.
Pukspriidi ja kliiverpoomi külge kinnituvad kolm kliivrit.
Kliivreid, brigantiinpurje, topseili ja staakpurjesid on kerge käsitseda. Neid saab heisata otse tekilt, tarvitsemata ronida vantidele, sest nad ei ole kinnitatud raade külge kordingute 1 abil, mis tuleb enne lõdvaks lasta.
Ent fokkmasti purjedega manööverdamine nõuab juba suuremat vilumust. Nende heiskamisel tuleb ronida mööda vante kas fokkmasti marsile või braamtengi ja poom-braamtengi saalingutele — ükskõik kas purje pinda võetakse juurde või vähendatakse rehvimise abil. Sealjuures tuleb joosta päärtidel — raade alla pingutatud rippuvail trossidel, ühe käega töötada ja teisega hoida end kinni. See on ohtlik manööver, eriti neile, kes ei oma vastavat vilumust. Laeva õõtsumine ja kõikumine, mis end üleval

väga tugevasti tunda annab, ja vähimgi purjesid paisutav tuulehoog võivad mehe imekähku alla tuua. Tornile ja tema kaaslastele oli see ettevõte tõesti väga ohtlik.

1 kordingud — köied, milledega raapurjesid üles tõmmatakse.
Tõlk.

Praegu puhus õnneks võrdlemisi mõõdukas tuul. Meri polnud veel jõudnud rahutuks muutuda. Laev kõikus korrapäraste vaheaegadega.

Kui Dick Sand kapten Hulli märguande peale õnnetuskohale suundus, olid prikil heisatud kliivrid, brigan-tiinpuri, fokkpuri ja marsspuri. Et triivpakilt üle minna rohkem tuulde, oli Dick Sandil tarvitsenud juurde võtta ainult fokkmasti purjesid. Neegrid said teda sealjuures üsna tõhusalt abistada. Nüüd oli tarvis sõita veelgi tihedamini tuulde ja purje pinna suurendamiseks tõmmata üles braampuri, ülabraampuri, topseil ja staak-purjed.

«Sõbrad,» sõnas noor kapten oma abilistele, «täitke täpselt minu korraldusi ja kõik läheb suurepäraselt.» Jäädes rooliratta juurde käsutas Dick Sand: «Torn, viirake sooti!»

«Viirata sooti...?» küsis Tom, kes ei tundnud seda väljendit.

«No ja ... andke teda järele! Ja nüüd teie omakorda. Bat! ... Tubli... tõmmake ... tõmmake ta sirgu .. veidi kõrgemalt!»

«Kas nii?» küsis Bat.

«Nii jah. Tubli! Herkules, tugevamini! Pingutage!»

Kuid öelda Herkulesele «pingutage!» oli veidi ettevaatamatu. Hiiglane, ilma et ta isegi oleks aru saanud, tõmbas nii tugevasti, et soot oleks peaaegu katkenud.

«Mitte nii kõvasti, kulla sõber!» hüüdis Dick muiates «Te ju tõmbate mastid alla!»

«Ma ainult veidi tõmbasin,» vastas Herkules.

«Te ainult tehke, nagu tõmbaksite! Küll te näete, rohkem pole vajagi! Tubli, andke uuesti järele . . . lõdven-dage veel natuke ... laske päris lõdvaks ... kinnitage ... siduge kinni... nii jah ... tubli... kõik koos ... tõmmake .. . üle käe!»

Vasaku poordi prassid ' lõdvendatud, pöördusid fokk-masti purjed aeglaselt, paisusid tuules ja laev lisas kiirust. Lõdvendanud ka kliivrite soote, kutsus Dick Sand oma abilised ahtrisse ja sõnas:

«Nii, sõbrad, sellega tulime toime ja veel pealegi üsna

1 prassid — köied, milledega pööratakse raasid. Tõlk.

hästi. Asume nüüd grootmasti juurde. Ärge ainult midagi katki tehke, Herkules!»

«Püüan,» vastas Herkules, kuid kindlat lubadust ta ei julgenud anda.

See manööver oli hulga kergem. Poomi soot lasti ettevaatlikult lõdvemaks, brigantiinpuri võttis paremini tuult ja tema võimsal toetusel said hoogu juurde ka esimesed purjed.

Brigantiinpurje kohale heisati topseil, ja kuna see oli raade külge lihtsalt seotud, polnud rohkem tarviski, kui sikutada failist ja siduda see otsapidi kõvasti kinni. Kuid Herkules ja tema sõber Akteon ning väike Jack, kes ka oli appi rutanud, sikutasid nii tugevasti, et fail katkes. Kõik kolm kukkusid selili — kuid taevale tänu haiget nad ei saanud. Jack isegi naeris laginal.

«Sest pole midagi, sest pole midagi!» hüüdis Dick Sand. «Siduge otsad ajutiselt kokku ja tõmmake uuesti, ainult ettevaatlikumalt!»

Nii ka tehti, ja veel enne kui Dick Sand jõudis rooli juurest ära minna. Võtnud kursi itta, sõitis «Pilgrim» nüüd juba kiiremini. Tuli ainult jälgida, et sõidusuund ei muutuks. Seda oli imelihtne teha, sest puhus mõõdukas tuul ja laev ei võinud teha järske pöördeid.
«Suurepärane, sõbrad! Veel enne, kui me pärale jõuame, on teist saanud tublid meremehed,» sõnas Dick
Sand.
«Teeme, mida suudame, kapten Sand,» vastas Tom.
Väike Jack sai samuti kiitusest osa, sest temagi oli kenakesti vaeva näinud.
Ka proua Weldon kiitis püüdlikke madruseid.
«Mulle tundub, Jack,» sõnas Herkules naeratades, «see olid vist sina, kes köie puruks rebis. Kui tubli väike rusikas sul on! Ilma sinuta me ei oleks mitte midagi ära teinud!»
Väike Jack säras uhkusest ja ta raputas tugevasti-tugevasti oma sõbra kätt.
Kuid «Pilgrim» ei olnud veel täies purjes. Puudusid veel ülemised purjed. Pärituulega võib neist olla tublisti kasu. Braampurje, ülabraampurje ja staakpurjede abil jõuab laev tunduvaM kiiremini edasi ja Dick Sand otsustas ka need heisata.
79
Staakpurjedega polnud erilisi raskusi, neid sai üles tõmmata, pingutada ja kokku panna otse tekilt, kuid fokkmasti nelinurksete purjedega oli juba hulga keerulisem: nende ülestõstmiseks tuli ronida saalingutele. Et Dick Sand ei tahtnud kedagi oma kogemusteta mees-konnaliikmetest ohtu asetada, otsustas ta seda teha ise.
Ta kutsus Torni, näitas talle kursi kätte ja palus tal jääda roolima. Seejärel juhatas ta Herkulesele, Batile, Akteonile ja Austinile nende kohad ülapraampurje ja braampurje vantidel ja ronis ise kärmesti üles. Söösta fokkmasti nöörredelit mööda fokktengi nöörredelile ja sealt edasi saalingutele, see oli tema jaoks lausa naljaasi. Ühe hetkega jõudis ta braamtengi raale ja päästis lahti sõlmed, mis purje koos hoidsid. Seejärel astus ta saalingutele, ronis ülabraampurje raale ning õiendas ka seal kiiresti purje. Oma töö sooritanud, haaras ta ühe parema parda failidest ja libistas end tekile tagasi. Seal pingutati ja seoti tema juhatamisel mõlemad purjed kinni ning mõlemad raad tõsteti üles. Staakpurjed kinnitati grootmasti ja fokkmasti külge ja manööver oligi sooritatud.
Seekord Herkules enam midagi puruks ei rebinud.
Nüüd purjetas «Pilgrim» täispurjede all. Dick Sand oleks muidugi võinud ka heisata lisapurjed, kuid üksinda oleks tal olnud seda raske teha ning teiseks poleks neid tormi korral jõutud küllalt kiiresti maha võtta. Seepärast otsustas noor kapten piirduda juba heisatud purjedega.
Tornil lubati nüüd rooli juurest lahkuda ja Dick Sand asus uuesti oma kohale.
Tuul tugevnes ja «Pilgrim», kaldunud veidi paremale küljele, libises kiiresti mööda veepinda. Lame vagu tema taga kõneles laeva heast sõiduvõimest.
«Nii, purjetamegi nagu kord ja kohus, proua Weldon,» sõnas Dick Sand, «peaks ainult tuul sellisena püsima!>
Proua Weldon surus noore madruse kätt. Väsinud viimastel tundidel üleelatust, siirdus ta seejärel oma kabiini ja langes mingisse painajalikku poolunne.
«Pilgrimi» uus meeskond jäi tekile. Käilas valves olles ootasid nad Dick Sandi korraldusi, et tuule muutustele
80
vastavalt purjesid ümber seada. Niikaua kui tuul oma suunda ja tugevust ei muutnud, polnud neil vähimatki tööd.
Aga mis oli vahepeal saanud nõbu Benediktist?

Nõbu Benedikt oli kogu aeg kibedasti ametis. Leidnud lõpuks ometi pardalt ühe putuka, uuris ta seda nüüd läbi suurendusklaasi. See oli üsna tavaline ritsikaline; pea täiesti rinnakilbi varjus; kattetiivad lamedad, kõhualune kumer ja tiivad võrdlemisi pikad. Päritolult oli see üks ameerika prussakaist.

Selle väärtusliku leiu tegi nõbu Benedikt Negoro juures köögis. Ta tuhnis seal just parajasti, kui kokk tahtis putukat surnuks litsuda. See pahandas õpetlast, kuid Negoro oma meelerahu häirida ei lasknud.

Kas nõbu Benedikt teadis, milline muutus toimus pardal pärast seda, kui kapten Hull ja tema kaaslased läksid õnnetule vaalapüügile? Muidugi teadis. Ta viibis koguni tekil, kui «Pilgrim» paadi rusude juurde jõudis. Priki meeskond hukkus peaaegu tema silma all.

Väita, et see õnnetus teda ei liigutanud, tähendaks süüdistada teda südametuses. Ta oli kahtlemata sama kurb nagu iga teinegi, kui ligimesega juhtub midagi halba. Ta tundis siiralt kaasa ka oma nõbule. Seepärast ta tuli ja surus proua Weldoni kätt, nagu tahtes öelda: «Ärge kartke! Mina olen siin! Mina olen teil ju veel alles!» Seejärel suundus ta oma kabiini poole, et mõtiskleda kohutava katastroofi tagajärgede üle ja koostada plaan energiliseks tegutsemiseks.

Ent teel kohtas ta oma prussakat ja kuna ta taotles — vastupidi mõningaile teistele entomoloogidele — tõestada, et see liik ritsikalisi, mis muide väärib tähelepanu oma värvuse poolest, omab tavalistest prussakatest sootuks erinevaid kombeid, siis asus ta oma putukat uurima, unustades hoopiski, et kunagi oli olemas kapten Hull, kes juhtis «Pilgrimi» ja et see õnnetu hukkus koos meeskonnaga! Prussakas valdas täiesti nõbu Benedikti meeli ja mõtteid. Ta imetles ja hindas prussakat, nagu oleks see kole sitikas olnud mõni kullakarvaline haruldus.

Elu pardal kulges taas endist rada, kuigi kõik jäid veel kauaks ajaks selle rusuva ja nii ootamatult juhtunud katastroofi mõju alla.

81

Õnnetusepäeval pingutas Dick Sand end äärmuseni, et laeval kõik oleks korras, et miski neid ebameeldivalt ei üllataks. Neegrid täitsid innuga tema käske. «Pilgrimil» valitses eeskujulik kord. Võis loota, et kõik läheb ladusasti.

Negoro ei teinud enam vähimatki katset Dick Sandi autoriteeti mitte tunnustada. Ta näis Dickile vaikides alluvat. Kuna tal oli oma kitsas köögis palju tegemist, näitas ta end sama harva nagu varemgi. Dick Sand otsustas Negoro vähimagi mittealistumise korral otsekohe kogu reisi ajaks laadruumi sulgeda. Dickil tarvitseks ainult märku anda ja Herkules haaraks kokal kraest. Hiiglase käes oleks see lapsemäng. Nan oskas keeta ja võis sel juhul kokka asendada.

Negoro paistis mõistvat, et ka ilma temata saadakse läbi, ja kuna iga tema sammu jälgiti, siis ei tahtnud ta anda põhjust endaga rahulolematuseks.

Õhtuks oli tuul muutunud juba üsna tugevaks, kuid purjed veel seadmist ei vajanud. Laeva võimsad mastid ja taglase raudosad olid küllalt tugevad, et pidada vastu ka hulga tugevamale tuulele.

Paljudes laevades on kombeks öö tulekul purje pinda vähendada, rehvida peamiselt ülemised purjed, nagu topseil, braampuri, ülabraampuri jne. Seda tehakse ettevaatuse mõttes, juhuks, kui laeva peaks tabama mõni ootamatu tuulepuhang. Kuid Dick Sand arvas, et neil seda ettevaatusabinõu vaja ei lähe. Atmosfääris ei tundunud midagi kurjakuulutavat ja pealegi oli noor kapten otsustanud veeta selle esimese öö tekil, et ise teraselt kõike silmas pidada. Purjesid rehvimata sõidavad nad kiiremini, ja ta igatses jõuda võimalikult rutem elavama liiklusega vetesse.

Nagu me juba mainisime, olid logi ja kompass ainukesed Dicki kasutada olevad instrumendid, millede abil ta võis ligikaudu välja arvutada läbitud tee pikkuse.

Esimesel päeval laskis noor kapten logi. vette iga poole tunni tagant; saadud arvud märkis ta üles.
Kompasse oli laeval kaks. Üks asetses kompassikastis, otse tüüriloüja ees. Kompassikaardilt, mida öösiti valgustasid kaks külgmist lampi, võis igal ajal näha laeva sõidusuunda. Teine kompass, abikompass, oli kinnitatud
82
kapten Hullile kuulunud kajuti ristpalgi külge. Kajutist lahkumata sai kapten alati jälgida, kas sõidusuunast peetakse täpselt kinni, kas tüürimees lohakuse või tähelepanematuse tõttu mitte kursist pole kõrvale kaldunud.
Kõigil kaugesõidulaevadel on vähemalt kaks kompassi ja kaks kronomeetrit. Nii kompasse kui kronomeetreid tuleb aeg-ajalt võrrelda, et teha kindlaks, kas nad õigesti näitavad.
Navigatsiooniliste instrumentide osas oli «Pilgrim» seega hästi varustatud. Dick Sand käskis oma meestel kompassidega väga hoolikalt ümber käia, sest ilma nendeta oleks tal olnud raske toime tulla.
Ent ööl vastu 13. veebruari, kui Dick Sand asus rooli juures vahipostis, juhtus õnnetus. Kompass, mis rippus vaskrõngaga kapteni kabiini ristpalgi küljes, kukkus maha. Seda märgati alles järgmisel hommikul.
Kuidas rõngas võis katki minna, seda ei mõistnud keegi. Jäi üle ainult oletada, et ta oli oksüdeerunud ja tuli seetõttu laeva kõikudes palgi küljest lahti. Öösel oligi meri olnud rahutum. Igatahes kompass oli purunenud ja parandada teda enam ei saadud.
Dick Sand oli üpris mures. Nüüd pidi ta läbi ajama ainult roolikompassiga. Abikompassi purunemises ei olnud muidugi keegi süüdi, kuid tagajärjed võisid olla väga halvad. Dick Sand võttis tarvitusele kõik ettevaatusabinõud, et roolikompassiga midagi ei juhtuks.
Üldiselt läks «Pilgrimi» pardal siiski kõik hästi, välja arvatud õnnetus kompassiga. Nähes, kui rahulik on Dick Sand, hakkas ka proua Weldon taas lootma. Ta oli üldse inimene, kes kergesti lootust ei kaota.
Dick Sand korraldas nii, et öösiti roolis ta ise. Ta magas päeval neli või viis tundi ja sellest arvatavasti piisas, et mitte tunda end kurnatuna. Kui ta puhkas, asendasid teda rooli juures Torn või viimase poeg Bat, kelledest tänu Dicki juhtnööridele said peagi võrdlemisi osavad tüürimehed.
Proua Weldon ja noor kapten vestlesid sageli omavahel. Dick Sand kuulas meelsasti selle aruka ja vapra naise nõuandeid. Iga päev näitas ta proua Weldonile
83
kaardilt läbitud teed, mille pikkuse ta välja arvutas ainult laeva keskmise kiiruse ja sõidusuuna abil.
«Vaadake, proua Weldon,» kordas ta sageli, «selle tuulega me ei saa kuidagi Ameerika lõunarannikust mööda sõita. Ma ei taha küll väga kindlalt öelda, aga iha arvan, kui silmapiirile ilmub maa, siis mitte kuigi kaugel Val-paraisost.»
Proua Weldon ei kahelnud, et kurss oli õige, kuna puhus soodne loodetuul. Ent «Pilgrim» tundus olevat veel nii kaugel Ameerika rannikust! Teel võis neid veel varitseda rida hädaohte lisaks neile, mida meri ja taevalaotus endaga kaasa võisid tuua.
Jack, muretu nagu kõik temavanused lapsed, oli hakanud jälle mängima nagu varemgi; ta jooksis tekil ja hullas Dingoga. Jack märkas küll, et sõber Dick tegeleb temaga nüüd märksa vähem, kuid ema tegi talle selgeks, et Dick tuleb nüüd oma töö juures rahule jätta. Jack sai sellest aru ega seganud enam «kapten Sandi».
Nii kulges elu «Pilgrimi» pardal. Neegrid töötasid hästi, muutudes üha vilunumateks meremeesteks. Torn oli muidugi pootsman; kaaslased ise olid ta pannud sellesse

ametisse. Kui Dick Sand magas, oli Torn valvekorra ülem; temaga koos asusid vahis ta poeg Bat ja Austin. Teise vahtkonna moodustasid Akteon ja Herkules ning neid juhatas Dick Sand. Sellal kui üks viibis tüüri juures, pidasid teised vahti vööris.
Kuigi siinseis vetes laevu ei liikunud ja seetõttu ka kokkupõrget karta polnud, nõudis Dick Sand, et mehed öösiti väga hoolikalt valvaksid. Ta ei sõitnud kunagi ilma tuledeta — laeva paremal küljel põles roheline tuli, vasakul punane — ja seda ta tegi targasti.
Ent mõnikord, kui Dick Sand kogu öö rooli juures seisis, tundis ta, kuidas vastupandamatu roidumus ta üle võimust võtab. Sellistel puhkudel hoidis ta rooli veel ainult vaistuliselt. See oli väsimuse tagajärg, kuid ta ei tahtnud seda endale tunnistada.
Ööl vastu 14. veebruari tundis Dick Sand end nii väsinuna, et pidi paratamatult mõneks tunniks puhkama heitma. Vana Torn asus tema asemel roolima.
Taevast katsid tihedad pilved, mis külma õhu mõjul olid õhtu eel madalasse laskunud. Oli nii pime, et tihe-

dasse uttu mattunud ülemisi purjesid silm enam ei seletanud. Herkules ja Akteon olid käilas vahis.
Tuli ahtris, kompassikasti külgedel heitis ainult ähmast valgust, mis rooli metallosadelt nõrgalt tagasi peegeldus. Laevalaternad valgustasid «Pilgrimi» ainult osaliselt, jättes teki täielikku pimedusse.
Kella kolme paiku hommikul juhtus vana Torniga eriskummaline lugu: ta nagu oleks sattunud hüpnoosi mõju alla. Ta ei tundnud küll midagi, kuid silmitsenud liiga kaua valgustatud kompassi, ei seletanud ta silmad enam pimeduses ja ta vajus hetkeks uimastusetaolisse unne.
Kui teda oleks puudutatud või isegi valusasti näpista-tud, ta ei oleks seda tundnud. Seepärast ta ei märganud, kui tekile libises tume kogu.
See oli Negoro.
Jõudnud ahtrisse, asetas kokk kompassikasti alla mingi raske eseme.
Siis heitis ta kiire pilgu valgustatud kompassikaardile ja kadus taas, ilma et keegi teda oleks näinud.
Kui Dick Sand järgmisel hommikul oleks märganud kompassikasti alla pandud eset, oleks ta selle kiiresti sealt ära võtnud.
See oli nimelt tükk rauda. Ja raual on omadus muuta kompassi nõela suunda. Magnetnõel oli kaldunud õigest suunast kõrvale ja ei näidanud enam magnetilisse põhja-poolusse, mis maakera põhjapoolusest veidi erineb, vaid kirdesse. Ta oli kaldunud kõrvale nelja rumbi võrra, teiste sõnadega — poole täisnurga võrra.
Torn ärkas üsna peatselt. Ta pilk langes kompassile ... Talle tundus — ja pidigi tunduma, et «Pilgrim» ei hoia enam õiget kurssi.
Torn keeras korraks rooli, et laev pöörduks itta... vähemalt tema arvates itta.
Ent magnetnõela kõrvalekaldumise tõttu, millest tal muidugi aimu ei olnud, võttis laev nüüd hoopiski kursi kagusse.
Nii purjetaski «Pilgrim», selle asemel, et jälgida õiget suunda, pärituules neljakümne viie kraadi võrra oma sõiduteest eemale.

XI PEATÜKK TORM

Järgneva nädala jooksul, 14. veebruarist kuni 21. veebruarini, ei juhtunud «Pilgrimi» pardal midagi ebatavalist. Loodetuul muutus vähehaaval üha tugevamaks ja «Pilgrim»

kihutas jõudsasti edasi, läbides kahekümne nelja tunni jooksul keskmiselt sada kuuskümmend miili. Taolise laeva kohta oli see peaaegu maksimaalne kiirus.
Dick Sandi arvates oleks «Pilgrim» pidanud juba jõudma neisse vetesse, kus ühelt poolkeralt teisele kurseerivad kaugesõidulaevad sagedamini liiguvad. Noor kapten lootis iga päev mõnda neist kohata ja ta kavatses kas oma reisijad neile üle anda või siis laenata mõned madrused ja vahest ka ohvitseri. Ent vaatamata hoolikale silmapiiri jälgimisele ei ilmunud nähtavale ühtegi laeva. Meri püsis endiselt tühjana.
See pani Dick Sandi imestama. Siinsetes vetes oli ta juba korduvalt viibinud, sõites kolmel korral lõunameredele kalapüügile. Neil laius- ja pikkuskraadidel, kus «Pilgrim» tema arvestuste järgi pidi asuma, kohtas ta varem sageli inglise ja ameerika laevu, mis sõitsid kas Kap Hornilt ekvaatori poole või suundusid sellesse Lõuna-Ameerika kaugeimasse tippu.
Ent Dick Sand ei teadnud, ta ei võinud aimatagi, et «Pilgrim» oli juba palju suuremal laiuskraadil, seega hulga kaugemal lõunas.
Seda olid põhjustanud kaks asjaolu: esiteks olid siinsed hoovused, millede kiirust noor madrus ei saanud täpselt kindlaks Inäärata, viinud laeva õigest kursist eemale, ilma et seda oleks võidud märgata; teiseks ei näidanud kompass, mida Negoro oli rikkunud, enam õigesti. Kuna teine kompass oli purunenud, ei saanud Dick. Sand enam kontrollida. Nad arvasid ja pididki arvama, et sõidavad itta, kuid sõitsid tegelikult kagusse! Kompassi vaatasid nad alatasa ja ka logi heideti vette korrapäraste vaheaegadega. Nende instrumentide abil said nad «Pilgrimi» kuidagi juhtida ja kindlaks teha läbitud miilide arvu. Ent kas sellest piisas?

Dick Sand püüdis endiselt, nii hästi kui suutis, rahustada proua Weldonit, keda nende retke sündmused mõnikord paratamatult ärevusse viisid. Dick kinnitas sageli:
«Me jõuame pärale, kindlasti jõuame pärale! Me randume kuskil Ameerika rannikul, ükskõik kus, aga mööda ei sõida me mingil juhul!»
«Ma ei kahtle selles, Dick.»
«Ma oleksin palju rahulikum, kui teid ei oleks pardal, proua Weldon, kui meil tuleks vastutada ainult eneste eest, kuid ... »
«Aga kui meid siin ei oleks,» vastas proua Weldon, «kui meie, nõbu Benedikt, Jack, Nan ja mina poleks «Pilgrimile» tulnud ja ka Torn oma kaaslastega poleks voogudest päästetud, Dick, siis oleks siin olnud ainult kaks meest, sina ja Negoro! ... Mis oleks sinust saanud, kui sa oleksid pidanud jääma üksinda selle halva inimesega, keda on võimatu usaldada? Tõesti, mu laps, mis oleks siis sinust saanud?»
«Ma ei oleks lasknud Negorol kahju teha,» vastas Dick Sand kindlal häälel.
«Ja sa oleksid manööverdanud üksinda?»
«Üksinda.»
Veendumus, mis Dicki sõnades väljendus, andis proua Weldonile taas julgust. Kuid vaadates oma väikesele poisile, muutus ta nii mitmelgi korral uuesti rahutuks. Ehk küll vapper naine ei tahtnud lasta välja paista, mida tundis emasüda, ei õnnestunud tal iga kord ängistavat muret tagasi hoida.
Kuigi Dick Sand ei tundnud küllaldaselt navigatsiooni-teooriat, et teostada astronoomilisi vaatlusi, omas ta tõelist meremehevaistu, kui oli tarvis ilma ennustada. Ta tegi oma tähelepanekuid taevalaotuse järgi ja baromeetri abil. Kapten Hull, kes oli hea meteoroloog, õpetas teda kasutama baromeetrit, mille andmed on küllaltki usal-dusväärsed.
Toome siin mõningad tähelepanekud baromeetri kasutamise kohta:

1. Kui ilusad ilmad on kestnud võrdlemisi kaua ja baromeeter hakkab järsku ja pidevalt langema, siis tuleb kindlasti peagi vihma. Kui ilusad ilmad on püsinud juba väga kaua, võib elavhõbedasammas baromeetris langeda

kaks või koguni kolm päeva, enne kui ilmastikus on märgata muutust. Mida pikem sellisel juhul püsib vahe elavhõbedasamba langemise ja vihma alguse vahel, seda kauem kestab vihmaperiood.
2. Ja vastupidi, kui pärast pikka vihmaperioodi hakkab elavhõbe tõusma aeglaselt ja korrapäraselt, tulevad kindlasti ilusad ilmad, mis kestavad seda kauem, mida pikem oli vaheaeg elavhõbeda tõusmahakkamise ja ilmamuutuse vahel.
3. Kui mõlemal eelmisel juhul ilmamuutus järgneb vahetult elavhõbedasamba kõrguse muutumisele, kestavad päikesepaistelised või vihmased ilmad ainult lühikest aega.
4. Kui elavhõbedasammas tõuseb aeglaselt ja pidevalt kaks-kolm päeva või isegi rohkem, siis ennustab see ilusat ilma, isegi sellisel juhul, kui vihm nende kahe-kolme päeva jooksul ei lakka, ja vastupidi; kui aga elav-hõbedasammas tõuseb kaks päeva või kauem vihma ajal ja kuiva ilma saabudes hakkab langema, ei kesta kuiv aeg kuigi kaua, ja vastupidi.
5. Kevadel ja sügisel toob elavhõbedasamba järsk langus tuult; väga kuumal kevadel aga tormi. Talvel, kui külm on juba mõnda aega kestnud, tähendab elavhõbeda kiire langus tuule muutust, millega kaasub sula ja vihm; pikemat aega kestnud külmale järgnev elavhõbedasamba tõus aga ennustab lund.
6. Elavhõbedasamba kiire tõus ja langus ei tähista kunagi kestvat kuiva või sajust ilma. Seda tähistavad ainult aeglane ja pidev tõus või langus.
7. Hilissügisel, kui pikaajalistele vihmadele ja tuultele järgneb elavhõbedasamba tõus, ennustab see tuule pöördumist põhja ja külma tulekut.
Sellised on järeldused, mida teeme selle hinnalise riista kasutamisel
Dick Sand oli nendega hästi kursis; meremeheelu mitmesugustes olukordades oli ta seda kõike ise korduvalt tähele pannud, mistõttu ta oskas ilmamuutusi hästi jälgida.

1 Need tähelepanekud on võetud Vorepierre'i «Illustreeritud sõnaraamatust».

20. veebruari paiku hakkas elavhõbedasamba langemine talle muret tegema; ta jälgis seda hoolikalt mitu korda päevas. Baromeeter langes aeglaselt ja pidevalt, mis ennustas vihma. Et vihm aga tulekuga viivitas, siis järeldas Dick Sand, et sadu kestab kaua. Nii see ka tõesti kujunes.
Ent vihmaga kaasus tuul, mis 19. veebruaril muutus nii tugevaks, et saavutas kiiruse kuuskümmend jalga sekundis, seega kolmkümmend üks miili tunnis.
Dick Sand pidi nüüd võtma tarvitusele mõned ettevaatusabinõud, et tuul ei lõhuks maste ja purjesid.
Ülabraampuri, topseil ja väliskliiver olid juba maha võetud. Ta otsustas alla lasta ka veel braampurje ja võtta marsspurje kaks rehvi sisse. Viimast manöövrit oli vilumatu meeskonnaga raske teostada, kuid kõhklemiseks polnud enam aega ja mehed asusid viivitamatult tööle.
Dick Sand ronis koos Bati ja Austiniga fokkmasti raale ja tublisti vaeva nähes õnnestus tal braampuri maha võtta. Veidi parema ilmaga oleks ta jätnud mõlemad raad masti külge, kuid nähes ette, et mast tuleb arvatavasti alla lasta, võttis ta ka need maha ja laskis tekile. Mõistagi, kui tuul muutub väga tugevaks, ei tule vähendada mitte ainult purjesid, vaid ka maste. Laevale on see suureks kergenduseks: mida väiksem on koormus üleval, seda kergemini suudab ta lainetusele vastu panna.

Kui see töö oli tehtud — selleks kulus umbes kaks tundi, asus Dick Sand oma kaaslastega marsspurje rehvima, võttes kaks rehvi sisse. «Pilgrimil» ei olnud kahekordset marsspurje nagu suuremal osal moodsatest laevadest, mis oleks kergendanud manööverdamist. Siin tuli töötada nagu vanasti, teiste sõnadega — joosta mööda köisredeleid, tõmmata tuules plaksuv puri ligemale ja siduda see kõvasti seesingutega ' kinni. See toiming oli raske, aeganõudev ja hädaohtlik, aga rehvitud marsspuri enam nii palju tuult ei võtnud ja «Pilgrim» võis nüüd teha ühtlasemat sõitu.

Dick Sand, Bat ja Austin laskusid tekile. Purjed olid nüüd seatud vastavalt ilmasükutingimustele, sõiduks «priskes tuules», nagu ütlevad meremehed.

1 seesingud — nöörid, milledega seotakse purjesid kokku. Tõlk.

Kolmel järgmisel päeval, 20., 21. ja 22. veebruaril, tuule suund ja tugevus nimetamisväärselt ei muutunud. Ent baromeeter aina langes. Viimasel nimetatud päevadest märkas Dick Sand, et elavhõbedasammas püsib pidevalt allpool kahekümne kaheksal ja seitset kümnendikku tolli '.

Polnud lootustki, et baromeeter lähemal ajal tõuseks. Taevalaotus oli süngeilmeline ja lõõtsus tugev tuul. Mere kohal hõljus kogu aeg udu. Udukihid olid nii tihedad, et päikest polnud üldse enam näha ja raske oleks olnud öelda, kus ta tõuseb ja kus loojub.

Dick Sand hakkas juba rahutust tundma. Ta ei lahkunud enam tekilt ega maganud peaaegu üldse. Tahtejõudu pingutades surus ta tagasi ängistava mure.

Järgmisel päeval, 23. veebruaril, näis tuul hommikupoole veidi raugevat, kuid Dick Sand ei pannud sellele veel lootusi. Ja tal oli õigus, sest õhtupoolikul tugevnes tuul uuesti ning meri möllas raevukamalt kui enne.

Kella nelja paiku väljus Negoro, keda viimasel ajal polnud peaaegu üldse näha, meeskonnaruumist ja suundus katla. Dingo nähtavasti magas kusagil nurgas, sest ta ei haukunud nagu tavaliselt Negorot nähes.

Negoro vaatas umbes pool tundi vaikides horisondile. Pikad laineviirud kihutasid üksteist taga, kuid veel nad ei põrganud vastamisi. Meri oli palju rahutum kui tavaliselt sellise tuulega. Sellest võis järeldada, et lääne pool,-võib-olla isegi üpris ligidal, raevutseb maru, mis peatselt ka siia saabub.

Negoro silmitses mõõtmatut vetevälja, mis «Pilgrimi» ümber lausa vahutas, ning pööras siis oma alati kalgid ja teravad silmad taevalaotusele.

Taevalaotus oli rahutust tekitav. Udumassid sööstsid edasi igaüks ise kiirusega. Atmosfääri ülemistes kihtides liikusid pilved sootuks kiiremini kui alumistes. Päris varsti võis juhtuda, et rasked pilvemassid vajuvad allapoole ja tekib torm, võib-olla isegi orkaan, mis priskest tuulest paisub neljakümne kolme miilise tunnikiirusega õhukihtide edasitormamiseks.

1 Inglise ja ameerika baromeetrite skaala on jagatud tollideks ja liinideks. 28,7 tolli = 728 mm.

Kas Negoro oli mees, keda miski ei suuda kohutada, või ei taibanud ta midagi ähvardavast tormist, igatahes näis ta olevat täiesti rahulik. Ent tema huuli kõverdas õel naeratus. Oleks tõesti võinud arvata, et selline asjade käik oli talle pigem meeltmööda kui vastumeelt. Et näha kaugemale, ronis ta pukspriidile, üsna kliiverpoomi juurde ja paistis, nagu oleks ta otsinud horisondilt mõnda tähist. Seejärel ronis ta uuesti alla ja

läks rahulikult, ilma et ta oleks lausunud ainsatki sõna või teinud ühtegi liigset liigutust, tagasi ruhvi.
Kuid kõige halva kõrval oli siiski ka midagi head, mis igaühele võis teha rõõmu: nimelt tuul, nii tugev kui ta ka oli või kui tugevaks ta veel võiski muutuda, puhus neile soodsast suunast ja «Pilgrim» näis kiiresti Ameerika rannikule liginevat. Ja juhul, kui torm ei puhke, jätkub nende sõit eriliste ohtudeta, ning tõelised raskused kerkivad üles alles siis, kui neil tuleb maabuda tundmatus rannikuosas.
See küsimus tegi Dick Sandile juba praegu muret. Kui maa ükskord nähtavale ilmub, kuidas siis edasi sõita juhul, kui nad ei kohta mõnd lootsi või kedagi, kes rannikut tunneks? Mida teha siis, kui torm sunnib neid rannikult varju otsima, rannik aga on neile täiesti võõras? Praegu oli muidugi veel vara selle üle pead murda, ent kord tuleb see küsimus paratamatult lahendada. Aga mis siis ikka, hätta ta juba ei jää!
Kolmeteistkümne järgmise päeva jooksu! — 24. veebruaristi kuni 9. märtsini — ei toimunud ilmastikus märgatavat muutust. Taevas oli endiselt kaetud raskete pil-vedega. Tuul küll mõnikord vaibus paariks tunniks, kuid puhus siis jälle endise jõuga. Kaks või kolm korda baromeeter tõusis, ent need hüpped, millede ulatus oli umbes tosin liine, olid liiga järsud, et ennustada muutust ilmas ja vaiksema tuule tagasipöördumist. Pealegi langes elavhõbedasammas peaaegu otsekohe jälle ja miski ei andnud lootust, et halvad ilmad peatselt paraneksid.
Mitmel korral sadas nii tugevat äikesevihma, et Dick Sand juba tublisti muret tundis. Kaks või kolm korda lõi välk laineharja ainult mõne kaabeltau kaugusel laevast. Seejärel valas vihma nagu oavarrest ja tekkisid

pooleldi auruks pihustunud veekeerised, mis mähkisid «Pilgrimi» tihedasse uduloori.
Mitme tunni jooksul ei suutnud vaht vööris udu tõttu midagi näha ja laev sõitis lihtsalt hea õnne peale.
Kuigi «Pilgrim» sügavalt vees istus, kõikus ta kohutavalt. Õnneks talus proua Weldon seda hästi, jäämata merehaigeks. Kuid tema väikesel pojal oli võrdlemisi halb tunne ja ema pidi end täiesti temale pühendama.
Mis puutub nõbu Benedikti, siis tema ei olnud rohkem haige kui ta ameerika prussakad, kelle seltskonnas ta kogu aeg viibis. Ta. uuris neid niisama rahulikult, nagu istuks ta oma kabinetis San Franciscos.
Õnneks ei olnud ka Torn ja tema kaaslased merehaigusele kuigi vastuvõtlikud ja said noort kaptenit endiselt abistada. Dick Sand valitses nüüd täiesti laeva, mis halva ilma eest kõikudes põgenes.
Ka väheste purjedega kihutas «Pilgrim» kiiresti edasi ja Dick Sand nägi ette. et tuleb veelgi mõni puri alla lasta. Siiski lootis ta niikaua vastu pidada, kuni seda saab ohutult teha. Tema arvestuse järgi ei võinud kallas olla enam kaugel. Jälgiti hoolikalt silmapiiri. Kuid Dick Sandil ei olnud usku, et ta kaaslased suudaksid märgata esimesi tähiseid rannikust. Kes ei ole harjunud jälgima mere horisonti, sel võib olla kui tahes hea nägemine, aga ta ei ole võimeline eraldama ranniku esimesi piirjooni, eriti veel udus. Nii tuli Dickil endal vahti pidada. Aru-tihti ronis ta saalingutele, et kaugemale näha. Ent Ameerika rannikut ei tulnud ega tulnud nähtavale.
See oli tõesti mõistatuslik. Ka proua Weldon taipas seda mõnest Dick Sandi lausest.
Jõudis kätte 9. märts. Noor kapten seisis vööris, kord jälgides merd ja taevakummi, kord uurides «Pilgrimi» maste, mis nagu oleksid hakanud tugevale tuulele järele andma.
«Kas ikka pole veel midagi näha?» küsis proua Wel-don, kui Dick Sand pikksilma hetkeks käest" ära pani.

«Mitte midagi, proua Weldon, mitte midagi,» vastas noor kapten, «aga tuul kõveneb ja horisont nagu selgineks seetõttu veidi.»
«Ja sinu arvates, Dick, ei tohiks Ameerika rannik nüüd enam kaugel olla?»
94
«Ta peaks olema ligidal, proua Weldon. Mind tõesti üllatab, et me teda veel silmanud ei ole.»
«Pealegi hoidis laev kogu aeg kurssi,» lisas proua Weldon.
.«Kogu aeg, sellest peale, kui tuul loodesse pöördus,» vastas Dick Sand, «tähendab sellest päevast alates, kui me kaotasime oma õnnetu kapteni ja meeskonna. Siis oli 10. veebruar. Praegu on meil 9. märts. Sellest on möödunud kakskümmend seitse päeva.»
«Kui kaugel me siis rannikust olime?» küsis proua Weldon.
«Umbes neli tuhat viissada miili, proua Weldon. Kui ma üldse milleski kindel olen, siis selles arvus kindlasti ja ma võin eksida kõige enam kahekümne miili võrra.»
«Ja kui kiiresti laev sõitis?»
«Keskmiselt sada kaheksakümmend miili päevas, pärast seda, kui tuul tugevnes,» vastas noor kapten. «Ma tõesti imestan, et maad veel näha ei ole. Ja veelgi imelikum on see, et me ei kohta ühtegi siinseis vetes liikuvat laeva.»
«Ega sa viimati «Pilgrimi» kiiruse väljaarvestamisega eksinud?» küsis proua Weldon.
«Ei, proua Weldon, sellega ma ei võinud eksida. Lasksin logi vette iga poole tunni tagant ja märkisin saadud arvud täpselt üles. Oodake, lasen ta uuesti vette heita, ja te veendute ise, et me liigume praegu edasi kümme miili tunnis, mis teeb välja enam kui kakssada miili ööpäevas.»
Dick Sand kutsus Torni ja käskis tal logi vette lasta. Seda tööd oskas vana neeger juba suurepäraselt.
Torn tõi logi, mille külge oli kinnitatud tugev köis, ja viskas ta lainetesse.
Vaevalt kahekümne viie sülla pikkune osa köiest oli lahti rullunud, kui köis äkki Torni pihkude vahel järele andis.
«Oh, kapten!» hüüdis Torn. «Mis on, Torn?» «Köis läks katki.»
«Köis läks katki!» hüüatas Dick Sand. «Ja logi on kadunud!»
95
Vana Tom näitas Dickile köie otsa, mis talle pihku oli jäänud. Tõepoolest, köis oli katkenud, mitte logi küljest lahti tulnud. Ta oli katkenud täpselt keskelt. Ja ometi oli köis punutud parimast materjalist. Nähtavasti oli katkenud koht mingil seletamatul kombel läbi kulunud. Nii see ka tõepoolest oli — Dick Sand taipas seda otsekohe, kui ta köieotsa enda kätte võttis. Ent ta oli juba muutunud umbusklikuks ja pidi endalt paratamatult küsima: kas köis kulus tarvitamise tagajärjel?
Nii või teisiti, ent logi oli kadunud ja Dick Sandil polnud enam võimalik oma laeva sõidukiirust täpselt kindlaks määrata. Navigatsioonilistest instrumentidest oli tal nüüd veel ainult üks kompass. Ja ta ei teadnud, et seegi näitas valesti!
Nähes, et Dick on väga löödud, ei tahtnud proua Wel-don teda küsimustega häirida ja läks raske südamega oma kajutisse.
Kuigi ei saadud enam kindlaks teha «Pilgrimb sõidukiirust ja järelikult ka mitte läbitud teeosa, oli siiski näha, et vagu «Pilgrimi» taga püsib endine.
Järgmisel päeval, 10. märtsil langes baromeeter kahekümne kaheksa ja kahe kümnendiku tollini'. See ennustas tormi, mille kiirus on kuni kuuskümmend miili tunnis.
Et laev mitte ohtu ei satuks, tuli purjesid veelgi vähendada. Noor kapten otsustas alla lasta fokk-braamtengi, fokk-poom-braamtengi ja alumised purjed ning sõita ainult ühe kliivri ja rehvitud marsspurjega.

Ta kutsus Torni koos kaaslastega endale appi. Seda rasket manöövrit ei saadud kahjuks sooritada kärmesti.
Ent aega oli napilt, sest torm lähenes võimsa hooga.
Dick Sand, Austin, Akteon ja Bat ronisid mastidele, kuna Torn jäi rooli juurde ja Herkules tekile, et kohe, kui käsklus antakse, köied lõdvendada.
Pärast rohkeid jõupingutusi õnnestus lõpuks fokk-poom-braamteng ja fokk-braamteng alla lasta. Laev kõikus nii tugevasti, et vaprad mehed olid kogu aeg allakukkumise ohus. Marsspurje rehviti veelgi ja fokk-puri seoti kinni. Nüüd sõitis prikk ainult sisekliivri ja rehvitud marsspurjega.
*716 millimeetrini

.
Vaatamata äärmiselt väikesele purjepinnale jätkas «Pilgrim» ülikiiret sõitu.
12. märtsil muutus ilm veelgi halvemaks. Juba varavalgel märkas Dick Sand ehmatusega, et baromeeter langeb kahekümne seitsme ja üheksa kümnendiku tollini *. Oli puhkemas väga tugev torm ja «Pilgrimil» tuli nähtavasti maha võtta ka ülejäänud vähesed purjed.
Nähes, et tuul marsspurje peagi puruks rebib, käskis Dick Sand selle maha võtta. Ent- oli juba hilja. Võimas tuulepuhang rebis laeva ja viis purje endaga kaasa. Austin, kes asus parajasti marsspurje raal, sai purjeköiega pihla. Haavatud, kuid õnneks kergesti, laskus ta tekile tagasi.
Dick Sand oli suures ärevuses. Tema arvestuse järgi pidid rannalähedased karid olema juba lähedal ja ta ei suutnud enam mõelda millelegi muule, kui ohule, et ta laev iga hetk nende vastu puruneb. Ta jooksis vööri, kuid ei näinud midagi, mida oleks võidud pidada maaks ja tuli tagasi rooli juurde.
Helk hiljem ilmus tekile Negoro. Äkki, nagu instinktiivselt sirutas ta käe horisondi suunas. Oleks peaaegu võinud öelda, et ta nägi läbi uduloori maad! . . .
Uuesti tõmbus ta suu õelale muigele, kuid ta ei öelnud, kas ta midagi nägi ja läks tagasi kambüüsi.

XII PEATÜKK SILMAPIIR

Veel samal päeval saavutas torm harukordse tugevuse, paisudes orkaaniks. Tuul oli pöördunud edelasse ja sööstis nüüd edasi üheksakümnemiilise tunnikiirusega [2].
See oli tõeline orkaan, üks neist kohutavaist tuultest, mis paiskab kõik laevad reidilt kaldale ja millele isegi maal kõige tugevamad ehitused vastu ei pane. Selline orkaan laastas 23. juulil '825 Guade!oupe'i3. Kui orkaan
1 709 millimeetrini.
2 Umbes 166 km tunnis.
3 Guadeloupe (loe: Guadluüp) — Väike-Antillide suurim saar.
Tõlk.

juba tõstab lafettidelt[1] rasked kahekümne nelja sentimeetrised kahurid, siis võib juba kujutleda, milline saatus ootab laeva, mille ainsaks toetuspunktiks on rae-vutsev meri. Ent laev pääseb ainuüksi tänu sellele, et ta kiiresti edasi liigub. Ta kihutab tormihoogudega koos ja juhul, kui ta on oma konstruktsioonilt vastupidav, tuleb ta toime ka kõige võimsamate tuuleiilidega. Nii oli ka «Pilgrimiga».

Mõni minut pärast seda, kui marsspuri tükkideks kärises, viis torm minema ka sisekliivri. Nüüd tuli loobuda isegi tormipurje ülestõmbamisest, kuigi see väike tugevast riidest puri oleks tunduvalt kergendanud laeva juhtimist.
«Pilgrim» sõitis nüüd purjedeta, ent tuul rõhus ometi nii võimsalt tema kerele, mastidele ja taglasele, et ta pöörase kiirusega edasi tormas. Mõnikord isegi tundus, nagu tõuseks ta voogudest välja ja puudutaks vaevalt laineteharja.
Õõtsudes tormist tekitatud hiigelvoogudel, kõikus «Pilgrm» lausa hirmuäratavalt. Oli karta, et mõni võimas laine lööb üle ahtri. Veevallid kihutasid palju kiiremini kui prikk ja ähvardasid talle tagant peale tungida, kui ta küllalt kähku eest ei põgene. Sellised veevallid on väga ohtlikud kõikidele tormist aetud laevadele.
Aga kuidas end nende vastu kaitsta? «Pilgrim» kiirust enam suurendada ei võinud, sest siis ei oleks tal ühtegi purjeriba alles jäänud. Jäi vaid üle katsuda teda niikaua kui võimalik hoida pealvee rooli abil, kuigi ka see iga kord palju ei aita.
Dick Sand ei lahkunud hetkekski rooli juurest. Ta oli sidunud endale köie ümber keha, et mõni suurem laine teda vette ei pühiks. Torn ja Bat olid endile samuti köied ümber sidunud ja seisid sealsamas, valmis teda abistama. Herkules ja Akteon olid vööris vahis ja hoidsid kõvasti pollaritest2 kinni.
Mis puutub proua Weldoni, väiksesse Jacki, nõbu Benedikti ja Nani, siis nemad jäid, Dicki Sandi korral-

1 lafett — suurtüki alus. Tõlk.
2 pollarid — paar lühikesi poste laevalael trosside kinnitamiseks. Tõlk.

duse kohaselt, ahtri kabiinidesse. Proua Weldon oleks küll meelsasti tahtnud tekil olla, kuid Dick Sand oli kategooriliselt selle vastu, sest ta oleks end ainult asjatult hädaohtu asetanud.
Kõik luugid suleti veekindlalt. Võis loota, et nad peavad vastu isegi siis, kui suurem kogus vett laevale tungib. Kui nad aga voogude raskusele järele annavad, võib laev veega täituda ja põhja minna. Õnneks oli last paigutatud õigesti, nii et see «Pilgrimi» pöörasele õõtsumisele vaatamata paigast ei nihkunud.
Dick Sand oli oma magamisaega veelgi lühendanud. Proua Weldon juba kartis, et Dick võib haigestuda; proua Weldoni palvel nõustus Dick lõpuks veidi puhkama.
Ööl vastu 14. märtsi, kui Dick Sand magas, juhtus jälle midagi ootamatut.
Torn ja Bat viibisid ahtris, kui sinna ilmus Negoro, kes tuli harva sellesse laevaossa; ta näis ilmselt soovivat nendega vestelda. Tom ja tema poeg ei vastanud talle.
Äkki kaldus laev tublisti ühele küljele. Negoro kukkus ja ta oleks kindlasti merre paiskunud, kui ta mitte kompassikastist kinni ei oleks haaranud.
Torn karjatas, kartes et kompass on purunenud. Dick Sand kuulis seda karjatust läbi une, tormas ruhvist välja ja jooksis ahtrisse.
Negoro seisis juba püsti, kuid hoidis pihus rauatükki, mille ta kompassi alt oli kätte haaranud. Ta peitis selle enne, kui Dick seda jõudis märgata.
Kas Negoro tahtis, et kompassinõel jälle näitaks õigesse suunda? Nähtavasti, sest edelatuul oli talle nüüd kasulik.. .
«Mis on?» küsis noor kapten.
«See pagana kokk kukkus vastu kompassi,» kostis Tom. Äärmiselt kohkunud, kummardus Dick Sand kom-passikasti kohale . . . See oli täiesti korras, ja kompass, mida lambid valgustasid, seisis nagu ennegi oma aluse kahel kontsentrilisel ringil.
Noor kapten hingas kergendatult. Ainukese kompassi purunemine oleks olnud õnnetus, mida poleks saanud kuidagi parandada.

Kuid Dick Sand ei võinud teada: niipea kui Negoro rauatüki ära võttis, läks magnetnõel tagasi normaalsesse asendisse, näidates nüüd täpselt magnetilisse põhjapoolusesse.
Kukkumise pärast ei saanud Negorole etteheiteid teha, sest vaevalt ta seda meelega tegi, kuid Dick Sandil oli küllalt põhjust imeks panna, et kokk sel kellaajal ahtris viibis.
99
"Mida teie siin teete?" küsis ta.
"Pole teie asi," vastas Negoro.
"Mis te ütlesite? ..." hüüdis Dick Sand, suutmata raevu tagasi hoida.
"Ma ütlesin," vastas kokk, "et pole sellist eeskirja, mis keelaks ahtris jalutada."
"Kui nii, siis mina annan sellise eeskirja ja keelan teil ahtrisse tuleku!"
"Ah tõesti!" vastas Negoro. Ehkki siiani alati ennast hästi valitsenud, tegi ta nüüd ähvardava liigutuse.
Dick Sand tõmbas taskust revolvri, suunas selle kokale ja ütles:
"Negoro, teadke, et see riist on mul alati käepärast, ja kohe kui te proovite mulle vastu hakata, lasen teil pealuu sodiks!"
Sel hetkel tundis Negoro, et keegi surub teda kummargile.
Herkules oli lihtsalt asetanud oma raske käe Negoro õlale.
"Kapten Sand," küsis hiiglane, "kas tahate, et viskan selle lurjuse üle parda? Kalad saaksid süüa. Nõudlikud nad ei ole."
"Ei, veel mitte," vastas Dick Sand.
Kohe, kui neeger oma käe ära võttis, ajas Negoro end sirgu. Herkulesest möödudes pomises ta:
"Neetud neeger, seda ma sulle ei kingi!"
Tuul oli muutnud suunda või vähemalt näis olevat pöördunud neljakümne viie kraadi võrra. Ent imelik asi — Dick Sand oli tõeliselt hämmastunud — merel ei avaldunud see muutus milleski. Laeva kurss oli endine, ainult lained, selle asemel, et paiskuda otse ahtrisse, laksusid nüüd vastu pakpoordi1. Selline olukord on kaunis hädaohtlik, sest nii jääb laev piitsutavate lainete
100
võimusesse. Et jätkata tormi eest põgenemist, pidi Dick Sand kurssi nelja numbri võrra muutma.
Noor kapten muutus nüüd valvsamaks kui kunagi enne. Ta küsis endalt, kas Negoro kukkumise ja esimese kompassi purunemise vahel polnud mingi seos? Miks tuli kokk ahtrisse? Kas ta soovis miskipärast, et ka teine kompass katki läheks? Ja miks ta seda võis soovida? Dick Sand ei jõudnud kuidagi selgusele. Kas Negoro siis ei igatsenudki nagu nemad kõik võimalikult kiiresti Ameerika rannikule jõuda?
Kui Dick proua Weldonile vahejuhtumist rääkis, ei suutnud viimane, kuigi ta Negorot samuti hästi ei usaldanud, siiski uskuda, et kokal oleks võinud olla põhjust kuritahtlikkuseks.
Ettevaatuse mõttes võeti Negoro siiski terava valve alla. Ta muide arvestas Dick Sandi korraldust ega julgenud enam ilmuda ahtrisse, kus tal ka polnud kunagi täita teenistuskohuseid. Pealegi asus nüüd Dingo pidevalt seal ja temale hoidus kokk juba liginemast.
Torm ei raugenud kogu nädala jooksul. Baromeeter langes veelgi. 14. märtsist kuni 26. märtsini polnud isegi hetkelist tuulevaikust, et oleks saanud heisata mõne purje. Pilgrim kihutas kirdesse kiirusega, mis ei võinud olla väiksem kui kakssada miili

- vasak parras. *Tõlk.*

ööpäeva jooksul, ent maa ikka ei paistnud! Ja ometi on see maa — Ameerika — hiiglaslikuks tõkkeks Atlandi ookeani ja Vaikse ookeani vahel, võttes enda alla üle saja kahekümne kraadi.
Dick Sand pidi endalt tahtmatult küsima, kas ta pole kaotanud mõistust, kas ta üldse suudab veel orienteeruda — kas ta mitte juba pikemat aega ei sõida täiesti vales suunas, seda ise aimamata! Ei, nii ränka viga ta ei võinud teha. Päike, kuigi teda läbi udu näha ei olnud, tõusis nagu ennegi nende ees ja loojus nende selja taga. Ent kas maa oli siis sootuks kadunud? Kus siis võis olla Ameerika manner mille ranniku vastu nende laev võib-olla tükkideks puruneb — kui mitte siin? Kas Lõuna-Ameerikasse või Põhja-Ameerikasse — selles segaduses oli kõik võimalik — üheni neist oleksid nad ikka pidanud jõudma! Mis oli juhtunud selle kohutava tormi ajal? Ja mis saab nüüd, sest rannik — toob ta neile siis pääsemise või hukkumise — ei ilmunud nähtavale?

Tuli ilmselt arvata, et kompass neid pettis, sest teise kompassi puudumisel ei saadud seda enam kontrollida. Dick Sand kartis, et selles peitubki põhjus, miks maa ikka veel nähtavale ei ilmu.
Kui Dick Sand ei olnud tüüri juures, siis silmitses ta tähelepanelikult kaarti. Ta võis seda uurida kuipalju tahes, ent ei leidnud lahendust mõistatuslikule olukorrale, kuhu Negoro oli teda asetanud, olukorrale, mis igale teisele oleks tundunud niisama seletamatuna.
26. märtsil kella kaheksa paiku hommikul leidis aset erakordne sündmus.
Herkules, kes oli vööris vahis, hüüdis äkki: "Maa! Maa!"
Dick Sand sööstis käila. Herkules ei olnud meremees ja kas ta silmad teda mitte ei petnud? "Kus?" küsis Dick Sand.
"Seal," vastas Herkules, näidates ähmaselt näha olevale punktile horisondi kirdeosas. Keset mere- ja tuulemühinat oli üksteist vaevu kuulda.
"Kas te tõesti nägite maad? ..." küsis noor kapten.
"Nägin," vastas Herkules peaga noogutades. Ja ta näitas uuesti käega vöörist vasakule.
Dick Sand vaatas... Ta ei näinud midagi.
Proua Weldon oli samuti kuulnud Herkulese hüüdu ja tuli tekile, kuigi ta oli andnud lubaduse sinna mitte ilmuda.
Jõudmata end tormimühinas õigustada, püüdis proua Weldon omakorda silmata maad, mida neeger oli märganud ja kõik ta lootused näisid nüüd olevat koondunud tema enda silmadesse.
Herkules ei osutanud vist täpselt õigesse kohta, sest ei proua Weldon ega Dick Sand ei näinud midagi.
Ent äkki sirutas Dick Sand omakorda käe, hüüdes: "Maa! Tõepoolest maa!"
Läbi helendava laigu udus ilmus nähtavale midagi mäeharja-taolist. Dicki meremehesilmad ei võinud teda petta.
"Viimaks ometi!" hüüdis ta. "Viimaks ometi!"

Ta haaras õhinal reelingust kinni. Proua Weldon, keda Herkules toetas, ei suutnud oma pilku lahti kiskuda maa küljest, mida ta enam peaaegu ei lootnudki näha.
Rannik, kõrge mäehari, kerkis neist vasakul umbes kümne miili kaugusel alltuule. Udu oli kärisenud, hele laik muutus suuremaks ja maa ilmus selgemini nähtavale. See oli kindlasti mõni Ameerika mandrile kuuluv neem. Kuna Pilgrim sõitis allalastud purjedega, siis ei saanud ta sinna kurssi võtta; kuid mööda-sõitmist polnud karta.

Randumine oli ainult mõne tunni küsimus. Praegu oli kell kaheksa. Enne keskpäeva on Pilgrim kindlasti kalda lähedal.
Dick Sandi märguandel viis Herkules proua Weldoni ahtrisse, sest viimane ei oleks laeva tugevale kõikumisele kauem suutnud vastu pidada.
Noor kapten jäi veel hetkeks vööri ja läks siis tagasi rooli juurde vana Tomi kõrvale. Lõpuks ometi nägi ta kauaoodatud ja nii palavalt igatsetud maad, kuid nüüd vaatas ta seda ühtlasi ka hirmutundega.
Olukorras, kus Pilgrim praegu viibis, kus ta põgenes tormist aetuna, tähendas maa ilmumine allatuule laeva purunemist ja kõike muud kohutavat, mis sellega kaasneb.
Möödus kaks tundi. Nüüd oli neem laeva traversis*.
Sel hetkel ilmus tekile Negoro. Ta silmitses rannikut väga tähelepanelikult; noogutas peaga nagu inimene, kes teab, milles asi, ja laskus siis uuesti luugist alla, pomisedes mingit nime, mida keegi ei kuulnud.
Neeme taga oleks pidanud avarduma lai kallas, kuid asjatult püüdis Dick seda silmata.
Möödus veel kaks tundi. Neem jäi juba ahtri kohale, kuid maismaad ei olnud ikka veel näha.
Taevalaotus horisondi lähedal muutus heledamaks ja Ameerika kõrge kallas, äärestatud Andide hiigelahelikust, oleks pidanud olema näha vähemalt kahekümne miili kaugusele.
Dick Sand võttis pikksilma ja libistas selle aeglaselt üle idapoolse horisondi.
Rannikut seal ei olnud.

Kell kaks päeval jättis Pilgrim viimase jälje maast selja taha. Eespool ei suutnud pikksilm tabada ainsatki rannajoont, ei madalat ega kõrget.
Dick Sandi huulilt libises karjatus, ta lahkus kiiresti tekilt ja tõttas kajutisse, kus olid proua Weldon, väike Jack, Nan ja nõbu Benedikt.
"See oli ainult saar!" sõnas ta.
"Saar? Aga missugune?" küsis proua Weldon.
"Seda näeme kaardilt," vastas noor kapten.
Ta jooksis oma kajutisse ja tõi kaardi.
"Vaadake, proua Weldon, vaadake!" sõnas ta. "Maa, mida me nägime, võib olla ainult see üksik punkt siin Vaikse ookeani keskel. See võib olla ainult Lihavõttesaar.
Siinseis vetes teisi saari ei ole."
"Ja ta jäi meil juba selja taha?" küsis proua Weldon. "Jah, ta kadus juba silmist."
Proua Weldon silmitses tähelepanelikult Lihavõttesaart, mida kujutas kaardil tibatilluke täpp.
"Ja kui kaugel asub Lihavõttesaar Ameerika rannikust?"
"Kolmkümmend viis kraadi."
"Palju see miilides välja teeb?"
"Umbes kaks tuhat miili."
"Kui me mandrist nii kaugel oleme, siis pole Pilgrim ju üldse paigast liikunud?"
"Proua Weldon," vastas Dick Sand, pannes endale käe laubale nagu selleks, et paremini mõtteid koondada, "ma ei tea, ma ei oska seda uskumatut hilinemist millegagi seletada... Ei, tõesti ma ei oska... kui mitte kompass ei näidanud valesti... Kuid see saar võib olla ainult Lihavõttesaar, sest me kihutasime pärituult kirdesse; tänu taevale oli mul nüüd võimalik meie asukoha suhtes selgusele jõuda. Jaa, see on Lihavõttesaar! Ja ma tean, et see saar asub kahe tuhande miili kaugusel rannikust. Sellega on mul nüüd lõpuks käes ka koht, kuhu torm meid kandis. Niipea kui torm vaikib, loodan õnnelikult Ameerika rannikul maabuda. Nüüd me vähemalt enam ei eksle Vaikse ookeani tohututel avarustel."

105
Veendumus, mis väljendus Dick Sandi sõnades, kandus ka tema kuulajaisse. Isegi proua Weldon muutus rõõmsamaks. Õnnetuile reisijaile juba näis, et nende vaevadel on lõpp, et Pilgrim otsekui asuski juba sihtsadama lähedal, et prikil tarvitseb veel ainult oodata tõusu, ja nad võivad sadamasse sisse sõita.
Lihavõttesaare avastas 1686. aastal David ja saart külastasid hiljem Cook ja La Perouse; saar asub 27º lõunalaiusel ja 112º idapikkusel. Et prikk oma kursist enam kui viisteist kraadi põhja poole kandus, tuli tõenäoliselt kirjutada edelatormi arvele, mille eest ta oli sunnitud põgenema.
Niisiis oli Pilgrim veel kahe tuhande miili kaugusel rannikust. Kuid sellise järskude iilidena puhuva tuulega jõuab ta umbes kümne päeva pärast Lõuna-Ameerika mingisse rannikuossa.
Võib ka olla, et ilm muutub paremaks ning kui maa nähtavale ilmub, saab heisata mõne purje.
Dick Sand vähemalt lootis seda. Ta arutas endamisi, et orkaan, mis juba nii kaua kestab, teeb lõpuks ise endale otsa peale. Ja kuna ta nüüd tänu Lihavõttesaare nähtavale ilmumisele, teadis laeva täpset asukohta, oli tal põhjust arvata, et niipea kui ta jälle oma laeva üle valitseb, oskab ta selle viia kindlasse sadamasse.
Et nad nägid seda üksikut saarekest keset ookeani, mis oli neile nagu saatuse kingitus, see andis Dick Sandile uut lootust. Kuigi nad sõidavad edasi tormi meelevallas, suutmata end maksma panna, siis vähemalt on neil teada, kus nad asuvad.
Kuna Pilgrim oli vastupidav ja tugeva taglasega laev, polnud tormi ägedad rünnakud teda kuigi palju kahjustanud. Avarii piirdus ainult marsspurje ja sisekliivri purunemisega — kaotus, mida sai kergesti parandada. Laevalae ja teki veekindlate liitekoh-tade vahelt ei olnud tunginud sisse piiskagi vett. Pumbad olid täiesti korras. Selles suhtes ei olnud midagi karta.
Orkaan aga mässas endise hooga, ja paistis, et miski ei suuda teda vaikima sundida. Kuigi noor kapten suutis oma laeva tormi-hoogude vastu enam-vähem võitlusvalmis seada, ei olnud tema võimuses sundida tuult vaibuma, laineid rahunema ja taevakummi taas rõõmsailmeliseks muutuma.
106

XIII MAA! MAA!

Lootus, mida Dick Sand vaistlikult hellitas, paistis peaaegu täituvat.
Järgmisel päeval, 27. märtsil, hakkas baromeetri elavhõbeda-sammas tõusma. Tõus ei olnud küll ei järsk ega ka kuigi suur — ainult mõned liinid, ent ta näis olevat püsiv. Torm hakkas nähtavasti järele andma, ja kuigi meri raevutses endiselt, võis märgata, et tuul alaftes, pöördudes aegamisi läände.
Purjede ülestõmbamisele ei võinud siiski veel mõeldagi. Tuul oleks iga väiksemagi puldanitüki minema viinud. Dick Sand siiski lootis, et ei möödu kahtkümmend nelja tundigi, kui ta saab juba heisata tormipurje.
Ja tõesti, öö jooksul jäi tuul palju vaiksemaks. Võimsad lained, mis alles äsja olid ähvardanud laeva tükkideks murda, ei kõigutanud teda enam endise jõuga.
Reisijad ilmusid taas tekile. Polnud enam karta, et lainemöll neid kaasa viiks.
Esimesena väljus oma kajutist proua Weldon. Dick Sand oli ettevaatuse mõttes nõudnud, et ta kogu pika tormi aja sealt ei väljuks. Nüüd tuli ta vestlema noore kapteniga, kes tänu üliinimlikule tahtejõule suutis vastu pidada nii rohketele raskustele. Dick Sand oli kõhnaks jäänud ja vaatamata pruunile nahale, näis ta kahvatuna. Vähene magamine oleks pidanud Dick Sandi kindlasti nõrgestama, sest

tema vanuses on uni väga vajalik; kuid ei, noore kapteni tugev tervis ei vandunud alla. Kunagi hiljem ta võib-olla maksab nende pingeliste päevade eest kallist hinda. Nüüd ei olnud aga aeg allaandmiseks. Dick Sand oli seda endale sisendanud ja proua Weldon leidiski kapteni eest energilisemana kui kunagi varem. Pealegi oli sel tublil poisil usku endasse ja see andis talle jõudu.
"Mli armas laps, mu tubli kapten!" sõnas proua Weldon Dick Sandile kätt sirutades.
"Aga proua Weldon," hüüdis Dick Sand naeratades, "te ei kuula ju oma kapteni sõna! Te tulete tekile, te väljute oma kajutist hoolimata minu... palvest."

"Jah, ma ei kuulanud sinu sõna," vastas proua Weldon, "kuid mulle tundub, et torm hakkab raugema."
"Teil on õigus, proua Weldon. Torm tõesti raugeb," vastas noor kapten. "Eilsest saadik ei ole baromeeter enam langenud. Tuul on pehmenenud ja mul on põhjust arvata, et meie kõige raskemad katsumused on selja taga."
"Annaks taevas, Dick! Aga mida kõike sina, vaene poiss, pidid läbi tegema! Sa täitsid ju..."
"Oma kohust, proua Weldon."
"Aga kas sa nüüd lõpuks lubad endale puhkust?"
"Puhkust!" hüüatas noor kapten. "Ma ei vaja puhkust, proua Weldon. Taevale tänu, ma tunnen end hästi ja ma pean võitlema lõpuni. Te nimetasite mind kapteniks ja ma tahan olla kapten selle hetkeni, kui Pilgrimi reisijad on väljaspool hädaohtu."
"Dick," jätkas proua Weldon, "minu mees ja mina, me ei unusta kunagi, mis sa teinud oled."
"Oh, pole tänu väärt..." lausus Dick Sand.
"Mu laps, ma kordan, sa näitasid, et sul on visadust ja tahtejõudu, sa käitusid kui mees, kui tõeline komandör. Varsti, niipea kui su õpingud lõpevad — mu mees peab oma lubadust — saab sinust James Weldonile kuuluva laeva kapten."
"Minust... mina..." hüüatas Dick Sand ja ta silmad looritusid pisaraist.
"Dick," jätkas proua Weldon, "sa olid meie kasulaps, nüüd oled sa aga tõeliselt meie laps, oma ema ja väikevenna Jacki päästja. Kallis Dick, las ma suudlen sind meie kõikide nimel."
Vapper naine ei oleks tahtnud harduda, haarates nooruki oma käte vahele, kuid ta süda oli liiga tulvil. Ei leidu sulge, mis suudaks kirjeldada Dicki tundeid. Ta arutles, kas ta ei saaks oma heategijate heaks veelgi rohkem teha kui ainult oma elu täiesti neile pühendada, ja ta nõustus juba ette iga raskusega, mis tal tulevikus tuleks ületada.
Pärast seda kõnelust tundis Dick Sand end veelgi tugevamana. Ta ei kahelnud, et suudab viia laeva sadamasse ja päästa oma reisijad, niipea kui tuul alaneb ja ta saab heisata mõne purje.

29. märtsil nõrgenes tuul veelgi ja Dick Sand võis juba mõelda fokkpurje ja marsspurje heiskamisele, et suurendada Pilgrimi kiirust ja võtta kindel kurss.
"Siia, Tom, siia, sõbrad!" hüüdis Dick Sand varavalgel tekile tulles. "Ma vajan teie abi!"
"Oleme valmis, kapten Sand," vastas vana Tom.
"Valmis kõigeks," lisas Herkules. "Tormi ajal polnud meil midagi teha ja ma hakkasin juba rooste minema."
"Sa oleksid pidanud puhuma oma suure suuga," sõnas pisike Jack. "Vean kihla, sa puhud niisama tugevasti nagu tuul."

"See on alles mõte, Jack!" vastas Dick Sand naerdes. "Kui tuult ei ole, laseme Herkulesel purjedesse puhuda."
"Teie käsutuses, härra Dick," vastas tubli neeger, ajades põsed punni nagu võimas Boreas*.
"Nüüd, sõbrad," jätkas Dick Sand, "alustame abipurje kinnitamisest, sest torm viis meie marsspurje minema. See töö pole küll kerge, aga teha ta tuleb."
"Saame hakkama," vastas Akteon.
"Kas ma võiksin teid aidata?" küsis väike Jack, kes tahtis igast tööst osa võtta.
"Muidugi, Jack," vastas Dick Sand. "Sina asud rooli juurde koos meie sõbra Batiga ja aitad tal laeva juhtida."
Mõistagi oli väike Jack väga uhke, et ta võis olla Pilgrimi tüürimehe abi.
"Hakkame pihta," sõnas Dick Sand, "aga katsume end võimalikult vähe hädaohtu panna."
Neegrid asusid Dick Sandi juhtimisel kohe tööle. Tornile ja tema kaaslastele valmistas marsspurje kinnitamine kaunikesti raskusi. Kokkurullitud puri tuli kõigepealt üles tõmmata ja siis raa külge kinnitada.
Dick Sand oskas nii hästi tööd juhatada ja tema korraldusi täideti nii oskuslikult, et tunniajalise töötamise järel oli puri kinnitatud, raa heisatud ja marsspuri korralikult rehvitud, kaks rehvi purjes.
Mis puutub fokkpurje ja teise kliivrisse, mis enne tormi õnnestus maha võtta, siis need heisati tuulest hoolimata üsna kerge vaevaga.

Juba kell kümme hommikul purjetas Pilgrim taas fokkpurje, marsspurje ja kliivriga. Rohkem purjesid ei pidanud Dick Sand mõistlikuks heisata. Juhul kui tuul väga nõrgaks ei muutu, läbib Pilgrim nende purjedega vähemalt kakssada miili ööpäevas ja sellest kiirusest piisab, et jõuda enne kümmet päeva Ameerika rannikule.
Pärast seda kui noor kapten oli tänanud Pilgrimi tüürimehe abi, meister Jacki, tuli ta oma kohale rooli juurde tagasi ning oli saavutatuga väga rahul. Pilgrim polnud nüüd enam lainete mängukann. Prikk püsis kursil. Igaüks, kes veidigi mereasjandust tunneb, mõistab Dicki rõõmu.
Järgmisel päeval liikusid pilved küll endise kiirusega, kuid nende vahele tekkisid suured tühimikud, mille kaudu langesid merepinnale päikesekiired. Ajuti oli Pilgrim päikesekiirtest lausa üle ujutatud.
See elustav valgusesära oli imetore. Hetketi peitis päike end laia uduvöö taha, mis põgenes ida suunas ja ilmus uuesti nähtavale, et taas kaduda, kuid ilm hakkas ilusamaks muutuma.
Avati luugid, et laeva sisemust õhutada. Kosutav õhk tungis kii-luruumi, trepikotta ja ühiskajutisse. Märjad purjed laotati mastidele kuivama. Laevalagi küüriti puhtaks.
Dick Sand tahtis, et ta laev saaks enne sadamasse jõudmist pisut puhtamaks. Paarist tunnist päevas piisas, et meeskonda väsitamata laev korda seada.
Logi nad enam ei saanud vette lasta, kuid Dick Sand oskas juba küllalt hästi kiiluvee järgi laeva kiirust ligikaudselt kindlaks teha. Noor kapten oli veendunud, et hiljemalt nädala pärast jõuavad nad ranniku lähedale. Ta ütles seda ka proua Weldonile, näidates talle enne kaardil laeva arvatava asukoha.
"Tubli, ja millisesse rannikuossa me välja jõuame, mu kallis poiss?" küsis proua Weldon.
"Siia, proua Weldon," vastas nooruk, näidates Peruu ja Tšiili vahel laiuvale pikale rannikuribale. "Täpsemalt ma ei saa öelda. Siin on Lihavõttesaar, mis jäi meist läände. Kuna tuul viimastel päevadel suunda muutnud ei ole, siis järelikult peame nägema

maad siin, idas. Sellel rannikul on üsna palju sadamaid, aga praegu ma küll öelda ei oska, millise juurde me välja jõuame."
110
"Ükskõik millise juurde, Dick, aga teretulnud on see sadam igal juhul."
"Muidugi, proua Weldon, ja sealt avaneb teil kindlasti võimalus ruttu San Franciscosse edasi sõita. Vaikse Ookeani Merelaevanduse Kompanii peab sellel rannikul väga tihedat ühendust. Selle kompanii aurikud sõidavad kõikide tähtsamate sadamate vahet ja pole midagi lihtsamat kui istuda ühele nendest ja sõita Kaliforniasse."
"Sa siis ei kavatsegi Pilgrimit San Franciscosse viia?" küsis proua Weldon.
"Kavatsen küll, aga pärast seda, kui teie olete teisele laevale ümber istunud. Kui me saame endile hankida ohvitseri ja meeskonna, lossime laadungi Valparaisos, nagu kapten Hull seda teha kavatses. Alles seejärel siirdume San Franciscosse. Te kaotaksite niiviisi palju aega, kuigi mul on väga kahju teist lahkuda..."
"Hüva, Dick," vastas proua Weldon, "eks hiljem vaatame, mida teha. Ütle mulle, varem sa vist kartsid ohte, mida maa nähta-valeilmumine kaasa toob?"
"Neid tuleb tõesti karta," vastas Dick Sand, "aga ma loodan, et kohtan enne mõnd laeva. Mind paneb tõesti imestama, et me senini veel ühtegi laeva näinud ei ole. Kui meist kasvõi üksainus laev möödub, astume temaga kohe ühendusse. Temalt saame teada Pilgrimi täpse asukoha ja siis on meil palju lihtsam rannikule läheneda."
"Kas siin ei olegi siis lootse, kes laevu sadamasse viivad?" küsis proua Weldon.
"Kindlasti on," vastas Dick Sand, "aga kaldale palju lähemal. Meil ei jää muud üle, kui jätkata sinnapoole sõitu."
"Aga kui me ei kohta ühtegi lootsi? ..." küsis proua Weldon edasi, sest ta tahtis teada, kas Dick Sand on mõelnud kõikidele raskustele, ja kuidas ta nendest üle saada kavatseb.
"Sel juhul, proua Weldon ... kui ilm on selge ja tuul soodus, püüan sõita piki rannikut hästi kalda lähedalt, kuni leian randumiseks sobiva koha; peaks aga tuul tugevnema, siis..."
"Ja siis? Mis sa teeksid siis, Dick?"
111
"Kui tuul sellisena, nagu ta praegu on, Pilgrimi randa viib, on väga raske temaga sealt uuesti välja pääseda."
"Mis sa teeksid siis?" kordas proua Weldon oma küsimust.
"Siis ma oleksin sunnitud Pilgrimi ise randa kinni ajama," vastas noor kapten ja ta laup tõmbus hetkeks kipra. "Aga seda muidugi ainult äärmisel juhul, ja annaks jumal, et me seda tegema ei peaks! Aga ma kordan, proua Weldon, taevalaotus on praegu rahulik ja pole tõesti võimalik, et me ei kohta ühtegi laeva või lootsi paati. Me ei tohi kaotada lootust! Me sõidame praegu otse maa suunas ja varsti me peame randa nägema!"
Oma laev ise randa kinni ajada! Seda tehakse tõesti ainult äärmise häda korral ja isegi kõige tarmukam meremees ei astu seda sammu õudustundeta. Ka Dick Sand ei tahtnud sellele mõelda, niikaua kui tal oli veel väljavaateid sellest hoiduda.
Järgmistel päevadel näitas ilm muutusemärke ja see tegi noore kapteni jälle rahutuks. Tuul püsis küll endiselt keskmises tugevuses, kuid elavhõbedasamba langemine baromeetris näitas, et tuul hakkab tugevnema. Dick Sand juba kartis, et nad on taas sunnitud põgenema mahavõetud purjedega. Nüüd oli väga oluline säilitada vähemalt ükski puri ja noor kapten otsustas marss-purje nii kaua mitte alla lasta, kuni tuul ei ähvarda seda minema rebida. Et mastid kindlamini püsiksid, laskis ta vandid ja failid

pingule tõmmata. See oli hädavajalik, sest kui mastid muutuvad kõlbmatuks, kujuneb olukord äärmiselt raskeks.
Paaril korral tegi baromeeter isegi hüppe ülespoole, ja võis karta, et tuul hakkab puhuma otse vastassuunast, teisisõnu, otse idast. Sel juhul oleks tulnud sõita vastutuult.
Jällegi põhjus muret tunda. Mida teha, kui tuul puhub otse vastu? Kas loovida? Kui nad tõesti peaksid seda tegema, siis tähendaks see suurt ajakaotust ja riski ulgumerele triivitud saada.
Õnneks need kartused ei täitunud. Paar päeva muutis tuul pidevalt suunda, puhudes kord lõunast, kord põhjast, kuid jäi lõpuks püsima läände. Ent tuul oli kogu aeg tugev ja vintsutas maste.
Kätte jõudis juba 5. aprill. Uus-Meremaalt teeleasumisest oli seega möödunud üle kahe kuu. Kakskümmend päeva oli
112
vastutuul ja pikk tuulevaikus takistanud laeva kiiret liikumist. Seejärel olid Pilgrimil olnud soodsad tingimused kiiresti randa jõuda. Tormi ajal pidi ta kiirus olema olnud isegi väga suur. Dick Sand arvestas, et laev läbis ööpäeva jooksul vähemalt kakssada miili. Aga miks ta rannikule välja ei jõudnud? Kas maa põgenes Pilgrimi eest? See oli täiesti seletamatu.
Üks neegritest viibis küll kogu aeg saalingutel, aga maa nähtavale ei ilmunud. Sageli ronis ka Dick Sand ise sinna ja püüdis läbi kiikri näha mägede kontuure. Andide ahelik on väga kõrge. Tema tippe, mis paistaksid välja horisondi kohal hõljuvast udust, tuli otsida ülalt pilvedest.
Mitu korda lasksid Tom ja tema kaaslased end petta vale-tähistest, mis olid vaid kauguses kõrguvad eriskummalise kujuga pilved. Juhtus isegi seda, et tublid mehed uskusid lausa kaljukindlalt, et näevad maad; mõne aja pärast pidid nad aga tunnistama, et optiline illusioon oli neid ninapidi vedanud. Oletatav maa nihkus edasi, muutis oma kuju ja kadus lõpuks täielikult.
Ent 6. aprillil ei võinud keegi enam kahelda, et tõesti oli ilmunud silmapiirile maa. Kell oli kaheksa. Dick Sand ronis parajasti saalingutele. Sel hetkel hajus udu esimestes päikesekiirtes ja silmapiir muutus võrdlemisi selgeks.
Dick Sandi huulilt pääses lõpuks ometi kauaoodatud hõise:
"Maa, meie ees on maa!"
Selle hõiske peale jooksid tekile kõik: väike Jack, uudishimulik nagu ikka temavanused lapsed, proua Weldon, kelle kannatustele randumine oleks lõpu teinud, Tom ja tema kaaslased, kes lõpuks ometi saaksid astuda Ameerika pinnale, ja isegi nõbu Benedikt, kes hellitas lootusi koguda siit suure kollektsiooni talle tundmatuid putukaid.
Ei«tulnud ainult Negoro.
Seekord nägid kõik maad; ühed täiesti selgesti, teised lihtsalt innukast soovist seda näha. Mis puutub Dick Sandi, siis tema ei võinud eksida, sest ta oli harjunud jälgima silmapiiri. Tund aega hiljem selguski, et ta tõesti ei eksinud.
113
Umbes nelja miili kaugusel idas paistis võrdlemisi madal rannik — või vähemalt tundus see madal. Ranniku taga pidid kõrguma Andid, kuid nende tippe varjasid pilved.
Pilgrim sõitis otsejoones ja kiiresti ranniku suunas, mis avardus silmanähtavalt. Kahe tunni pärast oli ta sealt vaid kolme miili kaugusel.

See rannikuosa lõppes kirdes võrdlemisi kõrge neemega, mille põues näis olevat tuultele avatud reid2. Kagus seevastu sirutas rannik end kaugele pika maasäärena. Madalaid, astangutena tõusvaid kaljurahne kroonisid üksikud puud, mis olid taevakaarel selgesti näha. Selle koha geograafilise iseloomu järgi otsustades moodustas kauge tagaplaani Andide kõrge ahelik.
Kuid siin ei paistnud olevat ühtegi asulat, ühtegi sadamat, ühtegi jõesuuet, kus laev oleks võinud varju leida.
Pilgrim suundus otsejoones maa poole. Nende väheste purjedega, mida Dick Sand praegu kasutada sai ja sellise tugeva pärituulega oli võimatu teda tagasi hoida. Eespool paistis pikk rida karisid ja seal mässas meri üleni valges vahus. Lained sööstsid kuni kaljuse kaldani. Kokkupõrge võis kujuneda kohutavaks.
Silmitsenud käilas mõnda aega rannikut, tuli Dick Sand ahtrisse tagasi ja asus vaikides rooli juurde.
Tuul üha tugevnes. Varsti oli prikk ainult miili kaugusel rannikust.
Nüüd märkas Dick väikest lahte ja otsustas suunduda sinna. Kuid enne tuli purjetada läbi pika kariderea; nende vahelt oli aga raske leida läbipääsu. Murdlainete järgi võis otsustada, et vesi pole seal kuigi sügav.
Sel hetkel sööstis Dingo, kes tekil edasi-tagasi jooksis, vööri, ja vaadanud maa poole, hakkas kaeblikult haukuma. Oleks võinud arvata, et ta tundis seda kallast, ja et talle meenus mingi kurb mälestus.
Negoro kindlasti kuulis koera haukumist, kuid mingi vastupandamatu jõud sundis teda oma kabiinist väljuma. Kuigi tal oli põhjust koera karta, tuli ta peaaegu otsekohe ja nõjatus reelingu kohale.
114
Negoro õnneks aga Dingo teda ei märganud, haukudes ikka veel kurvalt maa poole. Negoro vaatas, kuidas lained raevukalt vastu kallast peksid, kuid see ei paistnud teda kohutavat. Proua Weldon, kes Negorot silmitses, arvas nägevat, kuidas koka nägu kattus kerge punaga ja ta ilme hetkeks muutus. Kas Negoro mitte ei tundnud seda rannikut, kuhu tuul Pilgrimi triivis?
Dick Sand jättis rooli vana Tomi hooleks ja läks uuesti vööri, et veel kord uurida lahte, mis üha avardus. Seejärel sõnas ta otsusekindlalt:
"Proua Weldon, ei ole enam lootust Pilgrimile randumiskohta leida. Ei möödu poolt tundigi ja laev on karidel; minu pingutused siin ei aita. Meil tuleb randa kinni sõita. Laeva sadamasse viia mul enam ei õnnestu. Pean ohverdama laeva, et päästa teid. Ja kuidas ma võiksingi kõhelda, kas päästa teid või laeva?"
"Sa tegid muidugi kõik mis sinu võimuses?" küsis proua Weldon.
"Kõik," vastas nooruk.
Ja Dick Sand asus kohe randa kinnisõitmiseks ettevalmistusi tegema. Kõige esmalt pidid proua Weldon, Jack, nõbu Benedikt ja Nan päästevööd ümber panema. Dick Sand, Tom ja neegrid olid küll osavad ujujad, kuid ka nemad seadsid end valmis, et juhul kui nad vette paisatakse, kaldale pääseda.
Herkules pidi hoolitsema proua Weldoni eest. Väikese Jacki võttis Dick Sand oma hoole alla. Nõbu Benedikt, kes muide oli väga rahulik, ilmus tekile, putukakogu rihmaga üle õla. Dick Sand määras Bati ja Austini talle kaitseks. Mis puutub Negorosse, siis koka imelik külmaverelisus tõendas küllalt selgesti, et tema ei vajanud kellegi abi.
Igaks juhuks käskis Dick Sand veeretada laadungist umbes kümmekond õlivaati käila.

— sadamaeelne ankruplats. *Tõlk.*

Kui vaadid parajasti siis vette tühjendada, kui Pilgrim on murdlainetes, raugeb lainetus pisut, sest vesi muutub rasvaseks ja sel kombel pääseb laev vahest kergemini karide vahelt läbi.
Dick Sand ei tahtnud tegemata jätta midagi, mis võiks nende pääsemist soodustada.
115
Kõik ettevalmistused tehtud, asus Dick Sand uuesti roolima.
Nüüd oli Pilgrim veel ainult kahe kaabeltau kaugusel rannikust, teisisõnu, peaaegu karide juures. Parem parras juba kümb-leski valendavas lainetevahus. Iga hetk tundus Dick Sandile, et nüüd lõikab laeva kiil vastu kaljupinda.
Korraga märkas Dick Sand vee värvuse järgi, et karide vahel on läbipääs. Sinna tuli otsekohe julgelt ja kõhklemata sisse sõita, et randumine toimuks võimalikult kalda lähedal.
Ja noor kapten ei kõhelnud. Ta keeras järsult rooliratast ning laev sööstis kitsasse, looklevasse faarvaaterisse*.
Siin oli meri veelgi raevukam ja lained lõid üle teki.
Neegrid seisid vööris vaatide juures, oodates Dick Sandi korraldusi.
"Kallake õli vette!" hüüdis Dick Sand.
Tiheda joana voolava õli all rahunes meri nagu nõiaväel, et hetk hiljem muutuda veelgi kohutavamaks.
Pilgrim libises kiiresti mööda õlist veepinda ja suundus otse kalda poole.
Äkki kostis tugev raksatus. Hiigellaine, haaranud laeva oma turjale, paiskas ta vastu kaljusid. Mastid murdusid, kuid ei riivanud õnneks kedagi.
Kokkupõrkest tekkis Pilgrimi keresse auk ja vesi hakkas mühinal sisse tungima. Kuid kallas oli ainult poole kaabeltau kaugusel. Mööda väikeste tumedate kaljude ahelikku pääses sinna üsna kerge vaevaga.
Kümme minutit hiljem jõudsidki kõik Pilgrimi reisijad kaljuse ranniku jalamil maale.
116

XIV MIDA TEHA?

Tervelt seitsekümmend neli päeva kestnud ülesõit, mida pikka aega häiris tuulevaikus ja lõpuks soodustas loode- ja edelatuul, lõppes niisiis Pilgrimi purunemisega vastu kaljusid.
Proua Weldon ja tema kaaslased tänasid siiski saatust, kui olid kindla pinna jalge alla saanud. Torm oli tõepoolest paisanud nad mandrile ja mitte mõnele õnnetule Polüneesia saarele. Ükskõik millises Lõuna-Ameerika osas nad ka ei maabunud, kodukohta pääsemine ei võinud valmistada enam kuigi suuri raskusi.
Pilgrim oli muidugi paratamatult määratud hukkumisele. Laevast polnud muud järel kui ainult väärtusetu vrakk, mille rusud vesi mõne tunni pärast laiali kannab. Võimatu oli sealt midagi päästa. Kuigi Dick Sandile ei langenud osaks rõõm viia omanikule tagasi korras laeva, siis vähemalt tänu temale jõudsid reisijad külalislahkele rannikule, nende hulgas ka James W. Weldoni naine ja laps.
Seda, millisesse ossa Ameerika rannikust prikk jõudis, oleks aga võidud arutada kaua. Kas asusid nad, nagu arvas Dick Sand, Peruu rannikul? Väga võimalik, sest tänu Lihavõttesaare nägemisele teadis Dick Sand, et tuul ja kindlasti ka ekvaatori piirkonna hoovused olid ajanud Pilgrimi kirdesse. Neljakümne kolmandalt laiuskraadilt võis prikk kergesti kanduda viieteistkümnendale laiuskraadile.
Tuli võimalikult kiiresti kindlaks teha, millises rannikuosas Pilgrim hukkus. Kui see oli Peruu, siis pidi siin olema sadamaid, alevikke ja külasid ning asustatud alale jõudmine ei võinud järelikult olla raske. See rannariba, kus nad praegu viibisid, paistis aga olevat elaniketa.

See oli kitsas kallas, musti kaljurahne täis külvatud; teda piiras võrdlemisi kõrge kivine sein, mida korratult lõhestasid kalju mõranemisest tekkinud laiad lehtritaolised praod. Siin ja seal oli mõni lausk nõlv, mida mööda võis pääseda kaljuseina harjale. Põhja pool, Pügrirni hukkumispaigast umbes veerand miili eemal, rajas endale teed väike jõeke, mis avamerele ei võinud
117

paista. Jõe kallaste kohale kummardus rohkesti manglipuid, mis olid hoopis teistsugused kui India manglipuud.
Kaljuseina hari — nad silmasid seda varsti — oli kaetud tiheda metsaga, mille roheline vöönd õõtsus tuules, ulatudes taamal mägedeni. Kui nõbu Benedikt oleks olnud botaanik, oleksid kindlasti paljud puud temas imetluse esile kutsunud. Seal kasvasid kõrged ahvileivapuud — neile muide omistatakse ekslikult väga pikka iga -, mille koor sarnaneb egiptuse graniidiga; lehvikpalmid, meremännid, tamarindipuud, erilist liiki piprapuud ja sajad teised, mida Uue Kontinendi põhjaosas ei leidu.
Kalda kohal lendles hulk käratsevaid linde, enamasti mitmesuguseid pääsukesi; neil oli must, terashalli läikega sulestik ja hele otsaesine. Siin-seal tõusid lendu ka mõned täiesti palja kaelaga helehallid põldpüüd.
Proua Weldonile ja Dick Sandile torkas silma, et linnud polnud kuigi metsikud. Nad lasksid endile kartmatult ligineda. Kas nad ei olnud veel õppinud pelgama inimese lähedust? Kas see rannik oli tõesti nii mahajäetud, et siin polnud kunagi kõlanud püssipauk?
Karide juures jalutasid mõned pelikanid ja pistsid nobedasti väikesi kalu kotikesse, mis ripub nende alumise nokapoole küljes.
Pilgrimi ümber hakkasid tiirlema ulgumerelt tulnud kajakad.
Ent linnud näisid olevat ainsad elusolendid, kes seda ranni-kuosa külastasid — välja arvatud muidugi terve rida huvitavaid putukaid, keda nõbu Benedikt peagi otsima hakkab. Kuid neilt oli võimatu küsida, mis maa see siin on; et seda teada saada, tuli tingimata pöörduda mõne kohaliku elaniku poole.
Ent neid siin ei olnud, või vähemalt ei olnud ühtegi neist näha. Polnud näha ka ainsatki elamut, hurtsikut ega onni — ei põhjas, teisel pool väikest jõge, ei lõunas ega ülal kaljurannal kesk tihedat metsa. Kuskilt ei tõusnud õhku suitsu. Polnud näha ain-satki jalajälge, märki või teetähist, mis oleks tõendanud, et selles mandriosas liiguvad inimesed.
Dick Sand oli selle üle väga imestunud.
118
"Kus me küll oleme? Kus me küll võiksime olla?" arutas ta endamisi. "Kas siin siis tõesti pole kedagi, kellelt me seda teada saaksime?"
Siin ei olnud tõesti ühtegi hingelist, sest võõra lähenemist oleks Dingo kindlasti otsekohe märganud ja sellest haukumisega teadustanud. Koer jooksis edasi-tagasi piki kallast, nina maas, saba jalgade vahel ja urises tumedalt. Koera selline käitumine oli kahtlemata väga imelik, aga inimese või mingi looma lähenemisest see tunnistust ei andnud.
"Dick, vaata Dingot!" sõnas proua Weldon.
"See on tõesti kummaline," vastas nooruk. "Paistab, nagu ajaks ta mingeid jälgi."
"Tõepoolest kummaline," lausus proua Weldon endamisi ja küsis siis:
"Mida-Negoro teeb?"
"Sedasama, mis Dingo," vastas Dick Sand. "Ta muudkui käib edasi-tagasi... Siin ta on ju vaba inimene. Mul ei ole enam õigust teda käsutada. Pilgrimi hukkumisega lõppes tema teenistus."

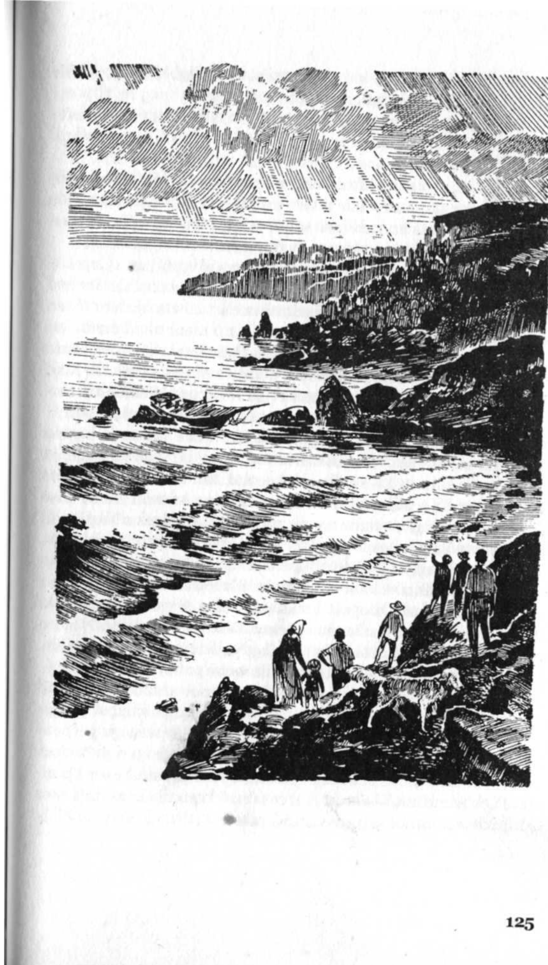
Negoro kõndis tõepoolest mööda randa. Tihtilugu pöördus ta ümber ja vaatas rannikut ning kaljuseina nagu inimene, kes püüab elustada kustunud mälestusi ja neile kinnitust leida. Kas see koht oli talle tuttav? Sellele küsimusele oleks Negoro kindlasti keeldunud vastamast. Kõige õigem oli mitte tegelda selle nii vähe seltsiva inimesega.
Dick Sand nägi, kuidas Negoro sammus varsti väikese jõe poole ja kui kokk kadus kaljuseina käänaku taha, lakkas kapten temale mõtlemast.
Kui Negoro ennist kaldale tuli, hakkas Dingo küll haukuma, kuid vaikis peaaegu otsekohe.
Nüüd oli tarvis mõelda, mida kõigepealt ette võtta. Kindlasti tuli eelkõige otsida mingi ulualune, mingi peavari, kus esialgu puhata ja keha kinnitada. Seejärel võis pidada nõu ja otsustada, mida e'dasi teha.
Söögi pärast ei tarvitsenud muretseda. Peale toidupooli-se, mida tõenäoliselt võis sellelt rannikult saada, oli laeva kambüüs tühjenenud merehädaliste kasuks. Lained olid heitnud siia-sinna, mõõnast paljaksjäänud karide vahele hulga asju. Tom ja
119
teised neegrid leidsidki juba mõne nõu kuivikutega, mõne konservikarbi ja kasti kuivatatud liha. Kuna vesi polnud veel neid rikkuda jõudnud, oli väike rühm kindlustatud toiduga veel kauemakski, kui seda mõnda alevikku või külasse jõudmiseks tarvis võiks minna. Toidu pärast võidi seega olla täiesti mureta. Need mitmekesised mereannid olid juba paigutatud kindlasse kohta, nii et tõusuvesi ei saanud neid enam tagasi kanda.
Joogivett piisas neil samuti. Kohe pärast kaldale tulekut oli Dick Sand saatnud Herkulese väikese jõe äärde mõne pindi* vee järele. Ent vägimehest neeger tuli tagasi — vaat õlal. Ta oli täitnud selle värske ja puhta veega, sest mõõna ajal on jõekese vesi täiesti joodav.
Kui lõkketuld peaks olema tarvis süüdata, siis selleks oli ümbruses küllaldaselt kuiva puud. Vanade manglipuude tüvest võis saada vajaliku hulga kütet. Tornil kui kirglikul suitsetajal oli kaasas tael, mis oli õhukindlalt suletud toosis hästi säilinud. Kohe, kui vaja, lööb ta sellest tuld, kas või mererannalt korjatud räni-kiviga.
Seega jäi vaid otsida koobas, kuhu väike rühm võiks varju pugeda juhul, kui enne teeleasumist tekiks vajadus ööks puhkama jääda.
Ja tõesõna, see polnud keegi muu kui väike Jack, kes "magamistoa" leidis. Kõndides kaljuseina jalamil, ühe kivirünka taga, avastas ta ühe neist korralikult õõnestatud ja siledaks lihvitud koopaist, mida uuristab meri, kui tormi paisutatud vood vastu kallast peksavad.
Lapsel oli väga hea meel. Ta kutsus ema ja näitas talle rõõmuhõisete saatel uhkustundega oma avastust.
"Tubli, mu Jack," lausus proua Weldon. "Kui me oleksime Robinsonid ja peaksime siia kaldale pikemaks ajaks elama jääma, siis me tingimata ristiksime selle koopa sinu nimega!"
Koobas oli ainult kümme kuni kaksteist jalga sügav ja teist nii palju lai, ent väikesele Jackile näis see hiiglasuurena. Igal juhul mahtusid merehädalised siia ära. Proua Weldon ja Nan märkasid rahuldustundega, et koobas oli seest kuiv. Kuu oli alles esimeses veerandis ja polnud karta, et tõusuvesi ulatuks kaljuseina jalamini,
120
järelikult ka mitte koopasse. Paaritunniliseks puhkuseks sobis Jacki koobas suurepäraselt.
Kümme minutit hiljem olidki kõik pikali adrust vaibal. Isegi Negoro arvas, et peab liituma teistega ja võtma osa ühisest keha-kinnitamisest. Nähtavasti jõudis ta otsusele, et pole kuigi mõistlik tungida omapead tihedasse metsa, kus lookles kääruline jõgi.

Kell oli üks pärastlõunal. Asuti einetama. Söödi lihakonserve ja kuivikuid ning joodi magedat vett, millele lisati Bati päästetud ankrust paar tilka rummi.
Kuigi 'Negoro söömisest osa võttis, ei seganud ta end mingil määral jutuajamisse, kui arutati, mida uues olukorras teha. Ent ta kuulas teraselt ja pani muidugi kõik, mis teised rääkisid, hästi tallele, ilma et ta seda põrmugi välja oleks lasknud paista.
Dingo, keda samuti polnud unustusse jäetud, valvas sellal väljas. Merehädalised võisid olla päris muretud: ükski elusolend ei saanud kaldale ilmuda, ilma et truu loom poleks sellest märku andnud.
Proua Weldon alustas esimesena kõnelust, hoides süles oma väikest Jacki, kes oli juba pooleldi uinunud.
"Dick, mu sõber," sõnas ta, "tänan sind meie kõikide nimel ennastsalgava hoolitsuse eest. Kuid veel me sind vabaks ei lase. Ole ka maal meie juht, nagu sa merel olid meie kapten. Me usaldame sind täielikult. Ütle, mida me peaksime tegema?"
Proua Weldon, vana Nan, Tom ja teised neegrid — kõik vaatasid Dick Sandile otsa. Isegi Negoro jälgis teda kummalise pinevusega. Nähtavasti huvitas teda Dick Sandi vastus väga.
Mõtelnud hetke, lausus noor kapten:
"Proua Weldon, kõigepealt on tähtis teada saada, kus me asume. Ma arvan, meie laev võis randuda ainult selles Ameerika mandri osas, mis moodustab Peruu ranniku. Tuul ja hoovused pidid ajama ta sellele laiusele. Võib-olla asume mõnes Peruu lõu-napoolses maakonnas, seega tema kõige vähem asustatud osas, mille piiril on pampad? Igatahes väga tõepärane. Vaadates seda nii lagedat randa, kus üpris harva inimesi liigub, kaldun ma tõesti seda uskuma. Sel juhul me võime olla lähemast asustatud kohast võrdlemisi kaugel, mis oleks muidugi väga halb."
121
"Mida me peaksime tegema?" kordas proua Weldon.
"Mina arvan," vastas Dick Sand, "et me ei tohiks siit lahkuda enne, kui me oma asukoha oleme välja selgitanud. Homme, kui me kõik oleme puhanud, võiksid mõned meist minna uurimisretkele. Ehk kohtavad nad mõnd siinset elanikku ja hangivad nende käest teateid, kuid väga kaugele neil ei maksaks minna. Seejärel tuleksid nad koopasse tagasi. Pole võimalik, et nad kümne-kahe-teistkümne miili ulatuses ühtegi inimest ei kohta."
"Meil tuleks lahku minna?!" hüüatas proua Weldon.
"Ma arvan, see on hädavajalik," vastas Dick Sand. "Kui me mingeid andmeid ei saa, kui see maanurk on elaniketa — mida ma küll vaevalt usun — noh, siis katsume kuidagi teisiti hädast välja pääseda."
"Ja kes meist uurimisretkele läheb?" küsis proua Weldon pärast hetkelist mõtisklust.
"Seda peame arutama," vastas Dick Sand. "Igatahes arvan ma, et teie, proua Weldon, Jack, härra Benedikt ja Nan ei lahku koopast. Bat, Herkules, Akteon ja Austin jäävad teie juurde, kuna meie Torniga asume teele. Negoro eelistab muidugi siia jääda?" lisas Dick Sand kokale otsa vaadates.
"Tõnäoliselt mitte," vastas Negoro, kes ei tahtnud endale enam mingeid kohustusi võtta.
"Dingo me võtame kaasa," jätkas Dick Sand. "Teda läheb meil sel retkel hädasti vaja."
Kuuldes oma nime, ilmus Dingo koopaava juurde ja haugatas, nagu väljendades sellega oma nõusolekut.
Dick Sandi ettepanek tegi proua Weldoni mõtlikuks. Mõte, et neil tuleb minna lahku, kuigi ainult lühikeseks ajaks, oli talle sügavalt vastumeelne. Võis ju kergesti juhtuda, et indiaanlaste suguharud, kes liikusid sellel rannikul neist lõuna või põhja pool, said

teada Pilgrimi hukkumisest. Kui nad riisuma tulevad, kas ei oleks siis kõige õigem ühiselt neile vastu astuda?
See vastuväide Dick Sandi ettepanekule vääris tõesti kaalumist.
Kuid Dick Sand kummutas selle otsekohe oma põhjendustega. Ta märkis, et indiaanlasi ei tule samastada Aafrika või Polüneesia metsikute rahvastega, et nende poolt tõenäoliselt rünnakut karta ei

ole. Ent sisemaale edasiininek teadmata isegi seda, millise Lõuna-Ameerika osariigi alla see kuulub ja kui kaugel asub selle osariigi lähim asula, tähendaks rohket jõukulu. Lahkuminek võis muidugi tuua kaasa ebameeldivus ent kindlasti vähem kui pimesi kõndimine tundmatus metsas, näis näis ulatuvat mägede jalamini.
"Pealegi ei usu ma," tähendas Dick Sand järeleandmatult, "et me kauaks ära jääme võin kinnitada: lahusolek ei kujune pikaks. Me oleme Tomiga tagasi kõige hiljem kahe päeva pärast ka sel juhul, kui me ei kohta ühtegi asulat ega inimest, mis on muidugi väheusutav. Arvan, et meil ei tarvitse minna kaht-kümmend miiligi maa poole, ja meil on oma asukoha geograafilised koordinaadid tea<la- Muidugi võin ma oma arvestustes eksida - astronoomilisi vaatlusi ma ju ei saa toimetada - ja pole sugugi võimatu, et me oleme hoopis kõrgemal või madalamal laiuskraadil."
"Jah ... Sul on kindl"isti õigus, mu laps," sõnas proua Weldon hirmunult.
"Ja teie, härra Benedikt," küsis Dick Sand, "mis teie sellest kavatsusest arvate?"
"Mina?" küsis nõbu Benedikt. "Jah. Milline on teie arvamus?"
"Mul puudub oma arvamus," vastas nõbu Benedikt. "Ma kiidan heaks kõik, mida te ette panete ja teen kõik, mida te minult nõuate. Kas tahetakse siia päevaks või paariks peatuma jääda? Mulle see sobib. Ma kasutaksin seda aega kaldaga tutvumiseks puhtalt entomoloogia seisukohalt.
"Tee siis pealegi, kuidas soovid," sõnas proua Weldon Dick Sandile. "Meie jääme siia Ja teie Tomiga asute teele."
"Oleme rääkinud!" lausus nõbu Benedikt maailma kõige rahulikumal toonil. "Ja mina teen külaskäigu ümbruskonna putukate juurde."
"Ärge ainult kaugeh' minge, härra Benedikt," ütles Dick Sand, "palume teilt seda tungivalt.” Ole päris mureta, mu poiss."

"Ja mis kõige tähtsam ärge meile liiga palju moskiitosid kaasa tooge," lisas vana Tom.

23

Mõni minut hiljem väljuski entomoloog koopast, väärtuslik raudplekist karp rihmaga üle õla.

Temaga peaaegu ühel ajal väljus ka Negoro. Sellele mehele tundus päris loomulikuna tegelda kogu aeg ainult omaenese isikuga. Sellal kui nõbu Benedikt ronis mööda kaljunõlvakuid ülespoole, et metsaveert uurima hakata, pöördus Negoro jõe poole, astus aeglasel sammul üha kaugemale ja kadus juba teist korda silmist, tõustes piki kallast ülespoole.

Jack ikka veel magas. Proua Weldon asetas ta Nani sülle ja läks ise alla mere äärde. Dick Sand ja neegrid järgnesid talle. Nad tahtsid näha, kas meri laseb juba minna Pilgrimi vrakile, kus leidus veel hulk vajalikke esemeid.

Karid, mille vastu Pilgrim purunes, ulatusid nüüd veest välja. Laeva kere seisis kõiksuguste rusude keskel ja tõusuvesi juba osaliselt kattis teda. Dick Sandi see üllatas, sest tema teada oli tõus Vaikse ookeani Ameerika rannikul väga aeglane. Kuid seda võis seletada sellega, et ranniku suunas puhus tugev tuul.

Nähes taas oma laeva, valdas proua Weldonit ja tema kaaslasi rusuv tunne. Sellel laeval olid nad veetnud nii palju pikki päevi, seal oli neil tulnud nii palju kannatusi üle elada. Silmitsedes seda vaest, pooleldi purunenud prikki, millel ei olnud enam maste ega purjesid, mis lamas nagu elutu olend ühel küljel, kiskus nende süda valust kokku. Kuid neil oli vaja pääseda vrakile enne, kui meri selle täielikult ära lõhub.

Vinnanud end Pilgrimi küljel rippuvate köite abil tekile, pääsesid Dick Sand ja neegrid üsna hõlpsasti laeva. Sellal kui Tom, Herkules, Bat ja Austin toidukambrist kõike tarvilikku välja kandsid — oli see siis söögi- või joogipooline —, läks Dick

Sand relvakajutisse. Õnneks ei olnud vesi veel sellesse laevaossa pääsenud, sest ahter ulatus veest välja.
Sealt leidis Dick Sand neli täiesti korras püssi — neli Purdey ja Co vabriku suurepärast remingtoni — ja umbes sadakond korralikult taskutesse paigutatud padrunit. Nüüd oli, millega relvastada oma väikest rühma ja teha ta indiaanlaste rünnakutele
124
vastupanuvõimeliseks, kui need neile teel kõigi oletuste kiuste siiski peaksid kallale tungima.
Dick Sand ei unustanud kaasa võtta ka taskulampi; aga merekaardid osutusid kõlbmatuiks, sest need asusid vööris ja vesi oli neid rikkunud.
Pilgrimi relvalaos leidusid veel mõned tugevad lühikesed mõõgad, mida kasutatakse vaala tükeldamiseks. Dick Sand valis nende hulgast kuus, et täiendada oma seltsimeeste relvastust. Ta ei unustanud ka täiesti kahjutut relva - väikest Jacki mängupüssi.
Mis puutub teistesse esemetesse laevas, siis olid need kas hävinud või kasutuskõlbmatuks muutunud. Pealegi oli mõttetu end üleliia koormata, sest tõenäoliselt tuli neil rännata ainult mõned päevad. Toiduaineid, relvi ja laskemoona oli neil nüüd enam kui küllalt. Proua Weldoni nõuandel võttis Dick Sand siiski veel kaasa kogu laeval leiduva rahatagavara — umbes viissada dollarit. Kuid raha oleks laevas pidanud olema rohkem. Proua Weldon oli toonud kaasa palju suurema summa, ent seda seal enam ei olnud.
Kes muu kui Negoro võis enne neid laevale rutata ja kapten Hulli ja proua Weldoni rahatagavarad ära viia? Täiesti selge, et keegi peale koka kahtluse alla ei langenud. Kuid Dick Sand kahtles siiski viivu. Ta teadis ja aimas, et see kinnine inimene, keda teise õnnetus võis isegi irvitama panna, oli suuteline kõigeks. Negoro oli kahtlemata halb inimene, aga kas sellest võis eksimatult järeldada, et ta on kurjategija? Dick Sandi iseloomuga inimesel oli seda raske uskuda. Aga kas võis kahtlus langeda kellelegi teisele? Ei! Neegrid ei olnud hetkekski koopast lahkunud, kuna Negoro rändas piki randa. Süüdlane võis olla ainult tema. Dick Sand otsustas Negoro üle kuulata, niipea kui ta tagasi tuleb, ja vajaduse korral läbi otsida. Ta tahtis tingimata teada, kuidas selle mehe puhul toimida.
Päike laskus horisondi kohale. Praegusel aastaajal ei olnud päike veel ületanud ekvaatorit, et viia soojust ja valgust põhjapoolkerale, kuid ta oli teel sinnapoole, laskudes peaaegu perpendikulaarselt ringikujulisele joonele, kus ühtivad meri ja taevas. Videvik kestis lühikest aega — pimedus saabus äkki, ja see kinnitas Dick Sandi arvamust, et nad maabusid rannikuosas, mis asus Kaljukitse pöörijoone ja ekvaatori vahel.
126

Proua Weldon, Dick Sand ja neegrid pöördusid tagasi koopa juurde, et paariks tunniks puhkama heita.
"Tuleb tormine öö," tähendas Torn, osutates raskete pilvedega koormatud horisondile.
"Jah, puhub tugev tuul," vastas Dick Sand. "Aga mis meil enam sellest! Meie õnnetu laev on hukkunud ja torm meid enam kätte ei saa."
"Annaks taevas!" sõnas proua Weldon. Lepiti kokku, et neegrid valvavad kordamööda koopa sissekäigu juufes kogu öö, mis tõotas tulla väga pime. Et Dingo hästi valvab, selles ei tarvitsenud ka sugugi kahelda. Nüüd märgati, et nõbu Benedikt pole veel tagasi. Herkules hüüdis nii kõvasti, kui tema võimsad kopsud vähegi lubasid, ja

peaaegu otsekohe oligi näha, kuidas entomoloog eluga riskides kaljuseina mööda alla laskub.
Nõbu Benedikt oli sõna tõsises mõttes vihane. Ta ei leidnud metsas ainsatki uut putukat, mitte ainsatki, mis oleks väärinud asupaika tema kollektsioonis! Ent skorpione, skolopendreid ja teisi hulkjalgseid oli seal külluses, isegi ülikülluses. Ja ometi me teame, et nõbu Benedikt hulkjalgseid ei sallinud!
"Ei tasunud vaeva," sõnas ta, "ületada viis või kuus tuhat miili, võidelda tormiga, lasta end paisata vastu rannikut ja siiski mitte leida ainsatki neist ameerika putukalistest, kes on entomoloogi kogude uhkuseks. Ei, ei tasunud põrmugi vaeva!"
Ja lõpuks küsis nõbu Benedikt, kas ta võib lahkuda. Ta ei tahtvat enam minutitki olla sellel vastikul rannikul.
Proua Weldon püüdis oma suurt last rahustada. Ta veenis teda, et homme on tal kindlasti palju rohkem õnne. Seejärel läksid kõik koopasse, et päikesetõusuni magada.
Nüüd märkas vana Torn, et Negoro ei olnud veel tagasi jõudnud, kuigi oli juba saabunud öö. "Kus ta küll võiks olla?" küsis proua Weldon. "Päris ükskõik!" vastas Bat.
"Pole sugugi ükskõik," lausus proua Weldon. "Ma tahaksin, et see mees oleks kogu aeg meie silma all."
"Teil on õigus, proua Weldon," sõnas Dick Sand, "aga et ta lahkus meie juurest vabatahtlikult, siis ma tõesti ei tea, kuidas

me saaksime teda sundida tagasi tulema. Kes teab, võib-olla tal on põhjust meist alatiseks eemale hoiduda!"
Kutsudes proua Weldoni kõrvale, rääkis Dick Sand talle oma kahtlustest. Ta polnud sugugi üllatunud, kui kuulis, et proua Weldon samuti Negorot kahtlustas.
"Kui Negoro välja ilmub," sõnas proua Weldon, "siis tähendab see, et ta toimetas varastatud raha kindlasse kohta. Kuna me teda kuriteolt tabanud ei ole, siis on minu arvates kõige õigem oma kahtlust tema eest varjata ja lasta tal arvata, et ta on meid ninapidi vedanud."
Proua Weldonil oli õigus ja Dick Sand nõustus temaga.
Negorot hüüti mitu korda... Vastust ei tulnud. Ta oli kas kuuldeulatusest väljas või ei tahtnud ta koopasse tagasi pöörduda.
Neegritel ei olnud kahju, et nad temast vabanesid, aga võibolla oli ta kauge maa taga palju kardetavam kui ligidal, nagu proua Weldon arvas? Millega seletada, et Negoro tahtis liikuda üksinda tundmatus ümbruses? Ega ta viimati ära ei eksinud ja otsis nüüd pilkases öös asjatult teed koopasse?
Proua Weldon ja Dick Sand ei teadnud, mida mõelda. Olgu kuidas tahes, ent Negorot oodates ei tohtinud nad ilma jääda kõigile nii vajalikust unest.
Äkki hakkas koer, kes rannal ringi jooksis, kõvasti haukuma.
"Mis Dingol ometi on?" küsis proua Weldon.
"Selle peame tingimata välja selgitama," vastas Dick Sand. "Võib-olla tuleb Negoro tagasi."
Herkules, Bat, Austin ja Dick Sand tõttasid sedamaid jõe-suudme poole.
Kuid jõudnud kaldale, ei näinud nad seal kedagi. Dingo enam ei haukunud.
Nad pöördusid koopasse tagasi.
Seati end ööseks sisse nii hästi-halvasti kui võimalik. Neegrid valvasid kordamööda väljas.

Kuid proua Weldon, haaratud rahutusest, ei saanud und. Talle tundus, et see nii palavalt igatsetud maa ei paku neile seda, mida ta oli oodanud — julgeolekut tema kaaslastele ja puhkesil-mapilku talle endale.

XV HARRIS

Järgmisel päeval, 7. aprillil, nägi Austin, kes oli päikesetõusu ajal vahis, et Dingo jookseb haukudes jõe poole. Peaaegu kohe väljusid ka proua Weldon, Dick Sand ja neegrid koopast. Midagi pidi olema juhtunud.

"Dingo haistis kedagi, kas inimest või looma," sõnas Dick Sand.

"Negoro see igatahes ei ole, siis hauguks Dingo vihasemalt," tähendas Tom.

"Ei tea, kus ta küll võiks olla, kui see tema ei ole?" küsis proua Weldon, vahetades Dick Sandiga pilgu, mis oli mõistetav ainult neile kahele, "ja kui see tema ei ole, kes see siis võiks olla?"

"Koha selgitame, proua Weldon," vastas nooruk. Ja ta lisas, pöördudes Bati, Austini ja Herkulese poole: "Võtke relvad, sõbrad, ja tulge!"

Neegrid võtsid Dick Sandi eeskujul igaüks ühe püssi ja mõõga. Remingtonid laaditi ja kõik neli suundusid jõe äärde.

Proua Weldon, Tom ja Akteon jäid koopa avause juurde, kust Jack ja Nan ei olnud veel väljunud.

Päike alles tõusis. Kiired, mis katkesid idas asuvate kõrgete mägede juures, ei jõudnud kaljuseinani; ent läänepoolse horisondini sädeles meri algava päeva esimeses valguslõõmas.

Dick Sand suundus koos kaaslastega piki jõekallast mere äärde, kus jõgi loogakujulises rannikuosas merega ühines.

Dingo oli seal, liikumatu ja justkui valvel, haukudes üha edasi. Polnud kahtlust, ta nägi või haistis kedagi.

Ja tõesti, koer ei haukunud seekord mitte Negoro, oma vaenlase peale.

Kaljuseina tagant pöördus alla keegi mees. Ta lähenes ettevaatlikult piki kallast ja püüdis sõbralike liigutustega Dingot rahustada. Mõistagi, ta ei tahtnud võimsat looma veelgi enam vihale ajada.

"Negoro see ei ole!" sõnas Herkules.

"Ega me vahetusega midagi ei kaota," ütles Bat.

"Kindlasti mitte," tähendas Dick Sand. "See on nähtavasti mõni kohalik elanik ja tema tulek päästab meid lahkumineku vaevadest. Lõpuks ometi saame täpselt teada, kus me asume!"
Kõik neli heitsid püssid õlale ja astusid kiirel sammul tundmatule vastu.
Võõras oli algul äärmiselt imestunud, kui ta neid endale lähenemas nägi. Ta kindlasti ei lootnud selles rannikuosas tundmatuid kohata. Nähtavasti ei olnud ta ka märganud Pilgrimi riis-meid, sest muidu oleks merehädaliste sealviibimine pidanud tunduma talle loomulikuna. Öö jooksul olid murdlained laeva kere lõplikult purustanud ja sellest polnudki enam muud järel, kui avamerel loksuvad rusud.
Nähes, et talle läheneb neli relvastatud meest, tegi tundmatu esimesel hetkel liigutuse, nagu tahaks ta ümber pöörduda. Ta kandis õlal püssi, haaras selle nüüd kiiresti kätte ja asetas palgesse. Võis näha, et ta oli ärevil.
Dick Sand viipas tervituseks käega, mida tundmatu nähtavasti ka mõistis, sest pärast hetkelist kõhklust astus ta uuesti edasi. Nüüd võis Dick Sand teda tähelepanelikult silmitseda.
See oli võimsa kehaehitusega, kõige enam neljakümneaastane mees. Tal olid elavad silmad, hallisegused juuksed ja habe ning tõmmu jume nagu nomaadil, kes on alati vabas looduses elanud. Ta kandis kitsast parknahast kuube ja peas laia äärega kübarat. Põlviniulatuvate nahast säärikute küljes kõlisesid kan-nused.
Dick Sand mõistis esimesest pilgust — ja ta ei eksinud —, et mees, kes neile lähenes, ei olnud indiaanlane, pampade tavaline elanik, vaid võõra päritoluga — sageli on need kardetavad seiklejad, keda neil kaugetel aladel kergesti võib kohata. Tundmatu võrdlemisi sirge kehahoid ja häbemekarvade punane varjund lasksid isegi oletada ta anglosaksi päritolu. Igatahes — ta ei olnud ei indiaanlane ega hispaanlane.
Viimanegi kahtlus hajus, kui ta vastuseks Dick Sandi ingliskeelsele tervitusele "tere tulemast" vastas samas keeles, ilma et vähimgi aktsent tema hääldamist oleks moonutanud:
"Tere tulemast ka teile, noor sõber!"
130
Nende sõnadega astus tundmatu nooruki juurde ja surus tema kätt.
Neegritega ta rääkima ei hakanud ja piirdus ainult sellega, et noogutas neile pead.
"Kas te olete inglane?" küsis ta Dick Sandilt.
"Ameeriklane," vastas Dick Sand.
"Lõunast?"
"Põhjast."
Vastus näis olevat tundmatule meeltmööda, sest ta raputas nüüd veelgi tugevamini nooruki kätt, seekord ehtsa ameeriklase kombel.
"Ja kas ma tohiksin küsida, mu noor sõber, kuidas te sellele rannikule sattusite?" küsis võõras.
Enne kui Dick Sand jõudis vastata, haaras tundmatu kübara
peast ja tervitas.
Proua Weldon oli tulnud mere äärde ja seisis tema ees.
Proua Weldon vastas ise tundmatu küsimusele.
"Härra," sõnas ta, "me oleme merehädalised, meie laev purunes eile vastu kaljusid."
Tundmatu ilmes peegeldus kaastunne ja ta pilk otsis randa
kinnijooksnud laeva.
"Meie laevast ei ole enam midagi järel," lisas nooruk. "Öö jooksul purustasid murdlained vraki lõplikult."
"Ja me tahaksime teilt kõigepealt küsida, kus me asume?" jätkas proua Weldon.

"Lõuna-Ameerika rannikul muidugi," vastas tundmatu, keda küsimus näis hämmastavat. "Kas teil on põhjust selles kahelda?"
"Jah, härra, sest torm võis meid teelt kõrvale viia; ma ei saanud kurssi täpselt kindlaks teha," vastas Dick Sand. "Aga vast ütleksite täpsemalt, kus me oleme. Peruu rannikul, ma arvan?"
"Ei, mu noor sõber, ei! Veidi kaugemal lõunas. Te randusite Boliivia kaldal."
"Oh!" tegi Dick Sand.
"Täpsemalt, te olete Boliivia lõunaosas, mille piiriks on Tšiili."
132
"Ja kuidas nimetatakse seda tippu?" küsis Dick Sand põhjapoolsele neemele näidates:
"Seda ma ei tea," vastas võõras, "sest ma tunnen küll hästi sisemaad, kus ma sageli olen rännanud, aga siin rannikul olen ma esimest korda."
Dick Sand mõtles öeldu üle järele. Teda see eriti ei üllatanud, sest ta arvestused hoovuste suhtes võisid ja pididki ebatäpsed olema. Ta ei olnudki väga palju eksinud. Lihavõttesaare järgi ta oletas, et nad asuvad umbes kahekümne seitsmenda ja kolmekümnenda paralleeli vahel; tegelikult randusid nad kahekümne viiendal paralleelil. Sellel küllaltki pikal teekonnal võis Pilgrim kergesti sellise suhteliselt väikese nurga all kõrvale kalduda.
Pealegi ei olnud põhjust tundmatu sõnades kahelda. Kuna nad asusid Alam-Boliivia rannikul, siis polnud ka selles midagi imelikku, et siin puudusid asulad.
"Härra," sõnas Dick Sand, "teie vastusest ma järeldan, et me asume Limast* võrdlemisi kaugel."
"Oo, Lima on kaugel... sealpool! Põhja pool!"
Proua Weldon, keda Negoro kadumine oli umbusklikuks teinud, jälgis uustulnukat väga tähelepanelikult, kuid ta ei märganud midagi ei tundmatu käitumises ega väljendusviisis, mis oleks andnud põhjust kahelda tema heatahtlikkuses.
"Härra," lausus proua Weldon, "andestage, kui mu küsimus näib ebadiskreetsena... Te pole vist Boliiviast pärit?"
"Olen ameeriklane nagu teiegi, proua...?" ütles tundmatu, oodates hetke, et ameeriklanna nimetaks oma nime.
"Proua Weldon," sõnas viimane.
"Minu nimi on Harris ja ma olen sündinud Lõuna-Carolinas. Lahkusin kodumaalt juba kakskümmend aastat tagasi, et siirduda Boliivia pampadele ja ma olen väga rõõmus siin kaasmaalasi nähes!"
"Kas te elategi Boliivia selles osas, härra Harris?" küsis proua Weldon.
"Ei, proua Weldon," vastas Harris, "ma elan lõunas, Tšiili piiri lähedal, kuid praegu ma olen teel Atacamasse, mis asub kirdes."
"Ja meie vist oleme Atacama kõrbe piiril?" küsis Dick Sand.
133
"Täpselt, noor sõber, see kõrb ulatub kaugele nende mägede taha, mis varjavad horisondi."
"Atacama kõrb?" kordas Dick Sand.
"Jah," vastas Harris. "See maa-ala moodustab nagu omaette riigi keset suurt Lõuna-Ameerikat ja erineb sellest väga mitmes suhtes. Ta on niihästi selle mandri kõige huvitavam kui ka kõige vähetuntum osa."
"Ja teie reisite siin üksinda?" küsis proua Weldon.
"Oh, ma ei tee seda retke esimest korda," vastas ameeriklane. "Kakssada miili siit eemal on suur farm, San Felize hazienda3, mille omanik on minu vend; tema juurde ma äriasjus lähengi. Kui te soovite minuga kaasa tulla, võetaks teid seal kindlasti hästi

Inglismaa - Ameerika Ühendriikide tööstuslikud osariigid. *Tõlk.*

vastu ja siis ei puudu teil ka transpordivahendid Atacama linna sõitmiseks. Minu vennale teeks ainult rõõmu teid sõidukitega varustada."
See siirana tunduv ettepanek rääkis ameeriklase kasuks. Proua Weldoni poole pöördudes jätkas Harris:
"Kas need mustad on teie orjad?" viipas ta käega Tomi ja tema kaaslaste suunas.
"Ameerika Ühendriikides enam orje ei ole," vastas proua Weldon elavalt. "Põhjas on orjus juba ammu kaotatud ja Lõunal tuli toimida Põhja eeskujul."
"Ah-jaa, õigus küll," vastas Harris. "Ma unustasin, et 1862. aasta sõda lahendas selle keeruka küsimuse. Palun neilt tublidelt inimestelt vabandust," lisas Harris pisku irooniaga, mida lõuna-ameeriklane peab vajalikuks neegritega rääkides kasutada.
"Nähes neid härrasid teie teenistuses, ma arvasin ..."
"Nad ei ole minu teenistuses praegu ega ole minu juures teeninud ka varem, härra," vastas proua Weldon tõsiselt.
"Meile teeks au olla teie teenistuses, proua Weldon," sõnas seepeale vana Tom. "Aga härra Harris võtku teatavaks, et meie ei ole kellegi omand. Tõsi, mina olin ori ja mind müüdi Aafrikas orjaks, kui ma olin ainult kuus aastat vana, kuid minu poeg sündis vabakssaanud isast. Ka minu kaaslased on sündinud vabade vanemate lastena."
"Õnnitlen teid sel puhul," sõnas Harris toonil, mis ei tundunud proua Weldonile päris siiras. "Boliivias meil orje ei ole. Seega
'Hazienda — mõis, suurtalu Hispaanias või hispaanlaste poolt asustatud Ameerika osades. Tõlk.

ei tarvitse teil midagi karta ja te võite siin liikuda niisama vabalt nagu Uus-Inglismaa4 osariikides."
Sel hetkel väljusid koopast Nan ja väike Jack, kes hõõrus silmi.
Nähes ema, jooksis Jack tema juurde. Proua Weldon suudles poega õrnalt.
"Võluv väikemees," sõnas ameeriklane Jacki juurde astudes. "Minu poeg," sõnas proua Weldon.
"Oo, proua Weldon, siis tuli teil ju kahekordseid raskusi taluda, sest ka' teie laps viibis nii suures ohus!"
"Taevale tänu, ta pääses sellest elusa ja tervena nagu meie kõik, härra Harris," vastas proua Weldon.
"Kas te lubate, ma annan ta toredatele põskedele ühe musi?" küsis Harris.
"Muidugi," vastas proua Weldon.
Kuid "härra Harrise" nägu ilmselt ei meeldinud väikesele Jackile, sest ta surus end tugevamini ema vastu.
"Vaata aga vaata," ütles Harris. "Sa ei taha, et ma sulle musi annan! Egas sa mind viimati ei karda, mu väike mehike?"
"Te vabandate, härra," ruttas proua Weldon ütlema. "See tuleb häbelikkusest."
"Pole viga, me saame sinuga veel headeks sõpradeks," lausus Harris. "Kui me haziendasse jõuame, ronid sa seal toreda poni selga ja see jutustab sulle minust palju head."
Ent ka "toreda poni" lubamine ei muutnud Jacki põrmugi armastusväärsemaks.
Proua Weldon oli veidi nördinud ja kiirustas vestlusteemat muutma. Ei tohtinud ju solvata inimest, kes nii abivalmilt neile oma teeneid pakkus!
Dick Sand kaalus sellal Harrise poolt nii parajal silmapilgul tehtud ettepanekut minna San Felize haziendasse. Ent nagu Harris ütles, oli see teekond läbi metsa ja lagendiku üle kahesaja miili pikk ja kujuneb kindlasti väga väsitavaks, sest neil polnud ju mingit transporti.

Inglismaa - Ameerika Ühendriikide tööstuslikud osariigid. *Tõlk.*

Dick Sand rääkis Harrisele oma kõhklustest ja ootas huviga, mida ameeriklane vastab.
135
"Tõsi küll, reis on veidi pikk," sõnas Harris, "aga seal, mõnisada sammu kaldast eemal, on mul hobune, kelle ma kavatsen anda proua Weldoni ja tema poja käsutusse. Neile teistele, uskuge mind, ei ole jalgsirännak raske, isegi mitte väsitav. Rääkides kahesajast miilist, mõtlesin ma teekonda piki jõekallast, mida mööda ma ise olen rännanud. Kui me aga suundume otse läbi metsa, on meie retk vähemalt kaheksakümmend miili lühem. Noh, mulle tundub, kui me liigume keskmiselt kümme miili päevas, jõuame päris kerge vaevaga haziendasse."
Proua Weldon tänas ameeriklast.
"See, et te minu ettepaneku vastu võtate, on mulle kõige suuremaks tänuks," vastas Harris. "Kuigi ma pole kunagi läbi selle metsa läinud, ei usu ma siiski, et võiksin õigelt teelt eksida, sest ma olen harjunud rännakutega metsades. Aga üks teine küsimus, nimelt toiduküsimus, on palju raskem. Minul on täpselt niipalju, kuipalju ma vajan San Felize haziendasse jõudmiseks..."
"Härra Harris," sõnas proua Weldon, "meil on õnneks toiduaineid enam kui küllalt ja me jagame neid meelsasti teiega."
"Kena, proua Weldon, mulle näib, et kõik läheb kõige paremini ja mis siis enam muud, kui asume teele!"
Harris seadis juba oma sammud kalda poole, et oma hobust ära tuua, kui Dick Sand teda peatas, et temaga veel midagi arutada.
Noorele kaptenile ei meeldinud hästi mõte lahkuda rannikult ja tungida sisemaa lõpututesse metsadesse. Temas tuli taas ilmsiks meremees. Tõusta või laskuda mööda rannikut oleks olnud talle palju vastuvõetavam.
"Härra Harris, kas me ei võiks pigem minna piki rannikut, selle asemel et läbida sada kakskümmend miili Atacama kõrbes?" küsis ta. "Kas meil poleks kõige õigem liikuda vähehaaval lähima linna suunas, ükskõik kas põhja või lõuna poole?"
"Aga mulle tundub, mu noor sõber," vastas Harris kergelt kulme kortsutades, "et vähemalt kolme- kuni neljasaja miili ulatuses ei ole siin ühtegi linna, kuigi ma seda rannikut just kõige paremini ei tunne."
"Põhjas võib-olla küll mitte, aga lõunas? ..."
136
"Lõunas," vastas ameeriklane, "tuleks minna Tšiilini. Tee sinna on peaaegu niisama pikk ja mina teie asemel küll ei tahaks rännata Argentiina vabariigi pampade lähedal. Pealegi ei saa ma kahjuks teiega sinna kaasa tulla."
"Kas Tšiilist Peruusse sõitvad laevad ei möödu selle ranniku lähedalt?" küsis seepeale proua Weldon.
"Ei," vastas Harris. "Nad hoiduvad palju kaugemale avamerele. Te ju ei kohanud teel ühtegi laeva?"
"Ei kohanud tõesti," vastas proua Weldon. "Dick, on sul härra HarriseleVeel mõni küsimus?"
"Ainult veel üks, proua Weldon," vastas nooruk, kes kuidagi ei tahtnud Harrise ettepanekuga nõustuda. "Ma oleksin tahtnud veel küsida, mis härra Harris arvab, millises sadamas me võiksime kohata laeva, mis viiks meid San Franciscosse?"
"Tõesõna, mu noor sõber, seda ma ei oska teile öelda. Tean ainult niipalju, et San Felizes annaksime teile transpordivahendid Atacama linna sõitmiseks ja sealt..."
"Härra Harris," lausus proua Weldon. "Ärge palun arvake, et Dick Sand ei taha teie pakkumist vastu võtta."
"Oh ei, proua Weldon, sugugi mitte," vastas nooruk. "Aga ma kahetsen, et ma ei viinud laeva karidele mõne kraadi võrra lõuna või põhja pool. Siis me oleksime olnud

mõnele sadamale lähemal, oleksime kergemini kodukohta tagasi pääsenud ja meil poleks vaja kasutada härra Harrise sõbralikku abi."
"Kasutage julgesti mu abi, proua Weldon," sõnas Harris. "Nagu ma juba ütlesin, on mul väga harva juhust viibida kaasmaalaste hulgas. Mulle pakub rõõmu olla teie käsutuses."
"Me võtame teie ettepaneku vastu, härra Harris, lausus proua Weldon, "aga ma ei tahaks, et te minu tõttu hobusest ilma jääte. Ma olen tubli kõndija ..."
"Ja mina samuti," vastas Harris kummardades. "Olen harjunud rfikkade retkedega läbi rohtlate ja minu tõttu meie karavan küll aeglase edasijõudmise all ei kannata. Ei, proua Weldon, hobus jääb teile ja väiksele Jackile. Pealegi võib juhtuda, et me kohtame teel mõnd hazienda teenritest ja kui nad ratsa on, siis jätavad nad oma ratsud meile."
137
Dick Sand mõistis, et kui ta veel Harrisele vastu vaidleb, pahandab ta sellega proua Weldonit. Ja ta küsis:
"Härra Harris, millal me teele asume?"
"Kohe täna, mu noor sõber," vastas Harris. "Aprillis algab siin vihmaperiood ja enne seda peab haziendasse jõudma. Teekond läbi metsa on lõpuks kõige lühem ja vahest isegi kõige ohutum. Rändavad indiaanlased, kes on väsimatud riisujad, ei tule sinna nii kergesti röövima kui rannikule."
"Torn, ja teie, sõbrad," sõnas Dick Sand neegrite poole pöördudes, "ega meil vist muud üle ei jää, kui asuda rännakuks ettevalmistusi tegema. Võtame laevalt kaasatoodud toiduainetest ainult need, mida kõige kergem on transportida, teeme neist pakid ja jaotame igaühele kanda."
"Härra Dick," ütles Herkules, "kui lubate, ma kannan seda kõike üksinda."
"Ei, mu tubli Herkules." vastas nooruk. "On parem, kui me kandami omavahel jaotame."
"Te nähtavasti olete rammumees, Herkules," sõnas seepeale Harris, silmitsedes neegrit, nagu oleks see müüa olnud. "Aafrika turgudel makstaks teie eest head hinda."
"Maksan, mis ma maksan," vastas Herkules naerdes, "aga ostjatel tuleb tublisti joosta, kui nad tahavad mind kätte saada.
Kuna kõiges oli kokku lepitud, hakkas igaüks toimetama, et võimalikult kiiremini teele asuda. Toiduaineid nad kuigi palju kaasa ei võtnud, sest retk haziendasse pidi kestma ainult kümmekond päeva.
"Kuid enne teeleasumist, enne kui me kasutame teie külalislahkust, härra Harris, paluksin teid olla meie külaline. Teeksite meile sellega rõõmu."
"Nõustun meelsasti, proua Weldon, ülimeelsasti," vastas Harris lõbusalt.
"Mõne minuti pärast on söök valmis."
"Tänan, proua Weldon. Kasutan vahepealset aega ja käin oma hobuse järel. Ta on nüüd kindlasti juba söönud."
"Kas soovite, et tulen kaasa, härra?" küsis Dick Sand.
138
"Tulge, kui see teile huvi pakub, noor sõber. Näitan teile jõe alamjooksu."
Ja nad hakkasid koos minema.
Vahepeal läkitati Herkules entomoloogi otsima. Nõbu Benediktile läks tõesti üpris vähe korda, mis tema ümber toimub. Ta rändas üleval kaljurannal, püüdes leida mõnd "harul-dust", mis muidugi jäi leidmata.
Kas ta tahtis või ei tahtnud, Herkules viis ta koopa juurde tagasi. Proua Weldon teatas talle, et nad on otsustanud teele asuda, et neil tuleb umbes kümmekond päeva sisemaal reisida.

Nõbu Benedikt vastas, et ta on ükskõik millal valmis matkama, et ta sammuks meelsasti kas või läbi terve Ameerika, muidugi tingimusel, kui tal lubatakse teel putukaid koguda.
Proua Weldon ja Nan asusid valmistama toitvat einet. Enne teeleasumist oli hädavajalik tublisti keha kinnitada.
Harris ja Dick Sand olid sellal juba ümber kaljunurga pööranud. Nad astusid umbes kolmsada sammu piki jõge. Seal nägid nad puu külge seotud hobust, kes peremehe lähenedes rõõmsalt hirnatas.
See oli Dick Sandile tundmatut tõugu võimas loom, kelle sihvakas kael, kitsad küljed, piklik laudjas, lame piht ja poolkumer lauk olid kindlad tundemärgid, et loom kuulus araabia päritolu hobuste hulka.
"Nagu te isegi näete, noor sõber, on see tugev loom. Võite päris kindel olla, et ta meid teel hätta ei jäta."
Harris päästis hobuse lahti, haaras tal valjaist ja sammus temaga Dick Sandi ees piki kallast allapoole. Nooruk silmitses kiiresti jõge ja metsa, mis seda tihedalt ümbritses, kuid ei märganud midagi kahtlast. Kui ta ameeriklasele järele jõudis, esitas ta temale siiski järsku küsimuse, milleks see põrmugi polnud ette valmistatud:
"Härra Harris, ega te möödunud ööl ei kohanud üht portugallast Negorot?"
"Portugallast Negorot?" kordas Harris sellisel häälel, nagu ei mõistaks ta Dick Sandi küsimust. "Kes ta niisugune on?"
"Meie laeva kokk," vastas Dick Sand, "ta on kadunud."
"Võib-olla ta uppus?' ütles Harris.
139
"Oh ei!" vastas Dick Sand. "Eile õhtul oli ta veel meiega, kuid öösel ta lahkus ja hakkas arvatavasti piki jõekallast minema. Teie ju tulite sealtpoolt, kas te teda ei kohanud?"
"Ma ei kohanud kedagi," vastas ameeriklane. "Kui teie kokk tõesti üksi metsa läks, siis võis ta seal kergesti eksida. Võib-olla saame ta veel teel kätte?"
"Kes teab... võib-olla," vastas Dick Sand.
Kui nad koopasse tagasi jõudsid, oli toit valmis. See koosnes, nagu eilne õhtusöök, konservidest ja kuivikutest. Harris laskis söögil hea maitsta nagu ikka inimene, kellele loodus on andnud suurepärase isu.
"Oo, nagu näha, teel me nälga ei sure!" sõnas ta. "Selle vaese portugallasest mehikese kohta ma aga seda ei ütleks, kellest mu noor sõber mulle äsja rääkis."
"Ah! Dick Sand rääkis teile, et Negoro ei tulnud tagasi?" küsis proua Weldon.
"Jah, proua Weldon," vastas nooruk. "Ma tahtsin teada, ega härra Harris teda ei kohanud."
"Ei," vastas Harris. "Aga jätkem see desertöör sinnapaika ja mõtleme pigem oma matkale. Ja minu pärast, proua Weldon, võib kas või kohe teele asuda."
Igaüks võttis temale määratud paki. Proua Weldon istus Herkulese abiga sadulasse. Tänamatu väike Jack, püss õlal, istus kaksiratsa tema ette ega mõelnudki öelda aitäh sellele, kes nii toreda ratsu tema käsutusse andis.
Jack, istudes ema ees, leidis, et ta oskaks härra Harrise hobust suurepäraselt juhtida. Ratsmed antigi tema kätte ja nüüd oli väikemees päris veendunud, et tema ongi karavani juht.
140

XVI TEEL

Astunud umbes kolmsada sammu piki jõekallast ülespoole, sisenes väike rühm tihedasse metsa, mille käärulisi radu mööda neil tuli rännata kümme päeva. Metsa sisenedes tundis Dick Sand vaistlikult hirmu, kuigi see paistis olevat põhjendamatu. Proua Weldon seevastu nägi nüüd kõike helges valguses, olgugi et teda kui naist ja ema oleksid eesseisvad ohud pidanud kahekordselt mahutuks tegema.

Kaks väga kaalukat asjaolu olid proua Weldonile andnud kindluse: esiteks see, et ei pidanud kartma siinses pampas elavaid pärismaalasi ja loomi, ja teiseks oli ta veendunud, et nii enesekindla juhiga, kui näis olevat ameeriklane Harris, ei tarvitsenud neil karta eksimist.

Esitame siin järjekorra, milles rändurid, nii hästi-halvasti, kui see neil õnnestus, pidid oma retke jooksul liikuma.

Kõige ees sammusid Dick Sand ja Harris. Nad mõlemad olid relvastatud: üks neist kandis pikka püssi, teine remingtoni.

Neile järgnesid Bat ja Austin, mõlemad relvastatud püssi ja lühikese laia mõõgaga.

Nende taga ratsutasid proua Weldon ja väike Jack, järgmistena sammusid Nan ja Tom.

Viimastena tulid Akteon, kelle relvaks oli nende neljas püss, ja Herkules, kirves vöö vahel.

Dingo jooksis edasi-tagasi. Dick Sand pani tähele, et koer on elevil, otsekui ajaks ta mingeid jälgi. Sellest ajast alates, kui Dingo pärast Pilgrimi hukkumist rannikule sattus, käitus ta sootuks teisiti kui varem. Ta näis rahutu, urises peaaegu kogu aeg, aga pigem kartlikult kui vihaselt. Seda märkasid kõik, kuigi nad sellele mingit seletust ei osanud leida.

Mis puutub nõbu Benedikti, siis teda oli niisama võimatu allutada üldisele liikumisjärjekorrale kui Dingotki. Kui teda oleks ka oheliku otsa pandud, oleks ta ikkagi oma rada läinud.

Raudplekist karp rihmaga üle õla, putukavõrk käes, suur luup paelaga kaelas, jooksis ta kord teiste ees, kord taga kõrges rohus,

varitsedes ritsikalisi ja üldse kõiki putukalisi, riskides sealjuures mõnel mürgiselt ussilt hammustada saada.

Esimese tunni jooksul hüüdis proua Weldon teda vähemalt kakskümmend korda, olles tema pärast lausa ärevuses. Kasu ei olnud sellest aga mingisugust.

"Nõbu Benedikt," sõnas ta lõpuks, "nõbu Benedikt, ma palun teid tõsiselt mitte kaugele minna ja hoiatan teid ühtlasi viimast korda, et te mu palvet arvestaksite."

"Aga nõbu, kui ma märkan mõnd putukat, mis siis?" küsis järeleandmatu entomoloog.

"Kui te märkate mõnd putukat," sõnas proua Weldon, "siis laske tal rahus joosta, või ma olen sunnitud teilt teie karbi ära võtma."

"Minu karbi!" hüüdis nõbu Benedikt sellisel häälel, nagu oleks proua Weldon tahtnud tal südame rinnust rebida.

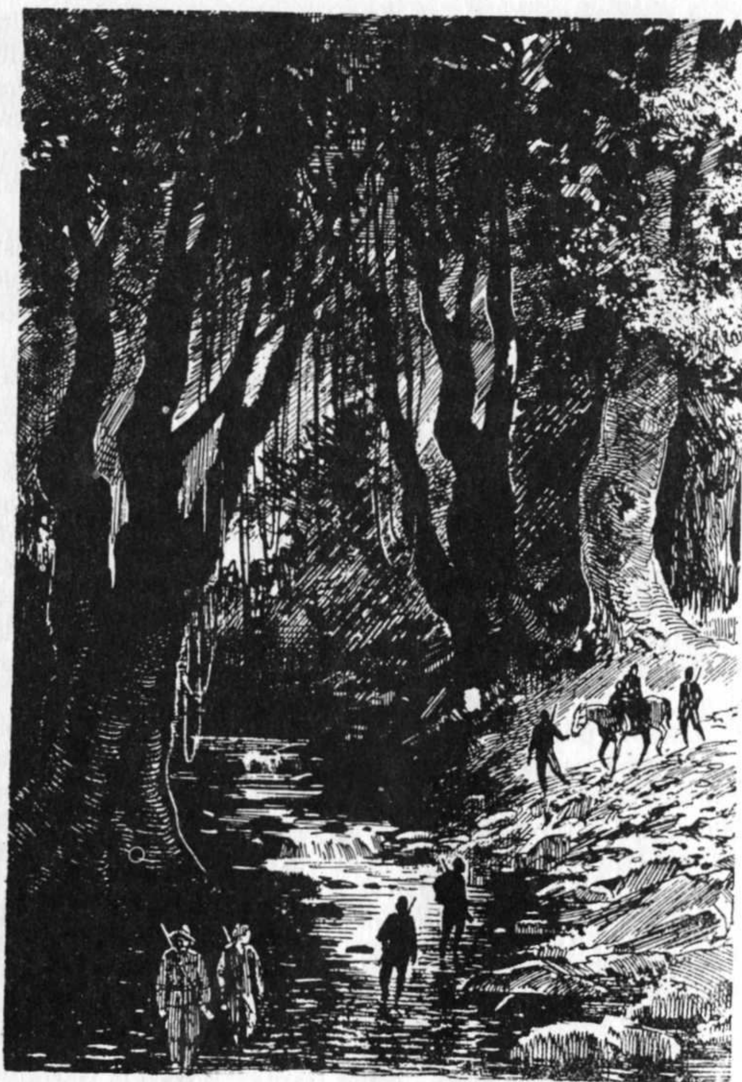
"Teie karbi ja teie putukavõrgu," lisas proua Weldon halastamatult.

"Minu putukavõrgu, nõbu! Miks siis juba mitte minu prillid! Neid te ei julgeks! Ei, neid te ei julgeks võtta!"

"Just, teie prillid, kuidas ma võisin unustada! Tänan teid, nõbu Benedikt, meelde tuletamast, et on olemas vahend muuta teid pimedaks ja järelikult sundida teid, sõnakuulmisele."

Selle kolmekordse ähvarduse tõttu püsis meie paindumatu nõbu Benedikt umbes tund aega rahulikult rivis. Siis hakkas ta aga jällegi eemalduma ja kuna ta ka ilma oma

putukavõrgu, karbi ja prillideta oleks teinud sedasama, tuli tal lasta oma tahtmist mööda tegutseda. Kuid Herkules võttis endale kohustuseks teda hoolikalt valvata, mis oli justkui iseenesest kujunenud tema ülesandeks. Lepiti kokku, et Herkules käitub nõbu Benediktiga nagu viimane oma putukatega: ta püütakse kinni ja, kui vaja, tuuakse tagasi niisama ettevaatlikult, nagu nõbu ise oleks toonud kõige haruldasemat liblikalist.
See küsimus lahendatud, ei muretsetud enam nõbu Benedikti pärast.
Nagu nägime, oli väike rühm hästi relvastatud ja alati valmis end kaitsma.
142
Karta polnud küll kedagi peale indiaani rändsuguharude, aga neidki nad vaevalt kohtavad, nagu väitis Harris.
Tarvituselevõetud ettevaatusabinõudest pidi igatahes piisama nende eemalehoidmiseks.
Tihedas metsas looklevad jalgrajad ei väärinud üldse jalg-raja nime. Need olid pigem loomade kui inimeste tallatud ja nad võimaldasid edasi liikuda ainult väga vaevaliselt. Harris oli tõepoolest tagasihoidlikult arvestanud väikese rühma teekonna keskmiseks kiiruseks kaheteistkümne tunni jooksul viis kuni kuus miili.
Ilm oli väga ilus. Päike tõusis seniidi suunas, pillates oma kiiri peaaegu perpentikulaarsete voogudena. Lagendikul oleks palavus olnud väljakannatamatu, kuid tiheda oksakatte all võis seda päris rahulikult ja ohutult taluda, millele Harris ka otsekohe tähelepanu juhtis.
Suurem osa puid olid tundmatud niihästi proua Weldonile kui ka tema kaaslastele, nii valgetele kui ka mustadele. Asjatundja oleks kohe märganud, et puud olid tähelepanuväärsed just oma kvaliteedi, mitte kõrguse poolest. Siin kasvas bauhinia ehk raudpuu, seal jälle molõmpi ehk teise nimetusega kiino, millest indiaanlased tema kerguse ja vastupidavuse tõttu valmistavad aerusid ja taimekeppe ja mille tüvest eritub rikkalikult vaiku. Kaugemal olid rohket värvainet sisaldavad parkmullapuud ja kaheteistkümne jala pikkuse läbimõõduga guajakipuud, mis ei ole aga nii hinnalised kui harilikud guajakipuud.
Üha edasi sammudes küsis Dick Sand Harriselt nende mitmekesiste puude nimetusi.
"Kas te ei ole siis kunagi käinud Ameerika lõunarannikul?" küsis Harris, enne kui ta noorukile vastas.
"Mitte kunagi" vastas Dick Sand. "Mul pole oma retkedel olnud kunagi juhust külastada siinseid rannikuid ja õigust öelda, ma ei ole ka kohanud kedagi, kes Boliiviat hästi oleks tundnud."
"Aga Kolumbia, Tšiili ja Patagoonia rannikul te ometi olete käinud?"
"Ei, mitte kunagi."

"Aga proua Weldon on kindlasti külastanud seda Uue Kontinendi osa?" küsis Harris. "Ameeriklased armastavad reisida, ja kahtlemata..."

"Ei, härra Harris," vastas proua Weldon. "Minu mees sõitis äriasjus ainult Uus-Meremaale ja sellepärast ei ole ka mina kaugemale saanud. Seda Alam-Boliivia osa ei tunne meist mitte keegi."

"Mis siis ikka, proua Weldon, teie ja te kaaslased saate näha omapärast maad, mis on kummaliselt kontrastne, võrreldes Peruu aladega, Brasiiliaga või Argentiina vabariigiga. Alam-Boliivia floora ja fauna hämmastavad loodusesõpra. Võib tõesti öelda, teie laev hukkus heal rannikul."

Et keegi väikesest rühmast seda maad ega tema saadusi ei tundnud, siis oli Harrisel lausa rõõm loendada vastutulelikult metsa kõige eriskummalisemaid puid.

Tõesti väga kurb, et nõbu Benedikt peale entomoloogia ei harrastanud ka botaanikat. Seniajani polnud ta veel ühtegi haruldast ega senitundmatut putukat leidnud, ent botaanikas oleks ta võinud teha toredaid avastusi. Siin kasvas rikkalikult igasuguses suuruses taimi, mille olemasolu Uue Maailma metsades kuni praeguseni veel kindlaks ei olnud tehtud. Nõbu Benedikt oleks kahtlemata mõne seda laadi avastuse oma nimele saanud kirjutada. Kuid ta ei armastanud botaanikat ega teadnud sellest ka

midagi. Lilled olid talle isegi vastumeelt, sest mõned neist sulgevad putukaid oma õiekrooni ja mürgitavad need seal oma mürgiste mahladega.
Kohati muutus mets soiseks. Jalgade all oli tunda tervet vee-nirekeste võrku, mis nähtavasti toitis väikese jõe harusid. Mõned ojakestest olid nii laiad, et nende ületamiseks tuli otsida koolme-kohta. Nende pervedel kasvas puhmadena pilliroog, mida Harris päris õigesti nimetas papüüruseks. Niisketel kaldaveerudel leidus neid rohttaimi üsna ohtralt.
Kui nad soost välja jõudsid, ummistas kitsaid metsateid uuesti tihe padrik.
Harris näitas proua Weldonile ja Dick Sandile haruldaselt ilusaid eebenipuid; need olid palju suuremad kui tavaliselt ja neist pidi saama palju mustemat ja kõvemat puitu kui eebenipuu

harilikest müügisortidest. Siis järgnesid manglipuud, mida siin esines võrdlemisi rohkesti, kuigi mereni oli tükk maad. Nende tüvesid kattis kuni oksteni värvisamblikust kasukas. Tänu oma varjulisele oksastikule ja maitsvale viljale oli see puu väga hinnaline, aga ometi ei julgenud ükski pärismaalane teda kasvatada, nagu jutustas Harris. "Kes manglipuu istutab, see sureb!" — nii ütlevat siinne ebausklik rahvas.
Esimese matkapäeva õhtupoolikul asus väike rühm pärast lõunapuhkust tõusma mööda pisut veerjat maapinda. See ei olnud veel eemal kõrguva mäeaheliku nõlv, vaid künklik platoo, mis ühendas tasandikku mäega.
Puud ei kasvanud siin nii tihedasti koos, vaid esinesid üksikute saludena. Ränduritel oleks nüüd olnud palju kergem edasi liikuda, kui maapinda poleks katnud rohttaimed. Tundus, nagu oleks väike rühm sattunud Ida-India džunglis-se. Taimestik näis siin küll vähem lopsakas kui jõekese madalas orus, kuid Vana ja Uue Maailma parasvöötme alade taimkattest oli ta hulga tihedam. Siin kasvas rohkesti indigopõõsaid, ja nagu Harris ütles, peeti seda kauntaime täie õigusega ümbruskonna kõige kiiremini paljunevaks taimeks. Tarvitses vaid jätta põld hooletusse, kui see parasiit, kes oli niisama vihatud nagu ohakas ja nõges, juba ülemvõimu enda kätte haaras.
Kuid siin puudus puu, mida Uue Maailma selles osas oleks pidanud esinema rohkesti — nimelt kummipuu. Lõuna-Ameerika maakondades on tavaliselt ülikülluses Ficus prinoidest, Castilloa elasticat, Cecropia peltatat, Collophora utilist, Cameraria lati-foliat ja eriti Syphonia elasticat, mis on kõik kummipuu eriliigid; ent siin, imelik küll, polnud neist ühtegi näha.
Pealegi oli Dick Sand lubanud näidata oma sõbrale Jackile kummipuud. Väike poiss oli väga pettunud, sest ta kujutles, et kummist joogipudelid, piuksuvad kumminukud, häälitsevad klounid ja kummipallid kasvavad lihtsalt selle puu otsas. Ja ta kurtis seda emale.
"Kannatust, väikemees", sõnas Harris. "Hazienda läheduses on neid sinu kummipuid kohe sadade viisi."
"Kas nad on ilusad, hästi vetruvad?" küsis väike Jack.

"Nii vetruvad, kui üldse olla võib. Aga kas sa vahepeal ei tahaks maitsva puuviljaga janu kustutada?"
Seda öeldes ruttas Harris võtma ühe puu küljest vilju, mis näisid niisama mahlakatena kui virsikud.
"Kas te olete päris kindel, härra Harris, et see puuvili mürgine ei ole?" küsis proua Weldon .

"Et teil ei tarvitseks kahelda, proua Weldon," sõnas Harris ja hakkas üht neist viljadest isukalt sööma. "See on manglipuu vili."
Väike Jack ei lasknud end rohkem paluda ja järgnes Harrise eeskujule.
Ta ütles, et "need pirnid" on väga head ja sedamaid asuti neid sööma.
See oli üks manglipuu sortidest, mille vili valmib märtsis ja aprillis — järelikult väga parajal ajal, kuna teised sordid saavad küpseks alles septembriks.
"Kui hea, kui hea!" sõnas väike Jack täis suuga. "Aga minu sõber Dick lubas mulle näidata kummipuud, kui ma olen sõnakuulelik, ja nüüd ma tahan kummipuud!"
"Küllap sa saad, mu laps, kui härra Harris seda lubab," ütles proua Weldon.
"Aga see pole veel kõik," jätkas Jack, "minu sõber Dick lubas mulle veel midagi!"
"Mida siis sinu sõber Dick sulle lubas?" küsis Harris naerdes. "Koolibreid, härra."
"Saad ka koolibreid, mu väike mehike, aga kaugemal!" vastas Harris.
Väikesel Jackil oli täielik õigus tahta mõnd ilusat koolibrit, sest ta rändas ju maal, kus neid pidi elutsema külluses. Indiaanlased, kes oskavad nende sulgi kunstipäraselt põimida, on andnud rohkesti poeetilisi nimesid neile kalliskividele lindude hulgast. Nad nimetavad neid kas kiirteks või päikesejuusteks. Maamullas kasvav tuluke lillede kuningas "taevavõlvi lill" tuleb ja suudleb lennul "maapinna lille". Indiaanlased kutsuvad neid veel päikesevalguses helkivateks pärlikimpudeks. Pole raske uskuda, et nende fantaasia võis luua uue poeetilise nime igale selle suurepärase linnuliigi saja viiekümnele eri liigile.
147
Aga kuigi neid linde oli Boliivia metsades tohutul arvul, pidi väike Jack esiotsa leppima ainult Harrise lubadusega. Nagu ameeriklane ütles, olid nad veel liiga lähedal rannikule ja koolibrid ei armasta ookeanilähedasi alasid. Inimese lähedus ei pidavat neid aga sugugi kohutama ja haziendas polevat kogu päev muud kuuldagi, kui nende hüüdu "teer-teer" ja nende tiibade sahinat, mis sarnaneb voki vurinaga.
"Oi, kuidas ma tahaksin seal olla!" hüüdis väike Jack.
Kõige kindlamini jõutakse sinna, kui liigutakse peatumata edasi. Proua Weldon ja tema kaaslased lubasid endile ainult kõige hädapärasemat puhkust.
Metsa ilme juba muutus. Puud ei asunud enam väga tihedasti koos ja nende vahel vilkusid siin-seal laiad harvikud. Kohati tungis maapind rohuvaibast läbi, näidates oma roosat ja halli graniiti, mis sarnanes lasuurkiviga. Mõnedel kõrgendikel kasvas rikkalikult sassaparille, lihavate mugulatega taimi, mis moodustasid läbipääsmatu padriku. Metsa kitsastel radadel oli siiski parem liikuda.
Päikeseloojanguks jõudis väike rühm umbes kaheksa miili kaugusele oma lähtekohast. Vahejuhtumeid teekonnal ei esinenud ja tee polnud ka eriti väsitav. Kuid see oli alles esimene matkapäev, järgmised etapid kujunevad kindlasti palju vaevarikkamaks.
Üksmeelselt võeti vastu otsus puhkama jääda. Päris laagrit polnud mõtet püsti panna, kuid magamisasemed tuli kuidagi korraldada. Ühest valvurist, keda iga kahe tunni tagant välja vahetati, piisas täiesti kogu ööks, sest tegelikult ei tarvitsenud karta ei pärismaalasi ega metsloomi.
Peavarjuks ei leitud midagi paremat kui hiiglaslik manglipuu, mille laiad ja väga paksud lehed moodustasid nagu loodusliku veranda. Vajaduse korral võis pugeda lehestikku.
Aga niipea kui väike rühm puu juurde jõudis, tõusis ladvas kõrvulukustav kontsert. Manglipuud kasutas õrrena terve koloonia papagoisid, halle, käratsevaid, riiakaid ja metsikuid tiivulisi, kes armastavad teistele lindudele kallale tungida. Kui keegi otsustab nende üle nende liigikaaslaste järgi, keda Euroopas hoitakse puurides, siis see eksib küll rängalt.

148
Papagoid vadistasid nii lärmakalt, et Dick Sand juba kavatses linde püssipauguga kostitada, et sundida neid vaikima või põgenema. Kuid Harris laitis selle mõtte maha, tuues ettekäändeks, et neil üksildastel aladel on mõistlikum mitte oma siinviibimisest paugutamisega märku anda.
"Liigume vaikselt," sõnas ta, "ja me liigume ohutult."
Söök oli kohe valmis, sest seda polnud tarvis isegi soojaks teha. Toit koosnes konservidest ja kuivikutest. Tihedas rohus looklevast ojakesest saadi joogivett, mida ei joodud aga enne, kui oli lisatud juurde mõni tilk rummi. Magustoidu eest kandis hoolt manglipuu oma toitva viljaga, mille korjamise vastu papagoid püüdsid protesteerida vastiku kisaga.
Söömisega polnud veel lõpule jõutud, kui juba hakkas pimenema. Varjud tõusid pikkamööda maapinnalt puuladva poole, mille lehestik peagi eraldus heledamal taevavõlvil nagu keeruline muster. Esimesed tähed tundusid säravate õitena, mis vil-kusid kaugete okste tagant. Tuul vaikis öö tulekuga ega sahista-nud enam lehtedes. Isegi papagoid olid vaikseks jäänud. Loodus oli uinumas, kutsudes kõiki elavaid olendeid endaga kaasa sügavasse unne.
Magamamineku ettevalmistused polnud keerukad. "Kas me ei süütaks ööseks suure tule?" küsis Dick Sand ameeriklaselt.
"Aga milleks?" imestas Harris. "Ööd ei ole õnneks külmad ja see hiiglaslik manglipuu kaitseb maapinda auramise eest. Külma ega niiskust meil seega karta ei ole. Kordan uuesti, mu sõber, liigume märkamatult! Kui vähegi saame, ajame läbi tule ja püssi-pauguta."
"Ma ei kahtle," lausus proua Weldon, "et meil indiaanlasi karta ei tarvitse, isegi mitte neid metsahulkureid, kellest teie, härra Harris, meile rääkisite. Aga kas siin ei ole teisi hulkureid, neljajalgseid, keda tuli aitaks eemal hoida?"
"Proua Weldon," vastas ameeriklane, "te osutate selle maa loomadele liiga suurt au. Päris tõsiselt! Need loomad kardavad inimest rohkem kui inimene neid!"
"Me oleme metsas," tähendas Jack, "ja metsas on alati loomi!"
149

"Metsa ja metsa vahel on vahe, väikemees, nagu on ka vahe looma ja looma vahel," vastas Harris naerdes. "Katsuge kujutleda, et olete kesk suurt parki. Egas indiaanlased asjatult ütle selle maa kohta: "Es como ei pariso" — see on nagu maine paradiis!"
"Aga kas siin madusid on?" küsis Jack.
"Ei, mu laps," vastas proua Weldon, "madusid siin ei ole, sa võid magada päris rahulikult."
"Aga lõvisid?" küsis Jack.
"Mitte lõvi varjugi, mu väikemees," vastas Harris.
"Aga tiigreid?"
"Küsi ema käest, kas ta on kunagi kuulnud, et sellel mandril oleks tiigreid."
"Ei ole kuulnud", vastas proua Weldon.
"Tubli," sõnas nõbu Benedikt juhuslikult kõnelusest osa võttes, "kui Uues Maailmas ei ole ei lõvisid ega tiigreid, mis on tõesti tõsi, siis kohtab siin selle eest kuuguare ja jaaguare."
"Kas need on kurjad?" küsis väike Jack.
"Päh! vastas Harris, "pärismaalanegi ei karda neile kallale tungida ja meie oleme relvastatud. Herkulesel on küllalt jõudu, et pigistada laiaks kaks jaaguari korraga, kummagi käega üks!"

"Valva hästi, Herkules," sõnas väike Jack seepeale, "ja kui mõni loom tahab meid pureda ..."
"Mina puren teda ise, härra Jack," vastas Herkules ja ajas pärani oma imeilusate hammastega suu.
"Teie, Herkules, jääte praegu valvama ja meie teie kaaslastega vahetame teid kordamööda välja," sõnas Dick Sand.
"Ei, härra Dick," ütles Akteon. "Meist neljast, Herkulesest, Batist, Austinist ja minust aitab. Teie peate terve öö puhkama."
"Tänan, Akteon," vastas Dick Sand, "aga mul on tarvis..."
"Ei! Lase neil tublidel inimestel valvata, kallis Dick," sõnas proua Weldon.
"Mina valvan ka!" lisas väike Jack, kelle laud juba hakkasid kinni vajuma.
"Muidugi, mu laps, sina valvad samuti," sõnas ema, kes ei tahtnud pojale vastu vaielda.
150
"Lõvisid siin metsas ei ole, tiigreid ka mitte, aga võib-olla on siin hunte?" lausus väike poiss.
"Oh, ainult mänguhunte," vastas ameeriklane. "Need ei ole isegi mitte hundid, vaid mingid rebased või pigem metsikud koerad, keda hüütakse guaradeks."
"Ja kas need guarad hammustavad?" küsis väike Jack.
"Päh, Dingole oleksid need loomad üheksainsaks suutäieks."
"Aga need guarad on ikkagi hundid, sest miks neid muidu kutsutakse huntideks!" tähendas väike Jack viimast korda haigutades. '
Seejärel uinus ta rahulikult magama vana Nani süles, kes toetus seljaga vastu manglipuu tüve. Proua Weldon oli Nani kõrvale pikali heitnud, ta suudles veel kord oma väikest poissi ja siis vajusid ta väsinud silmad kinni.
Veidi, aja pärast tõi Herkules peatuspaika nõbu Benedikti, kes oli läinud kaugemale pürofoore püüdma- Need on helendavad mardikad; elegantsed pärismaalased paigutavad neid elavate kalliskividena oma soengusse. Need putukad heidavad oma rin-nakilbil asuvast kahest tähnist säravat, sinakat valgust; Lõuna-Ameerikas on neid väga palju. Nõbu Benedikt lootis neid püüda päris suure hulga, aga Herkules ei jätnud talle selleks aega, vaid viis ta vastupanust hoolimata peatuspaika tagasi. Herkules oli juba kord selline: kui talle oli midagi ülesandeks tehtud, siis täitis ta seda täpipealt. Nii pääses terve hulk helendavaid mardikaid vangistusest entomoloogi raudplekist karbis-
Mõni hetk hiljem magasid kõik sügavat und, välja arvatud hiiglane Herkules, kes jäi valvama.
151

XVII SADA MIILI KÜMNE PÄEVAGA

Tavaliselt ärkavad rändurid ja jahimehed, kes on veetnud öö metsas lageda taeva all, eriskummalise ja ühtlasi ebameeldiva kisa peale. Selles hommikukontserdis on kõiksuguseid häälitsusi: kaagutamist, urinat, kraaksumist, irvitavat naeru, haukumist ja võiks isegi öelda "rääkimist", kui soovitakse tarvitada seda sõna, mis täiendab kogu seda mitmekesist häälteseeriat.
Nii tervitavad varavalget ahvid. Seal saavad kokku väike "marikina", laigulise ninaga rullsaba-ahv, hall "mono", kelle nahast indiaanlased valmistavad oma püssidele katteid, pintselah-vid, keda hõlpsasti ära tunneb kahe pika karvatuusti järgi, ja hulk teisi selle rohkearvulise perekonna liikmeid.

Kõige huvitavamad nende neljajalgsete hulgas on kahtlemata vanakurja enda näoga ja rõngassabaga möiraahvid. Niipea kui päike tõuseb, alustab kõige vanem kogu karjast tugeva ja võika häälega üksluist laulujoru. Ta ise on koori bariton. Seejärel ühinevad hommikuse sümfooniaga noored tenorid. Indiaanlased ütlevad sel puhul, et "ahvid loevad issameiet".
Kuid sel hommikul ei olnud ahve kuulda; nähtavasti seekord nad ei "palvetanud". Ahvide hääl kandub tavaliselt väga kaugele, sest seda tekitab trummitaolise kohre kiire võnkumine nende kõri keeleluu avardumisel.
Lühidalt, mingisugusel põhjusel ei alustanud sel päeval oma tavalist kontserti ei möiraahvid ega pintselahvid ega ka teised selle tohutu suure metsa neljajalgsed. Rändavaid indiaanlasi oleks see kindlasti kurvastanud. Mitte sellepärast, et nad armastaksid seda liiki muusikat, vaid sellepärast, et nad kütivad meelsasti ahve, sest ahvi liha on imehea maitsega, eriti suitsutatult.
Dick Sand ja ta kaaslased ei olnud aga teadlikud ahvide igahommikusest harjumusest, sest muidu oleks vaikus neid imestama pannud. Nad ärkasid üksteise järel ja hästi väljapuhanuna, kuna nende mõnetunniline puhkus oli möödunud segamatult.

Väike Jack ei olnud kaugeltki viimane, kes silmad avas. Tema esimeseks küsimuseks oli, kas Herkules oli öösel ka mõne hundi nahka pistnud. Ükski hunt polnud aga end näidanud ja järelikult oli ka Herkules alles einetamata.
Et kõik olid sama näljased kui Herkules, siis asus Nan pärast hommikupalvet sööki valmistama.
Toit oli sama, mis eelmisel õhtul, ent varahommikune metsa-õhk tekitas suurepärase isu ja keegi ei mõelnudki nuriseda. Oli vaja pikaks matkapäevaks jõudu koguda. Nõbu Benedikt märkas võib-olla esimest korda elus, et söömine pole sugugi tähtsusetu ja tarbetu toiming. Kuid ta deklareeris, et ega ta selleks siia "külaskäigule" tulnud, et kõndida, käed taskus, ja kui Herkules teda jälle peaks takistama helendavate mardikate ja teiste putukate küttimisel, siis ta alles talle näitab!
Ähvardus ei paistnud Herkulest just ülemäära kohutavat. Ent proua Weldon kutsus ta kõrvale ja sõnas, et sellel suurel lapsel võiks vast siiski lasta oma tahtmist mööda rännata, aga muidugi ei tohi teda sealjuures silmist kaotada. Pole tarvis jätta teda ilma tema meelelahutusest.
Kell seitse asus vaike rühm jätkama teekonda ida poole. Sam-muti samas järjekorras kui eelmisel päeval.
Mets üha jätkus. Mõistagi pidi sellel puutumatul maapinnal, kus kuumus ja niiskus töötasid taimekasvu soodustamiseks käsikäes, lokkama rikkalik taimestik. Kiltmaa asus peaaegu troopilisel laiusel ja mõnedel kevadtundidel langesid päikesekiired siia püstloodis. Siinsed alad, kus maapind püsis niiskena, varjasid endas tohutul hulgal soojust. Raske on kujutleda midagi kaunimat kui need üksteisele järgnevad metsad või õigemini — see lõputu mets.
Ent Dick Sandile torkas silma üks asjaolu: nimelt pidid nad Harrise sõnade järgi praegu asuma pampade piirkonnas. "Pampa" tähendab indiaanlaste-kižnade keeles tasandikku. Ta arvas mäletavat, kuigi ta selles päris kindel ei olnud, et neile tasandike-le on iseloomulik vee, puude ja kivide puudumine ja vihmape-rioodil ohakate küllus. Kuumal ajal sirguvad ohakad väikesteks puudeks ja moodustavas läbitungimatuid tihnikuid. Peale selle

oleks pidanud siin tema arvates kasvama veel kääbuspuid ja väikesi okaspuid ning see kõik oleks pidanud andma neile tasandikele viljatu ja kurva ilme.

Nii see aga tegelikult ei olnud. Kui nad ameeriklase juhtimisel kaldalt lahkusid, laius nende ees kuni horisondini tihe mets. Sellisena Dick Sand endale küll pampat ette ei kujutanud. Võibolla oli tõesti nii, nagu kinnitas Harris, et loodus on Atacama kõrbest meisterdanud hoopis omaette piirkonna? Atacama kohta teadis Dick Sand ainult seda, et ta kujutab endast Lõuna-Ameerika üht kõige suuremat kõrbe ja laiub Andide ja Vaikse ookeani vahel.
Veel samal päeval ütles Dick Sand ameeriklasele, et nende pampade ilme paneb teda imestama, ja esitas talle mõned küsimused. Ent Harris peletas ruttu tema kahtlused. Harris kirjeldas talle seda osa Boliiviast väga üksikasjaliselt, tõendades seega ühtlasi, et ta seda maad põhjalikult tunneb.
"Teil on õigus, mu noor sõber," sõnas ta. "Tavaline pampa on tõesti selline, nagu seda reisikirjeldustes kujutatakse, tähendab võrdlemisi viljatu lagendik, mille läbimine on sageli vaevarikas. See meenutab meie Põhja-Ameerika savanne, ainult selle vahega, et viimased on veidi soisemad. Selline on näiteks Rio Colorado pampa, sellised on Orinoco ja Venetsueela ljaanod*. Kuid see siin on ala, mille ilme üllatab mind ennastki. Tõsi, ma lähen esimest korda otse üle Atacama kõrbe, teed mööda, mille eeliseks pole muu, kui meie rännakut tunduvalt lühemaks muuta. Aga kuigi ma siin varem käinud ei ole, tean ma siiski, et Atacama on täielik vastand harilikule pampale. Et näha tõelisi pampasid, tuleb minna teisele poole mäeahelikku; seal võtavad pampad enda alla kontinendi kogu idapoolse osa, ulatudes kuni Atlandi ookeanini."
"Ega meil ometi viimaks ei tule ületada Ande?" küsis Dick Sand elavalt.
"Ei, noor sõber," vastas ameeriklane naeratades. "Ma ju ütlesin, "tuleb minna teisele poole mäeahelikku," aga mitte "meie läheme teisele poole mäeahelikku". Ärge muretsege, meie ei välju siit kiltmaalt, mille kõige kõrgemad alad muide ei ületa tuhandet viitsada jalga. Kui meil selle ainsa meie käsutuses oleva transpordivahendiga
*Ljaano - määratu puudeta tasandik Lõuna-Ameerika põhjaosas. Tõlk.

oleks tulnud ületada Kordiljeere, siis sellesse ettevõttesse poleks ma teid küll kunagi kiskunud."
"Sel juhul oleks muidugi olnud kõige õigem minna piki rannikut."
"Muidugi, sada korda õigem!" kinnitas Harris. "Aga San Felize hazienda asub siinpool Kordiljeere ja seega ei ole meil kogu reisi kestel tarvis tegelikult raskusi karta."
"Ja te ei kardagi eksida neis metsades, mida te läbite esimest korda?" küsis Dick Sand.
"Ei, mu hoor sõber, ei," vastas Harris. "Ma tean küll, see mets on nagu tohutu suur meri, või õigemini, nagu merepõhi, kus isegi meremees ei oskaks mõõta sügavust ega oma asukohta kindlaks määrata. Kuid ma olen harjunud rännakutega metsades ja oskan leida teed ainuüksi teatud puude asendi ja nende lehtede suuna järgi, maapinna koosseisu ja reljeefi järgi, tuhande pisiasja järgi, mida teie üldse tähele ei paneks. Võite päris kindel olla, ma viin teid ja teie kaaslasi sinna, kuhu vaja."
See kõik oli öeldud väga veenval toonil. Sammudes väikese rühma ees, vestlesid Harris ja Dick Sand sageli omavahel, ilma et teised oleksid end nende kõnelusse seganud. Kui Dick Sandil oligi mõningaid kahtlusi, mida ameeriklane iga kord ei suutnud hajutada, siis eelistas ta pidada need enda teada.
Möödus 8., 9., 10., 11. ja 12. aprill, ilma et nende retkel oleks juhtunud midagi erilist. Kaheteistkümne tunni jooksul läbiti kõige enam üheksa miili. Söödi ja puhati korrapäraste vaheaegade järel ja kuigi väsimus end juba tunda andis, oli kõikide tervislik seisund veel küllaltki rahuldav.
Väikest Jacki hakkas elu metsas juba pisut tüütama, sest ta ei olnud selle tema jaoks liiga üksluise olukorraga harjunud. Pealegi olid talle antud lubadused täitmata.

Kummist mänguasjad ja koolibrid, kõik tundusid aina kaugenevat. Talle lubati näidata ka'maailma kõige ilusamaid papagoisid — neid pidi siin rikastes metsades ju kindlasti leiduma. Ja kuhu jäid roheliste sulgedega kakaduud, kes pärinesid peaaegu kõik nendelt aladelt?
Kuhu jäid paljaste põskedega, pikkade teravate sabade ja sirava sulestikuga aarad, kes kunagi ei astu maapinnale? Samuti

rohelised papagoid, keda leidub peamiselt troopikaaladel, siis veel kirevad, suliste nägudega emapapagoid ning lõpuks kõik need vadistajad linnud, kes indiaanlaste sõnade järgi pidavat rääkima ammu väljasurnud suguharude keelt?
Papagoidest nägi väike Jack ainult tuhkjashalle, punase sabaga jakosid, keda puude all oli tohutult palju. Kuid jakosid tundis ta juba varemgi. Neid on viidud kõigisse maailma osadesse. Mõlemal kontinendil on majad nende vastikut lobisemist täis. Papagoide hulgast õpivad just nemad rääkimise kõige kiiremini selgeks.
Muide peab ütlema, et kui väike Jack nurises, siis samamoodi polnud ka nõbu Benedikt rahul. Tal lasti rännaku ajal veidi oma tahtmist mööda ringi käia, aga ta ei leidnud ühtegi putukat, kes oleks väärinud kohta tema kollektsioonis. Isegi helendavad mardikad keeldusid kangekaelselt end näitamast ja teda õhtuti oma fosforse rinnakilbiga ligi meelitamast. Loodus näis tõesti vedavat ninapidi õnnetut entomoloogi, kelle meeleolu muutus juba väljakannatamatult halvaks.
Neli päeva jätkus rännak kirdesse täpselt ühesugustes tingimustes. 16. aprilliks olid nad läbinud vähemalt sada miili. Kui Harris asus õigel teel — aga seda ta kogu aeg väitis —, siis ei võinud San Felize hazienda nende praegusest peatuspaigast enam üle kahekümne miili kaugel olla. Vähem kui kahe ööpäeva pärast on väikesel rühmal jälle mugav peavari, kus igaüks saab end lõpuks ometi välja puhata!
Ent kuigi nad pidid olema kiltmaa keskelt juba algusest lõpuni läbinud, ei kohanud nad selles tohutus metsas ainsatki pärismaalast, ainsatki nomaadi.
Dick Sand ei lausunud sellest küll sõnagi, kuid ta kahetses pidevalt, et nad ei randunud mõnes muus rannikuosas. Veidi rohkem lõuna või põhja pool oli kindlasti juba ammust ajast külasid, alevikke ja istandusi, kus proua Weldon oleks võinud oma kaaslastega peavarju leida.
Inimesi siin ümbruskonnas ei paistnud olevat, aga see-eest ilmus viimastel päevadel nähtavale üha rohkem loomi. Vahel oli kuulda pikka kaeblikku häälitsust, mille tekitajaks Harris pidas laiskelajat, nende avarate metsaalade tavalist elanikku.

Kui keskpäeval peatuti, kostis äkki niivõrd võigas sisin, et proua Weldon lausa kohkus.
"Mis see oli?" küsis ta kähku püsti tõustes.
"Madu!" hüüatas Dick Sand ja kargas proua Weldoni ette, püss laskevalmis.
Kõrges rohus võis tõesti juhtuda, et mõni madu peatuspaiga juurde roomas. Ja pole sugugi võimatu, et see oli üks hiiglasuurtest boadest, kes kasvavad mõnikord neljakümne jala pikkuseks.
Neegrid tõttasid Dick Sandile appi. Kuid Harris palus Dick Sandi uuesti istuda ja rahustas ka proua Weldonit.
Tema arvates ei võinud sisistajaks olla boa, sest see roomaja ei sisista, kuid nii andvat oma sealolekust märku liik kahjutuid neljajalgseid, keda siinses ümbruses leiduvat rohkesti.
"Rahunege," sõnas ta, "ja ärge tehke järske liigutusi, mis võiksid neid lopmi hirmutada."

"Mis loomad need on?" küsis Dick Sand, kes oli võtnud endale südameasjaks esitada ameeriklasele küsimusi ja panna teda rääkima. Harris jutustas ka meeleldi, laskmata end paluda.
"Need on antiloobid, noor sõber," vastas Harris.
"Oh, ma tahaksin kangesti neid näha!" hüüdis Jack.
"See on väga raske, mu poiss," vastas ameeriklane, "väga raske!"
"Võiks vahest proovida neile sisistavaile antiloopidele läheneda," tähendas Dick Sand.
"Te ei saa veel astuda kolme sammugi," vastas ameeriklane pead raputades, "kui terve kari juba jalga laseb. Soovitaksin teil ennast neist mitte segada lasta."
Aga Dick Sandi uudishimul olid omad põhjused. Ta tahtis antiloope näha. Püss käes astus ta tasakesi rohu sisse. Kohe seejärel möödus tuulispea kiirusel umbes tosin graatsilist, pisikeste teravate sarvedega põderkitse. Nende punakaskollane karv eraldus kõrgestvõsast tuleleegina.
"Ma ju hoiatasin teid," sõnas Harris, kui Dick Sand oma kohale tagasi jõudis.
Antiloope, neid äärmiselt väledaid jooksjaid, oli tõesti võimatu lähemalt silmitseda, kuid samal päeval märgati veel üht
157
loomade salka, ja nendega oli juba hoopis teisiti: neid võis juba vaadelda, kuigi, tõsi küll, ainult kaugelt. Nende loomade ilmumine põhjustas Harrise ja mõnede tema kaaslaste vahel võrdlemisi ebatavalise vaidluse.
Kella nelja paiku õhtupoolikul jäi väike rühm ühe harviku juurde viivuks peatuma. Korraga väljus lähedasest padrikust umbes saja sammu kaugusel neli suurt looma, kes otsekohe imestusväärse kiirusega põgenema pistsid.
Seekord ei hoolinud Dick Sand Harrise keelust, vaid pani kähku püssi palge ja tulistas üht looma.
Ent hetkel, kui Dick Sand päästikule vajutas, tõmbas Harris kärmesti püssi kõrvale ja Dick Sand, nii osav kui ta oligi, ei tabanud märki.
"Ei maksa tulistada, ei maksa tulistada," sõnas Harris.
"Need olid kaelkirjakud!" hüüdis Dick Sand Harrise märkusele tähelepanu pööramata.
"Kaelkirjakud!" hüüatas Jack end sadulas sirgu ajades. "Kus nad on?"
"Kaelkirjakud!" imestas proua Weldon. "Sa eksid, kulla Dick. Ameerikas kaelkirjakuid ei ole!"
"Muidugi," tähendas Harris, kes näis kaunikesti üllatunud. "Siin küll kaelkirjakuid olla ei või."
"Aga mis loomad need siis olid?" küsis Dick Sand.
"Ma tõesti ei tea," vastas Harris. "Kas teie silmad teid mitte ei petnud, mu noor sõber? Ehk olid need hoopis jaanalinnud?"
"Jaanalinnud!" kordasid Dick Sand ja proua Weldon teineteisele imestunult otsa vaadates.
"Jah, päris tavalised jaanalinnud," vastas Harris.
"Aga jaanalinnud on ju linnud," sõnas Dick Sand, "ja neil on ainult kaks jalga."
"Aga mulle just tunduski, et need loomad, kes äsja nii kiiresti põgenesid, olid kahejalgsed."
"Kahejalgsed!" imestas Dick Sand.
"Mina nagu oleksin näinud neljajalgseid loomi," sõnas seejärel proua Weldon.
158
"Mina samuti," lausus vana Tom. Bat, Akteon ja Austin kinnitasid sedasama.
"Neljajalgsed jaanalinnud!" hüüdis Harris naerma pahvatades. "See vast oleks naljakas!"

"Me arvame," jätkas Dick Sand, "et need olid kaelkirjakud, aga mitte jaanalinnud."
"Oh ei, noor sõber, oh ei!" lausus Harris. "Te kahtlemata nägite valesti. Seda võib seletada nende loomade kiire põgenemisega. Sageli on juhtunud, et ka jahimehed eksivad nagu teie praegu ja isegi kõige kogenumad jahimehed!"
Võis tõesti nii olla, nagu ameeriklane ütles. Kaugelt võis suurt jaanalindu kergesti ära vahetada keskmist kasvu kaelkirjakuga. Nii ühel kui teisel asub pea pika, tahapoole koolduva kaela otsas ja äärmisel juhul võib isegi öelda, et jaanalind on pooleldi kael-kirjak. Tal puuduvad ainult tagajalad. Kui nad ootamatult mööda kihutavad, võib üht hõlpsasti pidada teiseks.
Et proua Weldon ja tema kaaslased tõesti eksisid, seda tõendas kõige paremini asjaolu, et Ameerikas kaelkirjakuid ei ole.
"Ma arvasin varem, et ka jaanalinde Uues Maailmas ei ole," tähendas Dick Sand."
"Siiski, noor sõber," vastas Harris, "nimelt just Lõuna-Ameerikas on üks eri liik jaanalinde. Sellesse liiki kuulubki nan-du, keda te äsja nägite.
Harris rääkis tõtt. Nandu on Lõuna-Ameerika lagendikel võrdlemisi sageli esinev jaanalinnuline. Noore nandu liha on väga maitsev. Sellel tugeval linnul, kelle kasv mõnikord ületab isegi kaks meetrit, on sirge nokk, pikad, tihedad, sinaka varjundiga tiivad, ja jalgadel on kolm küüntega varvast, mis eraldab teda Aafrika jaanalindudest.
Et Harris nandut nii üksikasjaliselt ja muide täiesti õigesti kirjeldas, tõendas, et ta seda lindu hästi tundis. Proua Weldon ja tema kaaslased pidid nõustuma, et nad olid eksinud.
"Võib juhtuda," sõnas Harris, "et me kohtame veel mõnd jaanalindude salka. Siis vaadake paremini, et te jälle ei pea lindusid neljajalgseteks. Aga mis kõige tähtsam, ärge unustage minu nõuannet, noor sõber, ja ärge tulistage enam ühtegi looma, olgu

ta siis kes tahes. Meil ei ole tarvis toidu hankimiseks jahti pidada ja ma kordan veel kord, me ei tohi oma siinviibimist püssipaukudega reeta.
Ent Dick Sand vajus mõtteisse. Uuesti oli tal tekkinud kahtlus...
Järgmisel päeval, 17. aprillil, kui taas teele asuti, ütles Harris, et nad jõuavad vähema kui kahekümne nelja tunni jooksul San Felize haziendasse.
"Seal, proua Weldon," lisas ta, "hoolitsetakse teie eest teie olukorrale vastavalt. Puhkate seal paar päeva ja olete jälle värske. Selles farmis te võib-olla ei kohta küll sellist luksust, millega olete harjunud oma San Francisco korteris, kuid te siiski näete, et ka meie sisemaised asundused võivad olla mugavad. Me ei ole sugugi niisugused metslased."
"Härra Harris," vastas proua Weldon. "Kui me ka ei saa teile teie suuremeelse abi eest pakkuda muud peale tänu, siis see vähemalt tuleb südamest. Jah, on tõesti juba aeg kohale jõuda!"
"Kas te olete väga väsinud, proua Weldon?"
"Minul ei ole sellest midagi," vastas proua Weldon, "aga ma märkan, et mu väike Jack muutub üha kurnatumaks. Teatud kellaaegadel on tal palavik."
"Jah," märkis Harris, "peab tunnistama, kuigi siinne kliima on väga tervislik, esineb siin märtsis ja aprillis vahelduvat palavikku."
"Seda küll," tähendas Dick Sand, "aga kas siis loodus, kes on alati ja igal pool ettenägelik, pole varunud selle haiguse vastu rohtu?"
"Mida te selle all mõtlete?" küsis Harris nähtavasti Dick Sandist mitte aru saades.
"Kas siin mitte ei kasva kiinapuid?" küsis Dick Sand.
"Tõepoolest," vastas Harris, "teil on täiesti õigus. Siin on selle hinnalise palavikuvastase koorega puu kodu."
"Aga ma imestan," lisas Dick Sand, "et me neist veel ühtegi näinud ei ole."

"Asi seisab selles," vastas Harris, "et neid puid ei ole sugugi kerge teistest eraldada. Kuigi nad on sageli kõrged ja suurelehelised,
160
kuigi nende õied on roosad ja lõhnavad hästi, ei leia neid siiski kergesti üles. Harva, kui nad kasvavad saludena. Enamasti on nad laiali mööda metsa. Indiaanlased, kes koguvad nende koort, tunnevad neid ära ainult igihalja lehestiku tõttu.
"Härra Harris," sõnas proua Weldon, "kui te näete seda puud, siis näidake mulle."
"Kahtlemata, proua Weldon, aga haziendas te leiate eest hiniini. See on palaviku vastu palju parem kui lihtsalt kiinapuu koor*."
Viimane matkapäev möödus muude vahejuhtumiteta.
Saabus õhtu ja väike rühm peatus nagu tavaliselt, et ööks puhkama jääda. Siiani ei olnud sadanud, kuid nüüd näis ilm pikkamööda muutuvat vihmaseks, sest maapinnalt tõusis kuum leitsak, mis peagi moodustas tiheda aurukihi.
Vihmaperiood oli tõesti peaaegu käes. Ent õnneks on väikesel rühmal juba homme mugav peavari, kus neid võtab vastu külalislahke pererahvas. Kõndida jäi ainult veel paar tundi.
Kuigi nad Harrise arvates, kes läbitud tee pikkuse määras kindlaks ainult käidud päevade arvu arvestades, ei võinud haziendast enam üle kuue miili eemal olla, võeti ööks tarvitusele endised ettevaatusabinõud.
Tom ja teised neegrid pidid kordamööda valvama.
Dick Sand jälgis, et midagi unustusse ei jäetaks. Ta oli valvsam kui kunagi varem, sest teda piinas kohutav kahtlus, veel ei tahtnud ta aga sellest teistele rääkida.
Magamisase tehti suurte puude alla. Proua Weldon ja tema kaaslased, olles väga väsinud, magasid juba, kui neid äkki äratas vali karjatus.
"Mis on?" hüüdis Dick Sand kiiresti, hüpates esimesena püsti.
"See olen mina! Mina karjusin!" vastas nõbu Benedikt.
"Ja mis teil on?" küsis proua Weldon. "Keegi hammustas mind!"
"Kes? Kas madu? . .." küsis proua Weldon hirmunult. "Ei, ei, see polnud madu, vaid putukas," vastas nõbu Benedikt. "Oh! Käes! Käes!"
161

"Hüva, litsuge oma putukas puruks ja laske meil magada, härra Benedikt!" sõnas Harris.
"Putukas puruks litsuda!" hüüatas nõbu Benedikt. "Ei, ei! Tuleb vaadata, kes ta niisugune on!"
"Kindlasti mõni moskiito," sõnas Harris õlgu kehitades.
"Sugugi mitte, see on kärbes," vastas nõbu Benedikt, "ja pealegi väga huvitav kärbes."
Dick Sand süütas väikese laterna ja ulatas selle nõbu Benediktile.
"Pagana päralt!" hüüatas viimane. "See tasub kõik mu vaevad! Lõpuks ometi avastasin midagi!"
Tubli entomoloog oli rõõmust lausa meeletu. Ta silmitses oma kärbest võidutseval ilmel. Ta oleks teda kas või suudelnud!
"Mis putukas see siis lõpuks on?" küsis proua Weldon.
"Kahetiivaline, nõbu, tore kahetiivaline!"
Ja nõbu Benedikt näitas kõigile mesilasest palju väiksemat ebamäärase värvusega kärbest, kelle kõhu all oli kollane triip.
"On see kärbes mürgine?" küsis proua Weldon.
"Ei, nõbu, inimesele ta kardetav ei ole. Sootuks teisiti on aga loomadega — antiloopide, pühvlite ja isegi elevantidega. Oh, sa mu võrratu loomake!"
"Kas te lõpuks ütleksite, härra Benedikt, mis kärbes see on?" küsis Dick Sand.

"See kärbes..." vastas entomoloog, "see kärbes, keda ma hoian oma sõrmede vahel, see kärbes... see kärbes on tsetsekärbes. See tore kahetiivaline on oma kodumaa uhkus! Ameerikas ei ole tsetsekärbest veel senini leitud."
Dick Sandil puudus julgus nõbu Benediktilt küsida, missuguses maailmajaos seda kardetavat tsetsekärbest võis kohata!
Rändurid vajusid peagi uuesti sügavasse unne, mis neil selle vahejuhtumi tõttu oli katkenud, kuid Dick Sand ei saanud väsimusest hoolimata terve öö magada.
162

XVIII KOHUTAV TÕDE

Oli viimane aeg kohale jõuda. Proua Weldon, keda vaevarikas reis oli äärmiselt väsitanud, polnud enam võimeline teekonda jätkama. Tema pisikest poega oli lausa kurb vaadata: palaviku-hoogude ajal õhetas ta näost, palaviku vaheajal näis ta aga väga kahvatu. Ema tundis väga suurt muret ega usaldanud poissi isegi vana Nani hoolde. Ta hoidis Jacki kogu aeg süles.
Tõepoolest ülim aeg kohale jõuda! Kui ameeriklast uskuda, siis ongi nad selle päeva õhtuks, mis praegu koidab, 18. aprilli õhtuks lõpuks ometi ulual, San Felize haziendasl
Kaksteist pikka rännakupäeva, kaksteist lageda taeva all veedetud ööd — sellest piisas, et välja kurnata isegi sellist energilist naist nagu proua Weldon. Lapsel oli aga veelgi raskem. Näha oma last haigena, saamata talle anda isegi kõige lihtsamaid ravi-meid, see oleks peagi murdnud ema jõu.
Dick Sand, Nan, Tom ja tema kaaslased suutsid vintsutustele paremini vastu pidada. Kuigi toiduvarud hakkasid juba lõpukor-rale jõudma, ei olnud nad senini veel millestki puudust tundnud ja nende tervislik seisukord oli rahuldav.
Harris aga näis olevat otsekui loodud pikkade ja raskete metsa-rännakute jaoks ning väsimus ei paistnud end tema juures tunda andvat. Kuid Dick Sand märkas, et mida ligemale nad haziendale jõudsid, seda rohkem vajus Harris mõtteisse, seda sunnitum oli tema käitumine. Tegelikult oleks pidanud olema otse vastupidi. Vähemalt nii arvas Dick Sand, sest ta suhtus ameeriklasesse juba väga umbusklikult. Ent mis huvi võis Harrisel olla neid petta? Dick Sand seda ei mõistnud, aga ta pidas juhti teraselt silmas.
Harris nähtavasti taipas, et Dick Sand teda kahtlustab. Sellepärast ta võib-olla muutuski oma "noore sõbra" ees kinnisemaks.
Varahommikul asuti uuesti teele. Mets ei olnud enam nii tihe. Siin-seal kasvasid puudesalud, kuid need ei moodustanud enam läbipääsmatut metsamassiivi. See vahest oligi see tõeline pampa, millest Harris rääkis?
163

Esimestel hommikutundidel ei süvendanud ükski vahejuhtum Dick Sandi kahtlusi. Kuid ta pani tähele kaht asjaolu. Need ehk ei olnud küll eriti tähtsad, ent praeguses olukorras ei tohtinud ühtegi pisiasja kahe silma vahele jätta.
Kõigepealt märkas Dick Sand muudatust Dingo käitumises.
Kogu retke näis Dingo ajavat mingeid jälgi, kuid äkki tema olek muutus. Siiani jooksis ta nina maas, nuuskides enamasti rohus ja põõsastes. Ta kas vaikis või tõi kuuldavale kurblikke hau-gatusi, milles väljendus nukrus ja valu.
Kuid täna see kummaline loom haukus valjusti ja mõnikord isegi vihaselt nagu siis, kui Negoro Pilgrimi tekile ilmus.
Dick Sandis tärkas uus kahtlus, mis peagi muutus veendumuseks, kui vana Tom sõnas:

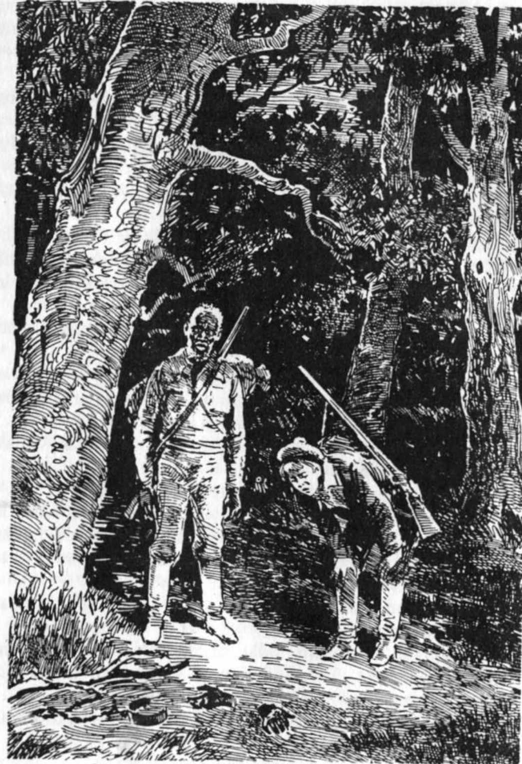
"Imelik asi, härra Dick. Dingo ei luusi enam nina maas ringi nagu alles eile. Ta hoiab koonu vastu tuult, on ärevil ja ta karv on turris! Ta nagu haistaks kaugelt..."
"Negorot, eks ole?" küsis Dick Sand, võttes vanal neegril randmest ja andes talle märku rääkida tasemini.
"Negorot, härra Dick. Kas võiks olla võimalik, et ta meile järgnes?"
"Miks ei, Tom, ta võib meile isegi praegu päris lähedal olla."
"Aga... miks...?" küsis Tom.
"Negoro kas ei tunne seda maad," vastas Dick Sand, "ja siis oli tema huvides meid mitte silmist kaotada või..."
"Või? ..." küsis Tom Dick Sandile hirmunult otsa vaadates.
"Või," jätkas Dick Sand, "ta tundis seda maad ja..."
"Aga kuidas Negoro võis seda ümbrust tunda, ta ei ole ju siin kunagi käinud?"
"Kas ta ei ole siin kunagi käinud?" lausus Dick Sand endamisi. "Aga vaieldamatu tõsiasi on see, et Dingo käitub, nagu oleks see vihatud mees meie lähedal."
Ta katkestas ja hüüdis koera. Pärast hetkelist kahevahelole-kut tuli Dingo tema juurde.
"Ass!" hüüdis Dick Sand. "Negoro! Negoro!"
Vastuseks oli metsik haukumine. Negoro nimel oli Dingo juures endine mõju, ta sööstis ettepoole, nagu peidaks Negoro end mõne padriku taga.

Harris oli kogu stseeni pealt näinud. Huuled pisut kokku surutud, lähenes ta Dick Sandile. "Mis te Dingost tahate?" küsis ta.
"Oh, ei midagi, härra Harris," vastas vana Tom naljatades. "Me ainult küsisime temalt teateid selle kaaslase kohta laevalt, kes meil kaotsi läks!"
"Ah see portugallane, see laevakokk, kellest te mulle juba rääkisite?" küsis ameeriklane.
"Tema jah," vastas Tom. "Kui Dingot vaadata, siis tundub, et Negoro on läheduses."
"Kuidas ta võis siia jõuda?" kahtles Harris. "Nagu te rääkisite, ei ole ta siin maal kunagi käinud?"
"Kui ta seda mitte meie eest ei varjanud," vastas Tom.
"Ei tea milleks?" sõnas Harris. "Aga kui soovite, otsime selle tihniku läbi. Vaesel sellil on ehk tarvis abi, võib-olla on ta hädas..."
"Pole mõtet, härra Harris," vastas Dick Sand. "Kui Negoro juba siia oskas tulla, siis oskab ta ka kaugemale minna. Temasugune mees juba hätta ei jää."
"Kuidas soovite," vastas Harris.
"Noh, Dingo, rahune," lisas Dick Sand lühidalt, et vestlus lõpetada.
Teine Dick Sandi tähelepanek puudutas ameeriklase hobust.
Ei paistnud sugugi, et see hobune "haistaks talli", nagu hobused tavaliselt. Ta ei tõmmanud tublisti õhku kopsudesse, ei kiirendanud käiku, ei paisutanud ninasõõrmeid ega toonud kuuldavale hirnatusi, mis tähistaksid teekonna lõppu. Kes hobust teraselt jälgis, sellele näis, et ta käitub nii ükskõikselt, nagu oleks hazienda, kus ta korduvalt oli käinud ja mida ta pidi hästi tundma, veel mitusada miili eemal.
"Kui otsustada hobuse järgi, siis me küll niipea kohale ei jõua,"'mõtles Dick Sand.
Harrise eileõhtuste sõnade kohaselt jäi veel minna kuus miili, ja sellest viimasest kuuest miilist oli kell viis õhtupoole neli kindlasti käidud. Kuid hobune ikka veel ei paistnud haistvat talli, mille järele ta juba pidi vajadust tundma, ja ka miski muu

ei tõendanud, et lähedal on selline suur farm, nagu seda pidi olema San Felize.
Proua Weldon, ehkki nii ükskõikne kõige suhtes, mis ei puu-. tunud tema lapsesse, suisa kohkus, märgates, kui lage on ümbrus. Kuidas see võis olla võimalik, et

haziendale nii lähedal polnud näha ühtegi pärismaalast ega ühtegi hazienda töölist! Ega Harris viimati polnud ära eksinud? Ei! Selle mõtte heitis proua Weldon kohe kõrvale. Ent kui nad veelgi haziendasse ei jõua, siis toob see endaga kaasa tema väikese Jacki surma.
Harris läks aga üha edasi; kuid ta näis silmitsevat metsasü-gavust, vaatavat paremale ja vasakule nagu inimene, kes ei ole enam päris kindel endas... või oma tees!
Proua Weldon sulges silmad, et teda mitte näha.
Kui nad jõudsid üle miililaiuse lagendiku, ilmus uuesti nähtavale mets, aga mitte enam nii tihe kui läänes. Väike rühm hakkas taas sammuma kõrgete puude all.
Kell kümme õhtul jõuti tihnikusse, kust äsja näis olevat läbi läinud kari suuri loomi. Dick Sand vaatas teraselt enda ümber.
Kõrgusel, mis tublisti ületas inimese pikkuse, olid oksad rebitud ja murtud. Tugevasti tallatud rohul, pisut soisel maapinnal, võis ühtlasi märgata jälgi, mis ei saanud kuuluda ei jaaguaridele ega kuuguaridele.
Kas kuulusid need jäljed laiskelajatele? Aga millega sel juhul seletada okste murdumist sellises kõrguses?
Elevandid muidugi oleksid võinud jätta sääraseid teetähiseid, vajutada selliseid laiu jälgi, uuristada läbitungimatusse padrikusse säärase augu. Aga elevante Ameerikas ju ei ole. Need tohutu suured paksunahalised ei pärine Uuest Maailmast, ja siin ei ole nad ka kunagi kodunenud.
Seega langes ära oletus, et siit võisid läbi minna elevandid.
Kuidas lugu ka oli, ent Dick Sand ei lasknud välja paista, et see seletamatu asjaolu talle peamurdmist valmistas. Ta isegi ei küsinud ameeriklaselt selle kohta midagi. Ja millist vastust võiski oodata mehelt, kes oli teinud katset panna teda uskuma, et kael-kirjakud on jaanalinnud? Harris oleks andnud seekordki mingi

vähem või rohkem väljamõeldud seletuse, mis tegelikku olukorda sugugi ei oleks muutnud.
Oli kuidas oli, ent Dick Sand teadis, mida Harrisest arvata. Ta aimas temas reeturit! Ta ootas vaid juhust, et tema truudusetus paljastada, et rebida temalt mask. Ja kõik näis tõendavat, et see juhus on lähedal.
Ent mida küll võis Harris endamisi kavatseda? Milline saatus võis oodata Pilgrimi merehädalisi? Dick Sand kordas endale, et tema vastutus ei lõppenud Pilgrimi hukkudes. Tal tuleb ka edaspidi, ja rohkem kui iialgi varem, hoolitseda nende eest, keda lae-vahukk oli rannikule paisanud. Tema üksinda pidi päästma selle naise, selle väikese lapse, need neegrid — kõik oma saatusekaaslased. Laeval ta oli suuteline midagi ette võtma, seal ta tegutses kui meremees, aga mida võtta ette siin, rasketes katsumustes, mida ta aimas ees ootavat?
Dick Sand ei tahtnud sulgeda silmi kohutava reaalsuse ees, mis iga hetkega muutus järjest käegakatsutavamaks. Laeval oli ta olnud viieteistaastane kapten, ja nüüd sai ta uuesti selleks. Kuid ta ei tahtnud praegu veel öelda midagi, mis teeks rahutuks vaese ema. Ta tahtis oo"data sellega seni, kuni saabub aeg tegutsemiseks.
Ja ta ei öelnud isegi siis veel midagi, kui ta umbes sada sammu teistest ees kõndides jõudis võrdlemisi laia veekogu juurde ja märkas kõrges rohus kiiresti jooksvaid hiiglaslikke loomi.
"Jõehobud, jõehobud!" oleks ta peaaegu hüüdnud.
Need olid tõesti jõehobud. Neil paksunahalistel on suur pea, lai kumer koon ja nende suu on varustatud hammastega, mis rohkem kui jala võrra suust välja ulatuvad; neil on lühikesed, jändrikud käpad ja nende karvadeta nahk on punakaskollakat värvi!
Jõehobud Ameerikas!

Kõnniti terve päev, kuid väga vaevaliselt. Väsimus sundis juba isegi kõige tugevamaid sammu aeglustama. Oli tõepoolest aeg pärale jõuda, või muidu oleks tulnud paratamatult peatuda.

Proua Weldon, kelle mõtted olid ainult oma väikese Jacki juures, võib-olla ei tundnudki väsimust, kuid ta jõud oli otsakorral. Kõik olid kurnatud, üks tfähem, teine rohkem. Dick Sand pidas

vastu ainuüksi tänu ülitugevale tahtejõule, mida ta ammutas kohusetundest.

Kella nelja paiku õhtupoolikul leidis vana Tom rohust eseme, mis otsekohe tema tähelepanu äratas. See oli relv, mingisugune ebatavalise kujuga nuga, laia, kõvera teraga ja kühmakate ilustustega elevandiluust tupes.

Tom näitas nuga Dick Sandile. Viimane võttis selle enda kätte, silmitses ja ulatas siis ameeriklasele, sõnades:

"Pärismaalased kahtlemata enam kaugel ei ole!"

"Seda küll," vastas Harris, "aga siiski..."

"Aga siiski?" küsis Dick Sand Harrisele otse silma vaadates.

"Me peaksime päris hazienda lähedal olema," jätkas Harris viivitades, "aga ma ei näe veel..."

"Kas te pole äkki eksinud?" küsis Dick Sand kähku.

"Eksinud? Ei... Hazienda ei või siit enam olla kaugemal kui kolm miili. Aga ma tahtsin minna otse, läbi metsa ja võib-olla tegin sellega vea!"

"Võib-olla," vastas Dick Sand.

"Ma mõtlen, oleks vist kõige õigem, kui ma läheksin ees," sõnas Harris.

"Ei, härra Harris, ei maksa meist lahku minna," ütles Dick Sand otsustavalt.

"Nagu soovite," vastas ameeriklane. "Aga öösel on mul raske teid juhtida."

"See ei muuda asja!" vastas Dick Sand. "Me jääme puhkama. Proua Weldon kindlasti nõustub veetma veel selle viimase öö puude all ja homme, kui on juba valge, asume uuesti teele! Need kaks-kolm miili käime maha ühe tunniga"

"Olgu," vastas Harris.

Sel hetkel hakkas Dingo raevunult haukuma.
"Dingo, siia!" hüüdis Dick Sand. "Sa tead väga hästi, et siin ei ole kedagi, et me viibime asustamata alal!"
Niisiis otsustatigi jääda peatuma. Proua Weldon laskis oma kaaslastel tegutseda, lausumata sõnagi. Väike Jack, keda palavik oli muutnud väga nõrgaks, lebas tema kätel.
Otsiti öö veetmiseks kõige sobivamat kohta.
168
Dick Sand otsustas valmistada magamisasemed tiheda puu-desalu alla. Kuid vana Tom, kes teda sealjuures abistas, peatus äkki, hüüatades:
"Vaadake, härra Dick, vaadake!"
"Mis on, mu vana Tom?" küsis Dick Sand sellise inimese rahulikul toonil, keda miski enam ei üllata.
"Seal... seal..." ütles Tom, "nende puude küljes... verejäljed! ... Ja... maas... purustatud ihuliikmed! ..."
Dick Sand sööstis vana Tomi poolt näidatud kohta. Kui ta oli end veidi kogunud, sõnas ta:
"Ära sellest kellelegi räägi, Tom, mitte kellelegi!"
Tõesti, seal olid maas ärarebitud käed ja nende inimese kehaosa tükkide kõrval lebasid mõned puruksmurtud kaela-rauad ja katkine ahel!
Õnneks ei olnud proua Weldon neid õudseid asju veel märganud.
Mis puutub Harrisesse, siis tema seisis eemal, ja kes teda sel hetkel oleks jälginud, seda oleks pannud hämmastama temas toimunud muutus. Tema ilmes oli midagi metsikut.
Dingo tuli Dick Sandi juurde ja hakkas nende veriste jäänuste ees raevukalt haukuma.
Dick Sand nägi tublisti vaeva, et teda sealt ära ajada.
Vana Tom oli neid kaelaraudu ja seda katkist ahelat nähes kivistunult paigale jäänud, nagu oleksid ta jalad maa külge kinni kasvanud. Ta silmad olid pärani, käed värisesid ja ta vaatas maha, pomisedes seosetuid sõnu:
"Olen näinud... olen juba näinud... neid raudu... päris väiksena... olen näinud! ..."
Kahtlemata meenusid talle ähmased mälestused oma varasest noorusest. Ta püüdis meenutada... Ta tahtis rääkida ...
"Ole tasa, Tom!" kordas Dick Sand. "Proua Weldoni pärast, meie kõigi pärast, ole tasa!"
Ja Dick Sand viis vana neegri eemale.
Veidi kaugemal leiti uus peatuspaik ja asuti tegema ettevalmistusi ööbimiseks.
170
Toit pandi valmis, kuid keegi seda ei puudutanud. Väsimus oli suurem kui nälg. Kõiki valdas ääretu rahutus, mis sarnanes juba peaaegu hirmuga.
Vähehaaval läks pimedaks. Peagi valitses pilkane öö. Taevas kattus suurte äikesepilvedega. Okste vahelt paistsid läänepoolsel horisondil sähvivad välgud. Tuul rauges ja puudel ei liikunud enam ükski leht. Päeva häältele järgnes absoluutne vaikus ja tundus, nagu poleks elektrist küllastunud raske atmosfäär enam olnud võimeline hääli edasi kandma.
Dick Sand, Austin ja Bat jäid kõik koos valvama. Nad püüdsid selles pilkases öös näha ja kuulatada, kas ei häiri nende silma või kõrva mingi kahtlane valgus või häälitsus.
Kuid miski ei seganud metsas valitsevat rahu ja pimedust.
Tom püsis liikumatuna. Ta ei maganud, vaid oli vajunud mälestustesse, pea käte vahel, nagu oleks teda tabanud mõni äkiline hoop.

Proua Weldon kiigutas kätel oma last ja ta mõtted kuulusid ainuüksi temale.
Ainult nõbu Benedikt ehk magas, sest teda polnud vallanud rahutus nagu teisi. Tema nii kaugele ette mõelda ei osanud.
Äkki, kella üheteistkümne paiku, kostis pikk kume möirgamine, millesse segunes mingi teravam hääl.
Tom tõusis täies pikkuses püsti ja sirutas käe tiheda padriku poole, mis oli kõige enam miili kaugusel.
Dick Sand haaras tal käsivarrest, kuid ta ei jõudnud teda takistada kõvasti hüüdmast: "Lõvi! Lõvi!"
Seda möirgamist oli Tom lapsepõlves sageli kuulnud ja ta tundis selle otsekohe ära!
"Lõvi!" hüüdis ta uuesti.
Dick Sand ei suutnud end enam kauem valitseda ja tormas, mõõk käes, sinna, kus pidi olema Harris...
Kuid Harrist seal enam ei olnud; ja hobune oli kadunud koos temaga.
Dick Sandi hinges oleks nagu miski kärisenud... Nad ei olnud seal, kus nad arvasid!
171

Pilgrim ei randunud Ameerika rannikul! See ei olnud Lihavõttesaar, mille asukoha Dick Sand merel kindlaks määras, vaid mingi teine saar, mis asus samuti kontinendist läänes nagu Lihavõrtesaar asus Ameerikast läänes.
Kompass oli teda petnud ühel osal teekonnast, ja nüüd ta teab, miks! Tormist valele teele kantuna oli ta sõitnud ümber Kap Horni ja suundunud Vaiksest ookeanist Atlandi ookeani. Tema laeva kiirus, mida ta ainult ligikaudu sai kindlaks määrata, oli tormi tõttu olnud kahekordne, ilma et ta seda üldse oleks võinud aimata.
Vaat miks sellel rannikul, mis ei olnud ei Atacama kõrb ega Boliivia pampa, puudusid kummipuu ja kiinapuu, mis kasvavad mõlemad Lõuna-Ameerikas!
Ja harvikusse olid põgenenud kaelkirjakud, aga mitte jaanalinnud! Ja tihedast võsast olid läbi läinud elevandid! Need olid jõehobud, kelle puhketundi kõrges rohus Dick Sand häiris! Nõbu Benedikti püütud kahetiivaline oli tsetsekärbes, kardetav tsetsekärbes, kelle hammustusse surevad loomad karavanides!
Ja lõpuks, see oli lõvi, kelle möirgamine kostis metsas! Ja need rauad, need ahelad, see imeliku kujuga nuga, need olid or-japüüdja tööriistad! Need otsastrebitud käed olid vangide käed!
Portugallane Negoro ja ameeriklane Harris pidid olema ühel nõul!
Ja Dick Sandi huulilt paiskusid kohutavad sõnad, mida ta juba ammu oli aimanud: "Aafrika! Ekvatoriaal-Aafrika! Orjapüüdjate ja orjade Aafrika!"

II OSA

I ORJAKAUPLEMINE

Orjakauplemine! Igaüks tunneb selle sõna tähendust, sõna, millel kunagi ei oleks tohtinud olla kohta inimkeeles. See õudne äri, millega tegeldi hulk aastaid Euroopa riikide huvides, kellel olid teispool ookeani kolooniad, on juba mõnda aega keelatud. Kuid orjakauplemist esineb praegugi[5] võrdlemisi ohtrasti, peamiselt Aafrika südames.

"Viieteistkümneaastane kapten" on kirjutatud aastal 1878. *Tõlk.*

XIX sajandi keskel puudub orjuse kaotamise seadusel veel mõnede riikide nõusolek, kuigi nad end tsiviliseerituks peavad.
Võiks arvata, et orjadega enam ei hangeldata, et inimolendite ostu-müüki enam ei esine. See pole aga kaugeltki nii ja kui lugeja tahab jutu teist osa huviga jälgida, peab ta sellest teadlik olema. Ta peab teadma, mida kujutab endast veel praegugi jaht inimesele, jaht, mis paari koloonia rahvarikkamaks muutmise eesmärgil ähvardab inimtühjaks muuta terve mandri, ta peab teadma, kus ja kuidas neid metsikuid röövimisi läbi viiakse,

kui palju verd need maksma lähevad, kui palju nad toovad enesega kaasa tulelõõma, rüüstamist ja lõpuks, kelle huvides neid teostatakse.
Neegritega kaubitsemist esineb esmakordselt XV sajandil ja see tekkis järgmistel asjaoludel.
Hispaaniast väljakihutatud maurid põgenesid teisele poole väina6, Aafrika rannikule. See kaldaosa oli tollal portugallaste valduses, kes asusid maure tulivihaselt jälitama. Osa põgenikke võeti vangi ja viidi Portugali. Sattunud orjusesse, olid maurid esimesteks vangideks, keda pärast meie ajaarvamise algust Aafrikast Lääne-Euroopasse toodi.
Kuid valdav osa neid maure pärines rikkast perekonnast, keda sugulased tahtsid tagasi osta. Portugallased keeldusid võtmast lunaraha, ükskõik kui suur see ka ei oleks. Võõrast kulda nad ei vajanud. Neile oli tarvis töökäsi aina kasvavate kolooniate jaoks, teisisõnu, orjade töökäsi. Et maurid vangistatud sugulasi vabaks osta ei saanud, tegid nad ettepaneku vahetada need välja palju suurema arvu aafrika neegrite vastu, keda neil oli lihtne kinni püüda. Portugallased nõustusid pakkumisega, sest vahetuskaup osutus neile kasulikuks. Nii pandigi Euroopas alus orjadega kaubitsemisele.
XVI sajandi lõpupoole võttis see õudne äri laia ulatuse, orjade kohtlemisviisi, mis oli ebainimlik, ei peetud kuidagi põlastusväärseks. Kõik riigid pooldasid orjadega hangeldamist, et Uue Maailma saari võimalikult kiiremini ja kindlamini koloniseerida. Mustad orjad pidasid vastu sellistes paikades, kus eurooplased, kes kliimaga halvasti kohanesid ja palavvöötme aladel valitsevat kuumust veel ei suutnud taluda, oleksid tuhandete viisi hukkunud. Vastavaks otstarbeks ehitatud laevad hakkasid pidevalt neegreid Ameerika kolooniatesse vedama. Koos selle ookeanitaguse kaubandusharuga tekkisid Aafrika rannikule mitmed mõjukad agentuurid. Oma kodumaal maksis "kaup" vähe, mistõttu sissetulekud kujunesid küllaltki suureks.
Nii tähtis kui meretaguste kolooniate loomine igast seisukohast näiski, ei olnud inimlihaga kaubitsemine siiski millegagi õigustatud. Peagi kostis õilsameelseid hääli, kes protesteerisid neegritega kaubitsemise vastu ja nõudsid Euroopa valitsustelt inimlikkuse nimel orjuse kaotamise seaduse kehtestamist.
1751. aastal asusid abolitsionistide7 liikumise etteotsa kveekerid8. See toimus sealsamas Põhja-Ameerika rüpes, kus sada aastat hiljem puhkes kodusõda, milles orjuse küsimus ei olnud sugugi kõrvalise tähtsusega. Mitmed põhjariigid, nagu Virginia, Connecticut, Massachusetts ja Pennsylvania, keelasid inimestega kaubitsemise ja lasksid vabaks oma orjad, keda nad olid suuri kulusid kandes oma territooriumile toonud.
Ent kveekerite alustatud liikumine ei piirdunud ainult Uue Maailma põhjapoolsete osariikidega. Äge rünnak orjapidajate vastu ulatus isegi üle Atlandi ookeani, peamiselt Prantsusmaale ja Inglismaale, kus selleks õiglaseks võitluseks asuti

---

*Abolitsionistid - neegrite orjusest vabastamise pooldajad. *Tõlk.* *Kveeker - XVII saj Inglismaal tekkinud usulahu liige. *Tõlk.*
päeva - Napoleoni teine valitsemisaeg (20. märtsist kuni 22. juunini 1815), mis järgnes tema põgenemisele Elba saarelt. *Tõlk.*
päeva - Napoleoni teine valitsemisaeg (20. märtsist kuni 22. juunini 1815), mis järgnes tema põgenemisele Elba saarelt. *Tõlk.*
päeva - Napoleoni teine valitsemisaeg (20. märtsist kuni 22. juunini 1815), mis järgnes tema põgenemisele Elba saarelt. *Tõlk.*

värbama vabatahtlikke. "Hävigu pigem kolooniad kui inimõigused!" — selline oli üllas juhtlause, mis kõlas kogu Vanas Maailmas, juhtlause, mis orjanduse kasuks rääkivatest suurtest poliitilistest ja kaubanduslikest teguritest hoolimata Euroopas järjest tõhusamat toetust leidis.
Algus oli tehtud. 1807. aastal kaotas Inglismaa oma kolooniates orjapidamise ja 1814. aastal järgnes tema eeskujule Prantsusmaa. Mõlemad võimsad riigid vahetasid sel puhul lepingu, millele Napoleon Saja päeva9 ajal alla kirjutas.
Kuid esialgu jäi kokkulepe ainult paberile. Orjakauplejate laevad liikusid endiselt mereteedel ja puistasid oma "eebenipuu laadungi" kolooniate sadamatesse.
Et lõpetada selletaoline kaubitsemine, oli vaja märksa tõhusamaid abinõusid. 1820. aastal kuulutasid Ameerika Ühendriigid ja 1824. aastal Inglismaa orjadega kaubitsemise piraatluseks ja neid, kes sellega tegelesid, piraatideks. Piraate ähvardas surmanuhtlus ja neid jälitati ülima hoolega. Peagi andis Prantsusmaa välja samasu-guse seaduse. Kuid Ameerika lõunaosariigid, Hispaania ja Portugali koloorriad ei tunnustanud orjuse kaotamist ja hangeldasid endiselt neegrite väljaveoga, kuigi kontroll laevade üle, mis piirdus kahtlase laeva päritolu kindlakstegemisega, oli saanud üldiseks tavaks.
Uuel seadusel ei olnud siiski tagasiulatuvat jõudu. Uusi orje küll enam juurde ei hangitud, kuid vanu ei lastud ka vabaks.
♦Gibraltari väina. Tõlk.
176
Esimesena vabastas oma orjad Inglismaa. 1833. aastal 14. mail kehtestati määrus, mis andis kõikidele Suurbritannia kolooniate neegritele vabaduse; 1838. aasta augustis vabaneski kuussada seitsekümmend tuhat orja.
Kümme aastat hiljem, 1848. aastal, laskis Prantsuse vabariik vabaks oma kolooniates elutsevad orjad, kokku kakssada kuuskümmend tuhat hinge.
1861. aastal puhkes Ameerika Ühendriikides põhjariiklaste ja lõunariiklaste vahel sõda, mis lahendas lõplikult orjade vabastamise küsimuse. See leidis üldist heakskiitmist kogu Põhja-Ameerikas.
Kolm võimsat riiki olid seega toiminud humaanselt. Praegu kaubitsetakse orjadega veel ainult Hispaania ja Portugali kolooniate huvides ning hommikumaal türklaste või araablaste juures. Brasiilia, kuigi ta oma orje vabaks pole lasknud, vähemalt uusi enam juurde ei hangi, ja neegrite lapsed sünnivad siin juba vabana.
Ent sügaval Aafrikas on terved suguharud langenud orja-ikkesse. Seda on põhjustanud aafriklastest pealikud ise, pidades veristes sõdades jahti inimesele. Orjade karavanid kulgevad kahes suunas: ühed läände, Portugali koloonia Angola suunas, teised itta, Mosambiiki. Ainult väike osa õnnetutest vangidest jõuab sihtkohta. Sealt saadetakse nad edasi - osa Kuubale ja Madagaskarile, osa Aasiasse, Araabia või Türgi provintsidesse — Mekasse või Maskatisse. Inglise ja prantsuse ristlejad ei saa seda äri kuigi tõhusalt takistada, sest nii pikal rannajoonel on raske pidada tagajärjekat valvet.
Kas neid õudseid vedusid tuleb ikka veel rohkesti ette?
Jaa! Rannikule jõudnud orjade arvu võib hinnata vähemalt kaheksakümnele tuhandele, mis on tõenäoliselt ainult kümnendik lahinguis hävitatud pärismaalaste arvust. Pärast kohutavaid tapatalguid ei jää põlenud küladesse ainsatki inimhinge, põllud on lagedaks tallatud, jõed kannavad oma voogudel surnukehi ja metsloomad vallutavad maa. Livingstone, kes tuli kohe pärast inimestele peetud ajujahti rüüstamispaigale, ei tundnud enam ära provintse, mida ta külastas alles mõni kuu
178

päeva - Napoleoni teine valitsemisaeg (20. märtsist kuni 22. juunini 1815), mis järgnes tema põgenemisele Elba saarelt. *Tõlk.*

tagasi. Teised rändurid - Grant, Speke, Burton, Cameron ja Stanley kõnelevad Kesk-Aafrika metsaga kaetud kõrgmaa kui suguharudevaheliste sõdade peamise võitlusvälja kohta sedasama. Niihästi suurte järvede piirkonnas, avaral maa-alal, mis varustab inimestega Sansibari turgu kui ka Bornus ja Fessanis ning rohkem lõunas, Njassa ja Zambezi kallastel, ning lääne pool, Kongo jõe ülemjooksu aladel, kust äsja oli läbi läinud hulljulge Stanley — kõikjal ühesugune vaatepilt: varemed, tapatalgud, elanikkonna hõrenemine. Kas orjadega kaubitsemine lõpeb tõesti alles siis, kui must rass on hävitatud? Kas Aafrika neegreid ootab tõesti seesama saatus, mis sai osaks austraallastele Uus-Hollandis?

Ent kord sulgevad ka hispaanlased ja portugallased oma turu ja inimestega kaubitsemisele tehakse lõpp, sest tsiviliseeritud rahvad ei suuda seda enam kuigi kaua taluda!

Juba käesolev, 1878. aasta peab tooma vabaduse orjadele, keda veel mõned Euroopa riigid ikkes hoiavad! Kuid muhamedi usku rahvused tegelevad kindlasti veel hulk aastaid selle äriga, mis muudab Aafrika mandri inimtühjaks. Neisse maadesse viiakse tõepoolest kõige rohkem neegreid, sest oma kodukohast eemale kistud ja idamaade rannikuile veetud pärismaalaste arv ulatub üle neljakümne tuhande aastas.

Juba enne Egiptuse sõjaretke müüdi tuhandeid Sennaari neegreid Darfuri neegritele ja vastupidi. Kindral Bonaparte'il läks korda osta võrdlemisi suur hulk neid musti inimesi, kellest ta tegi mamelukkide* moodi väljaõpetatud sõdurid. Sellest ajast kuni tänapäevani, terve 19. sajandi jooksul, millest neli viiendikku on juba möödas, pole Aafrikas orjadega äritsemine sugugi vähenenud. Otse vastupidi.

Muhameedlased näivad tõepoolest igati orjapidamist soosivat. Valge orja asemele astub nende juures must ori. Mitmesugusest rahvusest orjakauplejad ajavad seal suurejooneliselt oma jälestusväärset äri. Nad toovad uusi liikmeid rahvastele, kes üha vähenevad ja kord täiesti kaovad, sest üle jõu käiv töö ei võimalda rahvaarvu juurdekasvu. Sageli saavad neist orjadest sõdurid nagu Bonaparte'i ajal.

Mõnede Niigeri ülemjooksu rahvaste juures moodustavad orjad umbes poole aafriklastest väepealikute sõjaväest. Sõdurina ei ole nende elu halvem kui vaba inimesena. Ent kui ori ei ole sõdur, siis on tal raha väärtus. Nagu jutustab Guillaume Lejean, makstakse Egiptuses ja Bornus ohvitseridele ja ametnikele isegi sellises rahas palka.

Selline on olukord, mis praegu orjakaubitsemises valitseb.

Kas on tarvis lisada, et võimsate Euroopa riikide esindajail pole sugugi piinlik näidata selliste tehingute vastu häbiväärset sallivust? See on kahjuks enam kui tõsi; sellal kui ristlejad jälgivad Atlandi ookeani ja India ookeani rannikuid, toimub sisemaal korrapärane orjadega hangeldamine, karavanid liiguvad lausa mõnede kõrgemate ametnike silme all, ja kindlaksmääratud ajal leiavad aset tapatalgud, kus lüüakse maha kümme neegrit, et üheteistkümnes langeks orjaks!

Nüüd vist mõistab igaüks, kui õudne tähendus oli Dick Sandi hüüdel:

"Aafrika! Ekvatoriaal-Aafrika! Orjapüüdjateja orjade Aafrika!"

Dick Sand ei eksinud. See oli tõesti Aafrika, maa, kus nii teda kui ka tema kaaslasi varitsesid loendamatud ohud.

Aga millisesse Aafrika ossa oli paisanud neid kummaline saatus? Tõenäoliselt läänerannikule, ja mis kõige kohutavam — Dick Sandile näis, et Pilgrim oli paiskunud just Angola randa, kuhu saabuvad karavanid kogu Ekvatoriaal-Aafrikast.

See oli tõepoolest Angola rannik, ja nimelt see osa Aafrikast, kust paar aastat hiljem läksid läbi Cameron lõunas ja Stanley põhjas, ja veel millise vaevaga! Kogu suurest

maa-alast, mis koosneb kolmest provintsist — Benguelast, Kongost ja Angolast, oli tollal uuritud ainult rannik. See algab lõunas Kunene juurest ja kulgeb Sairini põhjas. Kaks kõige tähtsamat linna — Benguela ja Sao Paulo de Luanda, neist viimane Portugali kuningriigile kuuluva koloonia pealinn — on siinseiks sadamaiks.
Ekvatoriaal-Aafrika sisemaa oli sel ajal peaaegu uurimata. Ainult vähesed teadlased julgesid sinna minna. Tervist laostav kliima, niisked ja kuumad maa-alad, mis tekitavad palavikku, metsikud pärismaalased, kellest mõned on veel inimsööjad,
180
pidevad lahingud suguharude vahel, orjakauplejate umbusk iga võõra vastu, kes püüab end segada nende alatusse äritsemisse — sellised olid raskused ja ohud, mis tuli ületada ja võita Angolas, Ekvatoriaal-Aafrika ühes kõige hädaohtlikumas provintsis.
1816. aastal tõusis Tukey piki Kongo nõlvu teisele poole Yellala koske, vaid umbes kahesaja miili kaugusele. Sellest lühikesest retkest ei piisanud veel maa küllaldaseks tundmaõppimiseks, kuid see tõi surma enamikule ekspeditsioonist osa võtnud teadlastele ja ohvitseridele.
Kolmkümmend seitse aastat hiljem, 1853. aastal, tungis doktor Livingstone Hea Lootuse neemelt Zambezi ülemjooksule. Novembrikuus asus ta sealt hulljulgena läbima Aafrikat lõunast loode suunas, ületas Kuango, ühe Kongo lisajõgedest, ja jõudis 31. mail 1854 Sao Paulo de Luandasse. Livingstone oli esimene, kes rajas tee Portugali suure koloonia uurimata aladele.
Kaheksateist aastat pärast seda siirdus kaks julget maadeavastajat Aafrika idaosast lääneossa. Kohutavate raskustega võideldes jõudis üks neist Angola lõunarannikule, teine põhjarannikule.
Esimesena sooritas selle retke inglise mereväeleitnant Verney-Howet Cameron. 1872. aastal tekkis kartus, et ameeriklase Stanley ekspeditsioon, mis saadeti suurte järvede alale Livingstone'i otsima, on sattunud raskustesse. Leitnant Cameron pakkus end Stanleyle järgnema. Saanud nõusoleku, asus ta Sansibarist teele. Temaga olid kaasas doktor Dillon, leitnant Cecil Murphy ja Robert Moffat, Livingstone'i vennapoeg. Ületanud Ugogo, kohtas ta Livingstone'i kaaslasi, kes oma ekspeditsiooni juhi sur-nukehaga olid teel idarannikule. Cameron jätkas teekonda lääne suunas, püüdes iga hinna eest jõuda ühelt rannikult teiseni. Läbinud Unianiembe ja Uganda, jõudis ta Kahuelesse, kus leidis Livingstone'i märkmed; seejärel ületas ta Tanganjika, Bambare mäed ja jõudis Lualaba jõeni, mida mööda tal aga ei õnnestunud vastu voolu üles tungida. Käinud sõjast laastatud ja orjapüüd-misega inimtühjaks tehtud provintsides, nagu Kilemba, Urua, Lomami lätted, Uluda, Lovale, ületanud Kuanza ja läbinud seal-sed tohutu suured metsad, kus Harris Dick Sandi ja tema kaaslasi
181
ringi vedas, silmas teotahteline Cameron lõpuks Atlandi ookeani ja jõudis Sao Philippe de Benguelasse. Kolm aastat ja neli kuud kestnud rännak oli nõudnud kahe tema kaaslase, doktor Dilloni ja Robert Moffati elu.
Varsti pärast inglast Cameroni asus samale avastusretkele ameeriklane Henry Moreland Stanley. On teada, et see kartmatu New York Heraldi reporter leidis Livingstone'i, keda ta oli saadetud otsima, 30. oktoobril 1871 Udžidžis, Tanganjika järve kaldal. Seejärel tahtis ta uuesti sooritada teekonna, mis tal Livingstone'i abistamiseks nii hästi õnnestus, kuid nüüd juba maadeuurimi-se eesmärgil. Ta seadis endale sihiks põhjalikult tundma õppida Lualabat, millega ta oli saanud vaid põgusalt tutvuda. Cameron asus tollal veel ühes Kesk-Aafrika provintsidest, kui Stanley 1874. aasta novembris lahkus idarannikul asuvast Bagamojost ja kakskümmend üks kuud hiljem, 24. augustil 1876 Udžidžist, mille peaaegu täiesti oli laastanud rõugete

epideemia. Seitsmekümne nelja päevaga jõudis ta Tanganjika äärest Njangvesse, suurele oria-turule, kus Livingstone ja Cameron olid juba käinud, ja nägi pealt kõige võikamaid röövretki, mida marungude ja manjuemade maal tegid Sansibari sultani ohvitserid.
Nüüd otsustas Stanley uurida Lualaba kaldaalasid ja laskuda kuni jõe suudmeni. Tema ekspeditsiooni koosseisu kuulusid nelikümmend Njangves palgatud kandjat ja üheksateist paati. Kohe retkele asumisel tuli neil võidelda Ugusu inimsööjatega. Algusest peale pidid nad kandma oma paate turjal, et minna ümber läbipääsmatute kärestike. Ekvaatori lähedal, kohal, kus Lualaba pöördub nord-nord-westi, ründas Stanley väikest laevastikku viiskümmend neli paati mitmesaja pärismaalasega. Stanleyl õnnestus nad põgenema ajada. Seejärel tõusis vapper ameeriklane teise põhjalaiuskraadini, tegi kindlaks, et Lualaba pole midagi muud kui Sairi ülemjooks ehk Kongo, mis suubub otse merre. Ja Stanley valiski selle tee. Peaaegu iga päev tuli tal pidada lahinguid jõeäärsete suguharudega. 1877. aasta 3. juunil kaotas ta Massasa kärestike ületamisel ühe oma kaaslastest, Francis Pococki. 18. juulil kiskus vool tema enda paadi Mbelo kosest alla, ja oli lausa ime, et ta eluga pääses.
182
Lõpuks, 6. augustil jõudis Henry Stanley Ni Sanda külasse, mis asub rannikust nelja päevateekonna kaugusel. Kaks päeva hiljem saabus ta Bansa Mbukosse, kus leidis, eest kahe Boma kaupmehe poolt saadetud proviandi. Selles väikeses rannalinna-keses sai ta viimaks ometi puhata. Läbinud terve Aafrika mandri, milleks kulus kaks aastat ja üheksa kuud, olid raskused ja viletsus teinud temast juba kolmekümne viie aastasena vana mehe. Kuid Lualaba jõgi oli uuritud kuni Atlandi ookeanini ja kui seni teati, et mandri põhjaosas on suurimaks tuiksooneks Niilus ja idas Zambezi, siis nüüd selgus, et Aafrika lääneosas asub kolmas maailma suurim jõgi, mis kahe tuhande üheksasaja miili ulatuses ühendab Lualaba, Sairi ja Kongo nimede all järvede piirkon-da Atlandi ookeaniga.
Cameroni ja Stanley ekspeditsioonide ajal, kui Pilgrim 1873. aastal Aafrjka rannikule jooksis, oli Angola provints veel peaaegu uurimata. Teati ainult seda, et tänu suurtele turgudele Bihele, Kassangele ja Kasondele, on Angola läänepoolseks orjadega kau-bitsemise keskuseks.
Siia, sellesse maanurka, enam kui saja miili kaugusele rannikust oli Harris toonud Dick Sandi, väsimusest ja murest murtud naise, sureva lapse ja nende neegritest kaaslased, kes olid ahnetele orjakauplejatele ihaldatud saagiks.
Jah, see oli Aafrika ja mitte Ameerika, kus ei tarvitse karta ei pärismaalast, metsloomi ega kurja kliimat. See ei olnud Kordiljeeride ja ranniku vaheline rändamiseks soodne ala, kus üks asula järgneb teisele ja kus igale matkajale kõikjal külalislahkelt avatakse uksed.
Peruu ja Boliivia, kust merehädalistel oleks olnud nii kerge koju tagasi pääseda ja kuhu torm Pilgrimi kindlasti oleks kandnud, kui pahatahtlik käsi teda teelt kõrvale poleks juhtinud — need maad olid väga kaugel!
Siin oli õudne Angola; mitte Portugali võimude poolt otsese valve alla võetud rannik, vaid koloonia sisemaa, kus ülevaatajate piitsahoopide all liiguvad orjade karavanid.
Mida teadis Dick Sand sellest maast, kuhu ta pettuse läbi oli sattunud? Peaaegu mitte midagi. Ta teadis ainult seda, millest
183
jutustasid XVI ja XVII sajandi misjonärid ja portugali kaupmehed, kes läbi Sao Salvadori olid sõitnud Sao Paulo de Luandasse või Sairi, ning seda, mida doktor Livingstone oli kirjutanud oma 1853. aasta retkest, - aga sellest kõigest piisas, et kohutada isegi kindlameelsemat inimest kui Dick Sand. Olukord oli tõesti õudne.

HARRIS JA NEGORO
Päev pärast seda, kui Dick Sand oma kaaslastega tegi metsas viimase peatuse, kohtusid kolm miili neist eemal kaks meest, nagu nad varem omavahel kokku olid leppinud.
Need kaks olid Harris ja Negoro. Ja kohe kuuleme, kui suur osa sellest langeb juhusele, et Angola rannikul sattusid kokku Uus-Meremaalt tulnud portugallane ja ameeriklane, kes oli sunnitud oma örjakaupleja ameti tõttu sageli Lääne-Aafrikas ringi rändama.
Harris ja Negoro olid võtnud istet hiiglasuure viigipuu varjus, kiirevoolulise oja kaldal, mis lookles papüüruste kahekordse heki vahel.
Nad olid just alustanud vestlust, sest kohtumine leidis aset hetk tagasi; esmalt asuti kõige värskemate sündmuste juurde.
"Nõndaks siis, Harris," lausus Negoro, "sul ei õnnestunud vedada sügavamale Angolasse väikest rühma, mille eesotsas on kapten Sand — nagu nad seda viieteistaastast jungat nimetavad?"
"Ei, kulla semu," vastas Harris, "isegi ime, et sain nad vähemalt sada miili rannikust kaugemale. Juba mitu päeva silmitses mu noor sõber Dick Sand mind umbuskliku pilguga, tema kahtlus muutus pikkamööda veendumuseks, ja tõesõna..."
"Veel sada miili, Harris, ja need inimesed oleksid meil veelgi kindlamini peos olnud! Seda ei tohi ometi juhtuda, et nad minema lipsavad!"
"Eh, kuidas nad saaksidki?" küsis Harris õlgu kehitades. "Ma kordan, Negoro, mul oli viimane aeg nende juurest jalga lasta. Lugesin oma noore sõbra silmist, et ta kavatseb mulle kuuli keresse saata, aga minu kõht seda värki hästi ei seedi."
"Noh, olgu pealegi," sõnas Negoro. "Minul on kah selle junga-ga arvefd klaarida."
"Küll sa klaarid, kuidas süda kutsub, ja veel protsentidega! Mis minusse puutub, siis esimestel rännakupäevadel õnnestus mul teda uskuma panna, et Angola on Atacama kõrb, kus ma kunagi käisin, aga siis hakkas põngerjas nõudma kummipuid ja

koolibreid, ema oma kiinapuid ja nõbu tahtis kangekaelselt püüda helendavaid mardikaid! ... Tõesõna, minu tarkus oli otsas ja kui ma olin neile suure vaevaga selgeks teinud, et kaelkirjakud on jaanalinnud — kas polnud andekas mõte? — ei osanud ma enam midagi välja nuputada. Ja ma sain selgesti aru, et mu noor sõber minu seletusi enam ei uskunud! Seejärel sattusime elevantide jälgedele. Ja siis ilmusid välja jõehobud. Tead isegi, jõehobud ja elevandid Ameerikas, see on ju täpselt sama nagu ausad inimesed Benguela karistuslaagris! Kõigele krooniks juhtus vana neeger leidma ühe puu juurest kaelaraudu ja ahelaid, kust mõni ori oli välja pugenud ja põgenenud! Pealekauba möirgas veel-lõvi, ja tema häält on tõesti raske süütu kassi näugumiseks tembeldada. Mul ei jäänud enam muud üle kui hüpata hobuse selga ja põgeneda."
"Saan aru!" lausus Negoro. "Aga ma oleksin siiski tahtnud neid sada miili sügavamale sisemaale saada."
"Tegin kõik, mis võimalik, sõbrake," vastas Harris. "Tegid hästi, et sa rannikust saadik meie karavanile järgnedes parajat vahemaad hoidsid. Nad taipasid, et sa oled lähedal! Seal oli koer Dingo, kes ei paistnud sind just armastavat. Mis sa sellele loomale küll teha võisid?"
"Mitte midagi!" vastas Negoro, "aga varsti saab ta minult kuuli silmade vahele."
"Täpselt samuti nagu sina isegi, kui sinu isikust kas või kübeke Dick Sandi püssi laskeulatusse ilmuks. Oh, kui hästi ta sihib, see mu noor sõber, ja omavahel öeldud, pean tunnistama, ta on omast kohast päris tore poiss!"

"Olgu ta kui tahes tore, aga oma häbematuste eest maksab ta kallilt," vastas Negoro ja ta ilmes väljendus lepitamatu viha.
"Tubli," pomises Harris endamisi, "mu vana semu on ikka endine. Reisimine ei ole teda muutnud."
Ja vaikinud hetke, ta jätkas:
"Ah jaa, Negoro, kui ma sind laeva hukkumise paigas Lõnga suudmes ootamatult kohtasin, siis jõudsid sa mulle neid vapraid inimesi ainult soovitada ja paluda, et meelitaksin neid võimalikult sügavale läbi selle nõndanimetatud Boliivia, aga sa ei rääkinud,

mida sa kaks viimast aastat teinud oled! Meie vaheldusrikkas elus on kaks aastat pikk aeg! Ühel ilusal päeval, kui sa võtsid vana Alvezi — kelle alandlikud teenrid me oleme — orjade karavani enda juhtida, lahkusid sa Kassangest ja pärast seda polnud sinust enam midagi kuulda. Arvasin juba, et sul tekkisid mõningad ebameeldivused inglise ristlejatega ja et sind tõmmati oksa!"
"Egas palju puudunudki!"
"Tulemata see ei jää!"
"Tänan."
"Ja mida muud sulle ikka soovida?" jätkas Harris filosoofilise rahuga, "see kuulub juba kord meie ameti juurde! Aafrika rannikul orjadega kaubitsedes tuleb paratamatult riskida sellega, et sa oma voodis ei sure. Tähendab, sind võeti siis kinni?"
"Seda küll."
"Inglased?"
"Ei, portugallased."
"Kas enne või pärast laadungi üleandmist?" küsis Harris.
"Pärast..." vastas Negoro hetkelise kõhkluse järel. "Nende portugallastega on nüüd raskusi. Orjadega kaubitsemist nad enam ei talu, kuigi näd ise nii kaua äritsesid. Mind anti üles, varitseti. Võeti kinni..."
"Ja määrati?"
"Eluks ajaks Sao Paulo de Luanda vanglasse."
"Tuhat ja tuline!" hüüdis Harris. "Vanglasse! Vaat see on alles ebatervislik koht meiesugustele, kes me oleme harjunud eluga lageda taeva all. Mina võib-olla oleksin eelistanud poomist."
"Võllast enam ei põgene," vastas Negoro, "aga vanglast..."
"Sul läks korda põgeneda?"
"Seda küll, Harris. Viisteist päeva pärast sunnitööle mõistmist õnnestus mul end peita kiiluruumi ühel laeval, mis suundus Uus-Meremaale, Aucklandi. Pugesin veevaadi ja konservi-kasti vahele, kus sain end kogu ülesõidu ajal söögi ja joogiga varustada. Näidata ma ennast ei tohtinud ja avamerel tuli mul õudselt kannatada. Kui ma rumalast peast oleksin välja ilmunud, oleks mind kiiluruumi tagasi viidud; piinad on ikka ühesugused, oled sa seal siis vabatahtli&dt või sundkorras. Pealegi oleks mind

Aucklandi saabudes inglise võimude kätte antud ja Luanda vanglasse tagasi saadetud või isegi poodud. Vaat sellepärast ma eelistasingi reisida inkognito."
"Ja ülesõidu eest maksmata!" hüüdis Harris naerdes. "Oi, vennas, see ei olnud sinust küll ilus! Lasta end sööta ja sõidutada tasuta! ..."
"Jah, aga kolmkümmend päeva kiiluruumi põhjas"
"Ent nüüd on see kõik seljataga, Negoro. Sa sõitsid niisiis Uus-Meremaale, maooride maale. Ja sealt sa tulid jällegi ära. Kas samades tingimustes?"

"Ei, Harris. Võid isegi arvata, seal igatsesin ma ainult üht: pääseda tagasi Angolasse ja jätkata orjapüüdja ametit."
"Sul on õigus," sõnas Harris, "me armastame oma tööd... harjumusest."
"Kaheksateist kuud..."
Negoro jäi sõnapealt vait. Ta haaras kaaslasel käsivarrest ja jäi kuulatama.
"Harris," sõnas ta häält tasandades, "kas mitte selles papüü-rusepõõsas midagi ei liikunud?"
"Tõepoolest," ütles Harris ja haaras püssi, mis oli tal alati laskevalmis.
Nad tõusid, silmitsesid ümbrust ja kuulatasid pingsalt.
"Pole siin kedagi," sõnas viivu järel Harris. "See oli jõgi, äikese ajal vesi tõusis ja voolab nüüd palju kärarikkamalt. Sa oled selle paari aastaga metsa hääled ära unustanud, ent küllap harjud jälle! Jätka aga oma seiklustelugu! Kui su minevik mul teada on, siis räägime tulevikust."
Negoro ja Harris istusid uuesti viigipuu jalale. Portugallane jätkas:
"Kaheksateist kuud virelesin Aucklandis. Kui aurik ükskord sinna jõudis, õnnestus mul pardalt lahkuda, ilma et keegi mind oleks näinud, aga mul ei olnud ainsatki piastrit, ainsatki dollarit. Et hinge sees hoida, tuli mul pidada kõiki ameteid..."
"Isegi ausa mehe ametit, Negoro."
"Täpselt, Harris."
"Vaene semu!"
188
"Passisin kogu aeg juhust, mis oli visa tulema, kuni lõpuks Aucklandi sadamasse jõudis Pilgrim."
"Seesama laev, mis Angola rannikul purunes?"
"Just nimelt, Harris, seesama, millele peagi asus proua Weldon oma lapse ja nõbuga. Minul kui endisel meremehel, ja pealegi olin ma kunagi ühel orjalaeval kapteni abi, polnud raske laeval tööle hakata... Otsisin üles Pilgrimi kapteni, kuid meeskond oli neil juba koos.
Minu õnneks oli aga priki kokk jalga lasknud. Ei leidu meremeest, kas ei oskaks keeta. Pakkusin end kokana ametisse. Parema puudumisel võetigi mind ja mõni päev hiljem jättis Pilgrim Uus-Meremaa ranniku selja taha."
"Aga kõige selle järgi otsustades, mida mu noor sõber jutustas, ei purjetanud Pilgrim üldse Aafrika suunas. Kuidas juhtus, et laev siia sattus?" küsis Harris.
"Dick Sand ei tohi sellest praegu veel aru saada ja väga võimalik, et ta sellest iialgi aru ei saa," vastas Negoro. "Seletan sulle kohe, Harris, milles asi seisis, ja sa võid oma noorele sõbrale edasi jutustada, kui see sulle lõbu pakub."
"Mine nüüd!" tõrjus Harris. "Jutusta, jutusta!"
"Pilgrim suundus Valparaisosse," jätkas Negoro. "Laevale minnes mõtlesin ma sõita ainult Tšiilini. Uus-Meremaalt Angolasse oleks sellega ikkagi tubli pool teed sõidetud ja ma oleksin saanud mitme tuhande miili võrra Aafrika rannikule lähemale. Aga juhtus, et kolm nädalat pärast Aucklandist lahkumist hukkus Pilgrimi komandör kapten Hull vaalajahil koos kogu meeskonnaga. Laevale jäi ainult kaks meremeest — see junga ja kokk Negoro."
"Ja sina võtsid laeva juhtimise enda kätte?" küsis Harris.
"Algul kavatsesin seda küll, aga siis ma nägin, et mind ei usaldata. Pealegi oli pardal viis tugevat neegrit, puha vabad mehed! Neid ma ei oleks saanud käsutada. Sellepärast mõtlesin asja ümber ja otsustasin jääda selleks, kes ma olin teele asudes — Pilgrimi kokaks."
"Tähendab, laev sattus siis Aafrika rannikule juhuslikult?"

"Ei, Harris," vastas Negoro, "juhuslik oli kogu selles loos ainult see, et kohtasin sind ametireisil rannikul täpselt selles kohas,

kus hukkus Pilgrim. Aga see, et laev sattus Angola lähistele, see sündis juba minu tahtel, minu salajasel tahtel. Sinu noor sõber on mereasjanduses veel üsna haljas, ta oskas laeva asukohta kindlaks määrata ainult logi ja kompassi abil. Noh, ühel heal päeval logi enam veepinnale ei kerkinud. Ja ühel ööl hakkas kompass valesti näitama ning tugev torm kandis laeva teelt kõrvale. Miks teekond nii pikale venis, seda Dick Sand ei taibanud ja poleks taibanud ka kõige kogenum meremees. Ilma, et Dick Sand oleks võinud aimatagi, sõitsime ümber Kap Horni, mille ma ise udus ära tundsin. Pärast seda näitas kompassinõel, tänu minule, endiselt õigesti ja kohutavast orkaanist kirdesse triivitud laev paiskus Aafrika rannikule, täpselt sellesse Angola piirkonda, kuhu tahtsin jõuda."
"Ja just sel hetkel juhtusin ka mina sinna, et need tublid inimesed vastu võtta ja sisemaale toimetada. Nad arvasid, ja pididki arvama, et jõudsid Ameerikasse; mul ei olnud kuigi raske neile seda provintsi kui Alam-Boliiviat esitleda, pealegi need on teineteisega veidi sarnased."
"Jah, nad pidasid Angolat tõesti Boliiviaks, täpselt samuti, nagu sinu noor sõber Tristan da Cunhast möödudes pidas seda Lihavõttesaareks!"
"Iga teine oleks arvanud sedasama, Negoro!"
"Muidugi, Harris, aga ma lootsin seda eksitust ära kasutada. Ja nagu näed, proua Weldon ongi oma kaaslastega saja miili sügavuses Aafrikas, kuhu tahtsin neid viia!"
"Aga nüüd nad juba teavad, kus nad on," ütles Harris.
"Häh, nüüd ei loe see enam midagi!" hüüatas Negoro
"Ja mida sa kavatsed nendega teha?" küsis Harris.
"Mida ma nendega teha kavatsen? ... Enne kui ma seda sulle ütlen, räägi mulle uudiseid meie isandast, orjakaupleja Alvezist, keda ma juba kaks aastat näinud pole," sõnas Negoro.
"Oh, see vana kelm tunneb end ülihästi," vastas Harris, "ja ta rõõmustab sind nähes."
"Kas ta on Bihe turul?" küsis Negoro.
"Ei, sõbrake, ta elab juba terve aasta oma Kasonde faktoorias10."
"Ja äri õitseb?"
*Faktooria - euroopa kaupmeeste äriasula kolooniates. Tõlk.

"Oo jaa, kirevase pihta!" hüüdis Harris, "kuigi orjadega kaubitsemine üha raskeneb, vähemalt rannikul. Portugali võimud ühelt poolt, inglise ristlejad teiselt poolt — kõik nad segavad vedamist. Ainult Mossamedesi ümbruses, Angola lõunaosas, seal saab veel enam-vähem edukalt orje laevadele laadida. Praegu on kõik barakid musta kaupa täis; me ootame parajasti laevu, et neid Hispaania kolooniatesse saata. Benguelast või Sao Paulo de Luandast pole võimalik nendega läbi sõita. Kubernerid enam mõistlikku juttu kuulda ei võta, šefeed11 samuti mitte. Tuleb uuesti sisemaiste faktooriate juurde pöörduda, seda vana Alvez tahabki teha. Ta kavatseb minna Njangve ja Tanganjika rajooni, et vahetada seal oma riidekaubad elevandiluu ja orjade vastu. Ülem-Egiptuse ja Mosambiigi rannikuga, mis varustavad kogu Madagaskarit, läheb äri endiselt hästi. Aga siiski ma kardan, kord tuleb,aeg, kus selle kaubaga enam äri ajada ei saa. Aafrika sisemaal on inglastel hea edu. Misjonärid rändavad üha kaugemale sisemaale ja võitlevad meie vastu. Siis veel Livingstone — susi teda söögu! Ta olevat lõpetanud suurte järvede ala uurimise, ja nagu räägitakse, liigub nüüd edasi Angola kanti. Edasi

10Šefee - nimetus, mida kannavad Portugali kubernerid teisejärgulistes asumaades.
11Šefee - nimetus, mida kannavad Portugali kubernerid teisejärgulistes asumaades.

kõneldakse veel mingisugusest leitnant Cameronist, kes tahab läbida terve kontinendi idast läände. On karta, et ameeriklane Stanley kavatseb teha sedasama. Kõik need külaskäigud, Negoro, toovad meie ärile ainult kahju ja kui me oma huvide eest tahame väljas olla, siis ei tohi ükski neist nuhkijatest pääseda tagasi Euroopasse, et jutustada sellest, mida neil oli häbematust Aafrikas näha."
Kas ei tundu nende kelmide juttu kuulates, et nad räägivad nagu ausad kaupmehed, kelle äri momendil halvab kriis kaubanduses? Kes võiks uskuda, et kohvikottide ja suhkrutünnide asemel on juttu inimolenditest kui kaubast, mida tuleb edasi toimetada? Orjakauplejad on üldse kaotanud arusaamise sellest, mis on õiglane ja mis mitte. Südametunnistus puudub neil täiesti ja kui neir see olekski, siis kaotaksid nad selle orjadega kaubitsemise hirmuäratavates koledustes kiiresti.
Aga selles oli Harrisel õigus, kui ta ütles, et tsivilisatsioon tungib tasapisi metsikuile aladele, tänu vapraile rändureile, kelle nimed on lahutamatult seotud avastustega Ekvatoriaal-Aafrikas.
191
Eesotsas David Livingstone'i ja tema järel Granti, Speke'i, Burtoni, Cameroni ja Stanleyga jääb neist kangelastest kui inimkonna heategijaist püsima kustumatu mälestus.
Jõudnud oma kõnelusega sinnamaani, oli Harrisel teada, kuidas möödusid Negorol kaks viimast aastat. Orjapüüdja Alvezi endine agent, põgenenud Luanda karistusvanglast, ilmus nähtavale sellisena, nagu ta teda alati oli tundnud: valmis ükskõik milliseks ürituseks. Ainult seda Harris veel ei teadnud, mida tema kaaslane mõtles Pilgrimi merehädalistega ette võtta. Seepärast ta küsis:
"Ja mida sa kavatsed nüüd nende inimestega peale hakata?"
"Jaotan nad kahte rühma," vastas Negoro, ja paistis, et ta oli nende suhtes juba ammu otsuse langetanud, "ühed müün orjadeks, teised..."
Portugallane ei lõpetanud lauset, aga ta metsik ilme kõneles tema eest.
"Millised sa müüd?" küsis Harris.
"Mustad, kes proua Weldoniga kaasas on," vastas Negoro. "Vanal Tornil võib-olla pole enam kuigi suurt väärtust, aga teised neli on võimsad sellid, kes Kasonde turul maksavad head hinda."
"Seda ma usun, Negoro," sõnas Harris. "Need neli hea kehaehitusega ja tööga harjunud neegrit sarnanevad vähe nende metslastega, keda me sisemaalt hangime. Pole kahtlust, need müüd sa kallilt! Orjad, kes on sündinud Ameerikas ja saadetud Angola turgudele — see on haruldane kaup! ... Aga," lisas ameeriklane, "selle kohta ei lausu sa sõnagi, kas Pilgrimi pardal ka raha leidus?"
"Oh, sain krabada ainult mõnisada dollarit. Aga õnneks on mul lootusi teatud sissetulekule."
"Missugusele?" küsis Harris uudishimulikult.
"Ah, niisama...!" vastas Negoro, kes nähtavasti kahetses, et oli rääkinud rohkem, kui esialgu kavatsenud oli.
"Nüüd jääb vaid see kallihinnaline kaup kinni püüda," ütles Harris.
"On see siis nii raske?" küsis Negoro.
"Oh ei. Kümme miili siit eemal, Kuansas, on laagris orjade karavan, mida juhib araablane Ibn Hamis; ta vaid ootab minu
192
tagasitulekut, et suunduda Kasondesse. Seal leidub pärismaalastest sõdureid rohkem kui neid Dick Sandi ja tema kaaslaste vangistamiseks vaja läheb. Aitab juba sellestki, kui mu noorel sõbral tuleb mõte edasi liikuda Kuansa suunas..."
"Aga kas ta tuleb sellele mõttele?" küsis Negoro.

"Muidugi tuleb," vastas Harris, "sest ta on arukas ja tal pole aimugi ohust, mis teda varitseb. Dick Sand juba tuldud teed rannikule tagasi ei lähe. Neis tohutuis metsades eksiks ta lõplikult. Ma olen päris kindel, ta püüab jõuda ühe juurde neist jõgedest, mis voolavad mere poole, et sõita parvega mööda veeteed. Teisiti ta otsustada ei või, ma tunnen teda."
"Jah... võib-olla..." sõnas Negoro mõtlikult.
"Mitte "võib-olla", vaid kindlasti," lausus Harris, "Tead, see on täpselt sama kindel, nagu ma oleksin oma noore sõbraga kokku leppinud kohtuda Kuansa ääres."
"Hüva," sõnas Negoro, "asugem teele. Ma tunnen Dick Sandi, ta ei viivita tundigi. Peame temast ette jõudma."
"Olgu nii."
Harris ja Negoro olid juba mõlemad püsti, kui kordus uuesti sahin, mida portugallane äsja kuulnud oli. Papüüruste kõrged varred liikusid tasa.
Negoro jäi seisma, haarates Harrisel käsivarrest.
Äkki oli kuulda vihast haukumist. Järsaku jalamile ilmus koer. Ta paljastas hambad ja valmistus ettepoole sööstma.
"Dingo!" hüüatas Harris.
"Noh, seekord ta mu käest ei pääse!" ütles Negoro.
Dingo tahtis talle kallale tormata, aga portugallane haaras Harrise püssi, pani selle kiiresti palge ja tulistas.
Paugule järgnes pikk kaeblik vingumine ja Dingo kadus jõe kaldaid ääristava kahekordse põõsasterea vahele.
Negoro laskus sedamaid alla kaldale.
Mõnedel papüüruste vartel võis näha verepritsmeid ja mööda kaldaäärseid kive lookles pikk verine rada.
"Lõpuks ometi sai see neetud loom oma palga!" hüüdis Negoro.
Harris oli kogu stseeni vaikides pealt vaadanud.
194
"Kas sa näed! See koer kannab sinu vastu erilist viha, Negoro!" sõnas ta.
"Paistab küll, Harris, aga nüüd enam mitte." "Ja miks ta sind nii väga vihkas, sõbrake?" "Ah, meil oli omavahel vanu arveid õiendada." "Vanu arveid?" imestas Harris.
Negoro pikemalt ei seletanud, millest Harris järeldas, et portugallane vaikis maha mõne kunagise seikluse, kuid ta ei hakanud lähemalt pärima.
Viivu pärast sammusid mõlemad pärivoolu piki jõekallast, suundudes läbi metsa Kuansa poole.
185

III RÄNNAKUL

Aafrika! — sõna, mis praeguses olukorras oli nii kohutav ja millega paratamatult tuli asendada sõna "Ameerika", püsis kogu aeg Dick Sandil mõttes. Ja kui ta möödunud nädalaid meenutas, siis ainult selleks, et juurelda, kuidas Pilgrim võis sattuda sellele kardetavale rannikule, kuidas võis juhtuda, et ta sõitis ümber Kap Horni ja purjetas ühest ookeanist teise. Aga Dick Sand teadis nüüd vähemalt seda, miks maa Pilgrimi edasiliikumisest hoolimata nii hilja nähtavale tuli. Ilma et ta oleks võinud aimatagi, olid nad teinud kaks korda nii pika retke kui Ameerikasse jõudmiseks oleks tarvis läinud!
"Aafrika! ... Aafrika! ..." kordas Dick Sand.
Äkki, kui ta selle eriskummalise ülesõidu üksikasju visa järjekindlusega püüdis silme ette manada, tekkis tal mõte, et kompass pidi olema rikutud. Talle meenus, kuidas

esimene kompass purunenud olija kuidas logi nöör oli katki läinud, mistõttu Pilgrimi kiirust polnud enam võimalik kindlaks määrata.
"Tõsi," arutas ta, "pardale jäi ainult üks kompass ja ma ei saanud kontrollida, kas ta näitas õigesti... Ja ühel ööl ärkasin ma vana Tomi karjatuse peale... Negoro oli seal ahtris... Ta oli kukkunud kompassikasti peale... Ega ta seda viimati ära ei rikkunud?"
Dick Sand hakkas taipama. Mõistatuse lahendus oli käegakatsutav. Nüüd ta lõpuks mõistis kõike, mis talle seni Negoro käitumises oli arusaamatuks jäänud. Ta sai aru, et sündmusteahelas, mis põhjustas Pilgrimi hukkumise ja selle nii kohutava olukorra tema reisijaile, oli mängus Negoro käsi!
Aga kes see lurjus õieti oli? Võib-olla ta oli siiski meremees, aga varjas seda kogu aeg? Kas ta oli tõesti võimeline sepitsema selle õudse riuka, mille tagajärjel laev paiskus Aafrika rannikule? Ent kuigi möödunud päevades esines veel nii mõndagi ebamäärast, siis vähemalt oleviku suhtes oli kõik täiesti selge. Noor kapten teadis enam kui hästi, et nad viibivad Aafrikas ja väga tõenäoliselt sünges Angola provintsis, rohkem kui saja miili kaugusel rannikust. Ta teadis samuti, et Harrise reeturlikkuses polnud

võimalik kahelda. Siit oli päris lihtne edasi järeldada, et ameeriklane ja portugallane tundsid teineteist juba ammu, et saatuslik juhus oli nad sellel rannikul kokku toonud ja et neil kahekesi valmis plaan, millel olid Pilgrimi reisijate suhtes halvad tagajärjed.
Aga mis mõte oli kõigil nendel jõledad tegudel? Et Negoro tahtis Tomi ja tema kaaslasi oma võimusesse saada ja müüa nad siin inimestega äritsemise maal orjadeks, seda võis veel mõista; et portugallane vihkamise ajel püüdis talle, Dick Sandile, kätte maksta, sest ta oli teda kohelnud nagu vaja, ka see oli kuidagi arusaadav,. Aga mida tahtis see lurjus proua Weldonist ja Jackist — emast ja tema väikesest lapsest?
Kui Dick Sand oleks saanud veidigi pealt kuulata Harrise ja Negoro kõnelust, siis ta oleks teadnud, milles asi seisab, millised ohud ähvardasid proua Weldonit, neegreid ja teda ennast.
Olukord oli äärmiselt raske, kuid noort kaptenit see ei heidutanud. Tä oli olnud kapten laeval ja ta jääb kapteniks ka maal. Tema kohus oli päästa proua Weldon, väike Jack, kõik need, kelle saatus oli tema kätesse usaldatud. Tema ülesanne alles algab! Ja ta täidab selle!
Pärast kahte või kolme tundi, mille jooksul Dick Sand tegi mõttes kokkuvõtteid oleviku ja tuleviku headest ning halbadest külgedest — viimased, oh õnnetust, olid ülekaalus — tõusis noor kapten otsusekindlana ja täis võitlustahet.
Metsa kõrget krooni valgustas juba algava päeva esimene kuma. Kõik peale Dick Sandi ja Tomi magasid veel.
Dick Sand astus vana neegri juurde ja sõnas tasasel häälel:
"Tom, te tundsite ära lõvi möirgamise, te tundsite ka ära orja-kauplejate tööriistad ja te muidugi teate, et me oleme Aafrikas?"
"Jah, härra Dick, ma tean."
"Nii, Torn, kõigest sellest mitte sõnagi, ei proua Weldonile ega oma kaaslastele. Jäägu see ainult meie kahe teada ja meie kahe peavaluks..."
"Jah... tõepoolest... nii on kõige õigem," vastas Tom.
"Tom," jätkas noor kapten, "me peame olema veelgi ettevaatlikumad kui varem. Me oleme vaenlase maal. Ja missugune on meie vaenlane! Ja missugune on see maa! Ütleme kaaslastele

ainult niipalju, et Harris reetis meid; sellest on küllalt, ei nad valvel oleksid. Nad mõtlevad siis, et meil on karta rändavate indiaanlaste kallaletungi, ja sellest piisab."

"Te võite täiesti kindel olla nende vapruses ja ustavuses, härra Dick."

"Ma tean. Ja tean ka seda, et võin arvestada teie nõuandeid ja loota teie elukogemustele. Te ometi aitate mind, mu vana Tom?" "Igas asjas ja alati, härra Dick."

Dick Sand kõneles nüüd, mida teha, ja vana neeger kiitis tema kavatsuse heaks. Kuna Harris paljastati varem, kui ta kavatses tegutsema asuda, siis võis loota, et noort kaptenit ja tema kaaslasi ei ähvarda praegu veel otsene kallaletungioht. Ameeriklase äkilise kadumise põhjustas kindlasti see, et nad sattusid mõne orja poolt mahajäetud ahelatele ja kuulsid lõvi ootamatut möirgamist. Ta nägi, et reetmine on tulnud avalikuks, ja põgenes, tõenäoliselt enne, kui väike rühm tema juhtimisel jõudis kohta, kus pidi toimuma kallaletung. Mis puutub Negorosse, kelle sealviibimist Dingo kindlasti viimastel rännakupäevadel haistis, siis arvatavasti oli ta Harrise üles otsinud, et üheskoos nõu pidada. Igal juhul möödub paar tundi, enne kui Dick Sandi ja tema kaaslasi rünnatakse. Ja seda aega tuli kasutada.

Nad võivad pääseda ainult juhul, kui jõuavad õige kiiresti rannikule. Dick Sandil oli küllalt põhjust arvata, et see oli Angola rannik. Niipea kui nad sinna jõuavad, otsivad nad üles mõne portugali asunduse — ükskõik, kas põhja või lõuna pool, kus nad kaitstuna võivad oodata kojusõidu võimalust.

Kas minna tagasi rannikule sama teed, mida mööda nad olid tulnud? Ei, seda Dick Sand ei kavatsenud, ja seega pidi ta paratamatult kohtuma Harrisega, kes nägi eksimatult ette, et olukord sunnib noort kaptenit valima kõige lühema tee.

Oleks tõesti olnud mõttetu, võiks isegi öelda, ettevaatamatu, alustada uuesti vaevalist teekonda läbi metsa, teekonda, mis pealegi viib lähtepunkti tagasi. Negoro abimehed oleksid siis saanud neid kindlalt jälitada. Sõita piki veeteed — see oli ainuke võimalus rännata jälgi jätmata. Sel juhul polnud nii väga karta ka metsloomade kallaletunge, kes õnneks siiani olid püsinud tublis

kauguses. Isegi pärismaalaste rünnakud oleksid veeteed kasutades vähem ohtlikud. Kui Dick Sand koos kaaslastega on kord juba tugeval parvel, on neil oma hea relvastuse tõttu sootuks kergem end kaitsta. Tuli vaid leida jõgi.

Peab ütlema, et selline edasiliikumismoodus oli kõige sobivam, eriti kui arvestada proua Weldoni ja väikese Jacki praegust olukorda. Haige lapse kandmiseks küll käsivarsi jätkus ja proua Weldoni jaoks oleks võinud isegi valmistada okstest kanderaami, sest Harrise hobust neil enam ei olnud, kuid siis oleks viiest neegrist kaks jäänud kandjateks. Dick Sandil oli küllalt põhjust soovida, et juhul kui neid ootamatult rünnatakse, oleksid tema kaaslaste käed vabad.

Pealegi oleks Dick Sand jõge mööda sõites olnud täiesti oma harjunud ümbruses.

Jäi vaid üle välja selgitada, kas läheduses asub mõni parvesõi-duks kõlblik jõgi. Dick Sand arvas, et niisugune jõgi peaks leiduma ja seda järgmistel põhjustel.

Jõgi, mis Pilgrimi hukkumiskoha juures suubus Atlandi ookeani, pidi alguse saama kas võrdlemisi lähedalt Angola põhja- või idaosast, kus horisonti varjas ligistikku asetsevate mägede ahelik, mida Dick Sand algul pidas Kordiljeerideks, või rohkem lõuna poolt; mõlemal juhul pidid nad sellele varsti sattuma. Võimalik, et isegi enne suurt jõge — mis vääris seda omadussõna kui otsene ühendusepidaja ookeaniga — ilmub nähtavale mõni tema harujõ-gedest, mis samuti kõlbaks väikesele rühmale sõiduteeks.

Tõesti, rännaku viimastel miilidel oli ümbruse ilme muutunud. Maapind oli veerjas ja hakkas muutuma soiseks. Siin ja seal vulisesid ojakesed, mis tõendasid, et mullapinna

all voolab terve veenirede võrk. Oma viimasel rännakupäeval olid nad jõudnud oja äärde, mille sissevarisenud kaldad värvisid vee rauaoksiidiga punaseks. Selle oja leiavad nad kindlasti kähku ja vaevata. Kuna see oli kärestikuline, siis vaevalt saavad nad seda sõiduteeks kasutada, kuid piki selle kallast oli üsna hõlpus minna suudmekoh-ta — laiema ning järelikult parvesõiduks kõlblikuma haruni.
Selline oli Dick Sandi iseendast lihtne plaan, mille juurde ta pärast nõupidamist vana Tomiga lõplikult jäigi.

Kui päev koitis, hakkasid nende kaaslased üksteise järel virguma. Proua Weldon asetas veel unehõlmas Jacki Nani kätele. Palavikuhoogude vaheaegadel näis laps väga kahvatuna ja teda oli kurb vaadata.
Proua Weldon astus Dick Sandi juurde.
"Dick," sõnas ta noorele kaptenile otsa vaadates. "Dick, kus on Harris? Teda pole näha."
Dick Sand pidas õigemaks jätta kaaslased arvamusele, nagu viibiksid nad Boliivia pinnal, kuid mitte varjata, et ameeriklane oli nad reetnud. Ja ta sõnas viivitamata:
"Harris ei ole enam siin."
"Kas ta läks ees?" küsis proua Weldon.
"Ta põgenes, proua Weldon," vastas Dick Sand. "Harris on reetur, ta mängis Negoroga kokku ja vedas meid siia kaugele."
"Miks?" küsis proua Weldon ärevalt.
"Ma ei tea," vastas Dick Sand. "Tean ainult seda, et peame otsemaid rannikule tagasi minema."
"See mees... kurjategija!" sõnas proua Weldon. "Aimasin seda! Ja sa mõtled, Dick, et ta mängib Negoroga kokku?"
"Tundub küll, proua Weldon. See alatu käis kogu aeg meil kannul. Nähtavasti sattusid need sellid juhuslikult kokku ja..."
"Ja ma loodan, nad on ikka veel koos, kui ma nad kätte saan," sõnas Herkules. "Ma löön nad pead pidi kokku!" lisas hiiglane oma tohutuid rusikaid vibutades.
"Aga mis saab Jackist?" hüüatas proua Weldon. "Lootsin, et San Felize haziendas saab tema eest hoolitseda... !"
"Küllap Jack paraneb, kui ta jõuab tervislikumale ranniku-osale," lausus vana Torn.
"Dick, kas sa oled päris kindel, et see Harris meid reetis?" küsis proua Weldon.
"Päris kindel, proua Weldon," vastas noor kapten, kes kõige meelsamini oleks vältinud kõnelust sellel teemal.
Ta ruttas lisama, vaadates vanale neegrile silma:
"Ma taipasime Torniga täna öösel, et ta on meid reetnud ja kui ta poleks hüpanud hobuse selga ja põgenenud, oleksin ma ta tapnud!"
"Tähendab see farm...?"

"Siin lähedal pole mingit farmi, küla ega alevit," lausus Dick Sand. "Proua Weldon, ütlen veel kord, meil tuleb minna rannikule tagasi."
"Kas sedasama teed mööda, Dick?"
"Ei, proua Weldon, me sõidame mööda jõge. Vool viib meid mereni. See tee on ohutu ega väsita. Kõnnime veel paar miili jala, ja ma ei kahtle..."
"Oo, mul on veel jõudu, Dick!" ütles proua Weldon, püüdes nõrkusest jagu saada. Kindlasti jaksan kõndida ja kanda oma last!"
"Aga milleks siis meie oleme, proua Weldon?" küsis Bat. "Me kanname ka teid ennast."

"Ja-jah." lisas Austin. "Me võtame kaks tugevat oksa, nende vahele põimime lehti..."
"Tänan teid, sõbrad," lausus proua Weldon. "Aga ma tahan kõndida... Ja ma kõnnin! Asugem teele!"
"Asugem teele!" ütles ka Dick Sand.
"Andke Jack mulle!" sõnas Herkules ja võttis lapse Nani sülest. "Mind väsitab, kui mul midagi kanda ei ole."
Ja tubli neeger võttis väikese uinuva poisi nii ettevaatlikult oma tugevatele kätele, et laps isegi ei ärganud.
Nüüd vaadati relvad hoolikalt üle. Mis veel toidumoonast järele oli jäänud, pandi ühte kompsu, et oleks ainult ühe mehe kandam. Selle viskas Akteon turjale ja tema kaaslastel jäid nüüd käed vabaks.
Nõbu Benedikt, kelle pikad justkui terasest koivad ei teadnud, mis on väsimus, oli samuti valmis teele asuma. Kas ta märkas, et Harris oli kadunud? Seda väites oleksime liiga tormakad. Talle ei läinud üldse miski suurt korda. Pealegi oli ta kohutava katastroofi mõju all, kõige kohutavama, mis teda üldse võis tabada.
Tõesti raske juhtum: nõbu Benedikt oli kaotanud oma luubi ja prillid!
Õnneks leidis Bat magamiskoha juurest kõrge rohu seest need väärtuslikud esemed küll üles, aga nõbu Benedikt ei teadnud seda, Dick Sandi nõuandel oli Bat need oma kätte jätnud. Nüüd vähemalt võis olla kindel, et suur laps püsib rännakul rahulikult, sest ta ei näinud, nagu öeldakse, oma ninaotsast kaugemale.
201
Ta pandi Akteoni ja Austini vahele ja talle anti moepärast käsk tingimata nende juurde jääda; õnnetu Benedikt ei teinud katsetki protesteerida ja kõndis temale määratud kohal nagu pime, keda ohelikku pidi juhitakse.
Väike rühm ei olnud veel astunud viitkümmend sammugi, kui vana Tom äkki peatus.
"Aga kus on Dingo?" küsis ta.
"Tõepoolest, Dingot ei ole!" tähendas Herkules. Ja ta hüüdis koera mitu korda oma võimsa häälega. Vastust ei tulnud.
Dick Sand jäi mõttesse. Koer oleks hoidnud väikest rühma ootamatuste eest ning oli kahju, et teda polnud.
"Harris? Ei..." arutas Dick Sand. "Aga Dingo võis ajada Negoro jälgi. Ta haistis, et Negoro käib meil kannul."
"Võib-olla läks Dingo Harrisega kaasa?" küsis Tom.
"See neetud kokk laseb ta otsekohe maha!" hüüdis Herkules.
"Kui Dingo mitte enne talle kõrisse ei karga," tähendas Bat.
"Kõik võib olla," lausus Dick Sand. "Aga me ei või Dingo tagasitulekut ootama jääda. Kui ta on elus, siis otsib ta meid kindlasti üles, ta on ju tark loom."
Ilm oli väga palav. Juba aovalgest saadik varjutasid silmapiiri tumedad pilved. Õhus oli tunda äikest. See päev ei möödu nähtavasti kõuemürinata. Mets polnud siin küll enam nii tihe, kuid puude all oli õnneks ikkagi veidi jahedam. Siin ja seal kõrgmet-sa hõlmas laiusid pika tiheda rohuga lagendikud. Paiguti lebas maas võimsaid, juba murenenud puutüvesid, mis tõendasid, et ka siin, nagu suuremas osas Aafrika mandrist, oli maapind kivisöerikas. Harvikutes, kus rohekasse muruvaipa põimusid roosad oksad, õitsesid üksteise võidu kollased ja sinised ingverid, õrn-kahvatud lobeeliad ja punased orhideed ning neid külastasid kogu aeg putukad, aidates neil tolmelda.
Puud ei moodustanud enam läbitungimatut metsamassiivi, kuid nende liigid olid palju mitmekesisemad. Siin kasvas õlipalme, millest toodetakse hinnalist õli, puuvillapõõsaid, mis kasvavad kaheksa kuni kümne jala kõrguseks ja mille puised tüved annavad pikakiulist puuvilla, peaaegu samasugust kui Pernambucos*.

Kopaalkuuskede tüvedest immitses läbi putukate puuritud aukude lõhnavat vaiku, mis maapinnale nõrgudes kogunes sinna pärismaalaste jaoks nagu lattu. Siin-seal kasvas metsikuid sidrunipuid ja granaadipuid ning kümneid teisi, mis kõik andsid tunnistust selle Kesk-Aafrika kiltmaa suurepärasest viljakusest. Kohati lisandus metsaaroomile meeldiva varjundina peent vaniljelõhna, kuid võimatu oli öelda, milline taim seda levitas.
Kõik puud ja põõsad rohetasid, kuigi oli käes südasuvi ja siinseid viljarikkaid alasid kastsid ainult harvad äikesevihmad. See oli malaaria võimutsemise aastaaeg; kuid nagu tähendas Livingstone, võis sellest haigusest tavaliselt terveneda, kui lahkuda ümbrusest, kus ta esineb. Dick Sand oli teadlik suure reisija sellest tähelepanekust ja ta lootis, et väike Jack siiski paraneb. Ta rahustas ka proua Weldonit, kui ta märkas, et palavikuhoog ei kordu, nagu oli karta, ja et laps Herkulese kätel rahulikult puhkab.
Liiguti ettevaatlikult, ent kiiresti. Aeg-ajalt satuti inimeste ja loomade värsketele jälgedele. Põõsaste ja tihnikute laialivajuta-tud ja murtud oksad võimaldasid siis ühtlasemas tempos edasi liikuda. Kuid enamjaolt tuli ületada rohkesti takistusi, mis Dick Sandi sügavaks meelehärmiks väikest rühma tublisti kinni hoidis. Neid segasid tihedasti läbipõimunud väänkasvud, mida oleks võinud võrrelda laeva korratusse sattunud taglasega, viinapuu-väädid, mis sarnanesid kõverate damaskuse mõõkadega, mille tera ilustavad pikad okkad, ja viiskümmend kuni kuuskümmend jalga pikad ussitaolised liaanid, millel on omadus möödujat oma teravate okastega selja tagant torgata. Neegrid raiusid neid kirvega, ent kogu aeg ilmus nähtavale uusi, nad väänlesid ümber puude niihästi üsna maapinna lähedal kui ka ülal latvades.
Loomariik ei olnud selles Angola osas põrmugi vähem vaheldusrikas kui taimeriik. Võimsa oksastiku all tiirutas rohkesti linde ja mõistagi ei pruukinud nad karta kuuli neilt inimestelt, kes tahtsid mööduda tähelepandamatult ja ühtlasi kiiresti. Seal oli suuri pärlkanade parvi, mitmesuguseid frankoliinkanu, kellele on väga raske läheneda, ja mõningaid nendest tiivulistest, keda põhjaameeriklased nende häälitsust järele aimates kutsuvad "whip-poor-will"; need kolm silpi annavad nende lindude

häälitsuse täpselt edasi. Dick Sand ja Tom oleksid tõesti võinud arvata, et nad asuvad mõnes Ameerika maanurgas. Ent paraku teadsid nad liigagi hästi, kus nad tegelikult olid.
Aafrika ohtlikud kiskjad polnud seniajani veel väikesele rühmale lähenenud. Sellel rännakuosal silmati ainult kaelkirjakuid, keda Harris oleks muidugi nimetanud jaanalindudeks — kuid seekord uskujaid leidmata. Need kiired loomad tormasid kähku mööda, kohutatuna karavani ilmumisest nende üksildasse metsa. Kaugel eemal, rohtlaane piiril, kerkis vahetevahel tihe tolmupilv. Selles kappas nagu raskesti koormatud veovankrite mürinal pühvlikari.
Dick Sand sammus oma väikese rühmaga umbes kaks miili piki jõe kallast, mis kahtlemata pidi suunduma mõnda kogukamasse jõkke. Ta tahtis oma kaaslased võimalikult kiiresti mõne rannikulähedase kärme vooluga jõe hoolde usaldada, sest veeteed mööda sõites lootis ta vältida liigseid ohte ja pingutusi.
Lõuna paiku oli läbitud juba kolm miili, ilma et ainuski ebameeldiv kohtumine aset oleks leidnud. Harrisest ja Negorost polnud jälgegi. Ka Dingo ei ilmunud välja.
Tuli peatuda, et koguda jõudu ja kinnitada keha.
Laager löödi üles bambusetihnikusse, kus väike rühm täielikult varju leidis.
Selle lõunasöögi ajal kõneldi vähe. Proua Weldon oli oma väikese poisi sülle võtnud, ta ei suutnud temalt pilku pöörata ega söönud üldse.

"Te peate veidi sööma, proua Weldon," sõnas Dick Sand korduvalt. "Mis teist siis saab, kui teil enam jõudu ei ole? Tuleb süüa! Kohe asume jälle teele ja peagi kannab meid tugev vool päris ilma vaevata mere äärde."
Dick Sandi kuulates vaatas proua Weldon talle otse silma. Lootus, mida nooruk tundis, väljendus ka ta sädelevas pilgus. Nähes Dick Sandi sellisena ja vaadates neile tublidele, nii ustavatele neegritele, ei tohtinud proua Weldon kui naine ja ema veel meelt heita. Aga miks ei hoolinud ta enam endast? Kas ta enam ei uskunud, et viibib külalislahkel maal? Harrise reetmine ei võinud ju tema silmis eriti suurt tähtsust omada.
Dick Sand aimas, mida proua Weldon võiks mõelda, ja ta pidi end kokku võtma, et mitte oma pilku langetada.

IV ANGOLA HALBADEL TEEDEL

Sel hetkel väike Jack ärkas ja võttis ema kaela ümbert kinni. Ta silmad olid juba selgemad. Palavik ei olnud tagasi tulnud.
"Kas sul on parem, mu kallis?" küsis proua Weldon haiget last enda vastu surudes.
"Jah, ema, aga ma tahaksin juua."
Neil oli talle anda ainult värsket vett; laps jõi ahnelt mitu lonksu. *
"Kus on mu sõber Dick?" küsis poiss seejärel.
"Siin, Jack," vastas Dick Sand, võttes lapse käe oma pihku.
"Ja mu sõber Herkules? ..."
"Herkules on siin, härra Jack," vastas hiiglane rõõmsalt lähemale astudes.
"Ja hobune?" küsis väike Jack.
"Hobune? Hobune on läinud, härra Jack," vastas Herkules. Nüüd olen mina sinu hobune. Nüüd kannan mina sind. Ega sa ometi ei karda, et sind liiga kõvasti raputan?"
"Ei," vastas väike Jack, "aga siis ma ei saagi enam ratsmeid hoida."
"Miks ei! Kui tahad, pane mulle suurauad suhu," sõnas Herkules oma suud pärani ajades, "ja tiri ratsmetest nii tugevasti, kui iganes soovid."
"Ma ei tiri peaaegu üldse."
"Siis teed valesti. Mul on tugevad lõualuud!"
"Aga kus on härra Harrise farm?" küsis väikemees edasi.
"Varsti oleme seal, mu poeg," vastas proua Weldon. "Jah... varsti."
"Kas asume uuesti teele?" küsis Dick Sand, et lõpetada kõnelus sellel teemal.
"Jah, Dick, asume teele!" vastas proua Weldon.
Asjad pandi kokku ja asuti rännakule taas endises järjekorras.
Tuli minna läbi padriku, et jõge mitte silmist kaotada. Kunagi olid seal olnud mõned teerajad, kuid need olid nüüd "surnud", nagu pärismaalased ütlevad, teiste sõnadega, põõsad ja

puhmastikud olid nad enda alla võtnud. Sellistes rasketes tingimustes tuli kõndida umbes miil ja selleks kulus kolm tundi. Neegrid töötasid väsimatult. Asetanud väikese Jacki Nani kätele, võttis ka Herkules okste raiumisest osa, ja veel kuidas! Kirvest pea kohal vibutades hõikas ta võimsal häälel: "Hei-hopp!" ja tema ette tekkis avaus, mida oleks võinud pidada hävitava tuleleegi tööks.
Õnneks ei kestnud see väsitav teekond kaua. Esimene miil läbitud, ilmus nähtavale padrikusse rajatud lai koridor, mis teravnurga all jõe äärde suundus ja kulges siis piki selle kallast. Siit olid läinud läbi elevandid; neil loomadel on harjumus laskuda joogi-kohtade juurde vähemalt sajapealiste karjadena. Käsnataolisele maapinnale, mille

vihmane aastaaeg oli muutnud väga pehmeks, jäid jäljed väga kergesti ja hiiglaslikud paksunahalised olidki tampinud sinna suuri auke.

Peagi selgus, et elevandid ei olnud selle tee ainsad kasutajad. Enam kui kord olid siitkaudu astunud inimesed, kuid näis, nagu oleks neid kihutatud tagant otsekui loomi, keda jõhkralt tapamaja poole aetakse. Siin ja seal vedeles konte ja kiskjate poolt osaliselt näritud skelette, millest mõned olid veel praegugi orjaahelais.

Kesk-Aafrikas leidub ohtralt pikki jalgradu, mida teetähistena märgistavad inimkeha jäänused. Karavanid läbivad sadu ja sadu miile ning teel hukkub tohutult õnnetuid inimesi küll ülevaatajate piitsalöökide all, küll näljast ja puudusest tapetuna, küll haigustest maha niidetuna. Ja kui paljud leiavad oma otsa orja-püüdjate käe läbi, niipea kui toidutagavarad juhtuvad olema lõpukorral! Tõsi, kui neid enam ei suudeta toita, lastakse nad kas maha või torgatakse mõõkade või nugadega surnuks, ning selli-seid tapatalguid esineb küllaltki sageli.

Seda teed mööda olid niisiis läinud karavanid orjadega. Terve miili ulatuses sattusid Dick Sand ja tema kaaslased igal sammul vedelevatele kontidele, peletades, eemale tohutu suuri raisakulle, kes nende lähenedes võimsate tiivalöökidega lendu tõusid ja ülal õhus tiirlema hakkasid.

Kuigi proua Weldon sammus avasilmi, ei näinud ta sellest kõigest midagi. Dick Sand oli kogu aeg hirmul, et proua Weldon hakkab talt midagi küsima; nooruk nimelt kavatses proua Weldoni

juhtida rannikule, lausumata sõnagi sellest, et Harris oli nad reetlikult viinud ühte Aafrika provintsidest. Ent õnneks proua Weldon ei nõudnud selgitust tema ees avaneva vaatepildi kohta. Ta oli oma lapse uuesti oma kätele võtnud ja kõik ta mõtted kuulusid väikesele uinuvale Jackile. Nan kõndis proua Weldoni kõrval ja kumbki ei esitanud Dick Sandile õudseid ja nii väga kardetud küsimusi. Vana Tom sammus langetatud päi. Tema mõistis liigagi hästi, miks selle koridori ääri palistasid inimeste kondid.

Tomi kaaslased vaatasid imestunult vasakule ja paremale. Neile tundus, nagu astuksid nad lõputus surnuaias, kus maavärisemine on hauad segamini paisanud; kuid nad sammusid vaikides.

Jõekese säng muutus üha sügavamaks ja kaldad üha laiemaks; ka kärestikke polnud enam nii rohkesti. Dick Sand juba lootis, et varsti on jõgi laevatatav või suubub peagi mõnda suuremasse veekogusse, mis voolab Atlandi ookeani.

Noor kapten oli otsustanud, maksku mis maksab, jõge mitte silmist kaotada. Kõhklemata viis ta oma väikese rühma koridorist välja, kui see pikkamööda jõest eemale hakkas suunduma.

Uuesti tungis väike rühm tihedasse padrikusse. Sammuti liaanidest uskumatult tihedasti läbipõimunud okste vahel ja rajati kogu aeg endale kirvega teed. Ent kuigi põõsad moodustasid raskesti läbipääsetava padriku, ei sarnanenud see enam ranni-kulähedase metsaga. Puud jäid järjest harvemaks. Pikast rohust sirutusid välja ainult bambused, mis olid nii kõrged, et ulatusid isegi Herkulesel üle pea. Väikese rühma möödumist oleks võinud märgata ainult bambuse varte liikumisest.

Kella kolme paiku pärast lõunat muutus maastiku ilme täiesti. Nüüd laius rändurite ees piiritu lagendik, mis suurte vihmade ajal oli kahtlemata üleni vee all. Hulga soisemat maapinda kattis paks sammal, milles kasvasid imeilusad sõnajalad. Seal, kus kerkis mõni järskude nõlvadega kühm, ilmus nähtavale punakaspruun rauamaak, ilmselt osake mõnest rikkast lademest.

Dick Sandile meenus, ja väga parajal ajal, mida ta oli lugenud Livingstone'i matkadest. Vapper doktor oleks paaril korral peaaegu hukkunud sellises soos, mis on äärmiselt salakaval.
207
"Sõbrad, olge ettevaatlikud," sõnas ta oma kaaslaste ees kõndides. Enne kui sammu astute, proovige, kas jalgealune on kindel."
"Tundub tõesti, nagu oleks vihm maapinna pehmeks muutnud, kuid viimastel päevadel ei ole ju sadanud!" lausus vana Tom.
"Ei, aga praegu läheneb äike," tähendas Bat.
"Seda enam peame kiirustama, et siit soost välja jõuda, enne kui äike puhkeb," lausus Dick Sand. "Herkules, võtke Jack uuesti oma sülle! Bat, Austin, teie jääge proua Weldoni kõrvale, et saaksite teda vajaduse korral toetada. Ja teie, härra Benedikt... aga kuulge, mis te seal teete, härra Benedikt? ..."
"Ma kukun! ..." suutis nõbu Benedikt ainult vastata ja kadus, nagu oleks ta jalge all avanenud mõni püünisauk.
Vaene mees oli sattunud eriti soisesse kohta ja vajus nüüd poolest kehast saadik kleepuvasse porri. Talle ulatati käsi ja ta tõusis uuesti pinnale, üleni kõntsane, kuid siiski üliõnnelik, et ta hinnaline putukatekogu polnud kannatada saanud. Akteon asus tema kõrvale, et abitu lühinägelik nõbu uuesti sisse ei vajuks.
Nõbu Benedikt oli valinud vajumiseks kaunikesti ebasobiva koha. Kui ta porisest august välja tiriti, kerkis pinnale hulk mul-
le, mis lõhkedes levitasid lämmatava lõhnaga gaasi. Livingstone, kellele see kõnts mõnikord rinnuni ulatus, võrdles siinset musta urbset mullapinnast tohutu suurte käsnade kogumikuga, millest iga sammu juures väljub hulk veenirekesi. Sellised sood ön alati väga ohtlikud.
Käsnataolisel maapinnal tuli Dick Sandil ja tema kaaslastel kõndida umbes pool miili. Teekond muutus isegi nii vaevaliseks, et proua Weldon oli lõpuks sunnitud peatuma, sest ta vajus juba poole sääreni mudasse. Et säästa teda mitte ainult liigsest väsi-musest, vaid ka ebamugavustest, mis sel rabalagendikul matkates tekkisid, valmistasid Herkules, Bat ja Austin bambusevartest kanderaami, millele ta nõustus istuma. Väike Jack asetati emale sülle ja tehti võimalikult kiiret käiku, et sellest pisikuterohkest rabast välja jõuda.
Raskusi oli ohtralt. Akteon hoidis nõbu Benedikti kõvasti turjast. Tom aitas Nani, kes oleks muidu korduvalt mõnda auku
208
vajunud. Teised neegrid tassisid kanderaami. Dick Sand astus kõige ees, kombates maapinda.
Polnud kerge leida jalale kohta. Tuli otsida mättaveeri, mida kattis tihe, kõva rohi; ent sageli puudus kindel jalgealune ja rändurid vajusid põlvist saadik mutta.
Viimaks ometi, kella viie paiku õhtupoolikul, oli soo ületatud ja tänu küllaldaselt savisele pinnasele muutus jalgealune taas kõvaks; kuid siiski võis märgata, et sügavamal oli maa endiselt niiske. See ala asus nähtavasti ümberkaudsetest järvedest madalamal ja selle poorses pinnases kulgesid veenired.
Oli muutunud väga palavaks. Kui kõrvetavate päikesekiirte ja maapinna vahele poleks kerkinud paksud äikesepilved, oleks kuumus olnud lihtsalt talumatu. Kauged välgud karistasid pilvekatet ja taevakummi sügavuses kõmisesid kõuekärgatused. Oli puhkemas tugev äike.
Aafrika äikesevihmad on kohutavad: kallab nagu oavarrest ja isegi kõige tihedamad puud ei anna enam varju ning välk järgneb välgule. Nii võitlevad loodusjõud sellel laiusel. Dick Sand teadis seda ja muutus väga rahutuks. Ööd ei saanud enam lageda

taeva all veeta. Lagendik oli üleujutamisohus ja siin polnud ühtegi kõrgemat kohta, kuhu oleks võinud öömajale minna.
Kust otsida peavarju lagedas nõos, mis ei kasvata ainsatki puud ega põõsast? Ulualust poleks leitud isegi maa sees, sest juba kahe jala sügavuses oli vesi.
Ent põhja pool näis palistavat lagendikku rida veidi kõrgemaid künkaid. Need oleksid nagu olnud madalale nõole servaks. Heledamal tagaplaanil horisondi ja pilvede vahel joonistusid selgesti puude siluetid.
Kuigi sealgi ei leita võib-olla ulualust, siis vähemalt uppumisohtu polnud väiksel rühmal seal karta. Seal võisid nad vihma käest pääseda.
"Edasi, sõbrad, edasi!" sõnas Dick Sand. "Veel kolm miili ja olemegi palju kindlamas kohas."
"Kiiremini, kiiremini!" hüüdis Herkules. Tubli neeger oleks meelsasti oma kaaslased sülle võtnud ja neid kõiki üksinda kandnud.
209
Dick Sandi sõnad innustasid vapraid rändureid ja kuigi terve päev kestnud retk neid tublisti oli väsitanud, sammusid nad nüüd hulga kiiremini kui teekonna algul.
Äikese puhkedes asusid nad sihtkohast veel üle kahe miili eemal. Kuid esimestele välkudele, mis sähvisid elektrist laetud pilvede ja maa vahel, ei järgnenud siiski otsekohe vihma, nagu oli karta. Valitses peaaegu pilkane pimedus, kuigi päike ei olnud veel laskunud horisondi taha. Ent pilvekuppel vajus aegamisi madalamale ja näis, nagu laguneks ta iga hetk koost, et päästa valla vihmahood. Punased ja sinised välgud rebestasid seda tuhandest kohast, punudes lagendiku kohale keeruka mustriga tulevõrgu.
Iga hetk võis välk Dick Sandi ja tema kaaslasi tabada. Sellel puudeta lagendikul olid ju nemad ainsateks esileulatuvateks märklaudadeks, mis piksenooli võisid ligi tõmmata.
Väike Jack ärkas kõuekärgatuste peale üles ja püüdis end Herkulese põue peita. Vaene väikemees oli suures hirmus, kuid ta ei tahtnud seda emale näidata, et ema veelgi rohkem muretsema ei hakkaks. Pikkade sammudega edasi astudes katsus Herkules teda rahustada nii hästi, kui suutis.
"Ära karda, väike Jack," sõnas ta. "Kui välk meile läheneb, murran ma ta ühe ropsuga pooleks! Mina olen temast palju tugevam!"
Väikest Jacki rahustas tõesti pisut, et hiiglasel nii palju jõudu on.
Vihm ei võinud enam kaugel olla ja neist tihedatest pilvedest kallatakse vett kindlasti nagu kapast. Aga mis saab proua Weldonist ja tema kaaslastest, kui nad ulualust ei peaks leidma?
Dick Sand seisatas viivuks Tomi kõrval.
"Mis me peaksime tegema?" küsis ta.
"Edasi minema, härra Dick," vastas Torn. "Siia me jääda ei või, selle lagendiku muudab vihm varsti sooks."
"Täiesti õige, Torn. Peame leidma peavarju. Aga kus? Olgu see kas või mõni hurtsik ..."
Dick Sand katkestas oma jutu. Väga hele välk valgustas hetkeks tervet lagendikku.
"Mis see seal oli, umbes veerand miili siit eemal? ..." hüüdis Dick Sand.
"Jah, mina nägin ka..." lausus vana Tom pead vangutades.
210
"Laager, eks ole?"
"Jah... härra Dick - See oli vist laager... aga pärismaalaste laager!..."
Uus välgusähvatus võimaldas juba selgemini näha laagrit, mis võttis enda alla ühe osa suurest lagendikust.

Seal seisis tõepoolest korrapäraste ridadena umbes sadakond kaheteistkümne kuni viieteistkümne jala kõrgust koonusekujulist telki. Ent ühtegi sõdurit ei olnud näha. Kas olid nad otsinud varju telkides, et oodata äikese möödumist, või oli laager koguni mahajäetud? Esimesel juhul oleks Dick Sandil ja tema kaaslastel tulnud võimalikult kiiresti põgeneda, ükskõik millised ohud neid ka taevalaotusest poleks ähvardanud. Teisel juhul leiaksid nad sealt võib-olla peavarju.
"Saan seda kohe teada," lausus Dick Sand endamisi ja ta sõnas vana Torni poole pöördudes:
"Oodake siin. Ärgu keegi mulle järgnegu! Lähen vaatan, mis laager see on."
"Lubage, härra Dick, et keegi meist tuleb teiega kaasa."
"Ei, Tom. Lähen üksinda. Nii saan märkamatult läheneda. Teie jääge siia."
Väike rühm, mille ees kõndisid Tom ja Dick Sand, tegi peatuse. Dick Sand eraldus teistest ja kadus pimedusse. Kui välgud ei sähvinud, oli täiesti kottpime.
Juba langesid mõned jämedad piisad.
"Mis on?" küsis proua Weldon vana neegri juurde astudes.
"Me nägime laagrit, proua Weldon," vastas Tom, "laagrit... või küla, ja kapten tahtis seda lähemalt näha, enne kui ta meid sinna viib."
Proua Weldon jäi Tomi vastusega rahule. Kolm minutit hiljem tuli Dick Sand tagasi.
"Lähme, lähme!" hüüdis Dick Sand rõõmsalt. "Kas laager on tühi?" küsis Tom.
"See ei olegi laager!" vastas noor kapten, "ja küla see ka ei ole! Need on sipelgapesad!"
"Sipelgapesad!" hüüdis nõbu Benedikt, keda see sõna elevusse ajas.

"Jah, aga niisugused sipelgapesad, mis on kaksteist jalga kõrged, me proovime sinna sisse pugeda."
"Aga siis kuuluvad need ju kas sõjakatele või hammustavatele termiitidele," sõnas nõbu Benedikt. "Ainult need andekad putukad püstitavad monumente, mida isegi kõige targemad arhitektid on sunnitud kiitma."
"Kas nad on termiidid või mõned muud putukad, nõbu Benedikt," vastas Dick Sand, "aga meie peame nad välja ajamaja ise nende asemele asuma."
"Nad pistavad meid kinni! Ja täie õigusega!" "Tulge, tulge..."
"Aga oodake!" hüüdis nõbu Benedikt. "Arvasin varem, et selliseid termiitide pesi leidub ainult Aafrikas! ..."
"Tulge!" hüüdis Dick Sand ja nüüd juba kaunis kärsitult, sest ta kartis^ et proua Weldon võis kuulda entomoloogi viimast lauset.
Sammuti kiiresti Dick Sandi järel. Tõusis tugev tuul. Jämedad vihmapiisad langesid rabinal vastu maapinda. Kohe oli puhkemas maru, millele inimene vastu ei suuda panna.
Peagi jõuti ühe lagendikul kerkiva kuhiku juurde ja kui ter-miite ei õnnestu välja ajada, tuleb viivitamatult nendega eluaset jagada, ükskõik kui ohtlikuks nad ka ei osutuks.
Kuhik oli tehtud mingist punakast savist; selle jalamil oli väike, kitsas auk. Viivu jooksul tegi Herkules avause oma mõõgaga suuremaks, nii et isegi temasugune mees võis sisse ronida.
Kuhikus oleks pidanud elutsema tuhandeid termiite ja nõbu Benedikt pani väga imeks, et ükski neist nähtavale ei ilmunud. Kas see pesa oli tõesti mahajäetud?
Auk suuremaks tehtud, lipsasid Dick Sand ja tema kaaslased kuhikusse. Kõige viimasena puges sisse Herkules. Nüüd oli vihm juba nii tugev, et paistis, nagu oleks ta isegi välgusähvatused kustutanud.

Ent ränduritele ei saanud vihmavaling enam midagi teha. Õnnelik juhus oli andnud nende käsutusse toreda peavarju, mis osutus hulga paremaks kui telk, isegi hulga paremaks kui pärismaalaste hurtsik.
213
Nad viibisid termiitide pesas, mis leitnant Cameroni sõnade järgi oli isegi huvitavam kui egiptuse püramiid, sest selle ehitajateks ei ole inimesed, vaid tibatillukesed putukad.
"See on ju sama, nagu oleks mõne maa rahvas võtnud katte ja ehitanud Mount Everesti, Himaalaja kõige kõrgema tipu!" sõnas Dick Sand.
214

V LOENG TERMIITIDEST TERMIITIDE PESAS

Puhkes selline äike, missugust parasvöötmealadel ei esine. Tõesti õnn, et Dick Sand ja tema kaaslased varjule pääsesid!
Vihma ei sadanud mitte üksikute piiskadena, vaid mitmesuguses jämeduses jugadena. Taoti moodustasid need tiheda vee-massi, mis sarnanes kosega, kärestikulise Niagaraga. Kujutlege kõrgustes asetsevat basseini, mis sisaldab terve meretäie vett ja mis korraga kummuli keeratakse! Selline valing ujutab maapinna üle, lagendikud muutuvad järvedeks, ojad kiirevoolulis-teks jõgedeks ja üle kallaste paisunud jõed haaravad enda alla laiu maa-alasid. Vastupidi parasvöötmealadele, kus äikesevihm on küll tugev, kuid lühiajaline, kestavad tugevad äikesevihmad Aafrikas mitu päeva. Raske on mõista, kuidas võivad pilved endasse mahutada nii palju elektrit, kuidas võib üldse koguneda nii palju niiskust. Kuid nii see ometi on, ja kergesti võib tekkida arvamus, et ollakse sattunud veeuputuse omapärasesse ajajärku.
Õnneks olid kuhikul väga tihedad seinad, mis osutusid täiesti veekindlateks. Isegi kobraste sitkest mullast urud poleks paremini vett pidanud. Ükskõik kui tugevasti ka poleks sadanud, seinte urvetesse poleks tunginud ainustki veepiiska.
Kohe pärast kuhikusse asumist hakkas Dick Sand oma kaaslastega selle sisemust uurima. Süüdati latern ja termiitide elamusse tekkis piisavalt valgust. Kuhik oli seestpoolt kaksteist jalga kõrge ja üksteist jalga lai, välja arvatud ülemine osa, mis ümar-dus suhkrupeakujuliselt. Seinad olid kõikjal umbes jalapaksused; neid vooderdavate kambrite eri korruste vahel olid tühimikud.
Kuigi need töökate putukasalkade püstitatud ehitised on oma konstruktsioonilt lausa hämmastamapanevad, kohtab neid Aafrika sisemaal üpris sageli. Nagu kirjutab möödunud sajandi hollandi maadeuurija Smeathman, mahtus ta oma nelja kaaslasega ühe sellise kuhiku kõrgemasse ossa. Lundas nägi Livingstone mitmeid punasest savist termiitide pesi, mis olid viisteist ja kakskümmend jalga kõrged. Korduvalt pidas leitnant Cameron Njangve lagendikul kõrguvaid termiitide asulaid sõjaleeriks.
215

Ta sattus isegi tõeliste kõrgehitiste juurde, nagu neid esineb Lõuna-Aafrikas; need olid mitte kahekümne, vaid neljakümne ja viiekümne jala kõrgused hiiglaslikud kumerad koonused, varusr tatud kellatornidega nagu katedraali kuplid.
Missugune termiitide liik võiks püstitada niisuguseid toredaid ehitisi?
"Sõjakad termiidid" vastaks kõhklematult nõbu Benedikt, niipea kui ta uuriks materjali, millest need on ehitatud.
Nagu juba öeldud, olid kuhiku seinad punakast savist. Kui nad oleksid olnud hallist või mustast uhtmullast, oleks tulnud neid pidada kas hammustavate või julmade termiitide tööks. Mõistate isegi, nende putukate nimed ei ole põrmugi

usaldustäratavad ja võivad meeldida ainult sellisele kirglikule putukakogujale nagu nõbu Benedikt.

Kuhiku keskmises osas, tühimikus, kus väike rühm kõigepealt varju leidis, ei jätkunud küllaldaselt ruumi; ent üksteise kohal asuvad õõnsused moodustasid rea toakesi, kus keskmist kasvu inimene võis vabalt kükitada. Kujutage nüüd ette tervet hulka avatud laekaid, nende laegaste põhjas tuhandeid kambreid, kus termiidid olid asunud, ja saategi pildi nende pesa sisemusest. Laekad reastusid üksteise peale nagu koikud laevakajutites. Ülemistes koikudes leidsid varju proua Weldon, väike Jack, Nan ja nõbu Benedikt. Nende all kükitasid Austin, Bat ja Akteon, kuna Dick Sand, Tom ja Herkules jäid kuhiku alumisse ossa.

"Sõbrad," tähendas noor kapten mõlemale neegrile, "jalgealune hakkab juba märjaks tõmbuma. Seintest peaks võtma savi ja katsuma põrandat täita, aga vaatame ette, et me auku kinni ei pane, kust välisõhk sisse tungib, muidu satume selles termiitide pesas veel lämbumisohtu."

"Me veedame ju siin ainult ühe öö," lausus vana Tom.

"Olgu pealegi, aga meil on vaja hästi välja puhata. Esimest korda kümne päeva jooksul me ei maga lageda taeva all."

"Esimest korda kümne päeva jooksul!" sõnas endamisi vana Tom.

"Võib ka juhtuda," lisas Dick Sand, "et meil tuleb siia jääda ööpäevaks, sest see kuhik on kindel ulualune. Ma selgitan selle

aja sees välja, kus asub jõgi, mida me otsime, sest kaugel ta enam olla ei saa. Ma peaaegu arvan, et oleks kõige mõistlikum siit mitte lahkuda, kuni oleme parve ehitanud. Äike meid siin kätte ei saa. Teeme ainult põranda kindlamaks ja kuivemaks."

Dick Sandi korraldus täideti sedamaid. Herkules purustas kirvega kambrite esimese korruse, mis oli tehtud võrdlemisi kobedast savist. Sel kombel muutis ta kuhiku põranda - soise pinna, millel see lasus — tubli jala võrra kõrgemaks. Dick Sand tegi kindlaks, et õhk pääses läbi kuhiku jalamisse uuristatud augu vabalt sisse.

Tõesti õnn, et termiidid oma pesa maha olid jätnud! Oleks siin olnud kas või paar tuhat termiiti, poleks nad seda kasutada saanud. Aga kas kuhik oli maha jäetud juba ammu või olid need aplad võrktiivalised alles äsja lahkunud? See ei olnud sugugi ülearune küsimus.

Nõbu Benedikt oli esimene, kes selle kallal juurdlema hakkas, sest termiitide lahkumine hämmastas teda väga; peagi ta veendus, et nende lahkumine oli toimunud alles hiljuti.

Roninud kähku pesa alumisse ossa, hakkas ta laterna valgel tuhnima selle kõige"varjatumates nurkades. Ta leidis termiitide "moonalao", nagu ta seda nimetas, teiste sõnadega koha, kuhu need töökad loomakesed kogu oma koloonia toidutagavarad olid kokku vedanud.

Moonaladu kujutas endast seina sisse uuristatud õõnsust ku-ningakambri lähedal, mille Herkules koos noortele vastsetele määratud kambritega oli katki teinud.

Tolles moonalaos leidis nõbu Benedikt kummitükikesi ja taimemahla, mis ei olnud veel täiesti hangunud — sellest ta järeldaski, et termiidid olid need alles hiljuti väljast toonud.

"Ei, ei!" hüüdis ta, nagu oleks tal tulnud ümber lükata mõni vastuväide. "Ei, see pesa pole kuigi ammu mahajäetud!"

"Ja* kes seda öelnud on, nõbu Benedikt?" küsis Dick Sand. "Kas äsja või mitte, peaasi on see, et nad on siit läinud, ja meie võisime asuda nende asemele."

"Aga tähtis oleks teada, mis põhjusel nad siit lahkusid," tähendas nõbu Benedikt. "Eile, vahest isegi täna hommikul olid
217
need targad võrktiivalised veel siin, sest seal on vedelat mahla, aga juba õhtuks..."
"Ja mida te sellest järeldate, nõbu Benedikt?" küsis Dick Sand.
"Et mingi varjatud eelaimus sundis neid pesast lahkuma. Vähe sellest, et kambritest on lahkunud kõik termiidid, aga nad on olnud isegi nii hoolikad, et on viinud kaasa kõik vastsed — ma ei leidnud neist enam mitte ühtegi. Toonitan veel kord, kõigel sellel oli oma põhjus; need taibukad loomakesed aimasid mingit lähenevat õnnetust."
"Nad aimasid, et meie vallutame nende elamu!" sõnas Herkules naerdes.
"Kah asi!" tähendas nõbu Benedikt, keda tubli neegri ütlus ilmselt pahandas. "Kas te tõesti peate end nii tugevaks, et võiksite neid vapraid putukaid kuidagi ohustada? Juba paar tuhat sellist võrktiivalist muudaksid teid imekiiresti skeletiks, kui nad juhtuksid teid surnult oma tee pealt leidma."
"Kui oleksin surnud, siis muidugi," vastas Herkules, kes ei tahtnud alla anda, "aga elusana litsuksin neid küll hulganisti puruks!"
"Te litsuksite puruks sada tuhat, viissada tuhat, miljoni," sõnas nõbu Benedikt süttides, "aga mitte miljardit; miljard pistaks teid kinni ükskõik kas elusalt või surnult, nii et teist ei jääks mitte raasugi järele."
Selle vestluse ajal, mis ei olnud sugugi nii tähtsusetu, nagu võiks arvata, mõtles Dick Sand nõbu Benedikti tähelepaneku üle järele. Teadlane tundis termiitide kombeid kahtlemata piisavalt, et mitte eksida. Kui ta väitis, et mingi salajane eelaimus oli neid hoiatanud ja nad olid alles äsja kuhikust lahkunud, siis oli võibolla hädaohtlik siia jääda ka Dickil ja tema kaaslastel.
Kuna lahkumine sellest varjualusest ei saanud tulla kõne allagi ajal, mil äike raevutses enneolematu jõuga, ei püüdnudki Dick Sand murda pead küsimuse kallal, mis tundus peaaegu lahendamatuna. Ta sõnas ainult:
"Mis sest ikka, nõbu Benedikt, kui termiidid jätsid oma tagavarad pesasse. Ent ärgem unustagem, et meie võtsime oma toi-dupoolise kaasa. Seepärast asugem sööma. Homme, kui äike on lakanud, vaatame, mida edasi teha."
218
Asuti õhtustama, sest nii väsinud kui meie tublid rändurid ka olid, ei suutnud see vähendada nende head isu, otse vastupidi, nad asusid õhinal sööma konserve, millest pidi jätkuma veel kaheks päevaks. Niiskus ei olnud kuivikuid rikkunud ja mitme mi-nuti jooksul oli kuulda, kuidas nad krõpsusid Dick Sandi ja tema kaaslaste tugevate hammaste all. Herkulese võimsa lõuapaari vahel sarnanesid kuivikud teradega möldri veskikivil. Ta ei närinud neid, vaid hõõrus nad puruks.
Ainult proua Weldon vaevalt puudutas toitu, ja sedagi vaid seepärast, et Dick Sand teda väga palus. Noorele kaptenile tundus, nagu oleks vapper naine rohkem mõttes, veelgi murelikum kui varem. Ometi oli tema väike poeg juba tervem ja palavikuhood polnud enam tagasi tulnud. Praegu puhkas väike Jack oma ema silma all, riietega kenasti polsterdatud ruumikeses. Dick Sand ei teadnud, mida arvata.
Ütlematagi on selge, et nõbu Benedikt õhtustas erilise mõnuga; kuid seda mõnu ei valmistanud talle mitte toiduainete maitse ega hulk, vaid see, et talle oli nüüd avanenud soodne juhus ter-miitidest putukateaduse seisukohalt loengut pidada. Oh, oleks ta vaid leidnud selles mahajäetud pesas kas või üheainsagi termii-di! Aga mitte ühtegi!"
"Need imetlusväärsed putukad," sõnas ta, pööramata tähelepanu sellele, kas teda kuulatakse või ei, "need imetlusväärsed putukad kuuluvad suurepäraste võrktiivaliste hulka*; nende katse-sarvekesed on palju pikemad kui nende pea; neil on väga tugevad

lõualuud ja alumised tiivad on ülemistega peaaegu alati ühepikkused. Sellesse putukaseltsi kuuluvad koonulised, sipelgakiilili-sed, keviklased, termiitlased ja pärlkärbsed. Pole mõtet lisada, et putukad, kelle elumaja me praegu kasutame, ja võib-olla ebaseaduslikult, on termiitlased."
Dick Sand kuulas nüüd nõbu Benedikti väga tähelepanelikult. «Kas entomoloog siit termiite leides ei tule viimaks mõttele, et nad peaksid asuma Aafrika mandril, kuigi ta ei oskaks endale seletada, kuidas nad siia võisid sattuda? Noor
kapten ootas hirmuga, et nõbu Benedikt jõuab selles kohe selgusele.

"Kaasaegse teaduse järgi kuuluvad kõik termiidid omaette termiidiliste seltsi. Tõlk.

Nõbu Benedikt, kes nüüd ratsutas oma lemmikhobusel, jätkas vaimustunult:
"Muide, neile termiitlastele on iseloomulik neli liiget pöiapä-ral, tangitaolised lõualuud ja tähelepanuväärne jõud. Nende hulka kuuluvad palvetaja, kaamelkärbes ja termiit, keda kutsutakse ka valgeks sipelgaks; peale tavalise termiidi nimetatakse valgeks sipelgaks veel õnnetusetermiiti, kollase rinnakilbiga termiiti, val-guspelglikku termiiti, hammustajat ja purustajat..."
"Ja kuidas kutsutakse neid, kes selle pesa ehitasid?" küsis Dick Sand.
"Need on sõjakad termiidid," vastas nõbu Benedikt, hääldades seda nime nii, nagu oleks see kuulunud makedoonlastele või mõnele teisele muistsele, sõdades vaprust ilmutanud rahvale. "Jah, sõjakad termiidid, ja nendest kõige hiiglaslikumad! Vahe Herkulese ja kääbuse vahel pole nii suur kui vahe kõige väiksema ja kõige suurema termiidi vahel. Nende hulgas on viie millimeetri pikkusi töölisi, sõdureid, kes on kümme millimeetrit pikad; isaseid ja emaseid, kelle pikkus on kakskümmend millimeetrit; kuid leidub ka veel üks teine liik termiite, kes on huvitavad sootuks teisest küljest, nimelt "sirafud"; nende pikkus on pool tolli*, lõualuud on neil tangitaolised ja pea hulga suurem kui keha, täpselt nagu hail. Ja haid nad putukate seas tegelikult ongi. Kui peaksid võitlema haid ja sirafud, oleksin mina küll sirafude võidus kindel!"
"Ja kus sirafusid kõige sagedamini võib kohata?" küsis Dick Sand.
"Aafrikas," vastas nõbu Benedikt, "Aafrika kesk-ja lõunaosas. Aafrika on putukate kodumaaks just nagu loodud. Tasub lugeda Livingstone'i viimaseid märkmeid, mis Stanley Aafrikast kaasa tõi. Doktor oli minust palju õnnelikum, ta nägi pealt homeros-likku lahingut, mida pidasid mustade ja punaste termiitide armeed. Mustad — neid pärismaalased nimetavadki sirafudeks — olid võidukad. Punased, "tšungud", pidid taganema, viies kaasa oma munad ja vastsed, ning kaitstes end sealjuures kangelasli-kult. Livingstone'i sõnade järgi ei ole veel nähtud sellist võitlus-indu ei inimeste ega loomade juures. Oma haarmeliste lõualuudega

rebivad termiidid küljest lihatükke, sundides taganema ka kõige vaprama mehe. Isegi kõige suuremad loomad, lõvid ja elevandid, põgenevad nende eest. Miski ei pea neid kinni: ei puud, sest nad ronivad kas või latva, ega jõed, sest nad haagivad end üksteise külge ja teevad endale sel kombel oma kehadest rippsilla. Ja kui palju neid veel on! Üks teine Aafrika uurija Du Chaillu nägi nende loomakeste kolonni defileerimas tervelt kaksteist tundi, kusjuures nad ei seisatanud hetkekski. Pole midagi imestada, et neid kohtab tuhandete viisi. Putukad sigivad üllatavalt kiiresti ja mis puutub meie sõjakatesse termiitidesse, siis on tehtud kindlaks, et emane muneb päevas kuni kuuskümmend tuhat muna! Peale kõige muu on need võrktiivalised pärismaalastele toitvaks suupisteks. Oi, sõbrakesed, ei leidu maitsvamat toitu kui röstitud termiidid!"
"Kas te olete neid siis söönud, härra Benedikt?" küsis Herkules.

"Ei, veel mitte, aga ma söön neid kindlasti," vastas õpetlane.
"Kus?"
"Siin." .
"Siin ei ole ju Aafrika!" sõnas Tom kärmesti.
"Ei... muidugi mitte!..." vastas nõbu Benedikt, "kuigi neid sõjakaid termiite ja nende asulaid on seni märgatud ainult Aafrika mandril! Oh neid maadeuurijaid! Nad ei oska ju näha! Aga mis siis ikka, seda parem! Avastasin juba Ameerikas tsetsekärbse. Sellele aule lisandub veel kuulsus leida samal kontinendil sõjakaid termiite. Milline materjal dissertatsiooniks, mis äratab tähelepanu kõikide Euroopa teadlaste hulgas; võib-olla materjal isegi raamatuks fooliokaustas, tabelite ja selgitavate piltidega!"
Polnud kahtlust, nõbu Benedikt veel tõde ei aimanud. Vaene teadlane ja kõik tema kaaslased, Dick Sand ja Tom välja arvatud, uskusid ja pididki uskuma, et nad on seal, kus nad tegelikult ei olnud! Et veenda neid vastupidises, selleks oli tarvis kaaluva-maid asjaolusid, tõsisemaid sündmusi kui mõningad teaduslikud tähelepanekud.
Kell oli juba üheksa. Nõbu Benedikt oli kaua rääkinud. Kas ta märkas, et tema kuulajad, kes istusid oma toakestes, olid tema

putukateaduse loengu ajal tasahilju tukkuma jäänud? Ei, muidugi mitte. Ta ei kõnelnudki neile, vaid iseendale. Dick Sand ei küsinud talt enam midagi ja püsis vaikselt, kuigi ta ei maganud. Ehkki Herkules pidas hulga kauem vastu kui kõik teised, sulges väsimus peatselt temagi silmad, ja silmadega koos ka kõrvad.
Nõbu Benedikt jätkas veel mõnda aega oma arutelu. Ent lõpuks hakkas uni ka tema üle võimust võtma ja ta ronis tagasi ku-hiku kõrgemasse õõnsusse, kuhu ta juba enne oli valinud endale magamisaseme.
Termiitide pesas valitses nüüd sügav vaikus, kuid kogu ümbrust täitis äike kõmina ja tulesähvatustega. Millestki ei võinud veel järeldada, et loodusjõudude möll hakkaks vaibuma.
Latern kustutati. Kuhiku sisemus mattus pilkasse pimedusse.
Võis arvata, et kõik magavad. Ent Dick Sand ei leidnud unerü-pest puhkust, mida ta nii väga vajas. Mure ei andnud talle rahu. Ta mõtles oma kaaslastele, keda ta iga hinna eest tahtis päästa.
Pilgrimi randumine ei tähistanud veel kaugeltki nende karmide katsumuste lõppu. Juhul kui nad peaksid langema pärismaalaste kätte, ähvardavad neid hoopis uut laadi koledused.
Aga kuidas pääseda tagasi rannikule, sattumata ohtu, mis ähvardas kujuneda hirmsamaks kui kõik eelmised?
Harris ja Negoro kahtlemata ei vedanud neid saja miili kaugusele Angola sisemusse ilma salajase kavatsuseta neid vangi võtta. Aga mida see närune portugallane ometi võis kavatseda? Kellele ta tahtis kätte tasuda? Dick Sand kordas endale, et ainult tema peale võis Negoro kanda salajast viha ja ta laskis oma silmade eest mööduda kõigil sündmustel, mis merel aset leidsid: peremeheta laeva ja neegrite kohtamise, vaala jälitamise, kapten Hulli ja ta meeskonna hukkumise.
Viieteistaastaselt oli jäänud Dick Sandi juhtida laev, kus Negoro kuritahtliku sepitsuse tõttu peagi ei olnud ei kompassi ega logi. Dick Sand nägi end häbematule kokale sõnakuulmist peale surumas, ähvardamas panna teda raudu või purustada ta pealuu revolvrikuuliga. Miks pidi ta seekord ometi viivitama? Negoro laip oleks üle parda heidetud ja nii palju õnnetusi oleks jäänud olemata!

Sellised olid mõtted, mis valdasid noort kaptenit. Siis meenutas ta hetkeks katastroofi, millega lõppes Pilgrimi meresõit. Seejärel ilmus Harris - ja Lõuna-Ameerika hakkas

tasapisi muutma ilmet. Boliiviast sai õudne Angola oma palavikku tekitava kliimaga, metsikute kiskjate ja veelgi julmemate pärismaalastega. Kas väike rühm oma retkel rannikule võis nende käest pääseda? Kas jõgi, mida Dick Sand otsis, mida ta lootis leida, viib neid ohutult ja väiksema vaevaga mere äärde? Dick Sand ei kahelnud selles, kuna ta teadis, et sajamiiline jalgsimatk siin külalislahkuseta maanurgas, keset lakkamatuid ohte, ei olnud enam mõeldav.
"Õnneks," mõtles Dick Sand, "ei aima proua Weldon ja teised, kuivõrd tõsine on meie olukord. Oleme vana Torniga ainukesed, kes teavad, et Negoro tõi meid Aafrika kaldale ja Harris ahvatles Angola sisemaale."
Dick Sand oli oma masendavate mõtetega parajasti sinnamaani jõudnud, kui ta äkki tundis, nagu puudutaks ta laupa kellegi hingeõhk. Keegi asetas oma käe talle õlale ja murelik hääl sosistas talle kõrva:
"Tean kõik, mu vaene Dick!"

VI TUUKRIKELL

Dick Sand ei osanud selle ootamatu ülestunnistuse peale mitte midagi vastata, pealegi läks proua Weldon kähku tagasi oma kohale väikese Jacki kõrval. Ta nähtavasti ei soovinud pikemalt kõnelda ja Dick Sandil poleks ka olnud julgust teda kinni hoida.
Niisiis proua Weldon teadis, kuidas olid lood. Nende rännaku mitmesugused sündmused ja vahest isegi sõna "Aafrika!", mille nõbu Benedikt äsja õnnetul kombel lausus, olid ka temale tõe paljastanud.
"Proua Weldon teab kõik!" kordas Dick Sand endamisi. "Olgu, võib-olla ongi nii kõige parem! See vapper naine juba meelt ei heida! Ja mina samuti mitte!"
Dick Sand ootas kärsitusega hommikut, et uurida termiitide asula ümbrust. Oma väikese rühma edasitoimetamiseks tuli leida Atlandi ookeani suubuv kiirevooluline jõgi, ja Dick Sand aimas, et selline veekogu ei ole enam kaugel. Tingimata peab välti-ma kohtumist pärismaalastega, kes olid võib-olla juba Harrise ja Negoro juhtimisel neid jälitama asunud.
Ent koiduni oli veel rohkesti aega. Avausest ei tunginud sisse ainsatki valguskiirt. Müristamine, mis läbi tihedate seinte kõlas kumedana, tõendas, et äike polnud veel lakanud. Teraselt kuulatades kostis selgesti, kuidas vihm vastu kuhiku jalamit rabistas. Sellest, et jämedad piisad ei langenud enam kõvale maapinnale, järeldas Dick Sand, et kogu lagendik oli üle ujutatud.
Kell võis olla umbes üksteist. Nüüd tundis Dick Sand, kuidas tinaraske väsimus, vahest isegi tõeline uni tema üle võimust hakkab võtma. Magades saaks ta vähemalt puhata. Ta oli juba tukas-tamas, ent korraga tuli tal mõte: kui põrandale kuhjatud savi-hunnik märjaks tõmbub, võib avaus ummistuda. Välisõhul pole siis enam sissepääsu ja kümne inimese hingamine rikub kiiresti õhu seda süsihappegaasiga küllastades.
Dick Sand libistas end põrandale, mis esimese kambrite-korruse saviga õhtul kõrgemaks tehti. See polster oli veel

täiesti kuiv ja avaus pärani lahti, õhk tungis vabalt kuhi-kusse, tuues endaga kaasa kaugeid välgusähvatusi ja selle kõue käredat kõminat, mida isegi veeuputus ei suutnud summutada.
Dick Sand veendus, et kõik oli korras. Ükski oht ei paistnud ähvardavat neid inimestest termiite, kes olid asunud võrktiiva-liste asemele. Tundes end unisena, otsustas nooruk nüüd mõne tunni puhata, et uut jõudu koguda.

Ettevaatuse mõttes heitis ta sinnasamasse savihunnikule kuhiku jalamil, kitsa avause lähedale. Nii ei saa väljas midagi juhtuda, ilma et tema seda esimesena ei märkaks. Pealegi äratavad koidukiired ta esimesena üles ja ta võib kohe alustada lagendikuga tutvumist.

Niisiis seadiski Dick Sand end magama. Ta jättis püssi enda kõrvale, toetas pea vastu seina ning uinus peaaegu otsemaid.

Kui kaua see uinak kestis, ei oleks ta osanud öelda, teda äratas tugev külmatunne.

Ta tõusis ja nägi ehmatusega, et vesi tungib kuhikusse ja pealegi veel nii kiiresti, et viivu pärast jõuab ta kambritekorruseni, kus magasid Tom ja Herkules.

Dick Sand äratas Tomi ja Herkulese ning teatas neile uuest hädaohust.

Süüdati latern ja kuhiku sisemus muutus taas valgeks. Vesi oli tõusnud umbes viie jala kõrgusele ja jäänud siis peatuma.

"Mis on juhtunud, Dick?" küsis proua Weldon.

"Tühiasi," vastas nooruk. "Kuhiku alumine osa on üle ujutatud. Nähtavasti on äikese ajal mõni naabruses asuv jõgi lagendikule valgunud."

"Suurepärane!" hüüdis Herkules, "see tõendab, et siin lähedal on tõesti jõgi!"

"Jah," sõnas Dick Sand, "ja seesama jõgi viibki meid rannikule. Olge päris rahulik, proua Weldon, teid, väikest Jacki, Nani ja härra Benedikti vesi kätte ei saa."

Proua Weldon ei vastanud. Mis nõbusse puutub, siis tema magas nagu ehtne termiit.

225

Kummardunud veepinna kohale, millest laternavalgus tagasi peegeldus, ootasid neegrid samal ajal, et Dick Sand, kes mõõtis vee sügavust, ütleks, mida ette võtta.

Käskinud toiduained ja relvad kõrgemale asetada, jäi Dick Sand mõttesse.

"Kas vesi tungis sisse augu kaudu?" küsis Torn.

"Jah," vastas Dick Sand, "ja ta ei lase enam värsket õhku sisse."

"Kas me ei saaks teha veepinnast kõrgemale uut auku?" küsis vana neeger.

"Muidugi saaksime... Tom, aga kui siin sees on juba viis jalga vett, siis väljas on ehk koguni kuus või seitse jalga... või isegi rohkem."

"Arvate, härra Dick?"

"Ma arvan, Tom, et sisse tungides surus vesi õhu kuhiku ülemisse ossa kokku ja seesama õhk ei lase veel nüüd enam kõrgemale tõusta. Kui me aga raiume seina augu, mille kaudu õhk välja pääseb, siis võib vesi tõusta väljasoleva veega ühele tasapinnale, või tõuseb august kõrgemale senikaua, kuni kokkusurutud õhk teda uuesti takistab. Me oleme siin nagu töölised tuukrikellas."

"Ja mida me peaksime tegema?" küsis Tom.

"Hästi järele mõtlema, enne kui asume tegutsema," vastas Dick Sand. "Pisemgi ettevaatamatus võib meile maksta elu."

Dick Sand arvas päris õigesti. Ta ei eksinud, kui võrdles ku-hikut vee all oleva tuukrikellaga. Erinevus seisab ainult selles, et tuukrikellas uuendatakse õhku pidevalt pumpade abil, tuukrid saavad vabalt hingata ja neil tuleb taluda ainult neid ebameeldi-vusi, mis tulevad kestvast viibimisest kokkusurutud õhus, kus ei valitse enam tavaline rõhk.

Ent siin oli lisaks nendele ebameeldivustele elamisruum vee sissetungi tõttu ühe kolmandiku võrra vähenenud ja õhku oleks saanud uuendada ainult seinast läbipuuritud augu kaudu.

Aga kui nad raiuvad augu, kas ei satu nad siis ohtu, millest rääkis Dick Sand, ja ei muuda oma olukorda veelgi raskemaks?

Üks oli vähemalt kindel: vesi püsis teatud kõrgusel ja võis tõusta ainult kahel põhjusel: kui raiutakse auk ja väljas on veepind kõrgem kui sees või kui väljas veepind veelgi tõuseb. Mõlemal

226
juhul jääks kuhikusse ainult veidi tühja ruumi ja õhk, mida enam uuendada ei saa, tiheneks veelgi.
Aga kas ei ole kõige õudsem hädaoht selles, et vesi kisub kuhiku maapinna küljest lahti ja paiskab ümber? Ei, sest kuhik on väga tugevasti oma alusmüüri küljes kinni ja on sama vastupidav kui kobraste urg.
Kõige rohkem tuli karta, et äike kestab kaua ja üleujutus üha suureneb. Kui lagendikul tõuseb vesi kolmkümmend jalga, jääb kuhik kaheksateistkümne jala ulatuses vee alla ja õhk muutub väga tihedaks.
Selle kõige üle juureldes hakkas Dick Sand tõsiselt kartma, et üleujutus kujuneb laiapiiriliseks. Uputust ilmselt ei tekitanud üksinda veejoad, mida pilved alla kallasid, vaid paistis hulga tõenäolisem, et mõni läheduses asuv jõgi paisus äikese ajal, tõusis üle kallaste ja valgus siia, madalal asuvale lagendikule. Ja kes tõendab, 'et termiitide pesa polnud juba täiesti vee all, et ei olnud enam võimalik välja pääseda isegi kuplitaolise tipu kaudu, mida oleks saanud purustada ruttu ja kerge vaevaga?
Äärmiselt mures, küsis Dick Sand endalt, mida ta peaks nüüd tegema. Kas on õigem oodata või tuleks katsuda õnnetusest ette jõuda niipea, kui olukord on selgitatud?
Kell oli kolm öösel. Liikumatult ja vaikselt kuulatasid kõik. Kuna avaus oli ummistunud, tungisid hääled väljast nendeni õige nõrgalt. Ent kume, kestev kõmin, mis kaugustes vastu kajas, tunnistas eksimatult, et loodusjõudude võitlus ei olnud veel vaibunud.
Korraga juhtis vana Tom teiste tähelepanu sellele, et veepind tasapisi tõuseb.
"Jah," tähendas Dick Sand, "õhk ei pääse küll välja, kuid lagendikult tungib vesi peale ja surub õhku üha koomale."
"Meieni on veel ainult veidi maad," sõnas Tom.
"Seda küll," vastas Dick Sand, "aga kes teab, kus vesi peatuma jääb?"
"Härra Dick," sõnas Bat, "kui soovite, ma tungin kuhikust välja. Sukeldun ja püüan lipsata läbi augu..."
"Ma parem katsetan seda ise," vastas Dick Sand.
227
"Ei, härra Dick, ei!" lausus vana Torn kindlalt. "Jätke see mu poisi hooleks, võite tema osavuse peale päris kindel olla. Arvestage võimalusega, et ta ei pääse enam tagasi; teid on siin hädasti vaja." Ja ta lisas tasemini: "Ärge unustage proua Weldonit ja väikest Jacki!"
"Olgu nii," vastas Dick Sand. "Minge pealegi, Bat. Kui termiitide pesa on vee all, ärge püüdke enam tagasi tulla. Me katsume siis samal kombel väljuda. Kui aga kuhik veel veest välja ulatub, siis koputage kirvega kõvasti vastu kuplit. Me kuuleme teid kind-lasti ja see on meile märguandeks, et kuhikut seestpoolt lammutama hakata. Arusaadav?"
"Arusaadav, härra Dick," vastas Bat.
"Mine siis, poeg," lausus vana Tom Bati kätt surudes.
Hinganud tubli sõõmu õhku kopsudesse, sukeldus Bat vedelasse massi, mille sügavus ületas nüüd juba viis jalga. Tema ettevõte oli võrdlemisi raske, sest tal tuli otsida üles avaus, pugeda sealt läbija tõusta väljas uuesti veepinnale. Ta pidi tegutsema äärmiselt nobedasti.
Möödus peaaegu pool minutit. Dick Sand juba arvas, et Batil õnnestus välja pääseda, kui neeger äkki veepinnale ilmus.
"Kuidas on?" küsis Dick Sand.
"Auk on ummistunud!" sõnas Bat, niipea kui ta jälle rahulikult hingata sai.
"Ummistunud!" kordas Tom.

"Jah," sõnas Bat. "Vesi nähtavasti leotas savi pehmeks... Kompasin seina käega... Auku seal enam ei ole!" »
Dick Sand vangutas pead. Tema ja ta kaaslased olid õhukindlalt suletud kuhikusse, mis võis olla üleni vee all!
"Kui auku enam ei ole, tuleb teha uus," sõnas seepeale Herkules.
"Oodake," ütles noor kapten Herkulest peatades, kes juba tahtis sukelduda, kirves käes.
Mõelnud viivu, sõnas Dick Sand:
"Teeme hoopiski teisiti. Küsimus seisab selles, et teada saada, kas vesi ulatub kuhikust üle või mitte. Kui teeme kuhiku tippu pisikese avause, saame kohe teada, kuidas lugu on. Aga juhul
228
kui meie pesa on üle ujutatud, tungib vesi sisse ja me oleme kadunud. Peame tegutsema väga ettevaatlikult..." "Aga kärmesti!" lisas Tom.
Veepind tõepoolest kerkis vähehaaval. Nüüd oli kuhiku sisemuses juba kuus jalga vett. Välja arvatud proua Weldon, tema poeg, nõbu Benedikt ja Nan, kes olid varju otsinud ülemistes õõnsustes, olid kõik teised poolest kehast saadik vees.
Kahtlemata tuli kiiresti tööle hakata, nagu Dick Sand ette pani.
Noor kapten otsustas puurida augu ühe jala kaugusele veepinnast, teiste sõnadega, seitse jalga põrandast kõrgemale.
Kui sellest august tungib sisse välisõhk, siis tähendab see, et kuhik ulatub veest välja. Kui aga vastupidi, auk on puuritud veepinnast madalamale, surutakse õhk kuhikus kokku ja sel juhul peab avause kiiresti sulgema, muidu täitub kuhik veega. Katset tuleb korrata jalg kõrgemal ja nii edasi. Ent kui kupli ülemisest osast ikka veel välisõhk sisse ei tungi, tähendab see, et vesi on lagendikul rohkem kui viisteist jalga sügav, et kogu termiitide asula on üle ujutatud. Kas jääb siis selle pesa vangidele veel lootust pääseda kõige õudsemast surmast, aeglasest lämbumissurmast?
Dick Sand teadis seda kõike, kuid ta ei kaotanud hetkekski külma verd. Nii katse, mida ta kavatses sooritada, kui ka selle tagajärjed oli ta hästi läbi mõelnud. Pealegi ei olnud enam võimalik oodata. Kitsas ruumis, kus õhk juba praegu oli süsihappegaasist küllastunud, ja mis iga hetkega üha kitsamaks jäi, muutus hingamine raskeks.
Parimaks tööriistaks, mida Dick Sand kasutas seina augu puurimiseks, oli püssi laadimisvarras, mille keermelise otsaga laengut püssitorusse lükatakse. Kui seda riista varmalt keerutada, tungib ta kruvikeeraja kombel savisse, kuhu pikkamööda tekib auk. Augu diameeter ei ole küll suurem laadimisvarda omast, kuid õhu sissevalgumiseks piisab sellest täiesti.
Laternat kõrgel hoides näitas Herkules Dick Sandile valgust. Neil olid ka mõned tagavaraküünlad, mistõttu pimedusse jäämist ei olnud karta. Minut pärast töö algust tungis laadimisvarras üsna vabalt seina. Peagi tekkis tasane kahin nagu siis, kui õhumullid libisevad veest läbi. Õhk hakkas välja valguma ja samaaegselt
230
tõusis veepind kuhikus, jäädes seisma avause kõrgusele, mis näitas, et avaus oli puuritud liiga madalale, teiste sõnadega, ümberkaudsest veepinnast allapoole.
"Uuesti!" sõnas noor kapten külmavereliselt ja sulges augu kähku peotäie saviga.
Vee tõusmine oli kuhikus taas peatunud, kuid vaba ruum oli vähenenud enam kui kaheksa tolli. Hingamine muutus raskeks, sest hapnik hakkas lõppema. Seda võis märgata ka laternaleegist, mis võttis punaka varjundi ja kaotas osa oma särast.
Dick Sand hakkas otsekohe ja samal viisil kui ennegi puurima uut auku ühe jala võrra kõrgemale kui enne. Kui see katse ei õnnestu, tõuseb vesi kuhikus veelgi... ent tuli riskida.

Kui Dick Sand oli puurimisega ametis, kuuldi äkki nõbu Benedikti karjatavat:
"Tuhat ja tuline! Vaat mispärast! ... vaat mispärast!"
Herkules tõstis laterna kõrgemale ja suunas valguse nõbu Benediktile, kelle näos väljendus ülim rahulolu.
"Jah," sõnas ta, "vaat mispärast need arukad termiidid pesast lahkusid! Nad aimasid uputuse tulekut. Vaist, mu sõbrad, vaist! Nad on palju kavalamad kui meie, need termiidid, palju kavalamad!"
Ja see oligi kõik, mida nõbu Benedikt nende olukorrast järeldas!
Sel hetkel tõmbas Dick Sand laadimisvarda välja, kuna see oli tunginud seinast läbi. Tekkis sisin. Kuhikus tõusis vesi veel ühe jala võrra. Auk polnud ikka veel välisõhuga vastamisi sattunud!
Olukord muutus kohutavaks. Proua Weldon, kelle jalgadeni vesi juba ulatas, tõstis väikese Jacki oma kätele. Kõik kannatasid õhupuuduse all. Nende kõrvus kohises. Latern ei valgustanud enam piisavalt.
"Kas tõesti on kuhik üleni vee all?" arutas Dick Sand endamisi.
Et seda teada saada, tuli puurida kolmas auk, ja nüüd juba otse kuplisse. Kui see viimane katse samuti soovitud tulemusi ei anna, järgneb lämbumine, vahetu surm. See, mis õhust veel järele oli jäänud, tungib augu kaudu väljaja kuhik valgub üleni vett täis.
"Proua Weldon," sõnas Dick Sand, "te teate, missugune on praegu meie olukord. Kui me viivitame, ei ole meil enam küllaldaselt õhku hingamiseks. Ent kui kolmas katse ebaõnnestub,

täidab vesi kogu selle vaheruumi. Me pääseme ainult sel juhul, kui kuhiku tipp ulatub üle veepinna. Seda viimast võimalust tuleks proovida. Ega te ei ole selle vastu?"

"Ei, Dick," vastas proua Weldon.

Sel hetkel latern kustus, sest õhus ei olnud enam piisavalt hapnikku. Proua Weldonit ja tema kaaslasi ümbritses pilkane pimedus.

Dick Sand oli end hiivanud Herkulese õlgadele; Herkules hoidis kinni ühest külgmisest vaheseinast ja ainult ta pea ulatus veest välja. Proua Weldon, Jack ja nõbu Benedikt olid surunud end kambrite ülemisele korrusele.

Dick Sand alustas uuesti puurimist ja ta laadimisvarras tungis kiiresti läbi savi. Siin oli sein palju tihedam ja kõvem ning seda ei olnud enam nii kerge läbi puurida. Dick Sand kiirustas, teda valdas kohutav ärevus - läbi selle kitsa avause tungib sisse kas õhk ja koos sellega elu või vesi ja koos sellega surm!
Äkki oli kuulda teravat vilinat. Kokkusurutud õhk pääses välja... ja august lipsas sisse päikesekiir! Vesi tõusis ainult kaheksa tolli ja jäi seisma, ilma et Dick Sandil oleks tarvitsenud auku sulgeda. Veepinna vahel väljas ja sees oli saavutatud tasakaal. Kuhiku tipp ulatus veest välja. Proua Weldon ja tema kaaslased olid päästetud!
Pärast juubeldavat hurraahüüet, kust Herkulese kõmisev hääl kõige enam esile tungis, pandi mõõgad tööle. Ägedate hoopide all hakkas kuppel vähehaaval lagunema. Auk muutus laiemaks, värske õhk hoovas sisse ja kuhikusse langesid tõusva päikese esimesed kiired. Kui kuppel on juba kord kõrvaldatud, on üpris lihtne vinnata end tema alusele. Seal tuleb pidada nõu, kuidas pääseda mõnele kõrgendikule, kuhu uputus ei ulatu.
Esimesena ronis kuhiku tippu Dick Sand.
Tema huulilt libises karjatus.
Kostis vihin, mis Aafrikas rändajaile on liigagi hästi tuntud, vihin, mida tekitavad õhus lendavad nooled...
Dick Sand jõudis silmata umbes sada sammu kuhikust eemal laagrit, ja umbes kümne sammu kaugusel, üleujutatud lagendikul, pikki pärismaalastega koormatud paate.
232
Ühelt neist paatidest saadetigi noolterahe, kui Dick Sandi pea august välja kerkis. Üheainsa sõnaga oli kaaslastele kõik selge. Haaranud püssid, ilmusid Dick Sand, Herkules, Akteon ja Bat kuhiku tippu ning avasid ühe paadi pihta tule.
Mitu pärismaalast langes ja ulgumine, saadetud püssipaukudest, oli vastuseks tulistamisele.
Kuid mida suutsid Dick Sand ja tema kaaslased sadakonna aafriklase vastu, kes ümbritsesid neid igast küljest?
Termiitide pesa vallutati. Proua Weldon, tema laps ja nõbu Benedikt kisti sealt toorelt välja ja ilma, et nad oleksid jõudnud oma kaaslastele sõnagi öelda, ilma et nad oleksid saanud viimast korda nende kätt suruda, olid nad teistest eraldatud. Kõik see sündis muidugi mingi eelneva korralduse alusel. Üks paat viis nad eemale; Dick Sand nägi neid laagri keskel silmist kaduvat.
Mis puutub Dick Sandi endasse, siis tema heideti koos vana Tomi, Herkulese, Bati, Akteoni ja Austiniga järgmisse paati, mis suundus kaldale.
Selles paadis oli kakskümmend pärismaalast ja sellele järgnes veel viis paati. Vastu hakata oli mõttetu, kuid Dick Sand ja ta kaaslased tegid siiski katset. Nad haavasid mõnd karavani sõdurit ja kahtlemata oleksid nad selle vastuhakkamise eest maksnud oma eluga, kui poleks olnud kindlat käsku neid säästa.
Sõit kestis ainult mõne minuti. Ent hetkel, kui paat riivas kallast, sööstis Herkules võimsa hüppega maale. Kaks pärismaalast viskusid talle järele; hiiglane keerutas püssipära nuiana käes ja pärismaalased vajusid kokku, pealuu purustatud.
Viivu pärast kadus Herkules puude varju, saadetuna kuulirahest, — parajasti hetkel, kui Dick Sand ja tema kaaslased maale jõudnult nagu orjad ahelaisse pandi.
234

VII LAAGER KUANZA ÄÄRES

Pärast üleujutust, mis muutis järveks lagendiku, kus kerkis termiitide asula, oli maastiku ilme tundmatuseni muutunud. Umbes kakskümmend termiitide pesa

küünitas oma harju veest välja ning nad olid selle avara basseini ainsateks esileulatuvateks tippudeks.
Paisutatud äikesevihmast ja oma harujõgede veest, oli Kuanza öösel üle kallaste tõusnud.
Kuanza, üks Angola jõgedest, voolab Atlandi ookeani, sada miili sellest kohast eemal, kus hukkus Pilgrim. See on jõgi, mille paar aastat hiljem pidi ületama Cameron, et jõuda Benguelasse. Kuanzast tõotab kujuneda Portugali koloonia selle osa sisemaine veetees Juba praegu kurseerivad aurikud Kuanza alamjooksul, ja ei möödu kümmet aastatki, kui nad hakkavad ühendust pidama ka jõe ülemjooksul. Dick Sand oli seega toiminud päris õigesti, otsides põhja poolt mõnd laevatatavat veekogu. Jõgi, mille kaldaid mööda ta äsja sammus, voolas Kuanzasse. Kui poleks olnud seda äkilist rünnakut, mille eest miski teda ei võinud hoiatada, oleks ta miili pärast jõudnud välja Kuanza äärde; ta oleks koos oma kaaslastega asunud parvele, mida oleks lihtne olnud valmistada, ja nad oleksid õnnelikult laskunud piki voolu portugali asundusteni, kus peatuvad aurikud. Seal oleks nende pääsemine olnud kindel.
Ent kõik läks teisiti.
Laager, mida Dick Sand nägi, oli püstitatud ühele kõrgendikule termiitide pesa lähedal, kuhu saatus oli sulgenud rändurid nagu lõksu. Kõrgendiku harjal kasvas hiiglaslik viigipuu, mille võimas lehestik võis anda varju vähemalt viiesajale mehele. Kes ei ole näinud neid Kesk-Aafrika puuhiiglasi, see ei oska neid endale üldse ette kujutada. Nende oksad moodustavad metsa, kus võib isegi eksida. Veidi eemal täiendasid maastikupilti suured india viigipuud, see on liik viigipuid, mis vilja ei kasvata.
Viigipuu all nagu salapärases peidupaigas oli äsja jäänud peatuma terve karavan, seesama, mille lähenemisest Harris Negorole

rääkis. See suur karavan koosnes orjapüüdja Alvezi käsilaste poolt oma küladest väljakihutatud pärismaalastest ja suundus Kasonde turule. Sealt saadetakse orjad vajaduse järgi kas lääneranniku barakkidesse või Njangvesse, suurte järvede lähedale, kust nad veetakse Ülem-Egiptusse või Sansibari faktooriatesse.
Kohe pärast laagrisse jõudmist käituti Dick Sandi ja tema kaaslastega nagu orjadega. Vana Torni, tema poega, Austinit, Akteoni ja vaest Nani, kes olid neegrid, kuigi mitte Aafrika neegrid, koheldi täpselt samuti kui pärismaalastest vange. Raevukast vastupanust hoolimata võeti neilt relvad, ja nad pandi kuue-seits-me jala pikkuse ridva abil, mille kaheharulised otsad raudpulga-ga ühendati, paarikaupa kaela pidi ahelasse. Seetõttu olid nad sunnitud käima rivis, üksteise selja taga, kusjuures nad ei saanud astuda ei vasakule ega paremale. Et ettevaatus oleks täielik, olid nad veel raske ahelaga üksteise külge köidetud. Kuigi nende käed olid vabad, et nad saaksid kanda koormaid, samuti jalad, ef nad saaksid kõndida, ei suudaks nad ometi põgeneda. Selliselt tuleb neil ületada sadu miile ülevaataja piitsalöökide all.
Kohutavalt masendatud kõigest, mis järgnes esimestele võitlushetkedele pärismaalastega, heitsid nad veidi eemal pikali ja jäid liikumatult lamama. Miks nad ometi ei põgenenud Herkulesega koos? Ent teisest küljest, kas Herkulesel oli loota midagi head? Nii tugev kui ta ka oli, mis saab temast siin vaenulisel maal, kus nälg, üksindus, metsloomad ja pärismaalased - kõik olid tema vastu? Kas ei hakka ta mitte juba üsna varsti kadestama oma kaaslasi? Viimastel omakorda polnucMoo-ta vähimatki halastust karavani juhtidelt, araablastelt ja portugallastelt, kes kõnelesid keelt, millest nemad aru ei saanud, ja kes rääkisid nendega ainult pilkude ja ähvardavate liigutuste abil.

Dick Sand ei olnud ühegi teise orjaga paari aheldatud. Tema oli valge, mistõttu tema suhtes muidugi üldist kohtlemisviisi ei julgetud rakendada. Relvad ära võetud, jäeti ta käed ja jalad vabaks, kuid ta viibis ühe järelevaataja erilise valve all. Ta silmitses laagrit ja ootas, et iga hetk ilmub nähtavale kas Negoro või Harris... Tema ootus ei täitunud. Kuid ta ei kahelnud põrmugi, et need kaks suli olid rünnakut termiitide pesale juhtinud.

236

Samuti oli ta veendunud, et proua Weldon, väike Jack ja nõbu Benedikt kisti teistest eemale ameeriklase või portugallase käsul; kuna ta ei näinud ei esimest ega teist, hakkas ta arvama, et mõlemad kurjategijad olid ehk läinud oma ohvreid saatma. Dick Sandi vaevasid küsimused: kuhu nad viiakse? mida kavatsetakse nendega teha? Mõteldes ainult proua Weldonile ja oma teistele kaaslastele, unustas Dick Sand omaenda olukorra.

Hiiglasuure viigipuu all peatuma jäänud karavan koosnes mitte vaheta kui kaheksasajast inimesest — viiesajast mees-ja naisorjast, kahesajast sõdurist, kandjatest, hulgustest, valvuritest, ülevaatajatest, orjakauplejate käsilastest ja juhtidest.

Juhid olid araablased ja portugallased. Raske on ette kujutada, kui julmalt need toored inimesed oma vange kohtlesid. Nad peksid neid vahetpidamata, ja need orjad, kes jõuetult maha langesid, keda enam müüa ei saanud, surmati kas püssi- või noalöökidega. Orjade üle valitseti terrori abil, kuid selle süsteemi tulemuseks oli, et karavani sihtkohta jõudmisel sajast orjapidajal arvel olevast vangist puudus viiskümmend. Mõnel üksikul õnnestus põgeneda; nende kondid, kes surnuks piinati, palistasid Aafrika sisemaal pikki teid.

Pole kahtlust, orjapüüdjate eurooplastest käsilased, suuremalt osalt portugallased, olid kurjategijad, oma kodumaalt välja saadetud inimesed, sunnitöölised, põgenenud vangid, endised orjapüüdjad, keda polnud korda läinud üles puua, ühesõnaga — inimkonna jätised. Sellised olid ka Negoro ja Harris, kes nüüd teenisid üht kõige suuremat Kesk-Aafrika orjakauplejat José Antonio Alvezi. Orjakauplejate hulgas kujutas José Antonio Alvez endast omaette kuulsust, kelle kohta leitnant Cameron on avaldanud huvitavaid andmeid.

Orje saatvad sõdurid olid enamikus orjakauplejate poolt palgatud pärismaalased. Kuid inimjaht ei ole ainult orjakauplejate monopoliks. Neegrite kuningad peavad omavahel veriseid sõdu samal eesmärgil; võidetud, niihästi täiskasvanud mehed kui ka naised ja lapsed muudetakse orjadeks ja müüakse võitjate poolt orjakauplejaile mõne jaroîi kalinguri, laskemoona, tulirelvade,

237

roosade või punaste pärlite ja, nagu jutustab Livingstone, nälja ajal sageli mõne maisitera eest.

Sõdurite järgi, kes saatsid vana Alvezi karavani, saab selge ettekujutuse aafriklaste sõjaväest.

See oli jõuk poolalasti neegerbandiite, kes suitsetasid pikki piipe, mille värsi ilustasid rohked vaskrõngad. Sellise eskordiga, kellega ühinevad veel hulkurid, kes põrmugi rohkem väärt ei ole, tuleb orjakauplejail tihtilugu kõvasti vaeva näha. Nad ei taha sõ-

*Cameron jutustab järgmist: "Et kätte saada viitkümmend naist, kelle omanikuks Alvez soovis olla, purustati kümme küla, — kümme küla, milles igaühes oli sada kuni kakssada elanikku; ainult mõnel üksikul nendest õnnestus põgeneda, kuid suurem osa — peaaegu kõik — hukkusid kas leekides, tapeti oma perekonda kaitstes või surid džunglis nälga, kui kiskjad nende kannatustele mitte kiiremini lõppu ei teinud.

•☐•Kõik need kuritööd, mida Kesk-Aafrikas saatsid korda inimesed, kes kiitlevad sellega, et nad on kristlased ja kes nimetavad end portugallasteks, kõik need kuritööd tunduvad tsiviliseeritud rahvastele uskumatutena. Võimatu uskuda, et Lissaboni valitsus võiks olla teadlik õudsetest tegudest, mida on saatnud korda inimesed, kes kannavad tema rahvusvärve ja kes uhkustavad, et nad on tema kodanikud." (Reis ümber Maailma).

N. B. Portugalis avaldati nende Cameroni väidete puhul äärmiselt ägedat protesti.

na kuulata, määravad ise peatusajad ja -kohad, ähvardavad lahkuda, ja üsna sageli juhtub, et selle distsipliinita sõduritejõugu nõudmistega ollakse sunnitud arvestama. Kuigi orjad, niihästi mehed kui ka naised, harilikult rännaku ajal ise koormaid kannavad, on karavanides veel teatud arv kandjaid. Neid nimetatakse pagasivedajateks ja nad võtavad oma hoole alla kaubapakid hinnaliste esemetega, peamiselt elevandiluuga. Taoti on need elevandikihvad nii suured — mõni nendest kaalub kuni kuuskümmend naela —, et nende ladudesse transportimiseks läheb tarvis kaht pagasivedajat; ladudest saadetakse see väärtuslik kaup edasi Chartumi, Sansibari ja Natali turgudele. Sihtkohta jõudmisel makstakse kandjaile kokkulepitud tasu, mis koosneb paarikümnest jardist12 puuvillasest riidest või riidest, mida nimetatakse "merikaniks", piskust püssirohust, peotäiest kauridest13 ja mõnest klaashelmest, või juhul kui orjapüüd-jal muud raha käepärast ei ole, isegi orjadest, kellel ei ole just suurt väärtust.
Karavani viiesaja orja hulgas võis näha vähe keskealis»me-hi. See tuli sellest, et tavaliselt pärast röövkäiku, kui küla on maha põletatud, lüüakse kõik üle neljakümne aasta vanused elanikud armutult maha või puuakse läheduses olevate puude külge. Ainult noored mõlemast soost täiskasvanud ja lapsed on määratud varustama turgusid. Pärast inimestele peetud jahti jääb võidetutest elama vaevalt kümnendik. Sellega ongi seletatav kohutav rahvastiku vähenemine, mille tagajärjel Ekvatoriaal-Aafrika laiad alad muutuvad inimtühjadeks.
*Jard - 0,914 m. Tõlk.
238
Selle karavani lastel ja täiskasvanutel oli kõige hädapärase-maks kehakaitseks mingi riidetaoline puukoor, mida kasvatab
Aafrikas mbusu-nimeline puu. Kas võib sellise inimkarja olukorrast midagi südantlõhestavamat ette kujutada? Naised, kaetud vorpidega ülevaatajate piitsalöökidest, lapsed, keda nende emad oma koormatest hoolimata siiski püüavad kanda, kuigi nad ise on kahvatud, kõhnad ja veriste jalgadega; noormehed, suletud kaelaraudade vahele, mis valmistavad rohkem piina kui sunni-tööahelad!
Nähes neid õnnetuid, kes olid juba poolsurnud, kes kõnelesid juba kõlatul häälel, kes olid muutunud "eebenipuust skelettideks", nagu väljendas Livingstone, oleksid isegi metsloomad neile kaasa tundnud; ent kaike araablasi ja portugallasi jätsid kõik nende hädad täiesti külmaks. Cameroni sõnade järgi võivad araablased ja portugallased isegi mõnikord olla veelgi julmemad*.
Mõistagi olid vangid nii rännaku kui ka peatuste ajal väga tugeva valve all. Dick Sand nägi peatselt, et põgenemisele ei maksa isegi mõelda. Ent kuidas proua Weldonit üles leida? Et tema ja ta lapse röövijaks oli Negoro, selles polnud vähimatki kahtlust. Miks portugallane pidas aga vajalikuks proua Weldonit oma kaaslastest eraldada," seda Dick Sand veel ei teadnud, kuid ta ei kahelnud, et siingi oli mängus Negoro käsi. Ja ta süda ähvardas lõhkeda, kui ta mõtles kõigile neile mitmesugustele ohtudele, mis proua Weldonit varitsesid.
"Ah!" sõnas ta endamisi, "kui vaid mõelda, et need mõlemad lurjused, nii Harris kui ka Negoro, olid mul juba võetud kirbule ja ma ei surmanud neid!"
239

See mõte ei andnud Dick Sandile hetkekski rahu. Kui palju õnnetusi oleks nende surmaga, nende õigustatud surmaga ära hoitud! Kuivõrd kergem oleks olnud tema kaaslaste elu, keda need inimlihaparisnikud nüüd oma orjadeks olid teinud!

- Aafrikas ohtralt leiduvad teokarbid, mida kasutatakse rahana.
- Aafrikas ohtralt leiduvad teokarbid, mida kasutatakse rahana.

Seejärel pidi Dick Sand mõtlema proua Weldoni ja väikese Jacki õudsele olukorrale. Ei ema ega laps, kumbki ei võinud loota nõbu Benediktile. Vaene mehike tuleb iseendaga hädavaevalt toime. Kahtlemata viiakse nad kõik kolm mõnda Angola kaugemasse soppi. Ja kes kannab haiget last?

"Tema ema muidugi, tema ema!" kordas Dick Sand endamisi. "Oma lapse jaoks leidub tal jõudu! Ta toimib nagu toimivad teised õnnetud orjad, aga kas ta langeb kokku nagu nemadki? Ah, peaksin ma ometi sattuma nende mõrtsukatega vastamisi, ma..."

Kuid ta oli ju vang! Ta oli lihtsalt üks nendest olenditest selles karjas, keda ülevaatajad tõukasid Aafrika sisemaa poole. Ta ei teadnud isegi seda, kas Harris ja Negoro juhtisid isiklikult seda voori, kuhu kuulusid ka nende uued ohvrid! Dingot, kes leiaks portugallase jäljed, kes teadustaks tema lähenemisest, enam ei olnud. Ainult Herkules võiks õnnetule proua Weldonile appi tõtata. Aga kas võib loota niisugusele imele?

Ent Dick Sand klammerdus selle mõtte külge. Ta kordas endale, et võimas neeger on vaba! Tema piiritus andumuses ei tarvitsenud kahelda. Mida üks inimene üldse on suuteline tegema, seda Herkules proua Weldoni heaks ka teeb! Kindlasti! Herkules kas püüab nad üles leida ja nendega ühendusse astuda või kui ta nende jälgi ei leia, püüab ta astuda ühendusse temaga, Dick Sandiga, ja võib-olla isegi päästa ta jõuga! Kas Herkules ei saaks mõnel öisel peatusel sõdurite valvsust petta, hiilida vangide hulka, kes on sama mustad nagu ta isegi, tulla tema juurde, purustada köidikud ja viia ta endaga kaasa metsa! Mis nad vabaduses kõik kahekesi ei teeks, et päästa proua Weldon! Seejärel laskuksid nad mõnd jõge mööda rannikule ja ta teeks teoks plaani, mille pärismaalaste rünnak nii õnnetul kombel nurja ajas, kuid nüüd juba uute pääsemisväljavaadetega ja põhjalikumate kogemustega!

240

Nii kõikus Dick Sand süngete mõtete ja pääsemislootuse vahel. Ent tänu oma tarmukale loomusele, sai ta masendusest võitu ja oli valmis kasutama iga väikseimatki põgenemisvõimalust.

Kõigepealt oli tähtis teada saada, missugusele turule orja-püüdjad oma vangidevooriga liikusid. Kas suunduvad nad mõnesse Angola faktooriasse, mispuhul tuleb neil katta ainult lühike vahemaa, või rändab voor veel sadu miile läbi Kesk-Aafrika? Kõige suurem orjaturg asub Njangves, Maniemas, meridiaanil, mis jagab'Aafrika mandri kaheks peaaegu võrdseks osaks, seal kus laiub suurte järvede ala, mida parajasti uuris Livingstone. Kuid Kuanza laagrist sellesse linna oli pikk maa, sinna jõudmiseks ei piisa isegi kuudepikkusest matkast.

See küsimus valmistas Dick Sandile kõige enam muret, sest kui nad tõesti peaksid minema Njangvesse, siis on isegi sel juhul, kui proua Weldonil, Herkulesel, teistel neegritel ja temal endal õnnestuks põgeneda, hulga raskem, vahest isegi päris võimatu nii pikka ja ohtlikku teed mööda rannikule tagasi pääseda!

Ent peagi oli Dick Sandil põhjust arvata, et orjade voor hakkab jõudma sihtkohta. Kuigi ta seda keelt ei osanud, mida karavani juhid omavahel rääkisid — nad vestlesid kord araabia keeles, kord mingis aafrika murrakus, — taipas ta siiski, et sageli nimetatakse üht ümbruskonna tähtsat turgu. Juttu oli nimelt Kasondest, ja Dick Sand teadis, et seal ohtralt orjadega kaubit-setakse. Loomulikult kaldus ta nüüd arvama, et seal otsusta-taksegi vangide saatus ja nad lähevad kas kohaliku kuninga või mõne rikka orjapidaja käsutusse. Nagu peatselt selgub, ta ei eksinud.

Kuna Dick Sand tundis hästi kaasaegset geograafiat, oli tal võrdlemisi selge ettekujutus kõigest, mida Kasonde kohta teati. Sao Paulo de Luandast sellesse linna ei ole üle neljasaja miili, järelikult on sinna Kuanza-äärsest laagrist kõige enam kakssada

viiskümmend miili. Dick Sand arvutas ligikaudselt, võttes aluseks nende väikese rühma poolt Harrise juhtimisel läbitud tee. Harilikes tingimustes kestaks see retk ainult kümme kuni kaksteist päeva. Kuna aga karavan oli pikast matkast

kurnatud, võttis Dick Sand selle päevade arvu kahekordselt ja arvestas, et Kuanzast Kasondesse jõudmiseks kulub kolm nädalat. Ta oleks meelsasti tahtnud jagada oma oletusi Tomi ja ta kaaslastega. Teadmine, et neid ei viida Aafrika sisemaale, õudsetesse piirkondadesse, kust pole enam lootust välja pääseda, oleks neile olnud teataval määral lohutuseks. Piisaks ainult paarist möödumisel öeldud sõnast ja nad teaksid, mida nad siiani veel ei aima. Aga kas tal õnnestub neile seda paari sõna öelda?

Tom ja Bat — isa pojaga — olid juhuslikult jäänud kokku. Akteon ja Austin, paarikaupa ahelais, asusid laagri parempoolses osas. Neid valvas üks ülevaataja ja umbes tosin sõdurit.

Et Dick Sand sai vabalt liikuda, otsustas ta vähendada märkamatult vahemaad enda ja oma kaaslaste vahel, kes olid temast umbes viiskümmend sammu eemal. Ta asus seda mõtet otsekohe teoks tegema.

Vana Tom nähtavasti taipas Dick Sandi kavatsust. Ühe ainsa sosinal öeldud sõnaga käskis ta oma kaaslasi olla tähelepanelikud. Nad ei liigutanud end, olles valmis Dick Sandi jälgima ja kuulama.

Peagi oli Dick Sand ükskõikse ilmega umbes poole vahemaast ületanud. Siit oleks ta juba võinud hüüda linna nime, kuhu nad suunduvad, ja Tornile teatavaks teha, kui kaua rännak tõenäoliselt veel kestab. Kuid veelgi parem oleks olnud anda üksikasjalisemaid juhtnööre ja pidada nõu, kuidas käituda rännaku ajal. Niisiis liikus ta edasi. Ta süda juba põksus ootusärevuses — ihaldatud sihini oli veel ainult mõni samm! Korraga sööstis ülevaataja tema poole, nagu oleks ta hetke jooksul teda läbi näinud. Selle meeletu inimese kisa peale ruttas kohale kümme sõdurit ning Dick Sand kisti toorelt tagasi. Tom ja ta kaaslased viidi samal ajal laagri teise serva.

Meeleheitel kargas Dick Sand ülevaatajale kallale, murdis pooleks tema püssi, mille ta peaaegu oma kätte oleks saanud, kuid siis ründas teda üheaegselt seitse või kaheksa sõdurit ja ta pidi oma saagi loovutama. Tulivihastena oleksid nad Dick

Sandi maha löönud, kui mitte üks karavani juhtidest, suurekasvuline ja metsiku ilmega araablane, poleks vahele astunud. See araablane oli Ibn Hamis, kellest Harris rääkis. Ta ütles midagi, millest Dick Sand aru ei saanud, ja sõdurid olid sunnitud oma ohvri vabastama ning eemalduma.

Nähtavasti oli antud kindel käsk Dick Sandil mitte lubada oma kaaslastega suhelda, kuid tema elu kallale kippumine näis samuti olevat keelatud. Kes muu võis anda selliseid korraldusi kui mitte Harris või Negoro?

Sel hetkel - oli 19. aprilli hommik ja kell sai üheksa - kõlas kudusarve* kärisev hääl ning kostis trummipõrinat. Puhkeaeg lähenes lõpule.

Juhid, sõdurid, kandjad, orjad - kõik olid otsekohe jalul. Võtnud kaubapallid õlale, kogunesid orjad ülevaataja juhtimisel rühmadesse; viimane harutas lahti eredavärvilise lipu.

Seejärel anti signaal teeleasumiseks.

Kostis laule, kuid laulsid mitte võitjad, vaid võidetud.

Nende laludes kõlas naiivne ähvardus oma rõhujatele, oma mõrtsukatele:

"Te saatsite mind rannikule, aga kui ma olen surnud, siis pole ma enam ori, siis tulen ja tapan teid!"

VIII DICK SANDI MÄRKMEID

Kuigi äike oli lakanud, püsis ilm endiselt sompus. Oli käes "mazika" — Aafrika taeva all laiuvate alade teine vihmaperiood; kahe või kolme nädala jooksul on peamiselt ööd vihmased. See muutis karavani raske olukorra paratamatult veelgi raskemaks.

Asunud sel pilves hommikul teele, eemaldus karavan Kuanza äärest ja suundus otse itta.

Umbes viiskümmend sõdurit sammus karavani ees, sadakond kummalgi serval, kuna ülejäänud moodustasid järelväe. Vangidel oleks isegi siis olnud raske põgeneda, kui nad poleks olnud ahelais. Naised, lapsed ja mehed sammusid läbisegi ning ülevaatajad sundisid neid piitsahoopidega kiiremale käigule. Nende hulgas oli õnnetuid emasid, kes ühe käega rinnalast imetasid, kuna teine käsi teist last kandis. Mõned emad vedasid oma paljasjalgseid ja alasti lapsi teravas rohus enda järel.

Karavanijuht, metsik Ibn Hamis, kes Dick Sandi ja tema ülevaataja kokkupõrkesse vahele oli astunud, pidas karavani üle valvet, kõndides selle pika kolonni ühest otsast teise. Vangide kannatused Ibn Hamist ja ta agente ei häirinud, kuid palju tõsisemalt tuli neil arvestada oma sõduritega, kui need nõudsid toidu-portsjoni suurendamist, ja samuti kandjatega, kui need tahtsid peatuda. Sageli tekkis sõnavahetusi, mõnikord isegi tülisid. Oma pidevat halba tuju lahutasid ülevaatajad orjade kallal. Kogu tee kostis ühtede ähvardusi ja teiste valukarjeid, ja need, kes sammusid tagumistes ridades, pidid astuma maapinnal, mida niisutas eespoolkäijate veri.

Dick Sandi kaaslasi hoiti kogu aeg voori alguses ja väga hoolika valve all, mistõttu neil puudus igasugune võimalus oma kapteniga ühendusse astuda. Nad kõndisid üksteise taga hanereas, rasked rauad ümber kaela, võimetud pead pöörama. Piitsalööke ei saanud nad põrmugi vähem kui nende õnnetud saatuskaasla-sed.

Bat, kes oli paaris oma isaga, kõndis tema ees, püüdes vältida kaelaraudade vähimatki rappumist ja valides hoolikalt, kuhu astuda,

sest vana Torn astus tema järel samadesse jälgedesse. Aegajalt, kui ülevaataja pisut tahapoole jäi, lausus Bat paar julgustavat sõna, millest mõni ulatus Tornini. Tundes, kuidas Tom väsib, püüdis Bat isegi oma sammu aeglustada. Hea poeg tundis seepärast suurt piina, et ta ei saanud pöörata pead oma hea isa poole, keda ta väga armastas. Tornil oli muidugi see lohutus, et ta nägi oma poega, kuid ta maksis selle eest kallist hinda. Ikka ja jälle voolas ta silmist suuri pisaraid, kui ülevaataja piits vastu Bati selga laksatas.

Enda turjale langevaid hoope ei olnud sugugi nii raske taluda.

Austin ja Akteon kõndisid mõni samm tagapool. Nad olid samuti teineteise külge aheldatud ja ka neile sai kogu aeg osaks toores kohtlemine. Oh, kuidas nad kadestasid Herkulest! Ükskõik kui suured ohud Herkulest ka siin metsikul maal ei ähvardanud, aga vähemalt ta sai oma jõudu kasutada ja ise enda eest välja astuda.

Kohe pärast vangilangemist oli vana Tom lõpuks rääkinud oma kaaslastele kogu tõe. Nad kuulsid oma suureks üllatuseks, et viibivad Aafrikas, et Negoro toimetas nad siia ja Harris meelitas kaugemale, et rfeid oli kahekordselt reedetud, ja et neil oma peremeestelt mingit halastust loota ei ole.

Nani ei koheldud sugugi paremini. Ta kõndis karavani keskel asuvas naisterühmas ja oli aheldatud kokku ühe noore emaga, kellel oli kaks last. Üks nendest oli imik, ja teine, kolmeaastane, kes jaksas vaevalt kõndida. Kaastundest võttis Nan suurema oma hoole alla; vaene ema tänas teda selle eest pisaratega. Nan kandis last, saastes teda niihästi väsimusest, millele ta ei oleks suutnud vastu panna, kui ka hoopidest, millega ülevaataja kokkuhoidlik ei olnud. Kuid laps oli vanale Nanile küllaltki raske kandam.

Kartes, et ta jõud peagi raugeb, mõtles Nan väikesele Jackile. Ta kujutles poissi oma ema kätel. Haigus oli Jacki üpris kõhnaks muutnud, ent proua Weldoni kurnatud käsivarte jaoks võis ta siiski olla väga raske. Kus võiks proua Weldon praegu viibida? Mis temast on saanud? Kas ta vana teenija saab teda veel kunagi näha?
Dick Sand oli paigutatud voori lõppu. Siit ta ei näinud ei Tomi, ei tema kaaslasi ega Nani. Karavani algust nägi ta ainult siis, kui
245
ületati mõnd lagendikku. Ta kõndis, vajunud nii sügavale kurbadesse mõtetesse, et isegi ülevaatajate hüüded teda nendest eemale ei kiskunud. Ta ei mõelnud ei iseendale ega väsimusele, mida tal veel tuleb kannatada, ega piinadele, mis Negoro võib-olla tema jaoks on varunud. Ta mõtles ainult proua Weldonile. Asjatult püüdis ta leida maapinnalt, teeäärsetest kibuvitsapõõsastest ja madalamate okste küljest mõnd proua Weldoni möödumise jälge. Kui proua Weldon samuti viiakse Kasondesse, nagu võis arvata, siis pidi ta minema sedasama teed mööda. Mis Dick Sand kõik ei oleks andnud, et leida mõnd märki, mis oleks tõestanud, et proua Weldon viiakse samasse kohta, kuhu teda ennastki!
Niisugune oli olukord, milles viibisid Dick Sand ja ta kaaslased, ning sellised olid nende mõtted. Ent nii suured kui nende mured ja kannatused ka olid, valdas neid selle kurva vangideko-lonni kohutavat viletsust ja peremeeste ebainimlikku toorutsemist nähes sügav kaastunne. Kuid nad ei saanud ei abistada esimesi ega osutada vastupanu viimastele.
Maa-ala, mis jäi Kuanzast ida poole, oli umbes paarikümne miili ulatuses metsaga kaetud. Ent puud kasvasid siin hõredamalt kui rannikulähedastel aladel; väga võimalik, et neid kas hävitasid siinsete piirkondade rohkearvulised putukad oma puurimistööga või murdsid juba noortena maha elevantide karjad. Põõsad oleksid olnud palju tülikamad kui puud, ent praegu ei olnud metsa all rändamiseks erilisi takistusi. Siin kasvas rikkalikult seitsme kuni kaheksa jala kõrgusi puuvillapuid, mille puuvillast valmistatakse Angola sisemaal kasutuselolevat mustaval-getriibulist riiet. Paiguti muutus mets tihedaks džungliks, kuhu karavan täiesti ära kadus. Ümbruskonna loomadest oleksid ainult elevandid ja kaelkirjakud küündinud vaatama üle pilliroo, üle selle rohu, mille varre läbimõõt on üks toll ja mis sarnanes bambusega. Orjapüüdjad pidid ümbrust hästi tundma, et mitte eksida.
Igal hommikul asus karavan teele juba aovalgel ja peatus alles keskpäeval. Puhkus kestis tund aega. Avati mõned kauba-pallid maniokiga14; seda toiduainet anti orjadele väga kokkuhoidlikult.
246
Kui sõdurid olid möödudes rüüstanud mõnd asulat, anti veel lisaks kartuleid ja kitse- või vasikaliha. Kuid puhkeajad olid sageli nii lühikesed ja magamisaeg vihmaste öödega niivõrd napp, et kui toiduainete jaotamise aeg kätte jõudis, suutsid vangid väsimuse tõttu hädavaevalt süüa. Kaheksa päeva pärast Kuanzast lahkumist oli juba kakskümmend orja teel kokku varisenud, jäädes karavani taga luusivate metsloomade võimusesse. Lõvid, pantrid ja leopardid ootasid oma kindlat saaki. Igal õhtul pärast päikeseloojangut kostis nende möirgamine nii lähedalt, et.iga hetk võis karta kallaletungi.
Kuuldes kiskjate möirgamist, mis pimeduses tundub eriti õudsena, mõtles Dick Sand hirmuga takistustele, mida säärased kohtumised võivad veeretada Herkulese teele, ja

— poolteise kuni kolme meetri kõrguseks kasvav igihaljas põõsas. Tema mugulakujulisi juuri kasutatakse toiduks kas keedetult või küpsetatult* Toorelt on need mürgised. Kuivatatud maniokijuurtest valmistatakse manioki- e kassavajahu, mis on Ekvatoriaal-Aafrika üheks kõige tähtsamaks toiduaineks. *Tõlk.*

ohtudele, mis teda igal sammul ähvardavad. Ent kui oleks avanenud võimalus põgeneda, oleks ka tema kõhklematult põgenenud.
Siin on Dick Sandi märkmed rännakul Kuanzast Kasondesse. Selle kahesaja viiekümne miili pikkuse teekonna sooritamiseks kulus kakskümmend viis "otsa"; "otsaks" nimetasid orjapüüdjad kümne miili pikkust rännakut koos päevaste ja öiste puhkeaega-dega.
25. aprillist 26. aprillini. Möödusime külast, mida ümbritses kaheksa kuni üheksa jala kõrgune pilliroost hekk. Põldudele oli külvatud maisi, uba, sorgot ja mitmesuguseid maapähkleid. Kaks neegrit püüti kinni ja võeti vangi. Viisteist tapeti. Elanikud põge-nesid.
27. aprill. Ületasime kärestikulise, saja viiekümne jardi laiuse jõe. Liaanidega kokku seotud puutüvedest tehti rippsild. Toed oleksid peaaegu murdunud. Kaks ühe kaelaraudade paari vahele aheldatud naist kukkusid vette. Ühel nendest oli väike laps süles. Vesi kihises ja värvus punaseks. Silla okste vahele libistasid end krokodillid. Kergesti võis astuda avatud lõugade vahele...
28. aprill. Läbisime bauhiniametsa, kõrgmetsa, mis varustab portugallasi raudpuuga. Sadas tugevasti. Maapind tõmbus märjaks. Oli väga raske käia. Märkasin voori keskel Nani, kes kandis kätel väikest

neegrilast. Ta liikus vaevaliselt edasi. Naniga kokkuaheldatud ori lonkas, tema narmendama piitsutatud õlast voolas verd. Õhtul jäime laagrisse tohutu suure valgeõielise õrnroheliste lehtedega ahvileivapuu alla.
Öösel möirgasid lõvid ja leopardid. Üks valvuritest tulistas pantrit. Mis on saanud Herkulesest? ...
29. ja 30. aprill. Saabusid Aafrika nõndanimetatud "talve" esimesed külmad. Väga rikkalikult kastet. Aprilli lõpus lakkab vihmaperiood, mis algas novembris. Lagendikud on veel praegugi vee all. Puhuvad idatuuled, mis takistavad hingamist ja muudavad inimese soopalavikule hulga vastuvõtlikumaks.
Proua Weldonist ja härra Benediktist pole vähimatki jälge. Aga kuhu mujale neid võidi viia, kui mitte Kasondesse? Nad pidid minema sedasama teed mööda kui meie karavangi, ainult meist varem. Mind piinab mure. Selles ebaterves ümbruses on väike Jack kindlasti jälle palavikus. Ja kas ta üldse enam elabki?
1. maist 6. maini. Ületame etappide kaupa pikki lagendikke, mis ei ole veel jõudnud kuivaks aurata. Kohati ulatub vesi vööni. Tuhanded kaanid imevad end naha külge. Sellest hoolimata tuleb edasi liikuda. Üksikutel veest väljaulatuvatel kõrgendikel kasvavad lootosed ja papüürused. Vee all põhjas kasvavad mingisugused suurte kapsalehtede taoliste lehtedega taimed, mille taha jalg kinni jääb, põhjustades rohkeid kukkumisi.
Vees leidub ohtralt sägade hulka kuuluvaid väikesi kalu, keda pärismaalased miljardite kaupa vitstest tarades kasvatavad ja karavanidele müüvad.
Täiesti võimatu leida kohta ööbimiseks. Üleujutatud lagendikul ei paista olevat lõppu. Tuleb kõndida ka pimedas. Hommikul puudub karavanist kindlasti hulk orje. Kui palju viletsust! Kui kukud, kas siis on üldse enam mõtet tõusta? Oled mõni minut kauem vee all, ja kõigel ongi lõpp! Ülevaataja kepp sind pimedas üles ei leiaks.
Jah, aga proua Weldon ja tema laps! Mul ei ole õigust neid maha jätta. Minu kohus on lõpuni vastu pidada!
Öövaikust lõhestavad õudsed karjatused.

Paarkümmend sõdurit on murdnud veest väljaulatuvate vaiguste puude küljest oksi ja pimeduses hakkavad vilkuma tulukesed.

Kuulsin karjatusi ja nüüd selgus selle põhjus: Krokodillide kallaletung! Kaksteist või viisteist nendest elukatest ründasid pimeduse katte all karavani küljelt. Nad haarasid naisi ja lapsi ning vedasid neid oma "söögipaikadesse". "Söögipaikadeks" nimetab Livingstone sügavaid auke, kuhu need kahepaiksed oma saagi pärast uputamist viivad, sest nad ei söö seda enne, kui see on jõudnud teatavasse lagunemisjärku.
Üks krokodill kriimustas mind tugevasti oma soomuskattega; ta haaras minu kõrvalt täiskasvanud orjaja kiskus ta kaelarauda-de vahelt välja; puust kaelarauad murdusid pooleks. Kui meeleheitlikult see vang karjus! Kuulen tema valukisa veel praegugi.
7. ja 8.. mai. Järgmisel hommikul loendati ohvreid. Kakskümmend orja on kadunud. Päikesetõusul asusin otsima Torni ja ta kaaslasi. Taevale tänu, nad olid elus! Aga kas see ongi üldse õnn? Kas ei oleks hulga parem pääseda kõigist vaevadest?
Tom kõnnib karavani eesotsas. Hetkel, kui tema poeg Bat veidi pöördus, jäid kaelarauad põiki ja Tomil õnnestus mind silmata. Kuid vana Nani otsin ma tagajärjetult. Kas ta on segunenud keskmise grupiga või hukkus ta sel õudsel ööl?
Täna hommikul, pärast kahtkümmend nelja tundi vees sammumist, jõudsime üleujutatud lagendikult välja. Peatume ühel künkal. Päike kuivatab meid veidi. Sööme, aga missugust viletsat toitu! Pisut maniokki, mõned peotäied maisi! Joogiks on meil ainult sogast vett! Mitmed ja mitmed pikaliheitnud vangidest ei tõuse enam.
Ei, see pole võimalik, et ka proua Weldon ja tema laps peavad taluma nii palju katsumusi! Kindlasti viiakse nad teist teed mööda Kasondesse. Õnnetu ema ei peaks sellistele kannatustele vastu...
Jälle uusi haigestumisi rõugetesse. Haiged ei saa minna kaugele. Kas nad jäetakse maha?
9. mai. Asusime teele varavalgel. Mahajäänuid ei ole. Ülevaataja piits ajas kiirest? jalule ka need, kes olid haiged või

väga kurnatud. Orjad — see on kaup. See on raha. Niikaua, kui neil vähegi on jaksu käimiseks, ei lasta neil maha jääda. Minu kõrval kõnnivad elavad luukered. Neil pole enam häält, et kaevata.
Lõpuks ometi märkasin vana Nani! Teda on kurb vaadata. Last, keda ta kandis, tal enam kätel ei ole. Tema kaaslane on samuti kadunud. Nüüd peaks tal olema kergem, kuid kett on tal ikka ümber keha; ta on visanud selle otsa oma õlale.
Sammu kiirendades õnnestus mul talle lähedale astuda. Paistis, justkui ei tunneks ta mind ära! Kas ma olen siis nii muutunud?
"Nan!" hüüdsin ma teda.
Vana teenija silmitses mind tükk aega ja sõnas lõpuks: "Teie, härra Dick! Mina... mina... suren varsti." "Ei, ei! Olge vapper, Nan!" vastasin ma pilku langetades, suut-mata kauem vaadata seda õnnetut, kellest oli järele jäänud ainult veretu vari.
"Suren," jätkas Nan, "ja ma ei näe enam iialgi oma kallist perenaist ega oma pisikest Jacki. Mu jumal, mu jumal, halastage ometi minu peale!"
Tahtsin toetada vana Nani, kes oma lõhkistes räbalates kogu kehast värises. Oleksin olnud õnnelik, kui mind oleks temaga kokku aheldatud, kui oleksin saanud aidata kanda ahelat, mille kogu raskus pärast kaaslase surma lasus Nanil.
Tugev käsivars lükkas mu eemale ja õnnetu Nan, kelle ümber vihises piits, paisati orjade sekka tagasi. Tahtsin sellele jõhkardile kallale tormata... Ilmus araablasest juht, haaras mul käsivarrest ja hoidis mind seni kinni, kuni jõudsin tagasi karavani vii-mastesse ridadesse. Seal ta sõnas:
"Negoro!"
Negoro! Tähendab siis Negoro käsul koheldakse mind teisiti kui mu õnnetuskaaslasi!

Missugune on see saatus, mille jaoks mind säilitatakse?
10. mai. Täna möödusime kahest põlevast külast. Igas ilmakaares leegitsesid õlgkatused. Puude küljes, mida tuli oli säästnud, rippusid laibad. Elanikud oli põgenenud. Põllud laastatud.
250
Sealt oli käinud üle röövretk. Tosina orja saamiseks tapeti kindlasti mitusada inimest!
On saabunud õhtu. Peatusime ööseks. Laagrisse jäime suurte puude alla. Metsa veerel moodustab kõrge rohi puhmastiku.
Purustanud oma kaelarauad, põgenes eile paar orja. Nad tabati ja neid koheldi kirjeldamatult julmalt. Sõdurid ja ülevaatajad on nüüd veelgi valvsamad.
Käes on öö. Lõvid möirgavad ja hüäänid uluvad. Kostab jõeho-buste puristamist. Läheduses on nähtavasti mõni järv või jõgi.
Väsimusest hoolimata ei saa ma magada. Mõtlen nii paljudele asjadele!
Pealegi tundub mulle, nagu hiiliks keegi kõrges rohus. Vahest mõni kiskja? Kas ta julgeb tungida laagrisse?
Kuulatan teraselt. Mitte kedagi! Siiski! Pilliroos liigub mingi loom. Mul ei ole relva! Aga ma kaitsen end siiski! Ma hüüan! Proua Weldonil ja minu teistel kaaslastel on mind vahest veel tarvis.
Püüan näha pilkases pimeduses. Kuu täna ei paista. Öö on erakordselt pime.
Papüüruste vahel hiilgab kaks silma, kaks hüääni või leopardi silma! Nad kaugenevad... lähenevad...
Rohi kahiseb... Mingi loom sööstab minu poole! Mõtlen karjuda, teisi hoiatada... Milline õnn, et ma seda ei teinud! ...
Ma ei suuda uskuda oma silmi! ... See on Dingo! ... Dingo on minu juures!Tubli Dingo! ... Kuidas see võis juhtuda, et ma ta uuesti tagasi sain? Kuidas ta mu üles leidis? Teadagi, vaist! ... Aga kas sellist imet, sellist piiritut truudust saab seletada ainult vaistuga? Ta lakub mu käsi. Oo, kallis koer, mu ainuke sõber! Nad siis ei tapnudki sind! ...
Vastan talle kallistustega. Ta mõistab mind. Ta tahaks haukuda...
Rahustan teda. Keegi ei tohi teda kuulda! Las ta käib niiviisi märkamatult karavani taga, ja võib-olla... Aga mis see siis on? Ta hõõrub kangekaelselt oma pead minu käte vastu. Ta nagu tahaks öelda: "Otsi ometi! ..." Ma otsin ja leian midagi ta kaelal... Selle rihma vahele, Kuhu on graveeritud tähed S ja V, mille
251
salapärast tähendust me veel praegu ei tunne, on pistetud tükike pilliroogu.
Võtan selle välja... Murran lahti... Seal sees on sedelike!
Aga ma ei saa lugeda! Tuleb oodata hommikut... hommikut! ... Tahaksin Dingot veel enda juures hoida, tubli loom lakub mu käsi, kuid tal näib olevat lahkumisega kiire... Ta mõistab, et tema ülesanne on sooritatud... Üks hüpe kõrvale, ja ta ongi käratult rohtu kadunud. Peaks vaid saatus teda hoidma lõvide ja hüäänide kätte sattumast! Dingo pöördus kahtlemata tagasi selle juurde, kes ta saatnud oli.
Sedelike, mida ma veel ei saa lugeda, suisa põletab mu sõrmi. Kes selle kirjutas? Kas ta on proua Weldoni käest? Või Herkulese käest? Kuidas truu loom, keda me pidasime surnuks, neid kohtas? Mida see sedelike sisaldab? Kas põgenemisplaani või lihtsalt teateid armsatelt sõpradelt? Ükskõik mis selles ka seisab, see sündmus tekitab minus rõõmsat elevust ja on mulle puhkuseks mu raskes olukorras.
Miks koit ometi viibib?
Jälgin vähimatki valgusekuma horisondil. Ma ei saa sõba silmale. Kuulen veel praegugi kiskjate möirgamist! Mu vaene Dingo, kas sul õnnestus nende käest pääseda?

Lõpuks ometi saabub hommik, mis siinsetel troopikalaiustel on peaaegu ilma koiduta.
Katsun mitte endale tähelepanu tõmmata...
Püüan lugeda... Veel on liiga pime.
Lõpuks ometi loen! Kiri on Herkuleselt! Väikesele paberitükile on ta pliiatsiga kirjutanud järgmist:
Proua Weldonit ja väikest Jacki viiakse kitandas. Harris ja Negoro on nendega kaasas. Nad sõidavad koos nõbu Benediktiga kolme-nelja päeva teekonna võrra karavanist ees. Mul ei ole õnnestunud proua Weldoniga ühendusse astuda. Leidsin Dingo. Teda on nähtavasti tulistatud, kuid nüüd on ta juba terve. Olge vapper, härra Dick. Mõtlen kogu aeg teile. Põgenesin selleks, et olla teile kasulik.
Herkules

Proua Weldon ja tema laps on elus! Taevale tänu, nad ei pea taluma kurnavate rännakute vintsutusi nagu meie! Kitanda on kuivast rohust tehtud kanderaam, mis ripub pika bambusevarre 0tsas; kaks meest kannavad teda õlal. Tal on riidest katus. Proua Weldon ja tema väike Jack on sellises kitandas. Mida Harris ja Negoro mõtlevad nendega teha? Nähtavasti viivad need lurjused nad Kasondesse, jah... muidugi... Ja mina otsin nad üles! Keset kõiki neid raskusi on see väga hea uudis, lausa tore teade, mille Dingo mulle tõi!
11. maist 15. maini. Karavan jätkab teekonda. Vangid lohistavad end ikka vaevalisemalt edasi. Suurem osa jätab endast maha veriseid jalajälgi. Minu arvestuse järgi kulub Kasondesse jõudmiseks veel kümme päeva. Selle aja sees lakkavad paljud kannatamast! Aga mina pean kohale jõudma, ja ma jõuan kohale!
Õudne! Karavanis on õnnetuid, kelle keha on üksainus suur haav! Ahelad tungivad neile otse lihasse! ...
Üks ema kannab ikka veel kätel last, kes eile nälga suri! ... Ta ei taha temast lahkuda!...
Meie tee on laipu täis. Rõuged puhkesid uue hooga.
Möödusime äsja ühest puust... Selle külge olid orjad kaela pidi raudu pandud ja lastud siis neil nälga surra.
16. maist 24. maini. Mu jõud on otsakorral, aga mul ei ole õigust nõrkeda. Vihmad on täiesti lakanud. Meil on "raske rännaku" päevad. Selliselt nimetavad ülevaatajad "tirikesat" ehk teekonna lõpuosa.
Peame kõndima kiiremini, kuid maapind tõuseb võrdlemisi järsult.
Sammume kõrges, väga sitkes rohus. See on "niassi"; selle kõrred kriimustavad mu nägu, selle teravad seemned tungivad mulle naha alla, õnneks on mu tugevad saapad vastu pidanud.
Ülevaatajad hakkavad juba maha jätma orje, kes on kõndimiseks liiga haiged.
Toidutagavarad on lõpukorral. Sõdurid ja kandjad tõstaksid kohe mässu, kui nende portsjone vähendada. Neilt ei julgeta midagi ära võtta ja seda halvem orjadele!
"Las söövad üksteist !" sõnas karavanijuht.

Surevad noored, veel küllaltki tugevad orjad, ilma et nad paistaksid haiged olevat.
Mäletan, mida ütles doktor Livingstone selliste juhtumite puhul: "Need õnnetud hakkavad kurtma südame-häirete üle; nad asetavad käed rinnale ja varisevad kokku. Pole kahtlust, nende süda ütleb üles. Seda juhtub just vabade inimestega, kes on muudetud orjadeks: nad ei kohane orjapõlvega."
Täna tapsid ülevaatajad kirvestega kakskümmend orja, kes ei suutnud end enam edasi vedada. Araablasest juht ei astunud sellesse tapatalgusse vahele.

Jube vaatepilt! Vaene vana Nan langes selles õudses veresaunas noalöögist... Möödudes puutusin vastu ta keha. Ma ei saa teda isegi matta!
Nan on esimene Pilgrimilt pääsenu, kes suri. Vaene hea olend! Vaene Nan!
Igal ööl ootan Dingot. Ta ei tule enam! Kas juhtus tema või Herkulesega mõni õnnetus? Ei... ei! Seda ma ei usu!... Herkulese vaikimine, mis tundub nii pikana, tõendab ainult seda, et tal ei ole mulle midagi uut teatada. Pealegi tuleb tal toimida väga arukalt ja ettevaatlikult...

IX KASONDE

26. mail jõudis orjade karavan Kasondesse. Pooled viimasel röövkäigul püütud vangidest olid teel hukkunud. Orjakauplejad said aga siiski veel küllalt suurt kasu, sest tellimisi orjade peale tuli hulgana ja hinnad Aafrika turgudel tõusid.
Angolas oli orjakauplemine tollal väga levinud. Portugali võimudel Sao Paulo de Luandas ja Benguelas oli raske seda takistada, sest karavanid orjadega liikusid peamiselt Aafrika sisemaale.
Rannikul olid barakid viimase võimaluseni vange täis; mõnest laevast, millel õnnestus ristlejate vahelt läbi lipsata, ei piisanud orjade vedamiseks Ameerikas asuvatesse Hispaania kolooniatesse.
Kasonde, mis asub kolmsada miili Kuanza suudmest eemal, on üks Angola suurimaid orjaturge. Kaubitsemine toimub avaral väljakul, "tšitokal", kuhu orjad on müümiseks välja pandud. Kasondest siirduvad karavanid suurte järvede alale.
Nagu kõik Kesk-Aafrika suured linnad, jagunöb ka Kasonde kahte erinevasse ossa: ühes elavad araabia, portugali ja kohalikust rahvusest kaupmehed ning asuvad nende laod, teine on residentsiks neegrikuningale, mingisugusele metsikule kroonitud joodikule, kes valitseb terrori abil ja elatub natuuras saadud annetustest, millega orjakauplejad kitsid ei ole.
Kasondes kuulus kaupmeeste linnaosa tollele samale Jose Antonio Alvezile, kellest olid rääkinud tema agendid Harris ja Negoro. Seal asuski selle orjakaupleja tähtsaim kontor. Tema teine kontor asus Bihes ja kolmas Kassanges, Benguelas, kus teda mõni aasta hiljem kohtas leitnant Cameron.
Lai peatänav, mida mõlemalt poolt ääristab rühm lamedaka-tuselisi*krohvitud seintega maju — "tembesid", mille neljakandilised hoovid on koduloomadele jooksuruumiks; peatänava lõpus avar tšitoka, mida ümbritsevad barakid; kogu selle elamute-grupi kohal mõned hiiglaslikud viigipuud, mille oksad hargnevad võrratult kaunikujuliselt;%iin ja seal suuri palme, mis kõrguvad

tänavatolmust justkui luuad, mille alumine ots on ülespidi; paarkümmend röövlindu, kes tegelevad linna sanitaarse järelevalvega — selline on Kasonde kaupmeeste kvartal.
Sealt mitte kaugel voolab Luhi, mille kaldad on veel uurimata, kuid mis on tõenäoliselt üks Kuango, Sairi lisajõe lisajõgedest või vähemalt üks selle vesikonna jõgedest.
Kasonde kuninga residents, mis paikneb kaupmeeste linnaosa kõrval, on lihtsalt rühm räpaseid hurtsikuid; see võtab enda alla umbes ruutmiili suuruse maa-ala. Mõnesse osmikusse on vaba juurdepääs, kuna mõned on suletud pilliroost tara vahele või ümbritsetud põõsataolistest viigipuudest. Eraldi seisev pa-püürusehekist piiratud aed, kus paikneb umbes kolmkümmend kuninga orjadele määratud hurtsikut, rühm onne tema naistele, üks suurem ja kõrgem "tembe", mis peaaegu kaob maniokiis-tanduse

varju — ja ongi kogu kuninga linnaosa. Kasonde kuningas on umbes viiekümneaastane mees nimega Muani Lünga; oma eelkäijatega võrreldes on ta tublisti viletsamas olukorras. Tal on vaevalt neli tuhat sõdurit, kuna tähtsamatel portugali or-jakauplejail on neid paarkümmend tuhat, ja temal pole enam võimalik ohverdada kahtekümmend viit kuni kolmekümmend orja päevas, nagu seda tehti vanal heal ajal.
Muani Lünga on noor rauk, kes on raisanud oma elupäevi prassingutes ja põletanud oma tervist vägijookidega, julm maniakk, kes oma tujude rahuldamiseks laseb vigaseks teha oma alamaid, oma ohvitsere ja ministreid, lõigates ära ühel nina või kõrvad, teisel jala või käe ja kelle surm, mis pole enam kaugel, kindlasti kedagi ei liiguta.
Üksainus mees kogu Kasondes võis vahest Muani Lünga surmast kahju saada — nimelt orjakaupleja José Antonio Alvez. Ta sobis haruldaselt hästi selle joodikuga, kelle autoriteeti tunnustas kogu provints. Alvezil oli põhjust karta, et kui pärast Muani Lünga surma tema lemmiknaine, kuninganna Muana troonile ei pääse, vallutab Muani Lunga riigi naabruses asuv võistleja, üks Ukusu kuningas. Viimane oli Muani Lungast palju noorem ja palju sõjakam, ja oli juba hõivanudki mõned Kasonde kuningale kuuluvad külad; temale oli hardalt truu üks teine orjakaupleja,

Alvezi rivaal Tipo-Tipo, puhastverd araablane, keda Cameron peatselt Njangves vastu võttis.
Muide, ütleme kohe, kes oli Alvez: ta mängis tegelikku ülem-valitsejat nürimeelse neegrikuninga riigis, kelle pahesid ta süvendas ja ära kasutas.
José Antonio Alvez, kes oli juba jõudnud võrdlemisi kõrgesse ikka, polnud sugugi "msungu", teiste sõnadega — valgesse rassi kuuluv inimene, nagu võiks arvata. Tema juures oli portugali-pärane ainult nimi, mille ta oli endale võtnud muidugi oma äri huvides. Ta oli pesuehtne neeger, keda orjapüüdjate ringkondades hästi tunti; ta tegelik nimi oli Kendele. Sündinud Dondos, Kuanza ääres, alustas ta lihtsa orjapüüdjate agendina, ent näis lõpetavat kuulsa kaupmehena, teiste sõnadega — vana kelmina, kes pidas end maailma kõige ausamaks inimeseks.
Sedasama Alvezi kohtas 1874. aasta lõpul leitnant Cameron Kilembas, Kassongo pealinnas, kust viimane saatis teda oma karavaniga kontorisse Bihes, seitsmesaja miili pikkusel teekonnal.
Jõudnud Kasondesse, viidi orjade karavan suurele väljakule.
Oli 26. mai. Dick Sandi arvestus osutus peaaegu õigeks. Kuanza-äärsest laagrist alustatud rännak kestis kolmkümmend kaheksa päeva. Viis nädalat kõige kohutavamaid kannatusi, milliseid üldse võib inimolendeile osaks saada!
Kasondesse saabuti keskpäeval. Põrisesid trummid, helises kudusarv ja paukusid tulirelvad. Karavani sõdurid tühjendasid laenguid õhku ja Antonio José Alvezi sõdurid vastasid neile õhinal samaga. Pärast neli kuud kestnud lahusolekut oli kõigil neil bandiitidel rõõm üksteist taas näha. Nad said nüüd lõpuks ometi puhata ja kaotatud aega prassingutes ja viinauimas tasa teha.
Suuremal osal vangidest oli jõud lõppemas; neid oli veel järel ainult kakssada viiskümmend inimest. Nad lükati nagu loomakarrbarakkidesse, mida ameerika farmerid poleks isegi lautadeks kasutanud. Seal ootas ees tuhat kakssada kuni tuhat viissada vangi, kes ülejärgmisel päeval pidid minema suurele Kasonde turule. Nüüd täideti barakid viimase võimaluseni. Uutel orjadel olid kaelarauad ära võetud, kuid ahelad alles jäetud.

Kandjad asetasid maha oma elevandiluukandamid, millele Kasonde kaupmehed järele pidid tulema, ja jäid väljakule seisma. Niipea kui nad saavad kätte oma tasu — paar jardi kalinguri või mingit muud hinnalist riiet, liituvad nad mõne teise karavaniga. Viimaks ometi olid Tom ja tema kaaslased vabanenud kaelaraudadest, mida nad olid juba viis nädalat kandnud. Viimaks ometi said Bat ja ta isa teineteist kaelustada. Kõik surusid vastastikku kätt. Kuid öelda ei osanud nad üksteisele peaaegu midagi. Ja mida nad oleksidki suutnud öelda peale meeleheitlike kaebuste? Bat, Akteon ja Austin, kes kõik kolm olid harjunud raske tööga, suutsid vintsutustele vastu panna, ent vana Tom oli nälja tõttu muutunud väga nõrgaks ja ta oli peaaegu kokku varisemas. Veel mõni rännakupäev ja tema laip oleks jäetud samuti nagu Nani omagi Angola kiskjatele toiduks.

Kõik neli suleti kohe pärast saabumist kitsasse barakki, mille uks nende taga sedamaid kinni langes. Leidnud eest pisut toitu, jäid nad ootama orjapidaja tulekut, sest nad tahtsid — kuigi see vaevalt tagajärgi annab - toetuda oma ameerika päritolule.

Dick Sand jäeti ühe ülevaataja valve all väljakule.

Lõpuks asus temagi Kasondes ja ta ei kahelnud, et proua Weldon, väike Jack ja nõbu Benedikt olid siia juba enne teda jõudnud. Minnes läbi linna erinevatest kvartalitest, otsis ta neid silmadega, püüdis heita pilku tänavaid ääristavatesse tembedesse ning uuris tšitokat, mis hetkel oli peaaegu tühi.

Ent proua Weldonit seal ei olnud.

"Kas teda ei toodudki Kasondesse?" küsis Dick Sand endalt. "Aga kus ta siis võiks olla? Ei, Herkules ei võinud eksida! See pidi kindlasti kuuluma Harrise ja Negoro plaani juurde! Aga neid end pole samuti näha! ..."

Dick Sandi valdas ängistav hirm. Et vangistatud proua Weldon tema eest ära peideti, see oli täiesti arusaadav. Ent Harrisel ja Negorol — eriti viimasel — oleks ometi pidanud olema kiire näha noort kaptenit, kes oli nüüd nende võimuses, kas või ainult selleks, et nautida oma võitu, et teotada, piinata teda ja viimaks ometi kätte maksta! Et neid siin ei olnud, sellest tuli järeldada, et

258

nad olid liikunud teises suunas, et proua Weldon oli viidud mõnda teise Kesk-Aafrika asulasse. Ehkki Dick Sand teadis, et ameeriklase ja portugallase viibimine Kasondes tähistab tema piinamiste algust, soovis ta kärsitult neid näha. Kui Harris ja Negoro on Kasondes, pole vähimatki kahtlust, et ka proua Weldon ja tema laps asuvad siin!

Pärast seda ööd, mil Dingo tõi Herkulese kirja, polnud koer enam uuesti ilmunud. Vastust, mille Dick Sand igaks juhuks kirjutas ja milles ta Herkulest palus mõelda ainult proua Weldonile, teda mitte silmist kaotada ja hoida teda niipalju kui võimalik kursis kõige toimuvaga, ei õnnestunud tal ära saata. Kord Dingol juba läks korda tungida laagrisse — aga miks Herkules ei lasknud tal seda uuesti proovida? Kas hukkus truu loom mõnes nurjunud katses? Või jätkas Herkules proua Weldoni järel liikumist nagu Dick Sandki seda tema asemel oleks teinud ja tungis koos Dingoga selle metsaga kaetud Aafrika kiltmaa sügavusse, lootes jõuda mõne sisemaise faktooria juurde?

Kui proua Weldonit ja tema röövijaid tõesti siin ei olnud, mida sellest järeldada1? Dick Sand oli niivõrd kindlalt lootnud — ent siiski vist ekslikult — kohata neid Kasondes, et see, et ta neid siit eest ei leidnud, oli talle ränk hoop. Teda valdas ohjeldamatu meeleheide. Kui ta ei saa päästa neid, keda ta armastab, siis pole ju ta elul enam mingit väärtust ja tal jääb vaid üle surra! Ent sääraseid mõtteid mõlgutades eksis Dick Sand oma iseloomus. Nende saatuselöökide all oli temast kujunenud mees ja lootusetu meeleolu oli tema juures ainult juhuslikuks lõivuks inimlikule nõrkusele.

Sel hetkel kostsid metsikud hüüded ja fanfaarihelid. Dick Sand, keda me äsja nägime tšitoka tolmu kokku vajununa, ajas end püsti. Iga uus sündmus võis aidata tal jõuda nende jälgedele, keda ta otsis. Tema hiljutine meeleheide hajus.
"Alvez! Alvez!" kordas salk pärismaalasi ja sõdureid väljakule tungides.
Mees, kellest oleneb nii paljude õnnetute saatus, näitas end lõpuks! Väga võimalik, et temaga on ühes ka tema agendid Harris
259
ja Negoro. Dick Sand seisis püsti, silmad pärani, ninasõõrmed paisunud. Mõlemad reeturid peavad viieteistaastase kapteni eest leidma sirge ja julge mehena, kes neile otse silma vaatab! Pilgrimi kapten juba endise laevakoka ees ei värise!
Peatänava lõpus ilmus nähtavale kitandaga sarnanev kande-raam viletsa, paigatud ja pleekinud kattega, mille narmasteks olid riideräbalad. Sealt astus maha vana neeger. See oligi orja-kaupleja José Antonio Alvez.
Teda saatsid vehkides ja hõisates mõned teenrid. Alveziga üheaegselt saabus tema sõber Coimbra, major Coimbra poeg Bihest, leitnant Cameroni sõnade järgi kõige suurem kelm Angolas, räpane lõtvade elukommetega olend, tursunud silmalaugudega, karedate krässus juustega ja kollase näoga, riietatud räbaldunud särki ning rohukõrtest seelikusse. Ta sarnanes jubeda, katkises kübaras vanaeidega. See Coimbra oli Alvezi kõige andunum usaldusmees, inimestejahi organiseerija, kes igati vääris bandiitide juhi ametit.
Mis puutub orjakauplejasse endasse, siis tema välimus oli vahest pisut vähem räpane kui ta kaaslasel, kelle riietus meenutas pigem vana türklast karnevalijargsel päeval. Ent tema järgi ei saanud küll kuigi head muljet faktooriate ülematest, kes ajavad nii suurejoonelist äri orjadega.
Dick Sandi suureks kurvastuseks polnud Alvezi saatjaskon-nas ei Harrist ega Negorot. Kas tal tuli loobuda mõttest neid siin kohata?
Karavani juht, araablane Ibn Hamis vahetas sellal Alvezi ja Coimbraga käepigistuse. Teda õnnitleti ohtralt. Puuduvad viiskümmend protsenti orje manasid küll Alvezi näole grimassi, kuid üldkokkuvõttes võis siiski öelda, et äri veel õitses. Koos nende orjadega, kes ootasid järge barakkides, omas ta piisavalt elavat kaupa, et rahuldada sisemaist nõudmist ja toimetada vahetust elevandiluu ning vase vastu.
Ülevaatajaile jagati rohkesti kiitust; mis kandjaisse puutub, siis neile käskis orjakaupleja nende tasu otsekohe välja maksta.
José Antonio Alvez ja Coimbra kõnelesid mingit portugali keele ja kohaliku murraku segu, millest Lissaboni kodanik ainult
260
suure vaevaga aru oleks saanud. Seetõttu ei mõistnud ka Dick Sand, millest need "kaupmehed" omavahel vestlesid. Kas pidasid nad nõu tema ja ta kaaslaste üle, keda nii reeturlikult oli orjade-vooriga liidetud? Dick Sand ei kahelnud selles, kui üks ülevaatajatest suundus Ibn Hamise märguande peale barakki, kuhu olid suletud Tom, Austin, Bat ja Akteon.
Peaaegu otsekohe toodi need neli ameeriklast Alvezi ette. Dick Sand astus tasakesi lähemale. Ta ei tahtnud sellest stseenist midagi kaotada.
Antonio Jose Alvezi nägu lõi särama, kui ta silmas neid hea kehaehitusega neegreid, kellele puhkus ja küllaldasem toit kiiresti endise jõu tagasi annavad. Vanale Tornile, kellelt tema vanus väärtuse röövis, heitis ta üheainsa põlgliku pilgu; ent ülejäänud kolme eest saab ta Kasonde järgmisel turupäeval kindlasti hea hinna.
Alvezile meenus nüüd paar ingliskeelset sõna, mida Harrise-taolistel agentidel oli õnnestunud talle õpetada, ja vana rebane pidas vajalikuks oma uusi orje pilkeliselt tervitada.

Tom sai tema sõnadest aru; ta astus otsekohe lähemale ja lausus, osutades endale ja oma kaaslastele:
"Me oleme vabad inimesed, Ameerika Ühendriikide kodanikud!"
Alvez mõistis teda; ta vastas heatujuliselt nägu krimpsutades ja pead noogutades:
"Muidugi... muidugi, ameeriklased. Tere tulemast... tere tulemast!"
"Tere tulemast!" lisas Coimbra.
Seejärel astus Bihe majori poeg Austinile lähemale ja komba-nud ta rinda ning õlgu nagu kaupmees, kes uurib mõnd eset, tahtis lõpuks vaadata vangile suhu, et näha ta hambaid.
Ent sel hetkel sai senjoor Coimbra niisuguse meisterlikult sihitud i-usikahoobi näkku, missugust enne teda veel ükski majori poeg pole saanud.
Alvezi usaldusmees lendas kümne sammu kaugusele. Mitu sõdurit sööstis Austinile kallale ja see vihapuhang oleks tal võibolla väga kalliks maksin, läinud.
261
Kuid Alvez peatas sõdurid käeviipega. Tõesõna, ta naeris oma sõbra Coimbra ebaõnne üle, kelle viiest-kuuest hambast kaks olid sisse löödud!
José Antonio Alvez ei sallinud, et tema kaupa vigastatakse. Pealegi oli ta lõbusa iseloomuga ja juba kaua aega polnud ta nii südamest naerda saanud.
Kuid ta rahustas tulivihase Coimbra maha ja viimane, taas jalule aidatud, läks tagasi oma kohale orjakaupleja kõrvale, tehes vapra Austini poole ähvardava liigutuse.
Sel hetkel lükkas üks ülevaatajatest Dick Sandi Alvezi ette.
José Antonio Alvez nähtavasti teadis, kes see nooruk on, kust ta tuleb ja kuidas ta Kuanza laagrisse sattus.
Silmitsenud Dick Sandi õela pilguga, sõnas ta vigases inglise keeles:
"Ahaa, väike jänki!"
"Jah, jänki!" vastas Dick Sand. "Mida te mõtlete minu ja mu kaaslastega teha?"
"Jänki! Jänki! Väike jänki!" kordas Alvez. Kas ta ei mõistnud Dick Sandi või ei tahtnud ta teda mõista?
Dick Sand kordas oma küsimust, pöördudes ühtlasi ka Coimbra poole, sest nii moondunud kui selle mehe näojooned vägijookide liigtarvitamise tagajärjel ka olid, võis siiski märgata, et ta polnud kohalikust rahvusest.
Coimbra tegi uuesti sama liigutuse, millega ta äsja Austinit oli ähvardanud, ega vastanud.
Alvez vestles samal ajal väga elavalt araablase Ibn Hamisega nähtavasti Dick Sandi ja tema sõpradesse puutuvaist asjust. Kahtlemata eraldatakse nad kohe uuesti ja kes teab, kas neil enam kunagi avaneb võimalus mõni sõna vahetada.
"Sõbrad," lausus Dick Sand poolel häälel ja nagu kõneleks ta iseendaga, "kuulake mind. Dingo tõi mulle Herkuleselt kirja. Herkules jälitas karavani. Harris ja Negoro vedasid proua Weldoni, Jacki ja härra Benedikti kuskile. Aga kuhu? Ma tõesti ei tea, aga võib-olla on nad siinsamas, Kasondes. Olge kannatlikud, vaprad ja põgenemiseks alati valmis."
"Mis on saanud Nanist...? küsis vana Tom.
262
"Nan on surnud!"
"Esimene meist."
"Ja viimane!..." vastas Dick Sand, "sest meie juba oskame..." Sel hetkel vajus kellegi käsi noore kapteni õlale ja talle hästi tuntud hääl sõnas mahedalt:
"Oo, kui ma ei eksi, see olete teie, mu noor sõber? Rõõm teid jälle näha."
Dick Sand pöördus ümber. Tema ees seisis Harris.
"Kus on proua Weldon?" hüüdis Dick Sand ameeriklase poole astudes.

"Oh häda!" vastas Harris kaastunnet teeseldes, "vaene ema! Kuidas ta olekski võinud elada üle..."
"Surnud!" hüüatas Dick Sand. "Ja tema laps?..."
"Vaepe väike!" vastas Harris samal hääletoonil, "kuidas ta võiski taluda kõiki neid raskusi..."
Need mõlemad, keda Dick Sand armastas, olid seega surnud! Teda valdas meeletu raev, tung iga hinna eest kätte maksta!
Ta sööstis Harrise kallale, haaras tema vöölt lühikese mõõga ja torkas selle talle südamesse. "Neetud!..." hüüatas Harris kokku varisedes. Harris oli surnud.
263

X SUUR TURUPÄEV

Dick Sand oli tegutsenud nii väledalt, et keegi ei jõudnud teda takistada. Ent siis tormas mitu pärismaalast talle kallale ja nad oleksid ta tapnud, kui kohale poleks ilmunud Negoro.
Ühe käeliigutusega ajas portugallane pärismaalased Dick Sandi juurest laiali; need tõstsid Harrise laiba maast üles ja riisid eemale. Alvez ja Coimbra tahtsid Dick Sandi sedamaid surmata lasta, kuid Negoro sõnas neile tasasel häälel, et ootamisega ei kaota nad midagi. Seejärel anti ülevaatajatele käsk nooruk ära viia ja tehti korraldus teda rangelt valvata.
Lõpuks ometi õnnestus Dick Sandil näha Negorot, keda ta rannikult lahkumisest saadik polnud kohanud. Ta teadis, et see lurjus üksinda oli süüdi Pilgrimi hukkumises. Ta vihkas teda kahtlemata veelgi rohkem kui tema sõpra. Ent olles ameeriklase tapnud, ei pöördunud ta Negoro poole ainsagi sõnaga.
Harris oli äsja öelnud, et proua Weldon ja tema laps on surnud! ... Nüüd ei huvitanud Dick Sandi enam miski, isegi mitte see, mida tema endaga kavatsetakse teha. Ta viidi eemale. Kuhu? See oli talle ükskõik.
Ahelais Dick Sand lükati akendeta barakki. See oli kartser, kus Alvez hoidis vastuhaku või teiste süütegude eest surmamõistetud orje. Seal ei olnud tal enam mingit võimalust välismaailmaga ühendusse astuda, ent ta ei tundnud selle üle põrmugi kahetsust. Ta oli maksnud kätte nende eest, keda ta armastas ja kes ei viibinud enam elavate hulgas. Nüüd oli ta rahul kõigega, oodaku teda missugune saatus tahes.
Pole raske taibata, miks Negoro ei lasknud pärismaalastel Harrise surma eest kätte maksta: ta hoidis noorukit üheks selliseks jubedaks piinamiseks, mida pärismaalased suurepäraselt oskavad korraldada. Viieteistaastase kapteni oli laevakokk juba oma meelevalda saanud. Et kättemaks oleks täielik, oli vaja kinni püüda veel ainult Herkules.
Kaks päeva hiljem, 28. mail, avati turg, suur "lakoni", kus pidid kohtuma sisemaa tähtsamate faktooriate peremehed ja
264

Angola naaberprovintside pärismaalased. Angola turg ei olnud mõeldud üksnes orjade müügiks — siia voolasid koos tootjatega ka kõik selle viljaka maa tooted.
Hommikust peale oli Kasonde avaral tšitokal suur sagimine ja raske on anda sellest tõetruud pilti. Siia oli kokku tulnud neli kuni viis tuhat inimest, kaasa arvatud José Antonio Alvezi orjad, nende hulgas ka Tom ja tema seltsimehed. Need vaesed õnnetud olid just sellepärast inimlihaga kaubitsejate juures heas hinnas, et nad olid välismaalased!

Alvez oh kõige tähtsam isik turul; saadetud Coimbrast, müütas ta oma orjaderühmi, kellest sisemaa kaubitsejad peagi karavane moodustama asusid. Nende orjakauplejate hulgas võis näha mõningaid segaverelisi Udžidžist, Tanganjika-äärsest suurimast kaubalinnast ja araablasi, kes selles kaubandusharus osutusid segaverelistest palju osavamateks.
Seal sagis ka rohkearvuliselt pärismaalasi: mehi, naisi ja lapsi, kõik haaratud äritsemisinnust. Kaubitsemisoskuse poolest ei jäänud nad kahtlemata põrmugi maha oma valgetest suguvendadest. Ühelgi Euroopa suurlinna turuplatsil pole ka kõige elavamal turupäeval rohkem käraja tegevust. Tsiviliseeritud rahvaste juures on võib-olla soov müüa suurem kui tahtmine osta, ent siin toimub ostmine samasuguse kirega kui müümine.
Mõlemast soost pärismaalastele on lakoni pidupäevaks ja kui nad pole just pannud selga oma kõige kaunimaid riideid, siis kannavad nad vähemalt — põhjust on selleks küllaldaselt — oma ilusamaid ehteid. Meeste soeng on peamiselt kahesugune: ühed jagavad oma juuksed nelja ossa ja põimivad kas kringlikesteks, seovad patsidesse või koondavad laubale punaste suletuttidega sabadeks; teised seovad oma juuksed kõverateks sarvedeks punase savi ja õli abil, mis sarnaneb masinate liitekohtade jootmiseks kasutatava helepunase tinahapendiga. Kõigisse neisse ehtsate ja võltside juuste kuhikuisse on pistetud loendamatul hulgal pandlaid ja rauast või elevandiluust nõelu; väga elegantseil meestel on tihti kinnitatud isegi mõni ilustustega nuga käharasse juuksemassi, mille iga karv on torgatud kas läbi mõne vääriskivi või klaaspärli, moodifttades sel teel mitmevärvilisi tikandeid.
265
Naised eelistavad kammida oma juuksed umbes kirsi jämedustesse rullidesse, padjakesteks, spiraalikujulisteks kikkis otstega narmasteks ja nägu raamivateks rõngaslokkideks. Mõned lihtsamad ja seetõttu vahest ka ilusamad lasevad oma juuksed inglise kombe järgi langeda seljale, mõned jälle kannavad prantsuse moe järgi lühikest tukka otsaees. Peaaegu igaühel katab seda inetut soengut kititaoline kord rasva, savi või läikivat "nkolat", sandlipuust saadud punast ainet, mistõttu nende moedaamide päid näivad kroonivat telliskivid.
Kuid ärge arvake, et sellist luksuslikku ilustamist rakendatakse ainult soengute alal. Milleks on olemas kõrvad, kui neist mitte pista läbi hinnalisest puust pulgakesi, ažuurseid vaskrõngaid, maisi-vartest põimitud kette, mis kallutavad neid ettepoole, või väikesi kõrvitsakesti, mida ühtlasi kasutatakse nuusktubakatoosidena — kuni väljaveninud kõrvalestad ulatuvad mõnikord nende omanikel õlgadeni? Pealegi ei ole aafrika metsinimestel taskuid — ja kuidas neil võiksidki olla taskud? Seetõttu paigutavad nad oma nuge, piipe ja teisi vajalikke esemeid, kuhu saavad ja kuidas saavad. Mis puutub kaela, käsivartesse, randmetesse, jalasäärtesse, pahkluudesse, siis kõik need mitmesugused kehaosad on nende juures ilmtingimata määratud kandma vasest või pronksist võrusid, sisselõigete ja läikivate nööpidega kaunistatud sarvi, punaseid hel-mekeesid, mida kutsutakse "same-samedeks" või "talakadeks" ja mis olid tollal väga moes. Nende ohtralt külgeriputatud ehetega meenutasid kohalikud rikkad elavaid reliikviakogusid.
Ja kui loodus on andnud pärismaalastele hambad, siis kas mitte selleks, et nad endil alumised ja ülemised lõikehambad välja tõmbaksid või otstest teravaks viiliksid või konksudeks koolutaksid nagu latsutaja maol? Kui loodus on paigutanud sõrmede otsa küüned, siis kas mitte selleks, et nad kasvaksid nii pikaks, et käe kasutamine muutub peaaegu võimatuks? Kui inimese keha katab nahk, olgu must või pruun, siis kas mitte selleks, et teha ta kirjuks "tembode" ehk tätoveeringutega, mis kujutavad puid, linde, poolkuusid ja täiskuusid, või lainjate joontega, milles Livingstone arvas ära tundvat

Muinas-Egiptuse joonistusi? Isade tätoveeringud, mis on tehtud sisselõigetesse voolata lastud sinise vedeliku abil, "klišeeritakse" joon-joonelt edasi laste kehadele ja need võimaldavad ära tunda, missugusesse suguharusse ja missugusesse perekonda nad kuuluvad. Eks tule ju graveerida oma vapp endale rinnale, kui ei omata võimalust lasta seda maalida oma sõidukiuksele.
Sellised olid kaunistused, mida nõudis kohalik mood. Mis puutub riietusse kui niisugusesse, siis härradel koosnes see paarist põlvini ulatuvast antiloobinahksest põllest ja mõnel isegi rohu-kõrtest punutud eredavärvilisest seelikust ning daamidel pärlitest vööst, mis hoidis ülal rohelist, siidiga läbipõimitud ja klaasi- või teokarbitükkidega kaunistatud seelikut või üht neist põlledest, mis on tehtud "lambbast" — sinise-, musta- ja kollasekirjust rohukõr-test riidest, mida Sansibari elanike hulgas väga armastatakse.
Jutt on muidugi kõrgemasse seltskonda kuuluvatest neegritest. Teised, niihästi kaupmehed kui ka orjad, olid peaaegu alasti. Naised, kes töötasid peamiselt kandjatena, saabusid turule, hiiglasuured korvid turjal, hoides neid püsti otsa eest läbituleva rihma abil. Koht võetud ja kaup välja pakitud, kükitasid nad oma tühja korvi.
Maa haruldase viljakuse tõttu voolas lakonile kõrgeväärtuslikke toiduaineid. Seal oli külluses riisi, mille iga tera annab sada uut tera, maisi, mis annab üheksa kuu jooksul kolm lõikust ja mille iga tera annab kakssada uut tera, seesamit, urua pipart, mis on palju kangem isegi madruseköögi nelkpiprast; maniokki, sorgot, muskaati, soola ja palmiõli. Seal kohtusid mitusada kitse ja siga; seal leidus ilma villata, lottidega, ilmselt tatari päritolu karvakasvatavaid lambaid, hulk linde, kalu jne. Äärmiselt süm-meetrilised savinõud äratasid tähelepanu oma eredate värvidega. Asjaarmastajaid meelitasid juurde mitmesugused joogid, mida pisikesed pärismaalased reklaamisid kõlava kisaga: banaani-vein "pombee", kange ja väga armastatud jook; "malofu", banaanidest tehtud magus õlu; linnaste abil käärimaaetud mee ja vee läbipaistev segu — meejook.
Ent kõige huvitavamad artiklid Kasonde turul olid riidekaup ja elevandiluu. Riidesortidest pakuti siin müüa tuhandeid "šukasid" ehk sülda-sid "merikanit" — toorkalirtguri, mis tuli Massachusettsis asuvatest
267
Salemi vabrikutest; "kanikit" — kolmkümmend neli tolli laia sinist puuvillariiet; "soharit" — punase palistusega sinisevalgeruudu-list riiet, milles on kitsukesed sinised triibud ja mis ei ole nii kallis kui "diuli", rohelise-, punase- või kollasepõhjaline sürati siid, mille kolmejardise kupongi hind juhul, kui see riie on kuldniitidega läbi põimitud, ulatub seitsmest dollarist kaheksakümne dollarini.
Mis puutub elevandiluusse, siis seda voolas kokku kõikidest Kesk-Aafrika osadest; siit toimetati see kaup edasi Chartumi, Sansibari ja Natali. Hulk kaupmehi tegeleski ainult selle Aafrika kaubandusharuga.
Raske on ette kujutada, millisel hulgal surmatakse elevante, et saada viissada tuhat kilogrammi elevandiluud, mida igal aastal veetakse Euroopa turgudele, peamiselt Inglismaale. Üksnes Ühendatud Kuningriigi vajaduste rahuldamiseks läheb tarvis neljakümmend tuhat elevanti. Aafrika läänerannik annab juba üksi sada nelikümmend tonni seda hinnalist ainet.
Paar elevandikihvu kaalub keskmiselt kakskümmend kaheksa naela ja maksis 1874. aastal kuni tuhat viissada franki; kuid leidub ka selliseid kihvapaare, mis kaaluvad kuni sada kuuskümmend viis naela. Kasonde turul võisid asjasthuvitatud leida ime-toredaid kihvu, mille luu oli tihe, läbipaistev, kergesti töödeldav, pruuni pealiskihiga

ja mis säilitasid alati oma värvuse, muutumata ajajooksul kollaseks nagu mujalt pärinev elevandiluu.
Ent mille vahendusel ostjad ja müüjad oma mitmesuguseid äritehinguid sooritasid? Mis raha neil käibel oli?
Aafrika kaupmeeste rahaks, nagu juba öeldud, oli ori. Pärismaalane maksis Veneetsias valmistatud klaaspärlitega, mida nimetatakse "katšokolodeks", kui nad on lubjakarva valged, "bubuludeks", kui nad on mustad, ja "sikunderetšedeks", kui nad on roosad. Kui need pärlid on lükitud kümnesse ritta, "keresse" ja neid saab kanda kahe keeruna ümber kaela, siis moodustavad nad "fundo", mis on väga hinnaline. Kõige tavalisemaks pärlitest rahaühikuks on "frasilah". Livingstone, Cameron ja Stanley varustasid end alati ohtralt selle rahaga. Kõrvuti klaashelmestega on Aafrika turgudel käibel "pike", neljasantiimine sansibari rahaühik, ja "viunguad", milleks on peamiselt idarannikul leiduvad

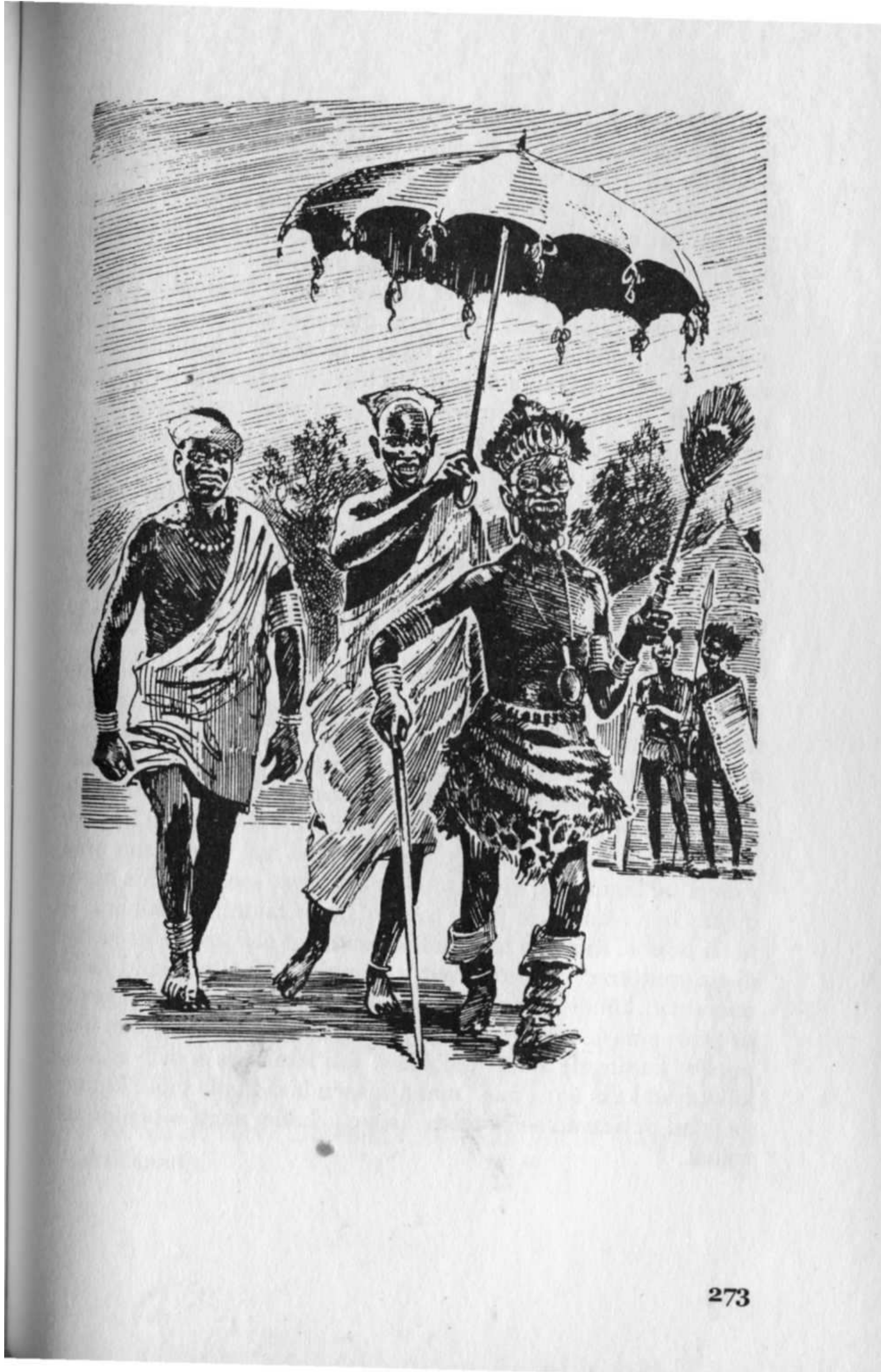
merikarbid. Mis puutub suguharudesse, kes söövad inimesi, siis nende juures omavad teatavat väärtust inimese hambad; lakonil võis näha hammastest keesid pärismaalaste kaelas, kes kahtlemata olid nende kunagised omanikud kinni pistnud; kuid rahana hakkavad hambad siiski käibelt kaduma.
Selline nägi niisiis välja suur lakoni. Keskpäevaks saavutas ostmise-müümise tuhin oma haripunkti ja kära muutus kõrvulukustavaks. Raske on kirjeldada, kui vihased olid müüjad, kelle kaupa põlati, ja kuidas raevutsesid ostjad, kelle käest küsiti liiga palju! Sageli tekkis kähmlusi ja nagu isegi võite arvata, polnud seal kuigi arvukalt seadusesilmi, kes oleksid selles käratsevas rahvasummas korda pidanud.
Lõuna paiku andis Alvez käsu müügiks määratud orjad väljakule tuua. Rahvamass suurenes kahe tuhande igas vanuses õnnetuga, keda orjakaupmees oli mitu kuud hoidnud oma barakkides. See "kapital" ei olnud sugugi halvas olukorras. Tänu pikale puhkeajale ja küllaldasele toidule võisid need orjad lakonil edukalt esineda. Äsja kohale jõudnud orje ei saanud nendega üldse võrrelda; pärast kuuajalist barakis hoidmist oleks Alvez nad kahtlemata müünud suuremaTcasuga, kuid idarannikult tulev nõudmine oli nii suur, et ta otsustas nad müüki lasta sellistena, nagu nad olid.
Tornile ja ta kaaslastele ei tulnud see kasuks. Ülevaatajad tõukasid nad tšitoka vallutanud rahvamurru keskele. Kuigi nad olid heidetud ahelaisse, rääkisid nende pilgud küllalt selgelt, milline viha neis kees ja milline alandus neid masendas.
"Härra Dicki siin ei ole!" sõnas Bat peaaegu otsekohe, kui ta heitis pilgu üle avara väljaku.
"Ei," vastas Akteon, "teda nähtavasti ei kavatseta müüa!"
"Siis ta tapetakse, kui seda juba tehtud pole!" lisas vana Torn. "Mis meisse puutub, siis meil jääb vaid loota, et meid ostab üks ja sama orjapidaja. Oleks hulga kergem, kui meid lahku ei viidaks."
"Oh, mu vaene vana isa! Teada, et sa viibid minust kaugel ja töötad orjana! ..." hüüdis Bat nuuksudes.
"Ei! ..." sõnas Tom. "Ei! Meid ei lahutata ja vahest meil isegi õnnestub?..."
"Kui vaid Herkules o№ks siin!" hüüatas Austin.

Ent hiiglane polnud endast enam mingit märku andnud. Pärast sõnumit, mille ta saatis Dick Sandile, puudusid teated temast endast ja Dingost. Kas tasus teda kadestada? Kindlasti, sest kui ta oligi surnud, siis ei kandnud ta vähemalt orjaahelaid!
Müük algas. Alvezi agendid vedasid meeste-, naiste-ja laste-salku rahva keskel ringi, küsimata sellest, kas nad ei eralda emasid nende väikestest lastest. Ja kas neid õnnetuid, keda koheldi nagu koduloomi, võib üldse enam nimetada inimesteks? Tomi

ja tema kaaslasi veeti ühe ostja juurest teise juurde. Üks agentidest kõndis nende ees, teadustades valju häälega, mis hinna eest nende saatus otsustatakse. Hangeldajad — araablased ja Kesk-Aafrika provintside segaverelised — tõttasid neid uurima. Nad ei leidnud nende ameeriklaste juures aafrika rahvastele omaseid tunnuseid, sest need olid neil kadunud juba mitu põlve tagasi. Ent neil tugevatel ja intelligentsetel neegritel, kes vägagi erinesid Zambezi ja Lualaba äärest toodud mustadest, oli kaupmeeste silmis suur väärtus. Nad kobasid neid kätega, pöörasid neil üht kulgeja teist külge, uurisid nende hambaid. Selliselt toimivad hobu-separisnikud hobustega, keda nad kavatsevad osta. Seejärel viskasid nad eemale kepi ja sundisid neid jooksma seda tagasi tooma; niiviisi jõuti selgusele nende liigutuste suhtes.
Sellist meetodit kasutati kõikide orjade juures, selletaolisi alandavaid katseid tehti nende kõikidega. Ei maksa arvata, nagu oleks niisugune käitumine jätnud neid õnnetuid täiesti ükskõikseks. Sugugi mitte. Välja arvatud lapsed, kes veel ei mõistnud, kui sügavalt neid alandati, tundsid nad kõik, nii naised kui ka mehed, suurt häbi. Pealegi ei olnud ülevaatajad kitsid ei sõimu ega löökidega. Poolpurjus Coimbra ja Alvezi agendid kohtlesid neid äärmiselt toorelt; uute peremeeste juures, kes maksid nende eest elevandiluu, riidekangaste ja pärlitega, ei saanud neile osaks kaugeltki parem kohtlemine. Nad kisti vägivaldselt üksteisest eemale — emad eraldati lastest, mehed naistest ja vennad õdedest ja neile ei lubatud ei viimast kallistust ega viimast suudlust. Sellel lakonil nägid nad üksteist viimast korda.
Vastavalt orjakauplemisel väljakujunenud tarvidusele saadetakse mees- ja naisorjad eri sihtkohtadesse. Kaupmehed, kes ostavad

naisi, ei osta mehi, ja ümberpöördult. Kuna muhamediusuliste juures kehtib mitmenaisepidamine, saadetakse naisorjad peamiselt araabia maadesse, kus nad vahetatakse elevandiluu vastu. Mehed on määratud raskele tööle ja viiakse mõlema ranniku faktooriatesse, kust nad saadetakse kas Hispaania kolooniatesse või Maskati ja Madagaskari turgudele. Selline eraldamine põhjustab südantlõhestavaid stseene, sest neil tuleb igaveseks üksteisest lahkuda.
Tomile ja tema kaaslastele oli määratud seesama saatus mis teistelegi. Kuid tõtt-öelda polnudki neil midagi selle vastu. Neile oli tõesti soodsam, kui nad viiakse mõnda orjade kolooniasse. Seal on neil vähemalt võimalus nõuda enda vabastamist. Ent kui nad jäetakse mõnda Kesk-Aafrika provintsi, tuleb neil täiesti loobuda mõttest veel kunagi vabaks saada.
Läks tõepoolest nii, nagu nad olid soovinud. Neile langes koguni osaks õnn, mida nad vaevalt julgesid loota: neid ei lahutatud. Mitu Üdžidži orjakauplejat püüdis üksteise võidu neid ära osta. Antonio José Alvez plaksutas käsi. Hind tõusis. Kõik tahtsid näha orje, kelle väärtus kerkis enneolematult kõrgele. Kust nad pärinesid, sellest oli Alvez targu vaikinud. Kuna Tom ja ta kaaslased kohalikku keelt erosanud, ei saanud nad enda eest seista.
Nende uueks peremeheks osutus rikas araabia orjakaupleja, kes kavatses suunduda nendega mõne päeva pärast Tanganjika järvele, mida mööda toimub orjade transport, ja sealt edasi Sansibari faktooriatesse.
Kas nad jõuavad sihtkohta? Neil tuleb rännata läbi Kesk-Aafrika kõige tervistlaostavamate ja ohtlikumate rajoonide, ületada rasketes tingimustes ja tapvas kliimas viiesajamiiline maa-ala, kus suguharud pidevalt omavahel sõdivad. Kas jätkub vanal Tomil jõudu taluda kõiki vintsutusi? Või hukkub ta nagu vana Nangi?
Ent peaasi — nad olid siiski jäetud kokku! Ahel, mis nüüd ühendas neid kõiki, ei tundunudki enam nii raske. Araablasest orjakaupleja laskis nad viia eraldi barakki. Ta nähtavasti tahtis hoida seda kaupa, mis tõotas anda Sansibari turul ilusa sissetuleku.

Tom, Bat, Akteon ja Austin lahkusid seega väljakult ja nad ei näinud ega kuulnud midagi sündmusest, millega lõppes Kasonde seekordne suur lakoni.

XI KASONDE KUNINGA PUNŠ

Kell neli õhtupoolikul kostis peatänava lõpus vali trummide, simblite ja teiste aafrika muusikariistade põrin. Elevus muutus kahekordseks. Need põrgulikud kaupmehed polnud selles juba pool päeva kestnud käratsemises ja kähmlemises ei oma häält kähisevaks karjunud ega oma luid-konte ära murdnud. Hea hulk orje oli veel müümata ja kaupmehed jagelesid nende pärast niisuguse innuga, mille kõrval

Londoni börsimaaklerite hasart isegi rahakursi kõige suurema tõusu päevadel jääb täiesti varju.

Ent ootamatu, ebakõlalise kontserdi puhkedes katkestati kõik tehingud ja kauba reklaamijad said veidi hinge tõmmata.

Kasonde kuningas Muani Lünga oli tulnud oma sealviibimisega austama suurt lakonit. Teda saatis võrdlemisi rohkearvuline naistest, "ametnikest", sõduritest ja orjadest koosnev eskort. Alvez ja teised orjakauplejad tõttasid kuningale vastu ja külvasid ta üle austusavaldustega, millest see nürimeelne valitseja väga lugu pidas. Muani Lunga saabus kohale vanas kandetoolis; jõudnud väljaku keskele, astus ta kümnest kätepaarist ahistatuna sealt maha.

Kuningas oli viiekümneaastane, kuid teda võis pidada kaheksakümneaastaseks. Ta meenutas raugaikka jõudnud ahvi. Peas kandis ta midagi tiaaritaolist, mida ilustasid punaseks värvitud leopardiküüned ja heledad karvatutid. See oli Kasonde valitsejate kroon. Kuninga puusi ümbritses kaks kudunahkset pärlitega tikitud seelikut, mis olid veelgi jäigemad kui sepa põll. Tema rinda ehtis rohkesti tätoveeringuid, mis andsid tunnistust kuninga kõrgest päritolust; kui neid tunnuseid uskuda, ulatus Muani Lünga sugupuu kaugetesse sajanditesse. Tema Majesteedi pahkluude, randmete ja käsivarte ümber looklesid pärlitega kaetud vaskrõngad ning ta jalad olid kätketud kollaste käänistega säär-saabastesse, mis Alvez oli talle kakskümmend aastat tagasi kinkinud. Lisame nüüd veel tema paremasse kätte jämeda hõbenu-puga kepi, vasakusse pärlitega kaetud käepidemega kärbseleh-viku, tõstame tema pea kohale ühe nendest vanadest paigatud

vihmavarjudest, mis näib olevat valmistatud hüpiknuku pükstest, ja lõpuks riputame talle kaela luubi ja paneme tema kuninglikule ninale prillid, millest nõbu Benedikt nii väga puudust tundis ja mis olid Bati taskust ära varastatud — ning saamegi tõetruu pildi sellest neegermajesteedist, kes hoidis oma hirmuvalitsuse all saja miilini ulatuva ümbermõõduga maa-ala.

Juba ainult sel põhjusel, et temale kuulus kuninglik troon, väitis Muani Lunga end põlvnevat otse taevast; need, kes julgesid selles kahelda, saatis ta teise ilma selles kohapeal veenduma. Ta ütles, et jumalik päritolu tõstvat teda kõrgemale igasugustest maistest vajadustest; ta söövat ainult sellepärast, et see talle meeldib, ja joovat ainult sellepärast, et see talle lõbu pakub. Rohkem, kui tema jõi, oli muide täiesti võimatu juua. Tema ministrid ja ametnikud, paadunud joodikud, olid temaga võrreldes mõõdukad vägijookide tarvitajad. Muani Lunga oli viimase võimaluseni alkoholist läbi imbunud majesteet: ta kallas endasse pidevalt kanget õlut, pombeed ja kõige enam üht teatud kolmekümne kuue kraadist viina, millega Alvez teda rikkalikult varustas.

Muani Lunga haaremis oli naisi igasuguses vanuses ja mitmest seisusest. Enamik nendest saatsid kuningat ta külaskäigul turule. Kõige suuremaid õigusi omas Muana, umbes neljakümneaastane tige naine, keda kutsuti kuningannaks ja kes samuti nagu ta kaaslasedki põlvnes kõrgest soost, Muanal oli ümber õlgade mingi villasega sarnanev eredavärviline riie; ta kandis pärlitega tikitud rohukõrtest seelikut ja keesid igal pool, kuhu neid vähegi sai kinnitada, ning astmetena tõusvat soengut, mis moodustas tema väikesele peale tohutu suure raami; ühesõnaga — ta oli peletis. Kuninga teised abikaasad, kes olid kas valitseja tädi- ja onutütred või õed ja mitte nii uhkelt riietatud, kuid palju nooremad, kõndisid Muana taga, valmis täitma peremehe käeviipe peale oma kohust inimestest mööblina. Need õnnetud on tõepoolest kuningale ainult mööbliks. Kui kuningas soovib istuda, kükitavad kaks tema naist maha ja asendavad

talle tooli; kuninga jalad puhkavad sellal teiste naiste kehadel nagu eebenipuust vaibal.
274
Muani Lunga järel kõndisid veel tema ametnikud ja nõiad. Nende metsinimeste juures, kes vaarusid nagu nende peremeeski, torkas kõigepealt silma, et neil kõigil puudus mingi kehaosa — ühel kõrv, teisel silm, kolmandal nina, neljandal käsijne. Mitte ükski ei olnud terve. Põhjus seisis selles, et Kasondes rakendati ainult kaht karistamisviisi: kas vigastamist või surmanuhtlust, olenevalt kuninga tujust. Iga väiksemagi eksimuse eest lõigati maha mõni kehaosa. Kõige rängema karistuse osaliseks langesid need, kellel lõigati ära kõrvad, sest nad ei saanud enam kanda kõrvarõngaid.
Pealikud — piirkondade, "kilolode" valitsejad, kelle ametikoht oli kas pärandatav või kes valiti neljaks aastaks, kandsid peas sebranahkseid barette ja nende ainsaks vormiriietuseks oli punane vest. Käes vibutasid nad pikki mereroost keppe, mille üks ots oli võlurohtudega värvitud.
Mis puutub sõdureisse, siis neil olid niihästi kaitse- kui ka pealetungirelvadeks vibud, mille puuosa ümber oli keerutatud tagavaranöör ja mida kaunistasid narmad, maokeelena teravaks ihutud noad, laiad ja pikad odad ning palmipuust ja arabeskidega ilustatud kilbid. Nende univorm kui niisugune ei läinud Tema Majesteedile absoluutselt mitte midagi maksma.
Kuninga saatjaskonna kõige viimastes ridades sammusid õukonna nõiad ja muusikud. Nõiad, "mgangad", on ühtlasi kohalikeks arstideks. Aafrika põliselanikel on kõigutamatu usk ennustuskunsti, nõiasõnadesse, fetišitesse, milleks on valge- ja punaseplekilised fantastiliste saviloomade või puust väljalõigatud meeste ja naiste kujud. Nõiad ei olnud muide sugugi vähem vigaseks tehtud kui teised õukondlased; valitseja tasus nähtavasti niiviisi ebaõnnestunud raviprotseduuride eest.
Muusikud, kelleks olid nii mehed kui ka naised, lasksid kõlada oma heledad käristeil, mürtsuda vägevad trummidel ning tä-riseda "kummiotsaga kepikeste löökide all oma "marimebadel", simblitaolistel muusikariistadel, mis koosnesid kahest reast erinevas suuruses kõrvitsakestadest; nad tekitasid niisugust müra, mis aafriklase kõrvu mitteomavaile inimestele oli lihtsalt väljakannatamatu.
275
Kuningliku saatjaskonna kohal lehvis mitu lippu ja lipukest ning piikide otsas kanti paari Muani Lunga poolt võidetud vaenuliku juhi pleekinud pealuud.
Kui Muani Lunga kandetoolist maha astus, kõlas igast küljest tervitushüüdeid. Karavanide sõdurid kõmmutasid oma igivanu püsse, mille jõuetud paugud aga rahva kisast sugugi üle ei kostnud. Ülevaatajad hõõrusid kärmesti oma mustale koonule kinnaveripulbrit, mida nad hoidsid väikeses kotikeses, ja laskusid siis põlvili. Alvez astus omakorda lähemale ja ulatas kuningale paki tubakat, "rahustavat rohtu", nagu seda taime siin maal nimetati. Rahustamist vajas Muani Lunga tõepoolest väga, sest ta oli millegipärast äärmiselt halvas meeleolus.
Alveziga üheaegselt tulid ka Coimbra, Ibn Hamis, araablased ja segaverelised orjakauplejad Kasonde võimsale valitsejale austust avaldama. "Marhaba!" ütlesid araablased, mis tähendab Kesk-Aafrika murdes "tere tulemast"; mõned plaksutasid käsi ja kummardusid maani, teised jälle määrisid end poriga ja näitasid sel kombel oma ilgele majesteedile üles kõige suuremat orjameelsust.
Muani Lunga peaaegu ei vaadanudki kogu selle rahvamurru poole ja hakkas kõndima, jalad harkis, nagu oleks maapind kuninga all kõikunud. Ta jalutas või õigemini tuigerdas orjade keskel ja kui juba orjakauplejad tundsid muret, et majesteedil võib

tekkida soov omandada mõni vangidest, siis viimastel oli lausa hirm sattuda niisuguse nürimeelse türanni valdusse.
Negoro polnud hetkekski Alvezi juurest lahkunud ja nad avaldasid üheskoos kuningale austust. Kõik kolm vestlesid kohalikus murrakus, kui sõna "vestlema" võib kasutada jutuajamise kohta, millest Muani Lunga võttis osa ainult ühesilbiliste sõnadega, mis tema joomisest tursunud huulte vahelt vaevu välja pääsesid. Tema jutt piirdus ainult sellega, et ta käskis Alvezil uuendada vii-natagavarasid, mis tähtsate purjutamiste tõttu olid otsakorral. "Kuningas Lunga on Kasonde turul oodatud külaline!" sõnas
orjakaupleja.
"Mul on janu," vastas monarh.
"Muani Lungale kuulub osa suure lakoni sissetulekutest," lisas Alvez.
276
"Juua!" hüüdis Muani Lunga.
"Mu sõbral Negorol on hea meel taas näha Kasonde kuningat pärast nii pikka eemalolekut."
"Juua!" kordas joodik, kelle kogu isikust hoovas vastikut alkoholilõhna.
"Noh, olgu!" Pombeed, meejooki!" hüüdis Antonio Jose Alvez, kes väga hästi teadis, kuhu Muani Lunga tüürib.
"Ei!... ei! ..." ütles kuningas. Ma tahan oma sõbra Alvezi viina ja ma annan talle iga tema tulevee tilga eest... "
"Tilga valge inimese verd!" hüüdis Negoro, teinud Alvezi poole viipe, mida see kohe mõistis ja mille ta heaks kiitis.
"Valge inimese verd! Tappa valge inimene!" sõnas Muani Lunga, kelles portugallase ettepanek äratas taas ellu metsikud instinktid.
"See valge tappis ühe Alvezi agentidest," jätkas Negoro.
"Jah... minu agendi Harrise," sõnas orjakaupleja, "ja tema surma eest tuleb kätte tasuda!"
"Viige see valge kuningas Massongo juurde Sairi ülemjooksule, assuade juurde! Need lõikavad ta tükkideks ja söövad elusalt! Nad ei ole veel unustanud inimliha maitset!" hüüdis Muani Lunga.
See Massongo oli tõepoolest inimsööjate suguharu kuningas ja on täiesti õige, et mõnes Kesk-Aafrika provintsis süüakse veel praegugi inimesi. Livingstone kirjutab oma reisimärkmetes, et Lualaba kallastel elutsevad maniemad söövad mitte ainult sõdades surmasaanuid, vaid nad ostavad söögiks ka orje; nad väidavad, et inimese liha olevat kergelt soolane ja vajavat seetõttu ainult vähe vürtsi. Cameron kohtas inimsööjaid Moene Bugga suguharus, kus laipu söödi alles pärast mitmepäevast jooksvas vees leotamist. Stanley märkas samuti inimeste söömist Ukusu elanike hulgas. Kesk-Aafrika suguharudes oli inimliha toiduks tarvitamine nähtavasti laialt levinud.
Ent nii julm, kui see surmamisviis ka oli, mille kuningas Dick Sandi jaoks välja mõtles, ei sobinud see ometi Negorole, kes ei tahtnud oma ohvrit enda käest ära lasta.
"Too valge tappis meie seltsimehe Harrise Kasondes," sõnas ta.
"Ja Kasondes ta peab ka surema," lisas Alvez.
277
"Minul ükskõik, Alvez," vastas Muani Lunga. "Aga iga verepiisa eest piisk tulevett!"
"Olgu," vastas orjakaupleja, "toon tulevett ja täna saad sa näha, et tulevesi tõesti väärib oma nime. Me paneme ta põlema, selle vee! José Antonio Alvez pakub kuningas Muani Lungale punši!..."

Joodikust kuningas lõi oma sõbra Alveziga käed kokku. Ta oli rõõmu pärast lausa arust ära. Majesteedi naised ja õukondlased jagasid oma valitseja pöörast vaimustust. Nad ei olnud kunagi näinud, kuidas viin põleb, ja nad mõtlesid muidugi juua seda lee-gitsevana. Pealegi lootsid nad koos alkoholijanu kustutamisega kustutada ka verejanu, mis oli nende metsinimeste juures väga võimas.

Vaene Dick Sand! Missugune õudne piinamine teda ootas! Kui vaid mõelda süngetele ja võigastele tagajärgedele, mida joomine tsiviliseeritud rahvaste juures esile kutsub, siis on igaühele selge, kui kaugele võib alkohol viia metsikuid olendeid.

Mõistagi ei võinud valge inimese piinamine olla vastumeelne ei ühelegi pärismaalastest ega Antonio José Alvezile, kes oli samuti neeger, ega Coimbrale, mustale segaverelisele, ega ka Negorole, kes valgeid metsikult vihkas.

Oli saabunud õhtu, õhtu millele ei eelne videvik ja mis peaaegu silmapilkselt muudab päeva ööks. Viina põletamiseks sobiv aeg jõudis seega kätte.

Alvez oli tulnud tõepoolest hiilgavale mõttele pakkuda neegermajesteedile punši ja õpetada teda armastama uutmoodi viina. Muani Lunga hakkaski juba arvamist avaldama, et tu-levesi ei õigusta täiesti oma nime. Põlevana ja leegitsevana koditaks see vahest rohkem tema keele juba tundetuks muutunud erkusid.

Õhtu programmis oli seega kõigepealt punš ja seejärel hukkamine.

Suletud oma pimedasse kongi pidi Dick Sand sealt väljuma ainult selleks, et minna surma. Teised orjad, niihästi müüdud kui ka müümata, olid uuesti suletud barakkidesse. Tšitokale jäid ainult orjakauplejad, ülevaatajad ja sõdurid, kes tahtsid punšist osa saada — juhul kui kuningas ja tema õukond neile midagi jätab.

278

José Antonio Alvez asus Negoro näpunäidete järgi ettevalmistusi tegema.

Toodi kohale suur vaskanum, kuhu võis mahutada vähemalt kakssada pinti, ja asetati väljaku keskele. Sellesse anumasse valati mitu vaati mitte just kõige kvaliteetsemat, kuid see-eest väga kanget alkoholi. Ei oldud kitsi ei kaneeli, ei vürtside ega ühegagi nendest ainetest, mis võisid tõsta selle metslaste punši väärtust.

Kõik olid kogunenud kuninga ümber. Muani Lunga astus tuigerdades anumale lähemale. Näis, nagu tõmbaks see tõrs teda enda poole ja nagu tahaks ta sinna sisse tormata.

Alvez hoidis teda suuremeelselt tagasi ja andis talle pihku süüdatud tõrviku.

"Tuli!" hüüdis Alvez rahulolevalt ja õelalt muiates.

"Tuli! ".vastas Muani Lunga ja puudutas vedelikku tõrviku otsaga.

Missugune tulelõõm ja missugune efekt, kui anuma kohal hakkasid keerlema sinakad leegid! Et alkoholi veelgi kangemaks muuta, oli Alvez sellele lisanud soola.

Pealtvaatajate näod kattusid selle tontliku sinaga, mida kujutlusvõime harilikult omistab varjukujudele. Jäänud juba lõhnast purju, hakkasid neegrid karjuma, vehkima ja võtnud üksteisel käest kinni, moodustasid nad Kasonde kuninga ümber tohutu suure ringi.

Varustatud hiiglasliku metallkulbiga, liigutas Alvez vedelikku, kust paiskus neile joobnud ahvidele kahvatuid valgusejugasid.

Muani Lunga astus lähemale. Ta haaras orjakaupleja käest kulbi, kastis selle anumasse ja tõstis siis koos leegitseva punši-ga huultele.

Kuidas ta karjatas!

Silmapilkselt süttis Kasonde kuningas põlema! Ta võttis tuld nagu petrooleumipudel. See tuli andis küll vähe sooja, kuid põletas seda valusamalt.

Nähes, et nende kuningas on leekides, katkestasid pärismaalased otsekohe oma tantsu. Üks Muani Lunga ministritest tormas oma majesteedi juurde, ent olles samuti alkoholist läbi imbunud, võttis temagi

omakorda tuld. Kui nii edasi läheb, on terve Muani Lunga õukond põlemisohus!
Alvez ja Negoro ei osanud Tema Majesteeti kuidagi aidata. Ehmunud naised põgenesid laiali. Mis puutub Coimbrasse, siis ta laskis kähku jalga, teades, kui kergesti võib temagi süttida.
Langenud maha, väänlesid kuningas ja ta minister kohutavais piinades.
Kehas, mis on nii põhjalikult alkoholist läbi imbunud, tekib põledes ainult kerge sinakas leek, mida veega ei saa kustutada. Isegi kui tuli väljastpoolt summutatakse, põleb ta seestpoolt üha edasi. Kui vägijoogid on tunginud kõikidesse kudedesse, pole võimalik põlemist üldse takistada.
Mõne hetke pärast olid Muani Lunga ja ta ametnik hinge heitnud, kuid nad põlesid ikka edasi. Varsti oli kohal, kuhu nad langesid, ainult veidi sütt, üks või kaks selgroolüli, sõrmed ja vaibad, mida tuli äkilise puhkemise korral ei hävita, vaid katab haiseva ja sööbiva tahmakorraga.
See oli kõik, mis Kasonde kuningast ja tema ministrist veel säilis.

XII KUNINGA MATUSED

Järgmisel päeval, 29. mail, oli Kasonde linnal sootuks ebatavaline ilme. Kohkunud pärismaalased olid sulgenud end oma hurtsikutesse. Iialgi polnud nad näinud ei jumalatest pärinevat kuningat ega ka tavalist ministrit surevat niisugusesse õudsesse surma. Kuna nad varem olid põletanud nii mõnegi lihtsureliku ja kõige eakamad nendest tundsid veel inimliha küpsetamise kunsti, siis nad teadsid, kuivõrd pikaldaselt inimese keha söestub. Nende kuningas koos oma ministriga põlesid aga ära üheainsa hetkega! Pole ime, et sündmus paistis neile täiesti seletamatuna.
José Antonio Alvez püsis hiirvaikselt oma majas. Ta kartis, et teda võidaks juhtunus süüdlaseks pidada. Negoro oli talle selgitanud kuninga surma põhjuse ja andnud nõu olla ettevaatlik. Oleks olnud väga ebameeldiv lugu, kui Muani Lunga surm oleks langenud tema arvele! Sekeldustest ta sel juhul poleks pääsenud.
Kuid Negorol oli tulnud hiilgav mõte. Tema nõuandel levitas Alvez kuuldust, nagu oleks Kasonde monarhi surm olnud midagi üleloomulikku, mida suur Manitu laseb osaks saada ainult väljavalituile. Pärismaalased, kes olid väga ebausklikud, uskusid seda väljamõeldist. Kuninga ja tema ministri kehast tõusnud tuld hakati pidama pühaks tuleks. Niisiis jäi vaid austada tema põrmu matustega, mis oleksid kohased jumalatega üheväärseteks peetud inimesele.
Need matused koos Aafrika rahvaste juures tavaks saanud tseremooniaga pakkusid Negorole soodsa võimaluse lasta Dick Sandil neis teatud osa täita. Keegi tõenäoliselt ei usuks, kui palju verd nõudsid Muani Lunga matused, kui mitte Kesk-Aafrika uurijad, nende hulgas ka Cameron, poleks pajatanud lugusid, mille tõepärasuses meil ei ole mingit alust kahelda.
Kasonde kuningatrooni pärijaks oli kuninganna Muana. Ta kiirustas matusetalituse ettevalmistustega, et panna end valitsejana maksma ja ühtlasi kõrvaldada oma võistlejad, teiste hulgas ka Ukusu kuningas, kes tahtis seadusevastaselt omandada Kasonde kuninga õigusi. Pealegi pääseb Muana kuningannaks

saades jubedast saatusest, mis ootab lahkunu teisi naisi, ja vabaneb ühtlasi oma noorematest kaaslannadest, kes temale kui kõige vanemale olid mõistagi küllalt tülikad. Viimane asjaolu oli sellele õela iseloomuga naisele eriti meeltmööda. Niisiis

ta laskiski kudu- ja marimebasarvede puhumisega teatada, et lahkunud kuninga matused toimuvad järgmisel õhtul ja kõigi tavaliste kombetäitmistega.

Õukondlaste ja samuti rahva seast ei avaldanud keegi protesti. Alvezil ja teistel orjakauplejail polnud Muana troonile tulekuga midagi karta. Kinkide ja meelitustega allutavad nad ta hõlpsasti oma mõjule. Seetõttu võis troonipärimine toimuda vahejuhtumiteta. Rahulolematus valitses ainult haaremis, ja täiesti põhjendatult, Matuste ettevalmistustele asuti juba samal päeval, Kasonde peatänava lõpus voolas sügav ja kärestikuline Kuango harujõgi, mille vesi tuli ajutiselt juhtida kõrvale, et jõe säng kuivaks muutuks. Sinna jõesängi kaevatakse kuningale haud; pärast matuseid lastakse vesi endiste kallaste vahele tagasi.

Pärismaalased hakkasid kiiresti ehitama tammi, et jõgi ajutiselt voolaks läbi Kasonde lagendiku. Matusetalituse viimase kombetäitmisena purustatakse tamm ja vesi tungib tagasi oma endisesse sängi.

Negoro otsustas ühendada Dick Sandi saatuse õnnetutega. keda kuninga haual pidi ohvriks toodama. Portu-

gaallane nägi oma silmaga, missugune vihapuhang Dick Sandi valdas, kui Harris talle teatas proua Weldoni ja väikese Jacki surmast. Arg, nagu Negoro oli, ei julgenud see kelm end asetada vastamisi samasuguse saatusega, mis tabas Harrist. Ent kätest ja jalgadest kõvasti kinniköidetud vangi pidas Negoro endale ohutuks ja ta otsustas Dick Sandi külastada. Negoro oli neid alatuid inimesi, kellele ei piisa kannatuste tekitamisest, vaid kes tahavad ka oma ohvrite üle irvitada.

Keskpäeva paiku astuski ta barakki, kus Dick Sandi rangelt valvati. Noor kapten lamas maas, käed ja jalad tugevasti kinni seotud; ta polnud kahekümne nelja tunni jooksul peaaegu üldse söönud ja näis üleelatud vintsutustest kahvatuna. Köidikud olid tunginud talle lihasse, valmistades kohutavat piina; ta sai end vaevu liigutada ja ootas kärsitult, et surm, olgu see ükskõik missugune, päästaks ta kõigist vaevadest.

Ent Negorot nähes läbis Dick Sandi keha värin. Instinktiivselt püüdis ta purustada köidikud, mis tal takistasid sellele alatule kallale tormamast ja temaga arveid õiendamast. Kuid isegi Herkulesel poleks õnnestunud neid köidikuid purustada. Ta mõistis, et portugaallase ja tema vahel algab nüüd teist laadi võitlus. Otsustanud Negorot mitte ühegi vastusega austada, ükskõik, mida ta ka ei ütleks, püüdis Dick Sand olla võimalikult rahulik ja piirdus sellega, et vaatas talle otse silma.

«Pidasin oma kohuseks,» lausus Negoro sissejuhatusena, «tulla viimast korda tervitama oma noort kaptenit ja teatada talle, kui sügavat kahetsust see mulle valmistab, et ta siin enam ei saa käsutada nagu «Pilgrimi» pardal.»

Nähes et Dick Sand ei vasta, jätkas Negoro:

«Kuidas siis nii, kapten, kas te ei tunnegi enam oma endist kokka? Kuid kokk soovib teada teie korraldusi ja tuli küsima, mida ta võiks teile eineks pakkuda.»

Nende sõnade juures andis ta põrandal lamavale Dick Sandile toore müksu jalaga.

«Tahaksin teilt ka veel üht teist asja küsida, mu noor kapten. Kas te ei saaks mulle lõpuks ära seletada, kuidas te selle asemel, et purjetada Ameerika rannikule, sattusite siia, kus te praegu olete, nimelt Angoolasse?»

Nüüd oli Dick Sandile ilma portugaallase pikema seletusetagi selge, et ta tookord ei eksinud, kui ta lõpuks arvas, et see reetur rikkus «Pilgrimi» kompassi. Negoro küsimus oli ühtlasi ülestunnistus. Dick Sand vastas talle põlgliku vaikimisega.

«Tunnistage, kapten,» jätkas Negoro, «et see oli teile õnneks, et pardal viibis tõeline, kogenud meremees. Jumala eest, kus te ilma temata oleksite olnud? Selle

asemel, et puruneda vastu mõnd veealust kaljut, kuhu torm teid oleks heitnud, jõudsite tänu temale sõbralikku sadamasse. Kui te kellelegi selle eest tanu võlgnete, et olete lõpuks kindlas kohas, siis just sellele meremehele, mu noor isand. Ei maksa teda põlata.»

Seda öeldes oli Negoro, kes oma näilist rahu suutis alles hoida vaid suure tahtepingutusega, astunud (isna Dick Sandi juurde; ta nägu, mis korraga metsikuks muutus, oli Dickile nii ligidal, et paistis, otsekui tahaks ta noort kaptenit elavalt ära süüa. Suutmata oma raevu, mida tema ohvri rahu viirnaseni üles oli kruvinud, kauem taltsutada, karjus see lurjus korraga äärmises vihahoos:

«lgaühe kätte jõuab järg! Täna olen mina see, kes on kapten, kes on käsutaja. Sinu äpardunud laevapoisi-elu on minu kätes!»

«Võta ta,» vastas Dick Sand rahulikult. «Surm mind ei kohuta.»

«Seda saame veel näha!» möirgas Negoro. «Sa võibolla loodad mingisugust abi? Rumalus! Kes saab sind siin, Kasondes abistada? Siin oleme meie Alveziga kõik-võimsad! Sa ehk mõtled, et sinu kaaslased, see vana Tom ja need teised on veel siin? Eksid! Juba hulk aega tagasi müüdi nad ära ja asuti nendega Sansibari poole teele. Neil on sellegagi juba küllalt tegemist, et teel mitte kärvata.»

«Aga Herkules on vaba,» tähendas Dick Sand. «Herkules!» hüüdis Negoro jalaga vastu maad põrutades. «Ta on juba ammu lõvide voi pantrite hammaste vahel. Mul on kahju ainult sellest, et mina oma kättemaksuga kiskjatest ette ei jõudnud.»

«Kui ka HerkuJes on surnud,» vastas Dick Sand, «aga Dingo on veel elus! Selline koer nagu tema tuleb sinu-

282

sugusega üksindagi toime. Tunnen sind, Negoro, sa oled argpüks. Dingo ajab su jälgi, küll ta su ühel päeval üles leiab ja tükkideks kisub.»

«Lurjus!» hüüdis portugaallane tulivihaselt. «Lurjus! Mina ise lasksin Dingo maha! See koeranäru on surnud nagu proua Weldon ja tema lapski. Täpselt nii, nagu on varsti surnud kõik need, kes olid «Pilgrimil! ... »

«Ja nagu sinagi õige peatselt!» sõnas Dick Sand, sundides oma pilguga portugaallase kahvatuma.

Kaotanud enesevalitsuse, oli Negoro valmis sõnadelt üle minema tegudele ja relvadeta vangi kägistama. Ta oli juba viskunud noorele kaptenile ja raputas teda vihaselt, kui äkiline mõte tal oma kättemaksu kordasaatmist takistas. Ta mõistis korraga, et kui ta surmab oma ohvri. siis on Dick Sandi jaoks kõik lõppenud; see tähendaks säästa teda kakskümmend neli tundi kestvatest piinadest, mida ta oli kavatsenud «Pilgrirni» noorele kaptenile valmistada. Ta laskis Dick Sandi lahti, ütles paar sõna ülevaatajale, kes erapooletult kõrval seisis, käskis tal vangi hoolega valvata ja väljus barakist.

Ent selle asemel, et Dick Sandi masendada, andis see kokkupõrge talle tagasi kogu ta moraalse jõu. Ka tema füüsilist vastupanuvõimet oli see ainult tugevdanud. Ehk lõdvendas Negoro viimati oma vihase kallalesööstmisega tema köidikuid, mis siiani ei olnud lasknud tal teha ühtegi liigutust? Võimalik, sest Dick Sand märkas, et ta jäsemetel oli rohkem liikumisvabadust kui enne selle mõrtsuka tulekut. Suutes end juba liigutada, hakkas ta lootrna, et saab ilma suurema vaevata vabastada oma käed. Tugeva valve all nagu ta siin selles kindlalt suletud vanglas viibis, oleks see toonud ainult väikest kergendust, ainult ühe piina vähendamist, kuid elus on hetki, kus ka kõige tühisem mugavustunne on hindamatu väärtusega.

Mõistagi ei hellitanud Dick Sand enam mingeid lootusi. Abi oleks võinud tulia ainult väljast, aga kelle abile võis ta sealtki loota? Ta alistus oma saatusele. Ja õigust

öeldes-elu teda enam ei huvitanudki. Ta mõtles oma kaaslastele, kes hukkusid enne teda ja ta ei soovinud enam midagi muud kui vaid neile jargneda. Negoro oli korranud sedasama mis Harris: proua Weldon ja väike Jack

283

ei pidanud vastu! Enam kui tõenäoline, et ka Herkules, keda ähvardas nii palju ohte, suri mõnda õudsesse surma. Tom ja tema kaaslased olid juba kaugel ja tema jaoks igaveseks kadunud - nii vähemalt pidi Dick Sand arvarna. Loota, et kannatustest päästaks teda miski muu kui surm, mis vaevalt võiks kujuneda nii kohutavaks kui ta elu - see oleks olnud lausa meeletus.

Tunnid möödusid. Lähenes öö. Baraki õlgkatusest sissepoetunud valguskiired kustusid vähehaaval. Vaikisid ka viimased hääled tsitokal, kus pärast eilset metsikut kära niigi oli olnud vaga vaikne. Dick Sandi kitsas vangikongis muutus pimedaks. Peagi laskus tervele Kasonde linnale öövaikus ...

Dick Sand vajus sügavasse, rahulikku unne ja magas kaks tundi. Ärgates tundis ta endas veelgi suuremat enesekindlust. Tal õnnestus vabastada köidlkutest üks käsi, mille paistetus oli juba veidi tagasi andnud, ja talle valmistas suurt mõnu teda oma tahtrnist mööda välja sirutada ja konksu tõmmata.

Umbes pool ööd võis olla möödunud. Ülevaataja magas rasket und, tänu viinapudelile, mille kaela ta ikka veel peos hoidis. Ta oli selle tilgatumalt tühjaks kummutanud. Ja Dick Sandil tekkis mõte oma valvuri relvad ära võtta, sest põgenernise korral võis tal neid väga tarvis minna; ent sel hetkel tundus talle, nagu kostaks baraki ukse alt tasast kraapimist. Oma vaba kätt abiks võttes õnnestus tal roomata läveni, ilma et ülevaataja oleks ärganud.

Dick Sand ei eksinud. Kraapimine jätkus ja muutus aina selgemini kuuldavaks. Paistis, nagu kraabiks keegi mulda ukse all. Kas see oli mõni loom? Või mõni inimene?

«Oleks see vaid Herkules!» soovis Dick Sand.

Ta heitis pilgu ülevaatajale; see ei liigutanud end, olles tinaraske une võimuses. Ta asetas oma huuled üsna ukseläve lähedale ja sosistas Herkulese nime. Talle vastas tasane ja kaeblik haugatus.

«See on Dingo, mitte Herkules,» sõnas Dick Sand endamisi. «Ta leidis mu üles isegi siit barakist! Kas ta toob mulle jälle Herkuleselt sõnumi? Järelikult Negoro valetas, et Dingo on tapetud, ja siis võib-olla ... »

284

Sel hetkel libises ukse alla käpp. Dick Sand haaras sellest kinni ja tundis otsekohe ara Dingo käpa. Ent kui Dingo tõi kirja, siis see võis olla kinnitatud ainult ta kaela külge. Mis nüüd teha? Kas seda auku saab nii suureks uuristada, et Dingo pea sealt läbi pääseks? Igatahes tuli katsuda.

Kuid Dick Sand vaevalt jõudis hakata küüntega maad kraapima, kui väljakult kostis haukumist. Pärismaalaste koerad olid truu looma avastanud ja sel ei jäänud muud üle kui põgeneda. Kostsid mõned paugud. Ülevaataja liigutas end. Dick Sand ei võinud enam mõeldagi pagemisele, sest alarm oli antud; ta pidi end tahes-tahtmata uuesti nurka veeretama. Pärast ülipikka ootamist koitis päev, mis pidi olema Dick Sandile viimne.

Kogu selle päeva jätkas suur hulk pärismaalasi kuninganna Muana peaministri juhtimisel kiiruga tammi ehitamist, Vigasekstegemise ähvardusel pidi kindiaksmääratud ajaks kõik valmis olema; uus vaIitsejanna tõotas käia täpselt surnud kuninga jälgedes.

Kui vesi oli jõest kõrvale juhitud, kaevati tühjaksjäänud jõesiingi kürmne jala sügavune, viiekümne jala pikkune ja kümne jaia laiune haud.

Õhtu eel hakati selle haua põhja ja seinu polsterdama Muani Lunga orjade seast valitud naistega. Harilikult maetakse need õnnetud elusalt. Ent Muani Lunga kummalise ja vahest isegi salapärase surma puhul otsustati nad oma peremehe põrmu kõrval uputada.[1]

Komme nõuab samuti, et surnud kuningas riietatakse enne hauda sängitamist oma kõige uhkematesse riletesse. Kuid seekord tuli toimida teisiti, sest kuninga isikust oli jäänud järele ainult mõni põlenud kont. Valmistaii pajuvitstest mannekeen, kes sarnanes Muani Lungaga ja oli temast võib-olla isegi ilusam, ning tulest säilinud jäänused paigutati selle sisemusse. Mannekeenile pandi selga kuninga riided - nagu me teame, ei olnud need kantud hilbud kuigi väärtuslikud - ja

1 Lausa uskumatu, kui jubedaid veresaunu korraldavad KeskAafrika elanikud, et mõnd võimsat juhti väärikalt mulda sängitada. Nagu jutustab Cameron, ohverdati Kassongo kuninga isa matustel üle saja inimese.

neid ei unustatud kaunistada nõbu Benedikti suurepärase luubiga. See maskeraad oli koomiline ja võigas ühtlasi.

Tseremoonia pidi toimuma tõrvikute valgusel ja kujunema väga suurejooneliseks. Sellest pidid võtma osa kõik Kasonde elanikud, niihästi pärismaalased kui võõramaalased.

Kui saabus õhtu, liikus piki peatänavat tsitoka juurest matusepaiga suunas pikk rongkäik. Siin ei puudunud miski - ei leinatantsud, ei maagikute nõiasõnad, ei muusikariistade kõrvulukustav kontsert ega relvalaost võetud vanade musketite[1] paugutamine.

Kasonde elanikkonna ridu täiendasid Jose-Antonio Alvez, Coimbra, Negoro ning araabia orjakauplejad oma ülevaatajatega. Keegi nendest ei olnud veel suurelt lakonilt lahkunud. Muana Lunga ei lubanud neil ära sõita ja oleks olnud äärmiselt ettevaatamatu mitte täita selle korraldusi, kes valitsejaametis sooritas alles esimest proovi.

Kuninga põrmu, mis oli asetatud kandetooli, kanti matuserongi lõpus. Seda ümbritsesid kuninga vähemähtsad abikaasad, kelledest mõned pidid talle teise ilma järgnerna. Kuninganna Muana kõndis toredasti riietatult selle niinimetatud katafalgi[2] taga. Kui rongkäik jõe äärde jõudis, oli juba pilkane öö, kuid vaigused tõrvikud, mida kandjad siia-sinna kõigutasid, heitsid rahvahulga sekka pikki valguslaike.

Haud tuli üsna selgesti nähtavale. See oli vooderdatud mustade inimestega, kes veel elasid, sest nad liigutasid end oma ahelais, millega nad olid needitud maa külge. Viiskümmend orja, enamuses üsna noored, ootasid seal, et veevood nad endi alla mataksid; ühed saatusele alistunult ja vaikides, teised vahetevahel oiates. Kuninganna oli isiklikult kuninga pidulikult ehitud abikaasade seast valinud välja need, keda ohverdada.

Üks ohvritest, kes kandis teise abikaasa nimetust, painutati kätele ja põlvedele, et ta oleks kuninglikuks tooliks, nagu ta seda oli olnud kuninga eluajal, kolmas abi-

1 musket - vanaaegne suurekaliibriline püss, *Tõlk.*

2 katafalk - kaunistatud surnulaudis. *Tõlk.*

kaasa toetas mannekeeni, kuna neljas heitis tema jalgade alla padjaks.

Mannekeeni vastas, haua teises ääres, seisis punaseksvärvitud tulp. Selle tulba külge oli seotud valge inimene, kes samuti kuulus nende veriste matuste ohvrite hulka.

See valge inimene oli Dick Sand. Tema poolpaljal kehal võis näha jälgi piinamistest, mida Negoro oli juba lasknud talle osaks saada. Seotud posti külge, ootas ta kannatlikult surma nagu mees, kellel pole enam vähimatki pääsemislootust ...

Ent see hetk ei olnud veel saabunud, kus tõke pidi purustatama. .

Kuninganna märguandel surmas Kasonde timukas neljanda abikaasa, selle, kes lamas kuniriga jalge all ning tema veri voolas hauda. See oli kohutava tapatalgu sissejuhatuseks. Timukate noalöökidest langes viiskümmend orja. Jõesängis voolasid nüüd vereojad.

Tervelt poole tunni jooksul segunesid ohvrite karjed pealtvaatajate kisaga. Asjatu oleks olnud otsida nende inimeste juures tülgastust või kaastunnet.

Lõpuks andis kuninganna Muana uuesti märku, **ja** tammi, mis jõesängi oli sulgenud, hakati vähehaaval avama. Äärmise julmuse täielikuks nautimiseks lasti veel voolata aeglaselt, selle asemel, et purustada tamm hoobilt ja lasta voolul korraga alla söösta. Kiire surma asemel aeglane surm!

Esmalt ujutas vesi üle kraavi põhja katva orjadest vaiba. Lämbumisega võitlevad ohvrid tegid kohutavaid hüppeid. Oli näha, kuidas Dick Sand, kellele vesi ulatus põlvini, veel viimset korda katsus oma köidikuid purustada.

Kuid vesi aina tõusis. Varsti kadusid viimased pead voolu, mis võttis taas endise suuna ja miski ei tunnistanud, et selle jõe põhjas haigutas haud, kus Kasonde kuninga auks oli äsja hukkunud sada orja.

Kui tõearmastus mitte ei kohustaks kirjeldama seda jõledat sündmust, tõrguks sulg niisugust pilti edasi andmast. Nendes süngetes maades on inimene veel nii maha-jäänud. Kuid nüüd me ei tohi seda enam unustada.

XIII PEATÜKK FAKTOORIAS

Harris ja Negoro valetasid, kui nad ütlesid, et proua Weldon ja väike Jack on surnud. Proua Weldon, Jack ja nõbu Benedikt viibisid Kasondes.

Pärast termiitide pesa vallutamist olid Harris ja Negoro lahkunud nendega tosina pärismaalastest sõduri saatel Kuansa-äärsest laagrist.

Proua Weldon ja väike Jack paigutati kandetooli «kitandasse», nagu seda siin nimetati. Miks niisugune mees nagu Negoro nende eest selliselt hoolitses, see tundus proua Weldonile täiesti seletamatuna.

Teekond Kuansast Kasondesse möödus kiiresti ega väsitanud vange. Nõbu Benedikt, keda õnnetused ei näinud põrmugi häirivat, marssis vapralt. Et tal ei keelatud teelt kõrvale põigata ja putukaid otsida, ei tulnud tal mõttessegi kaevata.

Nende väike salk jõudis Kasondesse kaheksa päeva varem kui Ibn Hamise karavan. Proua Weldon suleti koos lapse ja nõbu Benediktiga Alvezi faktooriasse.

Peab ütlema, väike Jack tundis end juba palju paremini. Jõudnud välja soistelt aladelt, kus ta palavikku haigestus, hakkas ta pikkamööda paranema ja nüüd tundus ta tervis juba päris hea. Ent koos karavaniga rändamist ei oleks nad muidugi kumbki, ei väike Jack ega ta ema suutnud taluda. Kuna aga nende eest retke jooksul mõningal määral hoolt kanti, siis tundsid nad end üsnagi hästi, vähemalt kehaliselt.

Oma kaaslastest ei olnud proua Weldon enam midagi kuulnud. Ta nägi, kuidas

Herkules metsa põgenes, kuid mis temaga edasi juhtus, sellest ei olnud tal aimugi. Dick Sandi suhtes hellitas ta lootust, et Harrise ja Negaro eemal viibides, kes teda oleksid piinanud, koheldakse noort «Pilgrimi» kaptenit kui valget inimest vahest pisut paremini. Nan, Tom, Bat, Austin ja Akteon aga olid neegrid ja kahtlemata käitutakse nendega täpselt samuti kui teiste neegritega. Vaesed õnnetud, nad ei oleks tohtinud iialgi astuda Aafrika pinnale, ja ometi sattusid nad siia reeturi tahtel!

Kuna proua Weldonil puudus välismaailmaga igasugune ühendus, siis ta ei võinud teada, et Ibn Hamise karavan jõudis Kasondesse,

Lakonilt kostev kära ei öelnud talle midagi. Ta ei teadnud, et Tom ja tema kaaslased müüdi ühele Udzidzi orjakauplejale ja et nad asuvad peatselt teele. Ta ei kuulnud ei Harrise surmast ega kuningas Muani Lunga hukkumisest, samuti neist uhkeist matustest, mille rohkete ohvrite hulgas oli ka Dick Sand. Õnnetu naine arvas end olevat paris üksinda Kasondes, orjapidajate ja Negoro võimuses. Ta ei võinud isegi otsida pääsemist surmas, sest tema hoole all oli ta poeg.

Samuti ei olnud proua Weldonil vähimatki aimu, missugune saatus teda võiks oodata. Kogu teekonna vältel Kuansast Kasondesse polnud Harris ja Negoro rääkinud temaga ainsatki sõna. Pärast kohalejõudmist ei näinud ta neist enam kumbagi ja ta enda liikumisvabadus ulatus kõrge püstaiani, mis piiras rikka orjakaupleja omandit.

Kas tarvitseb öelda, et proua Weldon ei leidnud oma suures lapses, nõbu Benediktis, vähimatki tuge? Igaüks mõistab seda isegi.

Kui väärikas õpetlane kuulis, et ta ei asugi Ameerika mandril, nagu ta kogu aeg arvas, ei tekkinud tal vähimatki huvi selgitada, kuidas see võis juhtuda. Kõigepealt valdas teda pahameel. Putukad, kelle esimeseks avastajaks Ameerikas ta ennast pidas, need tsetsekärbsed ja teised loomakesed, osutusid nüüd üsna tavalisteks aafrika putukalisteks, keda nii paljud naturalistid enne teda olid leidnud nende sünnimaal. Hüvasti kuulsus ühendada oma nimi tähtsate avastustega! Tõepoolest, selles ei olnud midagi üllatavat, et ta Aafrikas leidis aafrika putukaid!

Ent kui esimene pahameelehoog ali möödunud, ütles ta endale, et «vaaraode maa» - ta nimetas Aafrikat veel selle nimega - omab võrratuid entomoloogilisi rikkusi ja kuigi ta praegu ei viibi «inkade[1] maal», ei kaota ta vahetusega midagi.

«Kui vaid mõelda,» kordas ta endale, ja mitte ainult

1 inkad - Lõuna-Ameerika põliselanikud. *Tõlk.*

endale, vaid ka proua Weldonile, kes teda muide sugugi ei kuulanud, «et see maa siin on kodumaaks mantikoridele, nendele pikkade, karvaste jalgadega ja tihedate, terava-ääreliste kattetiibadega ning tohutute lõualuudega kõvakoorelistele, kelledest kõige tähelepanuväärsem on kühmuline mantikor! Siin elutsevad kuldsete voodikestega jooksikud; guinea ja gaboni koljat-mardikad, kelle käppi kaunistavad okkad; tähnilised mesilased, kes paigutavad oma munad tühjadesse teokarpidesse ja pühad skarabeusid, keda egiptlased kummardasid nagu jumalaid. Siin sünnivad surnupealuu taoliste peadega sfinks-liblikad, kes nüüd on juba levinud terves Euroopas, ja bigooti kärbsed, kelle hammustust ranniku senegaallased väga kardavad. Jah, siin võib leida suurepäraseid putukaid, ja mina leiangi, kui need tublid inimesed mul ainult lubavad otsida.»

Teame väga hästi, kes need «tublid inimesed» olid.

Kuid nõbu Benedikt ei mõelnudki nende üle kaevata. Nagu juba öeldud, nautis entomoloog Negoro ja Harrise seltskonnas peaaegu piiramatut vabadust, kuna Dick

Sand oli teda kogu teekonna vältel rannikult Kuansasse liikumisvabadusest täiesti ilma jätnud. Lihtsameelne teadlane oli Harrise ja Negoro vastutulelikkusest väga liigutatud.

Nõbu Benedikt oleks võinud olla kõige õnnelikum entomoloog maailmas, kui talle ei oleks langenud osaks kaotus, mis teda väga kurvastas. Raudplekist karp oli tal alles nagu ennegi, kuid ta ninal puudusid prillid ja luupi tal ka enam kaelas ei olnud! Aga mis loodusteadlane see on, kellel ei ole luupi ja prille! Nõbu Benedikt ei saanud neid oma kaht optilist riista enam iialgi näha, sest need olid koos kuningliku mannekeeniga maamulda sängitatud. Kui ta juhtus leidma mõne putuka, oli ta sunnitud hoidma seda paris silmade ees, et eraldada kõige lihtsamaid tunnuseid. Oh, see oli nõbu Benediktile väga suureks kurvastuseks ja ta oleks nõustunud maksma prillide eest ükskõik missugust hinda, kuid Kasonde lakonidel seda kaubaartiklit ei leidunud. Selle asemel aga lubati nõbu Benediktil Jose-Antonio Alvezi maavaldusel oma tahtmist mööda liikuda, kuna teati, et ta niikuinii põgeneda ei saa. Pealegi eraldas faktooriat teistest linna-

osadest kõrge plankaed, millest oleks olnud raske üle ronida.

Ehkki tugeva taraga ümbritsetud, oli selle maa-ala ümbermõõt vähemalt miil. Seal kasvas tüüpilisi aafrika puid ja põõsaid, võrsus kõrge rohi, seisid hurtsikud ja barakid, ühesõnaga -- see oli suurepärane peidukoht kõige haruldasematele putukatele, kes võisid nõbu Benediktile kui just mitte kuulsust tuua, siis vähemalt talle headmeelt valmistada. Ta leidiski tõepoolest mõne putuka, ja püüdes neid uurida ilma prillideta, õnnestus tal lõpuks oma silmanägemist kaalule pannes suurendada oma väärtuslikku kollektsiooni ja teha algust ulatusliku Aafrika putukalisi käsitleva uurimistööga. Kui tal läheks korda avastada mõni uus putukas, keda ta võiks nimetada oma nimega, siis ei jääks tal enam midagi soovida.

Kui juba nõbu Benediktil jätkus Alvezi faktoorias küllaldaselt ruumi teaduslikeks jalutuskäikudeks, siis väikese Jacki jaoks, kellel samuti lubati vabalt jalutada, oli see maa-ala lihtsalt tohutu suur. Kuid Jack tundis vähe huvi mängude vastu, mis temavanuseid lapsi nii väga köidavad. Ta lahkus harva oma ema juurest ja ka proua Weldon ei armastanud teda üksinda jätta, kartes alati mõnd õnnetust. Väike Jack meenutas tihti oma isa, keda ta nii kaua enam ei olnud näinud. Ta oleks meelsasti tahtnud tema juurde tagasi minna. Ta küsis kõikide järele, tahtis teada, kus on varia Nan, sõber Herkules, Bat, Austin ja Akteon. Ka Dingo paistis olevat ta maha jätnud. Eriti sageli meenutas ta oma seltsimeest Dick Sandi. Tema noor, väga tundlik kujutlusvõime oli pöördunud ainult minevikku. Kõikidele Jacki küsimustele vastas proua Weldon ainult sellega, et surus teda enda vastu ja kattis ta näo suudlustega. Mitte nutta poja ees -- see oli kõik, mida ta suutis.

Kuid proua Weldonil ei jäänud tähele panemata, et n.ir ast r etke Kasondcsse, mille jooksul teda oli koheldud hästi, ei paisinud ka Alvezi majas miski tunnistavat, et talle võiks osaks saada teistsugune kohtlemine.

Faktoorias elasid ainult Alvezi juures töötavad orjad. Vangid, kelledega ta kaubitses, olid suletud tsitoka barakkidesse, kust nad sisemaa kaubatarvitajatele edasi müüdi. Faktooria laod olid tulvil riidekangaid ja elevan-

diluud; riidekangad läksid Kesk-Aafrika provintsidesse vahetuskaubaks, kuna elevandiluu saadeti mandri täht-· samatele turgudele.

Faktoorias elas seega vähe inimesi. Proua Weldon ja Jack asusid omaette hurtsikusse, nõbu Benedikt samuti. Orjapidaja teenijatega nad läbi ei käinud. Kõik

kolm sõid ühiselt. Toitu, mis koosnes kitse- või lambalihast, juurviljast, maniokist, sorgost ja kohalikest puuviljadest, anti neile küllaldaselt. Noor orjatar Halima, kes hoolitses proua Weldoni eest, ilmutas isegi omal kornbel ja nii, kuidas tema seda oskas, proua Weldoni vastu teatud puhtsüdamlikku kiindumust, mis kahtlernata ei olnud teeseldud.

Jose-Antonio Alvezi, kelle päralt oli faktooria tähtsaim hoone, nägi proua Weldon harva; ent Negorot, kes elas väljaspool faktooriat, ei näinud ta üldse ja see hämmastas teda.

Negoro selline eemalehoidumine pani teda ühtaegu imestama ja muret tundma.

«Mida ta kavatseb? Mida ta ootab?» arutas proua Weldon endamisi. «Miks tõi ta meid Kasondesse?»

Niisugustes mõtetes möödusid need kaheksa päeva, mis eelnesid Ibn Harnise karavani Kasondesse saabumisele, teiste sõnadega - kaks matuse-eelset ja kuus matustele järgnevat päeva.

Isiklikule murele vaatamata pidi proua Weldon sageli mõtlema, missuguses õudses ahastuses võib praegu olla tema abikaasa, sest ta naine ja laps ei saabunud San Franciscosse, James Weldon ei võinud teada, et ta naisel oli tulnud saatuslik mõte asuda «Pilgrimile»; ta oli muidugi veendunud, et nad sõitsid mõne Vaikse ookeani laevakompanii aurikul. Kuid need aurikud saabuvad korrapäraselt ja ühelgi nendest ei olnud ei proua Weldonit, ei Jacki ega nõbu Benedikti. «Pilgrim» oleks samuti juba pidanud olema kodusadamas, kuid prikist pole mingit teadet ja James W. Weldon on lõpuks sunnitud arvama selle laevade hulka, mida andmete puudumisel tuleb pidada kadunuks. Kui raske löök see James W. Weldonile võis olla, kui ta ühel päeval sai oma Aucklandi korrespondentidelt teate, et proua Weldon oli väljunud Aucklandist «Pilgrimi» pardal! Mida ta siis tegi? Kas ta

keeldus uskumast, et tema poeg ja naine olid merel hukkunud? Aga kust ta sel juhul võis alustada otsinguid? Tõenäoliselt Vaikse ookeani saartelt, vahest ka Ameerika rannikult. Kuid iialgi, iialgi ei tule ta mõttele, et nad võisid paiskuda hukatust toova Aafrika kaldale.

Nii arutas proua Weldon. Kuid mida teha? Kas põgeneda? Aga mil viisil? Teda valvati väga hoolikalt. Ja kui tal õnnestukskl põgeneda, peaks ta minema nendesse tihedatesse metsadesse, kus varitseb tuhandeid ohte, võtma rannikule jõudmiseks ette rännaku, mille pikkus on üle kahesaja miili! Kuid ta otsustas seda siiski teha, juhul kui ei avane mõnd muud võimalust vabadusse pääserniseks. Enne tahtis ta aga Negoro plaanide suhtes selgusele jõuda.

See võimalus avaneski tal lõpuks.

6. juunil, kolm päeva pärast Kasonde kuninga matuseid, tuli Negoro faktooriasse, kus ta päralejõudmisest saadik veel ei olnud käinud, ja suundus otsejoones oma vangi hurtsiku poole.

Proua Weldon oli parajasti üksinda. Nõbu Benedikt sooritas üht oma teaduslikest jalutuskäikudest. Väike Jack jalutas orjatar Halima järelevalve all Alvezi aias.

Tõuganud hurtsiku ukse lahti, sõnas Negoro ilma ühegi sissejuhatuseta:

«Proua Weldon, Tom ja tema kaaslased laksid Udzidži turgudele edasimüümiseks.»

Proua Weldon kuivatas vaikides ühe pisara. «Nan suri teel, Dick Sand hukkus ... »

«Nan on surnud! Ja Dick! ... » hüüatas proua Weldon. «Jah, see oli õiglane, et teie viieteistkümneaastane kapten maksis Harrise surmamise eest oma eluga,» vastas Negoro. «Teie, proua, olete siin Kasondes päris üksinda ja täielikult «Pilgrimi»

endise koka võimuses. Kas mõistate?»

Negoro rääkis tõtt. Isegi see vastas tõele, mida ta ütles Tomi ja tema kaaslaste kohta. Vana Tom, tema poeg Bat, Akteon ja Austin olid eelmisel päeval asunud Udzidži orjakaupleja karavanis teele, ilma et nad oleksid oma lohutuseks näinud proua Weldonit, ilma et nad isegi oleksid teadnud, et nende õnnetuskaaslane viibib Kasondes, Alvezi faktoorias. Nad olid teel järvede piirkonda,

294

nende ees seisis rännak, mille pikkus ulatub sadadesse miilidesse, rännak - mida väga vähesed sooritavad ja kust väga vähesed tagasi pöörduvad.

«Ja mida te siis nüüd tahate?» küsis proua Weldon vastuse asemel, vaadates Negorole otsa.

«Proua Weldon,» vastas portugaallane järsult. «Võiksin teie kallal kätte maksta halva kohtlemise eest, mis mulle «Pilgrimi» pardal osaks langes. Aga Dick Sandi surmast piisab mulle kättemaksmiseks. Nüüd olen ma uuesti kaupmees ja kuulake, missugused plaanid mul teiega on!»

Proua Weldon vaatas endiselt talle otsa, lausumata sõnagi.

«Teil, teie lapsel ja sellel ogaral, kes ajab kärbseid taga,» jätkas Negoro, «on rahaline väärtus, mida ma kavatsen ära kasutada. Mõtlen teid müüa.»

«Ma kuulun vaba rahva hulka,» vastas proua Weldon kindlal toonil.

«Kui mina soovin, olete te ori.»

«Kes julgeks osta valget naist?»

«Mees, kes maksab tema eest hinna, mida ma küsin.»

Proua Weldon langetas hetkeks pea, teades et sellel jubedal maal oli kõik võimalik.

«Kas te saite minust aru?» küsis Negoro.

«Kes see mees on, kellele te mõtlete mind müüa?» küsis proua Weldon.

«Kas müüa või tagasi müüa! ... Jah, nimelt just tagasi müüa!» lisas portugaallane irvitades.

«Mis selle mehe nimi on?» kiisis praua Weldon.

«See mees ... see mees on James Weldon, teie abikaasa!»

«Minu abikaasa!» hüüatas proua Weldon, suutmata uskuda, mida kuulis.

«Tema isiklikult, proua Weldon, teie abikaasa. Aga mitte nii, et ma lihtsalt annaksin talle tema naise ja lapse tagasi, vaid ma lasen tal nad kinni maksta. Nõbu Benedikti saab ta pealekauba.»

Proua Weldon pidas aru, kas Negoro teda mitte lõksu ei meelita. Kuid talle siiski paistis, nagu räägiks Negoro väga asjalikult. Lurjust, kes ei hinda midagi peale

295

raha, võib arvatavasti sel juhul usaldada, kui on mängus tema kasud. Ja praegu olid mängus tema kasud.

«Ja milIal te kavatsete selle tehingu sooritada?» küsis proua Weldon.

«Niipea kui võimalik.»

«Kus?»

«Siinsamas. James Weldon kahtlemata ei viivita Kasondesse tulekuga, et oma naist ja last vastu võtta.»

«Kindlasti mitte. Aga kes talle teatab?»

«Mina! Lähen külastan teda San Franciscos. Raha mul selleks reisiks jätkub.»

«Kas «Pilgrimi» pardalt varastatud raha?»

«Jah ... sedasama ja teist ka,» vastas Negoro häbematult. «Aga et ma tahan teid müüa kiiresti, siis tahan ma teid ka müüa kallilt. Ma arvan, ega James Weldon sada

tuhandet dollarit paljuks ei pea ... »

«Siis mitte, kui ta saab seda anda,» vastas proua Weldon külmalt. «Te muidugi ütlete mu mehele, et mind peetakse vangis Kasondes, Kesk-Aafrikas? ... »

«Täpselt!»

«Ta ei usu teid, kui te seda ei tõesta; ta ei ole nii ettevaatamatu, et tuleks lihtsalt teie jutu peale Kasondesse.» «Küll ta tuleb, kui viin talle teie kirja, kus te räägite oma olukorrast ja kirjeldate mind kui oma truud teenrit, kes on metslaste käest plehku pääsenud ... »

«Ma ei kirjuta iialgi sellist kirja,» vastas proua Weldon veelgi külmemalt.

«Niisiis, te keeldute?» hüüdis Negoro.

«Keeldun.»

Proua Weldon mõtles ohtudele, mis tema meest Kasondesse tulekul ähvardavad. Portugaallase lubadusi ei tohi uskuda; niipea kui Negoro on kätte saanud kokkulepitud lunaraha, võib ta James Weldonit Kasondest mitte enam ära lasta. Suutmata esimesel hetkel kaugemale mõelda ja unustades isegi oma lapse, lükkas proua Weldon kategooriliselt Negoro ettepaneku tagasi.

«Te kirjutate selle kirja! ... » jätkas Negoro.

«Ei ... » vastas proua Weldon uuesti.

«Vaadake ette!» hüüdis Negoro. «Te ei ole siin üksinda. Teie laps on samuti minu võimuses nagu teie isegi ja küllap ma juba tean, mida teha ... »

Proua Weldon oleks tahtnud vastata, et miski ei sunni teda oma otsust muutma, kuid ta süda peksis lõhkemiseni ja ta ei saanud ühtegi sõna kuuldavale tuua.

«Proua Weldon!» sõnas Negoro, «mõtelge minu pakkumise üle järele. Kaheksa päeva pärast annate te mulle üle James Weldonile määratud kirja; kui ei, siis kahetsete seda!»

Nende sõnadega portugaallane väljus, surudes maha oma viha, kuid polnud raske mõista, et ta ei kohku tagasi mitte millegi ees, et sundida proua Weldonit oma taht-mist täitma.

XIV PEATÜKK UUDISEID DOKTOR LIVINGSTONE'IST

Jäänud üksinda, oli proua Weldoni esimeseks mõtteks. et kaheksa päeva pärast tuleb Negoro lõplikku vastust saama. Selle aja sees on tarvis jarele mõelda ja otsustada, mida teha. Negoro ausameelsuses asi muidugi ei seisa, mängus on tema huvid. Rahaline väärtus, mida proua Weldon Negoro silmis omab, nähtavasti kaitseb tema vangi, säästes teda vähemalt esialgu uutest ohtudest. Vahest ehk õnnestub välja mõelda plaan, kuidas Negoro võiks teda oma mehele üle anda, ilma et James Weldonil tarvitseks tulla Kasondesse? Proua Weldon ei kahelnud, et niipea kui mees saab temalt kirja, asub ta otsekohe teele, ja astub vapralt vastu ohtudele, mis teda nendes Aafrika kõige kardetavamates piirkondades rännates ähvardavad. Aga kui James Weldon asub juba Kasondes ja saja tuhande suurune rahasumma on Negorole üle antud, kes garanteerib, et teda, ta naist, last ja nõbu Benedikti tagasi kodumaale lastakse? Mõni kuninganna Muana tujudest võib neid kergesti kinni hoida. Kas proua Weldoni ja tema omaste «üleandmine» ei toimuks soodsamates tingimustes, kui seda teha rannikul, mõnes kindlaksmääratud kohas? James Weldonil poleks sel juhul vaja ette võtta seda ohtlikku reisi sisemaale ja jääksid ära tagasipöördumise raskused - kui tagasipöördumine siis iildse võimalikuks osutub.

Selle kõige üle mõtiskles proua Weldon. Sellepärast

ta ei nõustunudki Negoro ettepanekuga anda tema kätte oma mehe jaoks kiri. Proua Weldon taipas, et Negoro lükkas oma järgmise külaskäigu kaheksandale päevale ainult seetõttu, et ta vajas aega oma reisi ettevalmistamiseks, muidu tuleks ta kahtlemata juba varem ja sunniks teda kirjutama.

«Kas Negoro tõesti mõtleb mind Jackist lahutada?» sosistas proua Weldon.

Sel hetkel astus Jack hurtsikusse ja instinktiivselt haaras ema väikese poisi oma kätte vahele, nagu oleks veel Negoro olnud seal, valrnis last tema käest ära kiskuma. «Ema, kas sind vaevab mure?» küsis väike poiss.

«Ei, mu Jack, ei!» vastas proua Weldon. «Mõtlesin sinu isale. Sa muidugi tahaksid teda näha?»

«Jaa, jaa, ema! Kas ta tuleb siia?»

«Ei ... ei! Siia ta ei tohi tulla!»

«Siis me ise lähme tema juurde?»

«Jah, mu poiss!»

«Kas koos minu sõbra Dicki, Herkulese ... ja vana Tomiga?»

«Ja ... jah!» vastas proua Weldon ja langetas pea, et varjata pisaraid.

«Kas isa kirjutas sulle?» küsis väike Jack.

«Ei, kallis.»

«Siis sina ise kirjutad talle, ema?»

«Ja ... ja ... võib-olla ... » vastas proua Weldon.

Ilma et väike Jack ise aimas, oli ta tabanud oma ema mõtteid. Et talle mitte vastata, kattis ema ta suudlustega.

Tuleb tunnistada, et neile mitmesugustele põhjustele, mis sundisid proua Weldonit Negoro käsku mitte täitma, lisandus veel üks kaalukas motiiv. Proua Weldonil võis avaneda täiesti ootamatu võimalus pääseda vabadusse ilma oma abikaasat asjasse segamata ja isegi vastu Negoro tahtmist. See oli ainult väike lootusekiireke ja pealegi väga nõrk, kuid siiski lootusekiireke.

Mitu päeva tagasi kuulis ta juhuslikult pealt paari sõna ühest kõnelusest, mille järgi võis oletada, et pääsemine, mis sel juhul oleks otse saatuse läkitatud, ei ole enam kaugel.

Alvez ja üks segavereline Udžidžist vestlesid mõni samm proua Weldoni hütist eemal. Teadagi keerles nende

väärikate kaupmeeste jutt orjakauplemise umber. Need kaks inimlihaga kaubitsejat kõnelesid oma tööst. Nad arutasid, missugune tulevik nende äri ootab ja tundsid muret inglaste pingutuste pärast hävitada orjadega kaubitsemine mitte ainult rannikul, kasutades ristlejaid, vaid ka sisemaal, misjonäride ja maadeuurijate kaasabil.

Jose-Antonio Alvez leidis, et nende julgete pioneeride retked tulevad äritsemisvabadusele ainult kahjuks. Alvezi jutukaaslane jagas täielikult tema seisukohti ja arvas, et kõiki neid külalisi, olid nad siis eraisikud voi vaimulikud, tuleks võtta vastu kuulirahega.

Nii oli juba mõnikord ka toimitud, kuid kaupmeeste suureks meelehärmiks asusid hukkunud teadusejanuliste asemele kohe uued. Pöördunud oma kodumaale tagasi, jutustasid need «liialdades», nagu leidis Alvez, õudsest orjakauplemisest, mis seda niigi juba põlatud kaubandusharu äärmiselt kahjustavat.

Segavereline oli Alveziga ühel arvamusel ja kahjatses eriti Njangve, Udfidzi ja

Sansibari, kogu Suurte Järvede piirkonna turgusid. Sinna olid tunginud üksteise järel Speke, Grant, Livingstone, Stanley ja veel mitmed teised. Lausa anastamine! Varsti on terve Inglismaa ja terve Ameerika Aafrikasse ümber asunud!

Alvez tundis oma ametivennale südamest kaasa ja tunnistas, et Aafrika läänepoolsed provintsid olid seniajani paremas olukorras, see tähendab, neid külastati harvem, kuid nüüd hakkavat rändurite epideemia ka siin maad võtma. Kasonde oli sellest veel pääsenud, kuid Kassanges ja Bihes, kus Alvez samuti omas iaktooriaid, oli lugu juba teisiti. Mäletatavasti rääkis Harris Negorole kellestki leitnant Cameronist, ja tol mehel võib jätkuda julgust läbida Aafrika ühest rannikust teiseni, tulla siia Sansibarist ja lahkuda Angoola kaudu.

Orjakaupleja kartused olid täiesti põhjendatud. Nagu me teame, asusid paar aastat hiljem Cameron ja Stanley, esimene lõunast ja teine põhjast, uurima neid lääne-poolseid vähetuntud provintse, kirjeldama orjakauplemise lakkamatuid koledusi, paljastama välismaalastest ametnike ostetavust ja süüdistama neid, keda tarvis.

Cameroni ja Stanley ekspeditsioonist ei võinud Alvez ega Udzidzi segavereline veel midagi teada; kuid see,

nad teadsid, see, millest nad rääkisid, see, mida proua Weldon juhtus kuulma ja mis oli tema jaoks nii väga suure tähtsusega, lühidalt, see, mida millele ta tugines, keeldudes Negoro käsuga otsemaid nõustumast, seisnes järgmises: arvatavasti õige pea saabub Kasondesse doktor David Livingstone.

Livingstone'i ja tema saatjaskonna tungimine Kasondesse, suure maadeuurija tohutu mõju aafriklastele ja Angola portugali võimude nõupidamine, mis Livingstone'i saabumisele paratamatult järgneb — kõik need tegurid võisid kaasa tuua proua Weldoni ja tema kaaslaste vabanemise, kas Negoro ja Alvez seda soovivad või mitte! Nad võisid pääseda õige pea kodumaale ja ilma, et James W. Weldonil tarvitseks riskida oma eluga reisil, mis kergesti võib lõppeda kurvalt.

Kas aga vastas see tõele, et doktor Livingstone pidi varsti külastama seda osa Aafrika kontinendist? Jah, sest sealt tahtis ta jätkata Kesk-Aafrika uurimist.

David Livingstone'i, Blantyre'i külast Lanarki krahvkonnast pärineva väikeärimehe, teekaupmehe poja kangelaslik elu on üldsusele hästi tuntud.

David Livingstone sündis 13. märtsil 1813 teisena oma vanemate kuuest lapsest. Õppinud usuteadlaseks ja arstiks ning teinud läbi katseaja Londoni Misjonäride Ühingus, siirdus ta 1840. aastal Kaplinna, et järgneda misjonär Moffatile Lõuna-Aafrikasse.

Kaplinnast suundus tulevane avastusreisija betšuaanade maale, asudes siin tööle esimese teadlasena. Siirdunud Kuramani, abiellus ta Moffati tütrega, vapra neiuga, kellest sai talle vääriline kaaslane. 1843. aastal asutas ta Mabotsa orgu misjonäride asula.

Neli aastat hiljem asus ta Kolobengi, kakssada kakskümmend viis miili Kurumanist põhja poole.

Kahe aasta pärast, aastal 1849, lahkus Livingstone Kolobengist koos oma naise, kolme lapse ja kahe sõbraga, härrade Oswelli ja Murrayga. Sama aasta esimesel augustil avastas ta Ngami järve ja laskus seejärel mööda Zugajõge Kolobengi tagasi. Sellel avastusretkel ei lasknud vaenulikud pärismaalased tal Ngami järve ületada. Ka teine katse ei olnud õnnelikum. Ent kolmas katse kujunes edukaks. Jätkates seejärel teekonda põhja poole koos perekonna ja härra Oswelliga, jõudis ta pärast kohutavaid

raskusi, võitlust nälja ja veepuudusega, mis peaaegu oleksid maksnud tema laste elu, piki Chobed, Zambezi lisajõge, makalolode maale. Linyantis ühines temaga makalolode väepealik Sebituane. 1851. aastajuuni lõpus avastas ta Zambezi ja pöör-dus seejärel tagasi Kaplinna, et viia oma perekond Inglismaale.

Kardetaval retkel, mida vapper Livingstone kavatses nüüd alustada, tahtis ta olla üksinda ja riskida ainult oma eluga.

Seekord plaanitses ta tungida põiki läbi Aafrika, lõunast läände, suunduda Kaplinnast Sao Paulo de Luandasse.

Doktor asus koos mõne pärismaalasega teele 3. juunil 1852. Ta jõudis Kummani ja läbis Kalahari kõrbe. 31. detsembril saabus ta Litubarubasse ja leidis betšuaanade maa laastatuna

303

kunagiste hollandi kolonistide buuride poolt, kes olid Kaplinna peremehed enne, kui inglased selle vallutasid.

15. jaanuaril 1853 lahkus Livingstone Litubarubast ja tungis sügavale bamanguatode maale; 23. mail, saabus ta Linyantisse, kus makalolode noor valitseja Sekeletu ta suurte austusavaldustega vastu võttis.

Kuna kõrge palavik takistas doktorit edasi liikumast, asus ta uurima kohalikke kombeid ning nüüd avanes tal esimest korda võimalus näha, missugust hävitustööd tegi Aafrikas orjakauplemine.

Kuu aega hiljem laskus ta piki Chobe voolu allapoole, jõudis Zambeziasse, seejärel Nanielesse ning külastas Katangat ja Libontat; saabunud Zambezi ja Leeba ühtumiskohale, otsustas ta tõusta piki seda veekogu läänepoolsete Portugali valdusteni ning pöördus ettevalmistuste tegemiseks Linyantisse tagasi, kust ta oli üheksa kuud eemal olnud.

11. novembril 1853 lahkus ta kahekümne seitsme makalolo saatel Linyantist ning jõudis 25. detsembril Leeba suudmesse. Mööda seda jõge tõusis ta balondade maale, selle kohani, kus ida poolt tulev Makondo Leebaga ühineb. Seal ei olnud veel kunagi käinud ükski valge.

14. jaanuaril astus Livingstone balondade kõige võimsama valitseja Šinte residentsi, kes teda väga sõbralikult vastu võttis. 26. jaanuaril jõudis ta pärast Leeba ületamist kuningas Katema juurde. Seal sai talle samuti osaks sõbralik vastuvõtt. Asunud uuesti teele, pani väike salk 20. veebruaril Dilolo järve äärde üles laagri.

Siit peale muutus maastik raskesti läbipääsetavaks, pärismaalased hakkasid esitama nõudmisi, nende suguharud sooritasid kallaletunge, doktori saatjad tõstsid mässu — kõik paistis olevat Livingstone'i vastu ja iga vähemtarmukas inimene oleks jätnud kõik sinnapaika. Kuid doktor ei alistunud ja 4. aprillil saabus ta Kuango kaldale; see suur jõgi on Portugali valduste idapiiriks ja suubub Sairi.

Kuus päeva hiljem jõudis Livingstone Kassangesse, kus or-jakaupleja Alvez tema möödumist, jälgis. 31. mail saabus ta SäoPaulo de Luandasse. Pärast kaks aastat kestnud retke oli Aafrika esimest korda läbitud lõunast läände.

304

Sama aasta 24. septembril lahkus David Livingstone Luandast. Ta läks piki sellesama Kuanza paremat kallast, kus Dick Sand ja tema kaaslased nii õudseid päevi üle elasid, jõudis Lombe suubu-mispaika, kohtas rohkelt orjade karavane, tuli uuesti Kassangesse, asus 20. veebruaril sealt taas teele, läbis Kuango ja jõudis Kawawas Zambezini välja. 8. juunil oli ta uuesti Dilolo järve ääres, kohtus jälle Šintega, sõitis mööda Zambezit allapoole ja saabus Linyantisse, kust ta lahkus 3. novembril 1855.

Oma retke viimases osas, mis pidi doktori viima idarannikule, kavatses ta läbida Aafrika läänest itta.

Külastanud imetoredat Victoria juga, "mühavat auru", lahkus David Livingstone Zambezi äärest, et suunduda kirdesse. Tema marsruudi tähtsamad etapid olid järgmised: bakotade, kanepi suitsetamisest nüristunud pärismaalaste territoorium; Semalembue, selle maaala võimsa juhi külastamine; Kafue; tagasitulek Zambezi äärde; kuningas Mburuma külastamine; tutvumine kunagise Portugali linna Sumbo varemetega; kohtumine 17. jaanuaril 1856 pealik Mpendega, kes asus parajasti portugallastega sõjajalal; ja lõpuks, 2. märtsil — saabumine Tetesse, Zambezi äärde.
22. aprillil lahkus Livingstone sellest peatuskohast, mis kunagi oli olnud väga jõukas, laskus jõe deltani* ning jõudis 20. mail, neli aastat pärast Kaplinnast teele asumist, Kelimanesse. 12. juulil asus ta laevale, et sõita Mauritiuse saarele ning 22. detsembril jõudis ta pärast kuusteist aastat kestnud eemalviibimist taas Inglismaale.
Kuulsale avastusreisijale sai osaks hiilgav vastuvõtt, talle anti üle Pariisi Geograafiaühingu auhind ja Londoni Geograafiaühingu suur medal. Mõni teine tema asemel oleks nüüd vahest veidi puhata mõelnud. Kuid doktor ei mõelnud nii. 1858. aasta 1. märtsil asus ta teele koos oma venna Charles'i, kapten Bedindfieldi, doktorite Kirki ja Melleri ning härrade Thorntoni ja Bainesiga ning jõudis maikuus Mosambiigi rannikule, et uurida Zambezi basseini.
Mitte kõigil neil ei olnud määratud sellelt retkelt tagasi pöörduda.
Väikese auriku Ma-Robert'i pardal õnnestus uurijail tungida Kongone suudme kaudu Zambezisse ja sõita piki seda suurt jõge ülespoole. Tetesse jõudsid nad 8. septembril. Selle uue

*Delta - jõehaarade vaheline suudmeala. Tõlk.

ekspeditsiooni esimeste aastate sündmused olid järgmised: jaanuaris 1859 uuriti Zambezi ja Sire, selle vasakpoolse lisajõe alamjooksu; aprillis külastati Sirua järve ja tutvuti manganjade territooriumiga; 10. septembril avastati Njassa järv; 9. augustil 1860 pöörduti taas Viktoriajoajuurde tagasi; 31. jaanuaril 1861 jõudsid piiskop Mackensie ja tema misjonärid Zambezi suudmesse; märtsis uuriti aurikul "Pioneer" Rovumat; septembris 1861 jõuti tagasi Njassa järve äärde, kuhu jäädi peatuma oktoobrini; 30. jaanuaril 1862 saabus proua Livingstone uue auriku Lady Njassaga. Selleks ajaks olid juba piiskop Mackensie ja üks tema misjonäridest tervist laostava kliima tõttu hukkunud; 27. aprillil suri ka proua Livingstone oma abikaasa käte vahel. Mais püüdis doktor veel kord Rovumat uurida; novembri lõpus pöördus ta Zambezi äärde tagasi, tõusis mööda Siret üles, kaotas 1863. aasta aprillis oma kaaslase Thorntoni, saatis oma venna Charles'ija doktor Kirki, kes haiguste tõttu olidjäänud väga nõrgaks, Euroopasse tagasi ning nägi 10. novembril kolmandat korda taas Njassat, mille hüdrograafiat ta asus täiendama. Kolm kuud hiljem oli ta uuesti Zambezi suudmes, siirdus sealt edasi Sansibari ning 10. juulil 1864 saabus ta viis aastat kestnud eemaloleku järel taas Londoni, kus ta avaldas uurimuse pealkirjaga "Zambezi ja tema lisajõed".
28. jaanuaril 1866 maabus Livingstone uuesti Sansibaris. Ta alustas juba oma neljandat retke!
8. augustil, olnud tunnistajaks kohutavatele sündmustele, mida põhjustas orjakauplemine selles piirkonnas, jõudis doktor, kellel seekord olid kaasas ainult mõned sipaid* ja paar neegrit, Njassa kaldal asuvasse Mokalaosesse. Kuus nädalat hiljem põgenes suurem osa tema saatjaskonnast tagasi Sansibari ja levitas kuuldusi, nagu oleks Livingstone surnud.
Kuid Livingstone ei löönud kõhklema. Ta kavatses külastada Njassa ja Tanganjika järvede vahelist maa-ala. 10. detsembril ületas ta mõne pärismaalase juhtimisel

Loangva jõe; 2. aprillil 1867 avastas ta Liemmbajärve. Seal ta haigestus ja pidas kuu aega võitlust surmaga. Vaevalt tervenenud, oli ta juba 30. augustil Moero järve ääres, tutvus selle põhjakaldaga ning jõudis sealt

*Sipai - inglaste teenistuses olev india sõdur. Tõlk.

21. novembril Kazembe linna; Kazembesse jäi ta neljakümneks päevaks, siirdudes sealt kahel korral Moero järve äärde.

Kazembest suundus ta põhja poole, kavatsedes jõuda Tanga-njika kaldal asuvasse tähtsasse linna Udžidžisse. Ent ootamatu veetõusu ja oma teejuhtide põgenemise tõttu oli ta sunnitud Kazembesse tagasi pöörduma. 6. juunil asus ta teele lõuna suunas ja jõudis kuue nädala pärast suure järve Bangveolo äärde. Sinna jäi ta 9. augustini ja püüdis siis uuesti liikuda Tanganjika suunas.

Missugune rännak see oli! 1869. aasta 7. jaanuarist alates oli kangelaslik doktor niivõrd nõrk, et teda tuli kanda. Veebruaris jõudis ta lõpuks Tanganjika äärde Udžidžisse, kus ta leidis eest mõningad Kalkuta Idaühingu poolt temale saadetud esemed.

Livingstone'i valdas tollal üksainus soov—tungida Tanganjikat mööda üles kuni Niiluse lätteni. 21. septembril oli ta Bambares, Manjuemas, inimsööjate maa-alal ja jõudis Lualaba, sellesama jõe juurde, mille kohta Cameron hiljem avaldas oletuse ja Stanley tõestuse, et see on Sairi ehk Kongo ülemjooks. Mamohelas oli doktor kaheksakümmend päeva haige, tema juures viibis ainult kolm teenrit. 21. juulil 1871 asus ta uuesti Tanganjika suunas teele ning jõudis Udžidžisse alles 23. oktoobril. Temast polnud järel muud kui ainult luukere.

Enne seda perioodi puudusid tema kohta kaua aega igasugused teated. Euroopas peeti teda surnuks. Ka tema ise oli juba kaotanud lootuse abile.

Üksteist päeva pärast Udžidžisse jõudmist, 3. novembril, kõlasid umbes veerand miili järvest eemal püssipaugud. Doktor ruttas sinna. Tema ees seisis valge mees.

"Doktor Livingstone, kui ma ei eksi?"

"Seda küll," vastas doktor mütsi kergitades ja sõbralikult naeratades.

Mehed surusid tugevasti teineteisel kätt.

"Taevale tänu, lõpuks õnnestus mul teid kohata," lausus külaline.

"Ma olen rõõmus, et olen siin ja saan teid tervitada," vastas Livingstone.

See valge mees oli ameeriklane Stanley, New York Heraldi reporter, kelle härra Bennett, ajalehe direktor, oli saatnud David Livingstone'i otsima.

1870. aasta oktoobris oli Stanley ilma ühegi kõhkluseta ja sõnu raiskamata, täiesti endastmõistetavalt, kangelasena asunud Bombays laevale, et sõita Sansibari; minnes umbes samas suunas kui Speke ja Burton, jõudis ta pärast loendamatuid raskusi ja korduvalt oma elu kaalule pannes Udžidžisse.

Nad said sõpradeks ja mõlemad maadeuurijad võtsid koos ette retke Tanganjika parempoolsele kaldale. Nad sõitsid Magala neemeni, tegid seal põhjaliku uurimistöö, mille tulemusena jõudsid otsusele, et sellest suurest järvest kannab liigse vee ära mõni Lualaba lisajõgedest. Paar aastat hiljem tegi Stanley selle Cameroniga koos lõplikult kindlaks. 12. detsembril olid Livingstone ja tema kaaslane Udžidžis tagasi.

Stanley valmistus lahkuma. 22. detsembril, pärast kahek-sapäevast sõitu mööda veeteed jõudsid Livingstone ja Stanley Urimbasse ning 23. veebruaril asusid nad juba Kuiharas. 12. märts oli lahkumispäev.

"Teie täitsite ülesande, mida vähesed oleksid suutnud ja pealegi mõnest tuntud avastusreisijast palju paremini. Ma olen teile väga tänulik," sõnas doktor Livingstone oma kaaslasele.

"Annaks taevas, et te täie tervise juures kodumaale tagasi pöörduksite, kallis doktor," lausus Stanley Livingstone'i kätt surudes.
Tõmmanud kähku käe ära, pöördus Stanley kõrvale, et mitte näidata oma pisaraid.
"Nägemiseni, doktor, kallis sõber," sõnas ta lämbuval häälel.
"Nägemiseni!" vastas Livingstone tasa.
Stanley lahkus ja 1872. aasta 12. juulil maabus ta Marseille's.
Livingstone asus jätkama uurimistööd. Olles peatunud Kuiharas viis kuud, suundus ta 25. augustil oma teenrite Susi, Suma ja Amoda, kahe abilise, Jacob Wainwright'i ning neljakümne kuue Stanley poolt saadetud mehega Tanganjika lõunaossa.
Kuu aja pärast jõudis karavan äärmiselt suurest põuast esilekutsutud äikesesajus Mourasse. Seejärel saabus vihmaperiood, pärismaalased muutusid vaenulikuks, veoloomad surid
308
tsetsekärbse hammustustesse. 1873. aasta 24. jaanuaril jõudis väike salk Tšitunkvesse. Läinud ida poolt ümber Bangveolo järve, suunduti 27. aprillil Tšitambo külla.
Seal olidki mõned orjakauplejad Livingstone'i näinud. Nendelt saidki Alvez ja tema Udžidži kolleeg Livingstone'i kohta andmeid. Oli küllaldaselt põhjust arvata, et jõudnud järve lõunakalda uurimisega lõpule, liigub Livingstone Loanda poole, otsides ühtlasi maa lääneosa tundmatuid piirkondi. Ta võib tulla Angolasse, külastada seal orjakauplemise poolt laastatud alasid ja tungida kuni Kasondeni. Selline marsruut võis talle suurepäraselt sobida ja väga tõenäoline, et ta tulebki seda teed mööda. Proua Weldon võis seega loota, et suur avastusreisija peatselt saabub, sest juuni alguses oli Livingstone'i jõudmisest Bangveolo lõunaossa möödunud juba üle kahe kuu.
Kuid 13. juunil, päev enne seda, kui Negoro pidi tulema proua Weldoni juurde kirja järele, mille eest ta lootis saada sada tuhat dollarit, levis Kasondes kurb uudis, mis valmistas Alvezile ja teistele orjakauplejaile suurt rõõmu.
1. mai varahommikul suri doktor David Livingstone.
29. aprillil oli tema väike karavan jõudnud järve lõunakaldal asuvasse Tšitambo külla. Doktor toodi sinna kanderaamil. Ööl vastu 1. maid õhkas ta tugevates valudes väga vaikselt: "Oh taevas, oh taevas!" ja vajus taas unne.
Tunni aja pärast kutsus ta oma teenri Susi, küsis ravimeid ja sosistas nõrgal häälel: "Hüva, võite minna."
Kella nelja paiku hommikul astusid Susija viis meest saatjate hulgast doktori hurtsikusse.
David Livingstone põlvitas voodi ees, pea toetatud kätele ja näis palvetavat.
Susi puudutas sõrmega tasakesi ta põske: põsk oli külm. David Livingstone oli lahkunud.
Üheksa kuu pärast jõudsid tema truud abilised tohutute raskustega võideldes tema kehaga Sansibari ja 12. aprillil 1874 maeti David Livingstone Westminsteri kloostrisse teiste suurmeeste kõrvale, keda Inglismaa austab võrdselt oma kuningatega.
309

XV KUHU ÜKS MANTIKOR VÕIB VIIA

Uppuja haarab kinni õlekõrrestki. Olgu lootusekiir nii tuhm kui tahes, surmamõistetu püüab seda ikkagi näha!
Nii oli ka proua Weldoniga ja igaüks mõistab, mida ta üle elas, kui Alvezi enda suust kuulis, et doktor Livingstone oli ühes väikeses Bangveolo külas surnud. Ta tundus

endale üksikumana kui iial varem; Livingstone'i surmaga purunes see ainus side, mis ühendas teda tsiviliseeritud maailmaga.

Päästev õlekõrs oli libisenud tal käest ja lootusekiir täiesti tuhmunud. Tom ja tema kaaslased olid viidud Kasondest suurte järvede piirkonda. Herkulesest puudusid igasugused teated. Proua Weldonil ei olnud enam kellelegi loota... Tal jäi vaid Negoro ettepaneku juurde tagasi pöörduda ja katsuda seda enda kasuks pöörata.

14. juunil, kindlaksmääratud päeval, ilmus Negoro proua Weldoni hütti. Portugallane käitus oma harjunud kombel väga asjalikult, nagu ta ise tavatses öelda; tal ei tulnud mõttessegi vähendada lunaraha summat, mida tema vang aga ei palunudki. Proua Weldon oli samuti väga asjalik, sõnades:

"Kui te tahate oma tehingu sooritada, siis ärge muutke seda sobimatute tingimustega võimatuks. Meie vabastamine summa vastu, mida te nõuate, võib toimuda ka ilma, et mu mees tarvitseks siia sõita. Te näete väga hästi, kuidas siin valgeid koheldakse. Tema siiatulekuga ei nõustu ma mingil juhul!"

Pärast mõningat kõhklust andis Negorojärele, ja proua Weldon saavutas läbirääkimiste lõpuks, et James Weldonil ei pruugi tulla Kasondesse. Ta sõidab koos Negoroga laeval Mossamedesse, väikesesse sadamasse Angola lõunarannikul, mida harilikult külastavad laevad neegerorjadega ja mida portugallane hästi tundis. Kindlaksmääratud ajaks toovad Alvezi agendid sinna ka proua Weldoni, Jacki ja nõbu Benedikti. Rahasumma antakse Alvezi agentide kätte vangide üleandmisel; Negoro, kes mängib James Weldoni ees täiusliku aumehe osa, kaob pärast laeva kohalejõud-mist.

Proua Weldon oli seega saavutanud väga olulise järeleandmise. James Weldon ei tarvitsenud end Kasondesse tulekuga hädaohtu asetada ja riskida võimalusega, et teda pärast lunaraha tasumist siin kinni peetakse või et ta tagasipöördumisel raskustesse satub. Vahemaa, mis Kasondet lahutas Mossamedesist, proua Weldonit ei kohutanud. Kui see kuuesaja miili pikkune teekond möödub samades tingimustes kui rännak Kuanzast Kasondesse, siis võis uus reis teda ainult pisut väsitada. Pealegi oli Alvez sellest huvitatud — ka tema võttis tehingust osa —, et vangid täie tervise juures pärale jõuaksid.

Jõudnud Negoroga kokkuleppele, kirjutas proua Weldon oma mehele vastava kirja, kuid jättis esialgu Negoro enda hooleks esitleda end ustava teenrina, kellel on õnnestunud pärismaalaste käest pääseda. Negoro võttis kirja, mis kahtlemata ei anna James Weldonile mahti Mossamedesisse tulekuga viivitada, ja asus järgmisel päeval umbes paarikümne neegri saatel põhja poole teele. Miks Negoro läks selles suunas? Kas ta kavatses istuda mõnele Kongo suudme juurde tulevale laevale, et vältida sel kombel portugali asulaid ja ühtlasi ka karistusasutusi, kuš ta oli juba viibinud ja sugugi mitte vabatahtlikult? Väga võimalik. Alvezile ta seda vähemalt niimoodi põhjendas.

Pärast Negoro teeleasumist tahtis proua Weldon hoolitseda, et aeg, mis tal jäi veel Kasondes veeta — kõige paremal juhul kolm või neli kuud, sest kiiremini Negoro San Franciscost tagasi ei jõua —, mööduks võimalikult hästi.

Proua Weldon ei kavatsenud faktooriast väljuda. Siin oli ta oma lapse ja nõbu Benediktiga suhteliselt kindlas kohas. Halima hoolitsus muutis vangipõlve veidi talutavamaks. Pealegi oli vaevalt usutav, et orjakaupleja lubaks tal oma maa-alalt lahkuda. Selle suure summa eest, mida vangi üleandmine Alvezile tõotas tuua, tasus teda ka väga hoolikalt valvata. Alvez korraldas oma äriasjad nii, et tal langes ära vajadus sõita oma teistesse faktooriatesse, mis asusid Bihes ja Kassanges. Coimbra

asendas teda uute röövkäikude korraldamisel; ent selle joodiku eemalviibimist ei tarvitsenud muide sugugi kahetseda.
311
Enne ärasõitu oli Negoro teinud Alvezile proua Weldoni suhtes mitu ranget korraldust. Ta nõudis, et vangi tuleb valvata äärmise hoolega, sest polnud ju teada, mis oli saanud Herkulesest. -Juhul kui Herkules siin selles ohtlikus provintsis ei olnud hukkunud, võis ta teha katset vangile läheneda ja proua Weldoni Alvezi käest ära kiskuda. Alvez oskas hinnata seda olukorda, mis pidi talle tooma hea hulga dollareid, ja ta vastutas proua Weldoni eest nagu oma isikliku kassa eest.
Vangi elu jätkus sama üksluiselt kui esimestel päevadel pärast Kasondesse jõudmist. Sellel eraldatud maa-alal elati täpselt nii, nagu elasid kõik teised pärismaalased väljaspool faktoo-riat. Alvez pidas kinni linna põliselanike tavadest. Naised töötasid siin täpselt samuti, nagu nad oleksid töötanud ka linnas oma meeste või peremeeste hüvanguks. Aafrika metsikutes piirkondades olid õrnema soo hooleks sellised rasked tööd, nagu riisi tampimine puust uhmrites pika nuiaga, kuni see on täiesti koortest puhas; maisi koorimine, tuulamine ja kõik teised toimingud, mille tulemusena saadakse sõmer aine, millest siinsed elanikud valmistavad leent nimega "mtyelle"; sorgo, suureteralise hirsi koristamine, mis sel aastaajal juba pidulikult küpseks tunnistati; healõhnalise õli eraldamine "mpafu'st", oliivi-taolisest puuviljast, mille essentsid on pärismaalaste juures armastatud lõhnaõliks; puuvilla ketramine, kusjuures puuvilla-kiud kedratakse poolteise jala pikkusele kiiresti pöörlevale värt-nale; puukoorest riide valmistamine suure puuhaamri abil; ma-nioki juurte eraldamine; maa harimine mitmesuguste produktide kasvatamiseks; manioki kasvatamine, millest valmistatakse kassavajahu; kahekümne jala kõrguste ubade kasvatamine, millel on kaheteistkümne tolli pikkused kaunad "mositsaned"; maapähklite kasvatamine, millest valmistatakse õli; mitmeaastaste helesinise värvusega herneste kasvatamine, mida nimetatakse "tšilobedeks" ja mille õied levitavad samasugust veidi lääget lõhna, nagu tekib sorgo keetmisel; kohvi ja suhkruroo kasvatamine, mille mahl muutub siirupiks; sibula, indiaani pirni, seesami ja kurgi kasvatamine, mille seemneid küpsetatakse nagu kastaneid; käärimise teel banaanidest saadud joogi "malofu",
312
samuti "pombee" ja teiste jookide valmistamine; hoolitsemine koduloomade eest — lehmade eest, kes lasevad end lüpsta ainult oma vasika või mõne täistopitud vasika juuresolekul, väikese-kasvuliste lühikeste sarvedega mullikate eest, kellest mõnel on rasvaküür, kitsede eest, kes on piirkondades, kus nende liha toiduks kasutatakse, väärtuslikuks vahetuskaubaks, võiks isegi öelda rahaks, nagu seda on orjad; lõpuks lindude, sigade, lammaste, härgade kasvatamine.
Mehed aga suitsetavad vahepeal tubakat või kanepit, peavad jahti elevantidele ja pühvlitele või käivad orjapüüdjate juures inimestejahil abiks. Orjade püüdmine toimub samuti nagu maisi koristaminegi kindlatel aastaaegadel.
Kõigist neist mitmekesistest toimingutest nägi proua Weldon Alvezi faktoorias ainult neid, mis olid naiste teha.
Mõnikord proua Weldon peatus ja jälgis naiste tööd, kuna naised, peab tunnistama, vastasid talle mitte just võluvate pilkudega. Mingi instinkt sundis neid valget naist vihkama; nende südameis ei leidunud tema jaoks vähimatki poolehoidu. Halima oli ainsaks erandiks; omandanud mõned pärismaalastekeelsed sõnad, jõudis proua Weldon peagi nii kaugele, et oskas temaga juba veidi mõtteid vahetada.
Aias jalutades oli väike Jack harilikult emaga kaasas ja ta oleks meelsasti kaugemalegi tahtnud minna. Kuid ka siin oli palju huvitavat; tohutu suure

ahvileivapuu okste vahel olid marabude paarist raost põimitud pesad ja sarlakpunase rinnaesise ning kurguga "suimangade" pesad, mis sarnanevad kangurlinnu pesadega; siin oli helehalle, punase sabaga papagoisid, keda Maniemas kutsutakse "rassideks", sama nimega nagu suguharude vanemaidki; putukatehävitajaid, kes meenutasid halli kanepilindu, ainult selle vahega, et neil oli suur punane nokk. Siin-seal lendles sadu kõiksugustest liikidest liblikaid, peamiselt faktooriast läbivoolavate ojade läheduses; kuid need olid siiski rohkem nõbu Benedikti kui väikese Jacki huviala. Jack kahetses, et ta oli nii lühike ega ulatunud vaatama üle aia. Kus võis küll olla tema vaene sõber Dick Sand, kes teda nii kõrgele Pilgrimi mastidesse kaasa oli võtnud? Kui hea meelega ta oleks roninud Dicki järel nende puude
313
okstele, mille kroonid kerkisid enam kui saja jala kõrgusel! Kui toredasti nad seal kahekesi oleksid mänginud!
Nõbu Benedikt tundis end kõikjal suurepäraselt, muidugi tingimusel, kui tal putukad ei puudunud. Ta oli õnneks leidnud faktoorias tillukese mesilase, kes ehitab oma kärjed ussidest uuristatud kändudesse, ja liivaherilase, kes poetab nagu kägugi oma munad võõrastesse kodudesse. Nõbu Benedikt uuris neid nüüd ilma luubi ja prillideta nii hästi-halvasti, kui suutis. Ojakeste ääres lendles rohkesti moskiitosid ja need täkkisid ta peaaegu tundmatuseni kirjuks. Ent kui proua Weldon nõbu Benedikti noomis, miks ta laseb ennast neil kahjulikel putukatel õgida, vastas entomoloog, olles enese juba veriseks kratsinud: "See on neil loomuses, nõbu Weldon, see on neil loomuses; ei maksa neile seda pahaks panna!"
Viimaks ühel päeval, nimelt 17. juunil oleks nõbu Benediktist äärepealt saanud kõige õnnelikum entomoloog maailmas. Et sellel sündmusel olid ootamatud tagajärjed, siis tuleb sellest jutustada üksikasjalisemalt.
Kell oli umbes üksteist hommikul. Talumatu palavus sundis faktooria elanikke oma hurtsikutes varju otsima ja Kasonde tänavatel ei liikunud ainsatki inimest.
Proua Weldon tukastas oma väikese Jacki kõrval, kes oli magama jäänud. Isegi nõbu Benedikt pidi kõrvetava kuumuse mõjul loobuma oma lemmikharrastusest, kuid ta oli endiselt väga tähelepanelik, sest ta kuulis neis keskpäevastes päikesekiirtes sumisemas tuhandeid putukaid. Olles palavuse eest põgenenud oma onni kaugemasse soppi ja pidades seal sunnitud lõunatun-di, hakkas tema suureks meelehärmiks talle uni peale kippuma.
Korraga, kui ta silmad juba pooleldi kinni vajusid, kuulis ta võnkumist, teiste sõnadega — seda kõrvukõditavat põrinat, mida tekitavad putukad oma tiibadega; mõni putukas võib teha viisteist kuni kuusteist tuhat tiivalööki sekundis.
"Kuusjalgne!" hüüdis nõbu Benedikt, kelle uni oli nagu käega pühitud. Silmapilkselt vahetas ta horisontaalse asendi vertikaalse vastu.
314
Et hurtsikus pirises putukas, selles polnud vähimatki kahtlust. Nõbu Benedikt oli küll väga lühinägelik, kuid see-eest omas ta suurepärast kuulmist, isegi nii head, et võis eraldada üht putukat teisest ainuüksi nende sumina tugevuse järgi... Ja see sumin paistis talle tundmatuna, kuigi seda võis tekitada ainult mõni oma liigi hiiglane.
"Mis putukas see küll võiks olla?" arutas nõbu Benedikt.
Ta püüdis loomakest näha, ent kuna ilma prillideta oli tal seda väga raske teha, siis katsus ta putukat peamiselt tiibade põrina järgi ära tunda.
Entomoloogi vaist ütles talle, et see võib olla erakordne leid, et seda saatuse poolt tema hurtsikusse läkitatud putukat ei kohta iga päev.
Nõbu Benedikt tõusis istukile ja püsis liikumatuna. Ta kuulatas. Mõned päikesekiired tungisid temani. Nüüd märkas ta suurt täppi, mis lendles siia-sinna, kuid ei tulnud nii

lähedale, et teda oleks saanud ligemalt silmitseda. Nõbu Benedikt pidas hinge kinni ja oli otsustanud end isegi siis mitte liigutada, kui tunneb näol või kätel torget — nii väga kartis ta oma kuusjalgset eemale peletada.
Putukas tiirutas hulk aega nõbu Benedikti ümberja laskus lõpuks sumisedes tema pealaele. Nõbu Benedikti suu tõmbus muigele ja veel missugusele muigele! Ta tundis, kuidas kerge loomake jookseb tema juustes. Hetkeks valdas teda vastupandamatu soov panna sinna oma käsi, kuid ta suutis end siiski taltsutada ja toimis täiesti õigesti.
"Ei, ei," mõtles nõbu Benedikt, "ma ei tabaks teda, või mis veelgi halvem, ma teeksin talle haiget. Las ta tuleb lähemale. Seal ta kõnnibki! Juba ta laskub. Tunnen, kuidas ta imearmsad jalakesed mööda mu pead sibavad. See on kindlasti mõni ilusaku-juline kuusjalgne. Armas jumal, lase tal laskuda mu ninaotsale! Seal näeksin teda võib-olla, kui vaataksin ivake kõõrdi, ja saaksin kindlaks teha, missugusesse seltsi, sugukonda, perekonda ja liiki ta kuulub."
Nii mõtles nõbu Benedikt. Kuid ta pealagi ja ninaots asusid teineteisest väga kaugel, sest esimene oli võrdlemisi kõrge ja
315
teine võrdlemisi pikk. Tujukas putukas võis laskuda hoopis teisi teid mööda, näiteks kõrvade tagant või piki lahku ja niisugusel juhul ei saaks teadlane teda üldse jälgida; pealegi võis putukas iga hetk onnist välja lennata ja kaduda päikesekiirtesse, kus ta kahtlemata harilikult oma aega veedab, teiste putukate sumina keskele, kes teda kindlasti õue meelitavad.
Säärased mõtted valdasid nõbu Benedikti. Iialgi, kogu selle aja jooksul, mil ta oli olnud putukateadlane, polnud ta üle elanud ärevamaid hetki. Siinsamas, tema pealael oli tundmatust perekonnast või liigist või isegi tundmatust alaliigist Aafrika putukas ja tal õnnestub selles ainult siis selgusele jõuda, kui see ebatavaline eksemplar suvatseb jalutada tema silmadest kõige enam tolli kaugusel!
Kuid nõbu Benedikti palve leidiski täitmist. Kõndinud veidi aega nendel harjasjuustel nagu mõne metsiku põõsa otsas, hakkas putukas laskuma piki nõbu Benedikti otsaesist ja putukateadlane võis juba hellitada lootust, et arvatav kuusjalgne söandab ronida tema ninaotsale. Kui ta oli mäe tipus käinud, miks ta ei võiks siis laskuda ka selle jalamile?
"Mina tema asemel küll laskuksin," mõtles väärikas teadlane.
Pole vähematki kahtlust, et iga teine nõbu Benedikti asemel oleks endale tugevasti vastu otsaesist lajatanud, et tüütu putukas surnuks lüüa või vähemalt minema kihutada. Tunda, kuidas kuus käppa sibavad mööda su nahka, rääkimata hirmust, et putukas võib hammustada, aga siiski mitte teha ainsatki liigutust — tõepoolest, peab möönma, et tegemist oli lausa kangelaslikkusega. Spartalasel, kes laskis rebasel oma rinda närida, ja roomlasel, kes hoidis sõrmede vahel tuliseid süsi, ei olnud sugugi rohkem enesevalitsust kui nõbu Benediktil; kahtlemata põlvnes meie putukateadlane nendest kangelastest.
Putukas tegi paarkümmend pisikest ringikest ja jõudis nõbu Benedikti ninajuurele. Seal ta kõhkles hetke ja nõbu Benedikti süda kiskus hirmu pärast kokku: kas ronib kuusjalgne nüüd mööda kulmude vahet tagasi või laskub allapoole?
Putukas laskus allapoole. Nõbu Benedikt tundis, kuidas ta sametised käpad ninaotsa poole liikusid. Putukas ei astunud ei
316
paremale ega vasakule, peatus kahe vibreeriva ninatiiva vahel, selle veidi kumera teadlasenina seljal, mis nii hästi sobis prillide kandmiseks, ületas siis väikese lohu, mis oli tekkinud õnnetul nõbul nii vajaliku optilise riista alatisest tarvitamisest, ja peatus-ki lõpuks tema ninaotsal.

Paremat kohta ei olekski kuusjalgne võinud valida. Sellest kaugusest võisid nõbu Benedikti silmad nagu kaks läätse oma pilgu putukale koondada.
"Püha taevas!" hüüatas nõbu Benedikt, suutmata end taltsutada, "kühmuline mantikor!"
Kuid seda ta ei oleks tohtinud hüüda, ta oleks pidanud seda ainult mõtlema. Aga kas me sellelt kõikidest entomoloogidest kahtlemata kõige innukamalt siiski liiga palju ei nõua? Tal oleks käinud lihtsalt üle jõu mitte kuuldavale tuua rõõmuhõiset, kuna ta ninal istus ju kühmuline laiade kattetiibadega, liivaputukate hulka kuuluv, kollektsioonides väga harva esinev eksemplar, kes näib elutsevat just siinsetel Aafrika lõunapoolsetel aladel.
Õnnetuseks mantikor kuulis seda hüüdu, millele otsekohe järgnes aevastus, mis pani rappuma nõbu Benedikti ninaotsa, kus ta istet oli võtnud. Nõbu Benedikt püüdis teda veel kätte saada, kahmas peoga, pigistas kiiresti sõrmed rusikasse, kuid hoidis peos ainult enese ninaotsa.
"Neetud!" hüüdis nõbu Benedikt.
Kuid seejärel ilmutas ta harukordset kangelasmeelsust.
Teades, et kühmuline mantikor õigupoolest ei lenda, et ta pigem käib kui lendab, laskus nõbu Benedikt põlvedele ja märkaski vähemalt kümne tolli kaugusel oma ninast musta täppi, mis päikesekiirte vihus kiiresti edasi liikus. Nähtavasti tuli mantikori uurida vabaduses. Ainult teda ei tohtinud silmist lasta.
"Kui ma ta kinni võtan, võin ta kergesti puruks muljuda," arutas nõbu Benedikt. "Ei, pigem ma jälitan teda ja imetlen eemalt. Küll ms ta hiljem kinni püüan!"
Kas nõbu Benedikt toimis õigesti? Raske öelda. Kuid igatahes roomas ta neljakäpuli, nina maas nagu koeral, kes ajab jälgi, ning järgnes oma võrratule putukale seitsme või kaheksa tolli kaugusel. Hetke pärast oli ta juba hurtsikust väljas, keskpäevastes
317
päikesekiirtes ja mõni minut hiljem Alvezi maaomandit ümbritseva tara juures.
Mis teeb nüüd mantikor — kas ta on ühe hüppega üle tara ja jätab oma austaja teisele poole? Ei, nõbu Benedikt teadis, et selleks poleks olnud see putukas suuteline. Nastiku kombel roomates püsis putukateadlane tal kannul, kuid vahemaa oli kogu aeg liiga suur, et teda entomoloogia seisukohalt uurima asuda — sinna polnud kahjuks midagi parata —, kuid küllalt lühike, et seda suurt maapinnal liikuvat täppi mitte silmist kaotada.
Jõudnud tara juurde, märkas mantikor selle all laia mutikäiku. Vähimagi kõhkluseta lipsas putukas sellesse maa-alusesse urgu, sest ta harrastaski käimist mööda neid pimedaid koridore. Nõbu Benedikt juba arvas, et nüüd on see haruldus tal käest libisenud. Kuid oma suureks üllatuseks oli mutikäik vähemalt kahe jala laiune, moodustades midagi koridoritaolist, kuhu nõbu Benedikti vibalik keha parajasti sisse mahtus. Ta jälitas putukat nuhi innukusega ega märganudki, et ta maa alla pugedes tara alt läbi oli roomanud. Tõepoolest, mutikäik kujutas endast otsekui mingit looduslikku ühendusteed faktooria ja välismaailma vahel. Poole minutiga oli nõbu Benedikt faktooriast väljas. Kuid mis puutus see temasse! Tema meeli köitis ainuüksi võluv putukas, kelle kannul ta käis. Kuid putukas oli muidugi pikast kõndimisest tüdinenud, tõmbas oma kattetiivad kõrvale ja tiivad avanesid lendu tõusmiseks. Nõbu Benedikt märkas hädaohtu, tahtis oma peopesast teha ajutise vangla, kuid — prr!... ja mantikor oligi läinud.
Missugusesse ahastusse nõbu Benedikt sattus! Kuid mantikor ei võinud kaugele lennata. Nõbu Benedikt tõusis püsti, vaatas enda ümberja sööstis äkki ettepoole, käed haaramisvalmilt välja sirutatud...

Putukas lendles tema pea kohal ja nõbu Benedikt nägi ainult suurt tumedat täppi, sest enamat ta silm ei eristanud.
Kas laskub mantikor uuesti maapinnale puhkama, kui ta on teinud ümber nõbu Benedikti püstjuustega pea paar tujukat ringi? Kõigi eelduste kohaselt võis arvata, et ta nii toimib.
Vaese teadlase ebaõnneks asus Alvezi maavaldus linna põhjapoolses servas, kust algas mitme ruutmiili suurune mets.
318
Kui mantikor jõuab puude alla ja hakkab seal lendama oksalt oksale, siis tuleb küll loobuda mõttest sulgeda ta toredasse raudplekist karpi, mille kõige hinnalisemaks ehteks ta oleks olnud.
Ja juhtuski nii! Mantikor laskus maapinnale tagasi. Ja nõbu Benediktile langes osaks ootamatu õnn putukat sealjuures silmata ja ta heitis uuesti varmalt neljakäpuli. Kuid mantikor enam ei roninud, vaid liikus nüüd edasi väikeste hüpetega.
Väsinud, põlved ja küünealused verised, püüdis ka nõbu Benedikt hüpata. Ta vehkis oma käsivarte ja avatud peopesadega paremale ja vasakule, vastavalt sellele, kuhu must täpp kargas. Oleks võinud öelda, et ta lõhestab seda kuuma maapinda, nagu ujuja lõhestab veepinda.
Asjatu vaev! Ta peopesad sulgusid kogu aeg tühjalt. Mängeldes lipsas putukas tal ikka käest, kuni jõudis haljate okste alla, tõusis kõrgele ning tekitas nõbu Benedikti kõrva juures, mida ta puudutas, oma kõvakoorelise tiibadega veelgi tugevamat ja ühtlasi iroonilisemat suminat.
"Neetud!" hüüdis nõbu Benedikt juba teist korda. "Ta pääseb minema! Tänamatu-kuusjalgne! Ja sind ma tahtsin panna oma kogus aukohale! Aga ma ei loobu sinust siiski! Jälitan sind senikaua, kuni su taban! ... "
Segadusse sattunud nõbu unustas, et lühinägelikud silmad ei võimalda tal putukat okste vahelt leida. Ta ei valitsenud enam enda üle. Meelehärm ja viha tegid ta lausa hulluks. Tema ise, ainult tema ise oli süüdi oma õnnetuses. Kui ta oleks putuka kohe kinni võtnud, selle asemel et jälitada teda "vabas olekus", siis poleks midagi sellist juhtunud ja see tore aafrika mantikoride esindaja, kes kannab ühist nime muinasjuttudest pärineva loomaga, kellel on inimese peaja lõvi keha, oleks kuulunud temale!
Nõbu Benedikt oli täiesti pea kaotanud. Ta ei aimanudki, et ootamatu juhus andis talle tagasi vabaduse. Ta ei tulnud üldse selle peale, et mutikäik, kust ta läbi puges, võimaldas tal välja pääseda ja et ta polnud enam Alvezi maa-alal. Siin oli mets ja nende puude all oli tema lendutõusnud mantikor! Ta peab selle mantikori iga hinna eest kinni püüdma!
319
Ja nõbu Benedikt jooksis tihedas metsas, teadmata isegi enam, mida teeb, lootes iga hetk näha oma kallist putukat, vehkides oma pikkade kätega nagu hiiglasuur pikkjalg-ämblik. Kuhu ta läheb, kuidas tagasi saada ja kas ta üldse enam tagasi saabki, seda ta endalt ei küsinud. Selliselt jahti pidades tungis ta tubli miili maad metsa, riskides kohata mõnd pärismaalast või langeda metsloomade ohvriks.
Korraga, parajasti kui ta ühest padrikust möödus, kargas sealt välja hiiglaslik olend j a langes talle peale. Seejärel toimis see olend temaga täpselt nii, nagu ta ise oleks toiminud oma mantikoriga: tal haarati ühe käega turjast ja teisega istmiku kohalt ja andmata talle mahti toibumiseks, kanti ta padrikusse.
Sel päeval oli nõbu Benediktil tõesti läinud kaotsi suurepärane juhus kuulutada ennast viie maailmajao kõige õnnelikumaks putukateadlaseks!
320

XVI MGANNGA

Kui nõbu Benedikt sellel, nimelt 17. juuni õhtupoolikul oma harilikul kellaajal tagasi ei ilmunud, sattus proua Weldon ärevusse. Ta ei osanud arvata, kuhu tema suur laps võis kaduda. Et ta faktoo-riast välja oleks pääsenud, seda ei saanud oletada, sest tarast polnud võimalik üle ronida. Pealegi tundis proua Weldon oma nõbu: kui keegi teeks sellele omapärasele inimesele ettepaneku põgeneda, kusjuures ta peaks oma raudplekist karbi ja aafrika putukate kollektsiooni maha jätma, siis lükkaks ta selle ettepaneku kõhklematult tagasi. Ja praegu lebas karp kõigi nende putukatega, mida tal oli õnnestunud koguda pärast Aafrikasse saabumist puutumatult onnis. Et ta nendest oma entomoloogilistest aaretest vabatahtlikult oleks lahkunud, see polnud üldse mõeldav.

Ja ometi polnud nõbu Benedikti José Antonio Alvezi faktoorias!

Proua Weldon otsis teda väsimatult terve õhtupooliku. Väike Jackja orjatar Halima abistasid teda sealjuures. Ent tagajärjetult.

Lõpuks pidi proua Weldon leppima selle väherahustava oletusega, et vang oli ära viidud orjapidaja korraldusel. Mis põhjustel, seda ta ei osanud arvata. Aga mis Alvez temaga ette võttis? Kas sulges ta nõbu Benedikti ühte nendest suure väljaku barakkidest? Ja miks viidi ta ära pärast seda, kui proua Weldon oli sõlminud Negoroga kokkuleppe, mille alusel ka nõbu Benedikt kuulus vangide hulka, keda orjakaupleja pidi viima Mossamedesisse, et anda nad lunaraha vastu üle James Weldonile?

Proua Weldonil oleks tarvitsenud vaid näha, kuidas Alvez vangi kadumisest kuulda saades vihastas, siis oleks ta mõistnud, et see ei sündinud orjakaupmehe soovil. Jajuhul kui nõbu Benedikt lahkus vabatahtlikult, miks ta oma põgenemiskavatsusse ei pühendanud siis ka teda?

Alvez ja tema teenrid toimetasid väga põhjalikke otsinguid ja leidsid lõpuks mutikäigu, mis ühendas faktooriat naabruses asuva metsaga. Nüüd oli orjakauplejal selge, et selle laia avause kaudu oligi see "kärbeste järel jooksja" minema lipsanud. Võib arvata, kuidas José Antonio Alvez vihastas, sest põgenemine langeb

muidugi tema arvele, mistõttu tema summad kogu selle tehingu pealt vastavalt vähenevad.

"Erilist väärtust sel ogaral ju pole, aga mulle läheb ta kalliks maksma," arutas Alvez. "Oh, kui ma ta kätte saan! ..."

Kuigi otsiti läbi faktooria ja suur lahmakas metsa, ei leitud põgenikust vähimatki jälge. Proua Weldonil tuli harjuda mõttega, et ta on teadlase kaotanud, ja Alvezil ei jäänud muud üle kui oma vangi taga leinata. Kuna keegi ei arvanud, et putukateadlane oleks võinud luua sidemed välismaailmaga, siis paistis kõigiti tõepärasena, et ta oli mutikäigu avastanud juhuslikult ja põgenenud, mõtlemata nendele, keda ta maha jättis, otsekui poleks neid maailmas kunagi elanudki.

Proua Weldon hakkas lõpuks paratamatult uskuma, et küllap see tõesti nii oli, kuid ta ei mõelnudki vaese mehikese peale pahaseks saada, sest nõbu Benedikt ei andnud endale kunagi oma tegudest aru.

"Vaene õnnetu! Mis temast küll võis saada?" arutas ta endamisi.

Mõistagi suleti mutikäik juba selsamal päeval väga hoolikalt ja kahekordistati valvet niihästi faktoorias kui ka väljaspool.

Proua Weldoni ja väikese Jacki üksluine vangielu kulges taas endist rada.

Kuid ilmastikus toimus muutus, mida sellel aastaajal Angolas väga harva juhtub. Kuigi mazika-periood oli juba aprillis lõppenud, algasid 19. juuni paiku uuesti

kestvad vihmasajud. Taevas oli kaetud paksude pilvedega ja lakkamatud valingud ujutasid üle Kasonde territooriumi.
Proua Weldonile valmistas vihm ainult ebameeldivust, sest ta oli sunnitud loobuma oma jalutuskäikudest faktoorias, kuid pärismaalastele kujunes see üldiseks õnnetuseks. Madalamad maaalad, mis juba ootasid koristamist, maeti täiesti vee alla. Jäänud ootamatult saagist ilma, ähvardas provintsi elanikke nälg. Kõik hooaja tööd katkesid. Kuningatar Muana ning tema ministrid murdsid pead, kuidas katastroofi ära hoida.
Otsustati paluda abi nõidadelt, kuid mitte nendelt nõidadelt, kelle ametiks on loitsimise abil haigeid terveks ravida või kes

kuulutavad tulevikku. Praegu oli tegemist üldise hädaga ja sellepärast kutsuti õnnetust ohjeldama kõige kuulsamad mganngad, kelle võimuses seisab vihmasadu välja meelitada ja peatada.
Kuid nende töö ja vaev ei kandnud vilja. Nad võisid kuipalju kordi tahes laulda oma ühetoonilisi laule, täristada kuljuseid ja kellukesi, kasutada oma kõige väärtuslikumaid amulette, peamiselt üht pori ja puukoortega täidetud sarve, mille teravik lõpeb kolme väikese sarvekesega, loitsida, visates õhku väikesi sõnni-kukuulikesi, või sülitada näkku õukonna kõige auväärsemaile isikuile, ent halbu vaime, kes korraldavad pilvede tekkimist, neil minema kihutada ei õnnestunud.
Olukord muutus aina raskemaks. Nüüd tuli kuninganna mõttele kutsuda keegi kuulus mgannga, kes asus parajasti Angola põhjaosas. See oli esmaklassiline nõid ja usk tema võimetesse oli seda suurem, et tema oskusi polnud Kasondes veel proovitud, sest siia saabus ta alles esmakordselt. Kohtades, kus võimutses mazika, oli tema edu alati olnud täielik.
25. juuni hommikupoolikul teadustaski uus mgannga kärarikkalt kellukesi täristades oma saabumisest Kasondesse.
Nõid läks otsejoones tšitokale ja sedamaid sööstsid pärismaalased tema juurde. Taevas ei olnud enam nii pilves ja ka tuul näis pöörduvat. See, et need head tundemärgid langesid ühte mgannga saabumisega, meelestas kõiki suuresti tema kasuks.
Pealegi oli see mgannga väga tore: puhastverd neeger, vähemalt kuus jalga pikk ja kahtlemata väga tugev. Sellisest välimusest piisas, et rahvale mõjuda.
Tavaliselt rändavad nõiad ühest külast teise kolme-, nelja- või viiekesi, kusjuures neid saadab teatud arv nõuandjaid ja abistajaid. See mgannga saabus üksinda. Kogu nõia rind oli valge saviga vöödiliseks tõmmatud. Tema alumist kehapoolt ümbritses lai rohuriidest seelik, mille slepp poleks ühelegi moedaamile häbi teinud: Lindude pealuudest kee ümber kaela, peas midagi pärlite ja sulgedega ehitud nahast troopikakiivritaolist, niuete ümber vaskne vöö paarisaja kellukesega, mis tegid veelgi rohkem kära kui hispaania muula rakmed — selliselt oli riides see siinsete ennustajate suurepärane esindaja.

Tema tööriistad koosnesid korvist, mille põhjaks oli pudelkõrvitsa õõnes vili, ja sellesse korvi paigutatud teokarpidest, amulettidest, väikestest puust ebajumalakujudest ja teistest fetišitest ning tervest hulgast sõnnikukuulidest, mis on Kesk-Aafrikas hädavajalikeks loitsimise ja ennustamise abinõudeks.

Peagi pani rahvas tähele, et uus mgannga oli tumm, ent see puudus ainult suurendas tärkavat lugupidamist tema vastu. Ta tõi kuuldavale ainult madalaid ja lohisevaid kurguhääli, millel puudus igasugune tähendus. Jällegi põhjus nõidumiskunsti ammendavalt tunda.

Esmalt tegi mgannga ringi ümber suure platsi, tantsides paabulinnutantsu, nii et kõik ta kellukesed tilisesid. Rahvasumm järgnes nõiale ja matkis tema liigutusi. Nad sarnanesid oma juhi järel kihutava ahvikarjaga. Korraga hakkas mgannga tantsima piki Kasonde peatänavat, võttes suuna kuningliku residentsi poole.

Niipea kui kuninganna Muanale uue ennustaja saabumisest teatati, ilmus ta koos oma õukondlastega toda vastu võtma.

Mgannga kummardas maani ja tõstis seejärel pea, ajades, sirgu oma võimsa keha. Ta tõstis oma käsivarred taeva poole, mida pilverünkad kiirel sööstul lõhestasid. Viidates

käega pilvede suunas, jäljendas ta hingestatud liigutustega nende edasilendu, näitas, et nad küll põgenevad läände, kuid liikudes ringikujuliselt, ilmuvad idas uuesti nähtavale. Ükski võim ei ole suuteline neid lõplikult peatama.
Äkki võttis nõid linnarahva ja hoovkonna suureks imestuseks ICasonde kõikvõimsal kuningannal käest kinni. Mõned õukond-lastest püüdsid seda täiesti etiketivastast käitumist takistada, kuid võimas mgannga haaras esimesel lähedalekippujal turjast ja heitis ta viieteistkümne sammu kaugusele.
Kuningannale näis selline uljas toimimisviis isegi meeldivat ja ta tegi mganngale grimassi, mis pidi tähendama naeratust. Mgannga vedas teda kättpidi enda järel; rahvahulk ei jäänud nendest sammugi maha.
Seekord suundus nõid kiirel käigul Alvezi faktooria poole. Varsti oligi ta suletud värava ees. Paisanud selle üheainsa kerge
324
õlaliigutusega maha, laskis ta enda mõjule alistatud kuningannal faktooriasse sisse astuda.
Orjakaupleja, tema sõdurid ja orjad jooksid kohale, et karistada seda häbematut, kes julges purustada nende värava, ootamata, et see talle avatakse. Kuid nähes oma kuningannat, kes ei avaldanud rahulolematust, jäid nad aupaklikult seisma.
Alvez oleks muidugi tahtnud kuningannalt küsida, millele ta selle austava külaskäigu eest tänu võlgneb, kuid maagik ei andnud talle selleks aega. Ajanud rahvahulga veidi eemale, nii et tema ümber jäi tublisti vaba ruumi, alustas ta uuesti oma liigutustemängu, kuid veelgi hingestatumalt kui enne. Ta näitas käega pilvede poole, ähvardas ja manas neid, tegi, nagu peataks ta nad esmalt ja kihutaks siis taas laiali. Ta ajas oma suured põsed punnija puhus neile rasketele pilvedele, nagu jätkuks tal tõesti jõudu nende hajutamiseks. Seejärel ajas ta end sirgu, justkui tahaks ta pilvede sööstu tagasi hoida, ja paistis, et ta oma pika kasvu tõttu haarabki neist kohe kinni.
Ebausklik Muana, keda suure võluri mäng kaasa kiskus, ei valitsenud enam enda üle. Karjatused lipsasid ta huulilt. Ta hakkas omakorda mõttetuid häälitsusi kuuldavale tooma, korrates instinktiivselt mgannga liigutusi. Õukondlased ja rahvasumm toimis tema eeskujul, lämmatades mgannga kurguhääle oma lau-luümina, kisa ja ulgumisega, milleks kohalik keel annab rikkalikult võimalusi.
Kas pilved lakkasid seepeale idataevasse koondumast ja troopika päikest varjutamast? Kas nad hajusid uue nõia loitsimise toimel? Ei. Parajasti, kui kuninganna ja tema alamad juba kujutlesid, et pahad vaimud, kes nii palju vett alla läkitavad, on eemale peletatud, muutus taevas, mis aovalgest saadik pisut selgines, endisest veelgi süngemaks. Jämedad kõuevihma piisad langesid rabinal vastu maapinda.
Rahvas muutis otsekohe meelt. Kõik said vihaseks mgannga peale, kes ei olnud sugugi parem kui teised, ja kuninganna kulmukortsutusest võis järeldada, et nõida ähvardab vähemalt kõrvade kaotamine. Pärismaalaste ring tema ümber muutus kitsamaks; rusikad juba tõusid ja mganngal oleks läinud haprasti,
326
kui üks ootamatu asjaolu neid vaenuavaldusi poleks katkestanud.
Mgannga, kes oli sellest ulguvast karjast peajagu pikem, näitas äkki käega faktooria ühe osa suunas. See liigutus oli niivõrd käskiv, et kõik pöördusid ümber. Proua Weldon ja väike Jack olid kisa ja kära kuuldes oma hurtsikust välja tulnud. Nende suunas näitaski mgannga raevuhoos vasaku käega, kuna ta parem käsi oli tõstetud taeva poole. Nemad, see valge ja tema laps, olidki süüdi kogu õnnetuses! Nende juurest saidki kõik hädad alguse! Nad olid need pilved oma vihmastelt aladelt kaasa toonud, et Kasonde maa-alasid üle ujutada!

Kõik mõistsid, mida mgannga tahtis öelda. Näidates proua Weldonile, tegi kuninganna Muana ähvardava liigutuse. Rahvasumm sööstis õudse kisaga tema poole. Proua Weldon juba arvas, et ta on kadunud. Jacki oma rinna vastu surudes seisis ta selle ülierutatud rahvahulga ees liikumatult nagu raidkuju. Mgannga astus tema poole. Talle tehti teed, sest häda põhjuse leidmisega näis ta ka olevat leidnud vahendi häda enda vastu. Orjakaupleja Alvez, kellele tema vangi elu oli hinnaline, astus samuti lähemale, teadmata, mida teha. Mgannga kiskus väikese Jacki tema ema käte vahelt ja tõstis ta taeva poole. Näis, nagu paiskaks ta Jacki kohe peaga vastu maad, et jumalaid rahustada. Proua Weldon karjatas südantlõhestavalt ja kukkus teadvusetult maha. Kuid mgannga, andnud kuningannale märku, et viimane ei tarvitseks tema kavatsuste pärast rahutust tunda, tõstis õnnetu ema üles ja viis ta koos pojaga eemale. Täiesti tema mõju all, astus rahvas talle teed andes kõrvale. Kuid tulivihane Alvez ei olnud selle kõigega sugugi nõus. Kaotada üks kolmest vangist ja vaadata seejärel pealt, kuidas tema ülejäänud hoolealused samuti käest libisevad ja koos nendega tasUj mida Negoro talle lubas! Ei, seda ei juhtu, vajugu kas või terve Kasonde uue veeuputuse voogudesse!
Ta katsus vahele astuda. Kuid nüüd pöördus rahva viha tema vastu. Kuninganna laskis oma ihukaitseväelastel ta kinni võtta ja teades, mis see tal võib maksma minna, ei julgenud Alvez enam häältki tõsta ning kirus ainult tasakesi kõrgestisündinud Muana

alamate tobedust ja kergeusklikkust. Need metsinimesed arvasid tõepoolest, et pilved kaovad koos nendega, kes nad välja kutsusid, ja nad ei kahelnud, et nõid tahab vihmadele, mis neile nii palju kahju tõid, lõpu teha võõraste verega.
Mganngal ei olnud oma ohvreid, ehmunud Jacki ja minestanud proua Weldonit sugugi väsitavam kanda kui lõvil paari kitsetalle, kelle raskust see oma võimsate lõugade vahel ei tunnegi. Ülekeevas vihas rahvamass järgnes neile ulgudes.
Mgannga väljus faktooriast, läbis Kasonde, astus metsa alla ja kõndis umbes kolm miili, ilma et ta hetkegi oleks puhanud. Jäänud lõpuks üksinda — pärismaalased taipasid, et ta ei soovi, et nad teda kaugemale saadaksid — Jõudis ta väikese, kiirelt põh-jasuunas voolavajõe kaldale.
Sinna, ühe sügava prao soppi, kallast varjutava põõsa pikkade rippuvate okste taha oli peidetud õlgkatusega piroog*. Mgannga asetas oma kandami piroogi põhja, lükkas sõiduki kaldast jalaga eemale ja lausus, kui vool neid kiiresti edasi kandis, täiesti kõlaval häälel:
"Kapten, annan teile üle proua Weldoni ja väikese Jacki. Aga nüüd teele, ja lõhkegu kõik pilved, niipalju kui neid on, nende Kasonde juhmide kohal!"
*Piroog - puutüvest valmistatud lootsik. Tõlk.

XVII MÖÖDA JÕGE

See oli Herkules, kes seda ütles, — nõia riietus muutis teda tundmatuseni — ja see, kelle poole ta pöördus, oli Dick Sand. Nooruk oli veel väga nõrk ja toetus vastu nõbu Benedikti, kelle kõrval lamas Dingo.
Teadvusele tulnud, küsis proua Weldon imestunult: "Kas see oled sina, Dick? Oled see tõesti sina?" Dick Sand tõusis, kuid juba haaras proua Weldon ta käte vahele ja Jack tahtis teda suudlustega lausa lämmatada.
"Mu sõber Dick! Mu sõber Dick!" kordas väikemees. Seejärel pöördus ta Herkulese poole:
"Mina ei tundnud sind üldse ära!"

"Noh» olin ka tublisti moonutatud," vastas Herkules rinnalt vööte maha nühkides.
"Sa olid jube kole!" lausus väike Jack. "Muidugi! Kujutasin ju kuradit ja ega siis kurat ilus ole." "Herkules!" sõnas proua Weldon tublile neegrile kätt ulatades. "Ta päästis meid kõiki, ainult ta ei taha seda tunnistada," ütles Dick Sand.
"Päästis! Päästis! Pääsenud pole meist veel keegi, vastas Herkules. "Ja ilma nõbu Benediktita, kes teatas meile teie asukoha, proua Weldon, poleks meie midagi ära saanud teha.
See oli tõepoolest Herkules, kes viie päeva eest nõbu Bene-diktile kallale sööstis, kui viimane oma väärtuslikku mantikori jälitades faktooriast kahe miili kaugusele sattus. Poleks nõbu Benedikti olnud, ei oleks ei Dick Sand ega Herkules aimanud proua Weldoni varjupaika ja Herkules poleks teadnud võluri riietuses Kasondesse tulla.
Sellal kui paat kitsast jõge mööda kiiresti edasi triivis, jutustas Herkules, mis ta oli teinud pärast Kuanza laagrist põgenemist: kuidas ta oli salamahti järgnenud kitandale, milles istusid proua Weldon ja tema laps; kuidas ta oli leidnud haavatud Dingo; kuidas nad mõlemad olid tulnud Kasonde lähikonda; kuidas ta oli saatnud Dingoga Dick Sandile kirja, et teatada proua Weldoni

saatusest; kuidas ta enne nõbu Benedikti ootamatut ilmumist oli teinud asjatuid katseid tungida faktooriasse, mida valvati hoolikamalt kui iialgi varem, ja kuidas ta lõpuks oli leidnud võimaluse vastikult José Antonio Alvezilt tema vang kätte saada. See võimalus oli tal avanenud alles täna. Üks ringreisil olev mgannga — seesama, keda nii kannatamatult oodati, oli läinud läbi metsa, kus Herkules öösiti igaks juhuks luuras ja vahti pidas. Hüpata nõiale peale, võtta talt ära tema loitsimisvahendid ja võluri kostüüm, siduda ta liaanidega nii tugevasti puu külge, et isegi vanakuri poleks saanud sõlmi lahti teha, värvida oma keha samasuguseks nagu temal ja mängida siis tema osa vihma eemale nõidumisel — selleks oli kulunud ainult paar tundi. Pärismaalased pidid olema väga kergeusklikud, et nad sisse kukkusid.
Et Dick Sandist selles kärmesti pajatatud loos juttu ei olnud, küsis proua Weldon:
"Aga sina, Dick?"
"Minul, proua Weldon," vastas nooruk, "ei ole teile midagi jutustada. Minu viimased mõtted kuulusid teile ja Jackile... Püüdsin asjatult purustada köidikuid, millega olin posti külge seotud... Vesi tõusis mul üle pea... Kaotasin teadvuse... Kui ma jälle meelemärkusele tulin, olin varjul nende kaldaäärsete papüüruste vahel, Herkules oli minu kõrval põlvili ja ravis mind"
"Kuidas siis muidu, ma olen ju arst, posija, nõid, ennustaja ja kaardimoor! ..."vastas Herkules.
"Jutustage, Herkules, kuidas te Dick Sandi päästsite!" sõnas proua Weldori.
"Kas olin see üldse mina, proua Weldon?" küsis Herkules. "Vool ise võis purustada tulba, mille külge meie kapten oli kinni seotud, ja kanda ta ööpimeduses palgini, kust mina ta siis pool-surnuna leidsin. Ja kas oli mul siis nii raske poetada ennast niisuguses pimeduses ohvrite vahele, kellega kraav oli vooderdatud ja oodata tammi purustamist, ujuda vee all ja veidi jõudu pingutaA des haarata kaasa meie kapten koos postiga, mille külge need lurjused ta olid sidunud! Selles ei olnud ju midagi ebatavalist! Igaüks oleks teinud täpselt sedasama. Kas või näiteks härra Benedikt või Dingo. Tõesõna, miks see ei võinudki olla Dingo? ..."

Dingo tõi kuuldavale haugatuse. Jack võttis koera suure pea oma käte vahele, patsutas teda sõbralikult ja küsis:

"Dingo, kas sina päästsid meie sõbra Dicki?" Seejuures painutas ta koera pead vasakule ja paremale.
"Dingo ütleb "ei!" sõnas Jack. "Näed, Herkules, Dingo see ei olnud. Dingo, kas Herkules päästis meie kapteni?"
Väikemees tegi Dingo peaga viis-kuus jaatavat liigutust.
"Ta ütleb "jah"! Ta ütleb "jah"!" hüüdis väike Jack. "Näed nüüd isegi, et see olid sina!"
"Sõber Dingo," lausus Herkules koera silitades, "see ei ole sinust ilus. Saju lubasid, et sa mind välja ei anna."
Endastki mõista oli see Herkules, kes pani kaalule oma elu, et päästa Dick Sand. Kuid niisugune Herkules kordjuba oli — tema tagasihoidlikkus ei lubanud tal seda tunnistada. Ta leidis isegi, et seda oli olnud väga lihtne teha ja kordas, et igaüks tema kaaslastest oleks kõhklemata toiminud täpselt samuti.
See märkus meenutas proua Weldonile vana Torni, tema poega, Akteoni ja Bati, kõiki neid oma õnnetuid kaaslasi.
Nad olid asunud teele järvede piirkonna suunas. Herkules nägi, kuidas nad orjade "karavaniga möödusid. Ta oli neile järgnenud, kuid tal polnud avanenud ainsatki võimalust nendega ühendusse astuda. Nad olid läinud! Nad olid kadunud.
Herkulese äsjasele heasüdamlikule naerule järgnesid suured pisarad, mida ta ei püüdnudki tagasi hoida.
"Ärge nutke, sõber," lausus proua Weldon. "Kes teab, vahest saame neid siiski veel näha."
Seejärel jutustas proua Weldon Dick Sandile paari sõnaga, mis tema sealoleku ajal Alvezi faktoorias oli toimunud, ja lisas:
"Võib-olla oleks olnud õigem jääda Kasondesse..."
"Siis ma osutasin ju teile karuteene!" hüüatas Herkules.
"Ei, Herkules, sugugi mitte!" lausus Dick Sand. "Need kelmid oleksid leidnud tee, kuidas härra Weldonit lõksu meelitada. Peame põgenema kõik koos ja aega viitmata! Me jõuame rannikule enne, kui Negoro on Mossamedesis tagasi. Seal võtavad portugali võimud meid oma kaitse allaja abistava meidja kui siis Alvez välja ilmub, et saada sada tuhat dollarit... "
331
"Siis saab ta selle asemel sada tuhat kepihoopi lagipähe, see vana lurjus! Mina võtan temaga arveteõiendamise enda hooleks!" hüüdis Herkules.
Olukord oli võrdlemisi keeruline, kuigi proua Weldon kahtlemata ei tohtinud mõeldagi Kasondesse tagasipöördumisele. Negorost tuli igal juhul ette jõuda. Dick Sand pidi koondama kõik mõtted selle eesmärgi saavutamiseks.
Lõpuks ometi võis Dick Sand teoks teha oma ammuse kavatsuse — sõita ranniku poole mööda jõge. Nüüd oligi veetee leitud, mis kulges põhja suunas, ja väga võimalik, et see suubus Sairi. Sel juhul jõuab Dick Sand oma kaaslastega Sao Paulo de Luanda asemel Sairi suudmesse. Kuid see on tegelikult ükskõik, sest Alam-Guinea kolooniates ahistatakse neid samuti.
Kui Dick Sand otsustas laskuda piki seda jõge, mõtles ta esmalt kasutada üht neist veekasvudest parvedest, mis meenutavad ujuvaid saari ja mida Aafrika jõgedel rohkesti triivib. Kuid õnnekombel leidis Herkules öösel mööda jõekallast hulkudes voolu mööda triiviva paadi. Paremat sõidukit poleks Dick Sand võinud üldse soovidagi: juhus oli talle osutanud toreda teene. See ei olnud selline kitsas paat, millist pärismaalased harilikult kasutavad. Herkulese leitud piroog oli üks nendest paatidest, mille pikkus ületab kolmkümmend jalga ja laius neli jalga ja millega pärismaalased suurtel veekogudel väga kiiresti edasi liiguvad. Proua Weldonja tema

kaaslased võisid end selles mugavasti sisse seada. Et sõita piki voolu allapoole, piisas täiesti päramõlaga juhtimisest.
Algul mõtles Dick Sand sõita ainult öösiti, et neid ei nähtaks. Ent kui sõita ööpäevajooksul ainult kaksteist tundi, kujuneb teekond, mis niigi võib olla küllalt pikk, veel kaks korda pikemaks, õnneks tuli Dick Sand mõttele katta piroog pikkadest rohukõr-test katusega, mida hoidis ülal vööri ja ahtrisse kinnitatud ritv. Ulatudes veepinnani, varjasid rohukõrred kogu pika piroogi, mis sarnanes ujuvate saarte keskel triiviva heinakuhjaga. See katus oli nii meisterlikult tehtud, et isegi linnud lasksid end petta; nähes seal teri, mida võiks näpata, istusid sinna sageli punasenoka-lised kajakad ja hallid ning valged jäälinnud.
332
Piroogi roheline katus varjas ühtlasi ka kõrvetavate päikesekiirte eest. Niisugustes tingimustes reisimine ei võinud kujuneda liialt väsitavaks, ent oli küllaltki ohtlik. Teekond on kindlasti pikk ja igaks päevaks tuleb hankida toitu. Seetõttu peab kaldal jahti pidama, kui kalapüügist üksinda ei jätku. Ent Dick Sandil oli ainsaks tulirelvaks püss, mille Herkules pärast termiitide pesa ründamist kaasa viis, kuid ta lootis, et tal ükski kuul asjatult kaotsi ei lähe. Ehk õnnestub tal sihtimine kõige paremini, kui ta torkab püssitoru paadi katusest läbi nagu jahimees oma hüti mulkudest?
Piroog triivis üha edasi mööda voolu, mille kiirust Dick Sand hindas vähemalt kahele miilile tunnis. Ta lootis läbida kahe päikesetõusu vahel umbes viiskümmend miili. Kuna vool oli väga kiire, tuli pidevalt jälgida, et mitte sattuda tõketele: suurtele ki-videle, puutüvedele ja madalikele. Säärane kiire vool võis ka väga kergesti muutuda kärestikuks või koguni koseks, nagu neid Aafrika jõgedel sageli leidub.
Dick Sand, kellele rõõm näha taas proua Weldonit ja tema poega jõu tagasi andis, oli asunud piroogi ninasse. Pikkade kõrte vahelt silmitses ta jõge enda ees ja andis Herkulesele, kelle võimsad kämblad hoidsid mõla, kas liigutuste või häälega tüürimiseks juhendeid.
Proua Weldon lamas piroogi keskel kuivade lehtede hunnikul ja mõtiskles. Nõbu Benedikt istus sõnaahtrana tema kõrval, jalad välja sirutatud ja käed rinnal risti; kui ta pilk Herkulesele langes, tõmbus tal kulm kortsu; nõbu Benedikt ei suutnud hiiglasele andestada, et see mantikori jälitamisel vahele oli seganud; ta mõtles oma kadumaläinud kollektsioonile ja oma märkmetele, mille väärtust Kasonde elanikud ei oska hinnata; vahetevahel tegi ta instinktiivse liigutuse, nagu tahaks kohendada prille, mida ta ninal tegelikult polnudki. Mis puutub väikesesse Jacki, siis ta mõistis, et müra ei tohi teha; et liikumine oli lubatud, siis jäljendas ta oma sõpra Dingot ja jooksis neljakäpukil paadi ühest otsast teise.
Kahel esimesel päeval kasutasid proua Weldon ja tema kaaslased toiduks tagavarasid, mida Herkules oli enne teeleasumist hankinud. Dick Sand peatas paadi öösiti ainult mõneks tunniks,
333
et veidi puhata. Maale ta ei läinud, kavatsedes seda teha ainult siis, kui toiduvarude uuendamine teda selleks sunnib.
Ükski vahejuhtum ei häirinud algul seda retke mööda tundmatut jõge, mille keskmine laius ei ulatunud üle saja viiekümne jala. Veepinnal triivisid mõned saarekesed, mis liikusid edasi paadiga võrdsel kiirusel. Polnud vähimatki kartust, et neile keegi otsa võiks sõita, kui ehk ainult mõni takistus nende piroogi ei peata.
Kaldaäärsed paistsid inimtühjadena. Selles Kasonde territooriumi osas pärismaalased nähtavasti kuigi palju ei liikunud.
Jõekallastel kasvas rikkalikult metsikuid taimi, muutes need oma õiterohkusega pimestavalt kirjuks. Angervarred, kuremõõgad, liiliad, elulõngad, lemmaltsid, putked,

aaloed, puid meenutavad sõnajalad ja healõhnalised põõsad kujundasid jõele erakordselt värvika raami. Kohati niisutasid end ka metsaservad jõe kärmetes voogudes. Kopaalipuud, kõvalehelised akaat-siad, raudpuud — bauhiniad, mille tüvi oli end külmade tuulte poolel rüütanud samblakasukasse, viigipuud, mis kõrgusid na-gu manglipuudki vaiataoliste juurte otsas, ja teised ilusa kasvuga puud kummardusid vee kohale. Nende avarad ladvad kohtusid saja jala kõrgusel, kujundades võlvi, millest päikesekiired läbi ei tunginud. Paiguti heitsid nad ka ühelt kaldalt teisele liaanidest sildu. 27. juunil nägi väike Jack, sattudes ülimasse vaimustusse, kuidas ahvikari läks üle sellise rohelise purde, hoides üksteisel sabadest kinni, juhuks kui purre nende raskuse all peaks murduma.
Need väikesed šimpansid, keda Kesk-Aafrikas kutsutakse "sokodeks", on võrdlemisi inetud ahvide esindajad. Neil on madal otsaesine, helekollane nägu ja kõrgel asetsevad kõrvad. Nad elutsevad umbes kümneliikmeliste salkadena ja hauguvad nagu hulkuvad koerad. Pärismaalased kardavad neid, sest nad varastavad mõnikord nende lapsi, et neid küünistada ja hammustada.
Ahvid kõndisid mööda liaanidest silda ega aimanud, et rohu-kuhiku all, mida vool edasi viis, oli väike poiss, kellest nad muidugi meelsasti oleksid teinud oma mängukanni. Dick Sandi leiutatud paadikate oli niivõrd loomulik, et need taibukad loomad lasksid end petta.
334
Samal päeval, sõitnud kakskümmend miili edasi, jäi piroog äkki peatuma.
"Mis juhtus?" küsis Herkules, kes endiselt päramõlaga töötas. "Tõke," vastas Dick Sand. "Looduslik tõke." "Peame ta purustama, härra Dick!"
"Jah, Herkules, peame seda tegema kirvega. Mitu saarekest on selle taha juba kinni jäänud, aga ikkagi ei anna see järele."
"Hakkame pihta, kapten, hakkame pihta!" sõnas Herkules paadi ninasse tulles.
Tõke oli tekkinud üksteise külge põimunud sitkest, läikivate lehtedega rohust, millel on omadus kokku liibudes muutuda tihedaks vildiks. Seda rohtu nimetatakse "tikatikaks"; kes ei karda niisugusesse vaipa umbes kümne tolli sügavuselt sisse vajuda, võib mõnest veekogust täiesti kuiva jalaga üle minna. Tõkke pinda katsid imeilusad lootoseoksad.
Oli juba pime ja Herkules võis paadist välja tulla, ilma et ta oleks end ohtu asetanud. Ta kasutas oma kirvest nii osavasti, et paari tunni pärast andis tõke järele, jõgi liitis oma kaheks hargnenud voolu ja paat võis jälle edasi sõita.
Ent peame tunnistama: nõbu Benedikt, see suur laps lootis, et nad ei pääsegi edasi! Selline rännak oli talle vastumeelne. Ta läks isegi niikaugele, et meenutas kurbusega José Antonio Alvezi faktooriat ja onni, kus veel praegugi lamas tema putuka-karp. Tema meeleheide oli niivõrd sügav, et teda oli lihtsalt hale vaadata. Pealegi ei saanud ta siin püüda mitte ühtegi putukat, mitte ainsatki!
Oh, kuidas ta rõõmustas, kui Herkules, kes lõpuks oli ju tema õpilane, tõi talle ühe jõleda väikese eluka, mille ta oli leidnud ühelt tikatika kõrrelt. Uskumatu lugu, isegi vapper neeger paistis veidi kohmetuvat seda Benediktі kätte ulatades.
Ja kuidas nõbu Benedikt veel hõiskas, kui ta oli putuka nimetissõrme ja pöidla vahel oma lühinägelikele silmadele, mida praegu ei saanud abistada ei luup ega prillid, päris lähedale toonud!
"Herkules!" hüüdis ta. "Herkules! Selle putuka eest annan sulle kõik andeks! Nõbu Weldon! Dick! Ainulaadne kuusjalgne
335
ja veel pealegi Aafrika päritolu! Vähemalt tema leidmise au ei saa keegi minu käest ära võtta! Ma lahkun temast ainult surres!"

"Kas ta on tõesti nii väärtuslik?"
"Te veel küsite!" hüüdis nõbu Benedikt. "Putukas, kes ei ole ei kõvakooreline, ei võrktiivaline ega kiletiivaline, kes ei kuulu mitte ühtegi teadlaste poolt kindlaks tehtud kümnest seltsist ja keda peaaegu võiks paigutada ämblikuliste hulka! Ämblikuliste hulka! Ämblikutaoline putukas, kes oleks ämblik, kui tal oleks kaheksa jalga, kuid kes siiski jääb putukaks, sest tal on neid ainult kuus! Oh, sõbrad, kas ma võisin sellist õnne oodata? Lõpuks ometi saan ma ühendada oma nime teadusliku avastusega! See putukas saab nimeks Hexapodes benedictusl"
Entusiastlik teadlane oli oma lemmikhobuse seljas ratsutades nii õnnelik, et unustas kõik möödunud ja tulevased hädad. Proua Weldon ja Dick Sand ei olnud õnnesoovidega kitsid.
Piroogjätkas sellal sõitu möödajõe sünget pinda. Miski peale krokodillide soomuskatte sahina ja kaldal vallatlevate jõehobude puristamise ei häirinud öövaikust. Puude latvade tagant ilmus nähtavale kuu ja libistas oma mahedad kiired rohukatuse kõrte vahelt piroogi sisemusse.
Äkki kostis parempoolselt kaldalt kauget müdinat ja seejärel sumbunud müra, nagu töötaksid pimeduses hiiglaslikud pumbad. Sajad elevandid, kes päeva jooksul olid puujuurtest isu täis söönud, tulid enne puhkamaheitmist jõe äärde janu kustutama. Oleks peaaegu võinud karta, et need automaatselt vajuvad ja tõusvad londid imevad jõe peagi tühjaks.

XVIII MITMESUGUSEID SÜNDMUSI

Kaheksa päeva triivis paat niimoodi piki voolu. Midagi nimetamisväärset ei juhtunud. Paljude miilide ulatuses kulges jõgi läbi imeilusate metsade; kaugemal, kus toredaid puid enam ei kasvanud, laiusid horisondini džunglid.
Pärismaalasi nendel aladel ei leidunud — asjaolu, mille üle Dick Sand ei mõelnudki kahetsust tunda —, kuid loomi esines siin külluses. Jõe kallastel mängisid sebrad, hirved, kaarnad — liik äärmiselt graatsilisi antiloope, kes kõik kadusid öö tulekuga, et teha ruumi leopardidele, kelle möirgamist vahetevahel kuulda oli, ja isegi lõvidele, kes hüplesid kõrges rohus.
Siiani polnud kiskjad, ei need, kes asusid metsas, ega need, kes tulid jõe äärde, mingil viisil põgenikke häirinud.
Iga päev, enamasti pärast lõunat, sõitis Dick Sand emma-kumma kalda juurde, ajas paadi kinni ja läks maale, et jõe lähikonnas ringi vaadata, sest toidutagavarad nõudsid pidevalt täiendamist. Siinsetel ülesharimata aladel polnud lootustki leida moniokki, sorgot ja maisi, mis on pärismaalaste suguharude peamiseks taimetoiduks. Need taimed kasvasid siin ainult metsikult ega olnud söödavad. Niisiis oli Dick Sand sunnitud jahti pidama, kuigi püssipauk võis põhjustada ebameeldivaid kohtumisi. Tuld tegid nad sel kombel, et hõõrusid metsviigipuu oksa vastu väikest pulgakest nagu pärismaalased või isegi nagu ahvid, sest kõneldakse, et mõned gorillad hangivad sel moel tuld. Seejärel küpsetasid nad mitmeks päevaks varuks veidi hirve- või antiloobiliha. 4. juulil õnnestus Dick Sandil üheainsa lasuga tabada üks kaarna. Loom oli viis jalga pikk, sarvedega, mida kaunistasid rõngad, kollakaspunase läikivatäpilise karvaga ja valge kõhualusega. Jahisaak tunnistati väga maitsvaks.
Et peaaegu iga päev tuli kaldale minna ja öösiti veidi puhata, ei olnud 8. juuliks läbitud üle saja miili. Kuid see oli ikkagi pikk maaja Dick Sand hakkas juba muret tundma, kuhu see ilma lõputa jõgi neid viib. Temasse suubusid ainult kitsad lisajõed ja

polnud sugugi märgata, et ta laieneks. Alguses suundus jõgi kogu aeg põhja, kuid nüüd pöördus loodesse.

Ent ka jõgi varustas põgenikke toiduga. Pika liaani külge seoti õngekonksu asemel okas, millega püüti mõned "sandžikad", kelle liha on peene maitsega ja keda suitsutatult kerge vaevaga transporditakse kogu ümbruskonda. Samal teel püüti musti, võrdlemisi armastatud "usakasid", samuti laiapealisi "mondesid", kellel on igemete küljes hammaste asemel jõhvharjad, ning väikesi mageveeheeringalisi — "dagalaid".

9. juulil tuli Dick Sandil ilmutada erakordselt külma verd. Ta oli üksinda maale läinud ja pidas jahti kaarnale, kelle sarved vilksatasid ühe harviku kohal. Ent niipea kui ta looma tulistas, kargas kolmekümne sammu kauguselt välja kohutav jahimees, kes muidugi ei kavatsenud oma saagist loobuda.

See polnud ilma lakata "njassa lõvi", vaid lõvi, keda pärismaalased kutsuvad "karamoks": hirmuäratav loom, kelle kõrgus on viis jalga.

Ühe hüppega viskus lõvi Dick Sandi lastud kaarnale. Veel elus, karjus ja võbises kaarna võimsa kiskja käppade all.

Dick Sandi püss oli tühi; ta ei jõudnud seda enam laadida.

Lõvi märkas teda otsekohe, kuid piirdus algul ainult tema silmitsemisega.

Dick Sandil jätkus enesevalitsust, et end mitte liigutada. Talle meenus, et sellises olukorras võib liikumatult paigale jäädes pääseda. Ta ei püüdnud oma püssi laadida ega teinud isegi katset põgeneda.

Lõvi aina vaatas teda oma punaste kiirgavate kassisilmadega, teadmata, kumba saaki valida, kas seda, mis liigutab, või seda, mis ei liiguta. Kui kaarna lõvi haardes poleks rabelenud, oleks Dick Sand hukkunud.

Nii möödus kaks minutit. Lõvi vaatas Dick Sandi ja Dick Sand vaatas lõvi, pilgutamata isegi silmi.

Korraga avas kiskja oma võimsad lõuad, tõstis ikka veel tuksleva kaarna üles ja hakkas sellega minema nagu koer jänesega. Oma võimsa sabaga põõsaid piitsutades kadus ta kõrgesse tihnikusse.

338

Dick Sand püsis veel mõne minuti liikumatuna ja lahkus siis samuti. Jõudnud oma kaaslaste juurde, ei rääkinud ta neile midagi hädaohust, millest ta äsja oli tänu oma külmaverelisusele pääsenud. Kui põgenikud poleks sõitnud mööda seda kiirevoolulist jõge, vaid läinud lagendike ja metsade kaudu, kus sääraseid kiskjaid liigub, siis poleks Pilgrimi merehädalistest momendil võibolla enam ühtegi elus olnud.

Ehkki praegu näis ümbrus asustamata, ei olnud ta seda varematel aegadel. Enam kui kord oleksid põgenikud madalamatel kohtadel võinud leida vanade linnade jälgi. Niisugune rändur nagu Livingstone, kes oli siinsetel aladel harjunud liikuma, oleks neid kohe märganud. Nähes neid kõrgeid piimalilledest hekke, mis olid õlgkatusega onnidest kauem elanud, ja seda püha viigipuud, mis kerkis üksikuna keset eraldatud maa-ala, oleks ta kahtlemata kinnitanud, et seal oli olnud asula. Pärismaalaste tavade kohaselt piisas selle elanikele juba juhi surmast, et oma kodukoht maha jätta ja mujale asuda.

Võimalik, et nendel aladel, kust jõgi läbi suundus, elasid suguharud maa all nagu paljudes teisteski Aafrika osades. Need äärmiselt madalal arenemisastmel seisvad metslased väljuvad oma koobastest ainult öösiti, samuti nagu metsloomadki oma urgudest — ja nii ühtesid kui ka teisi oleks olnud ohtlik kohata.

Et siinsetel aladel liikusid inimsööjad, selles ei saanud Dick Sand kahelda. Kolmel või neljal korral leidis ta mõnes harvikus peaaegu veel hingitsevalt tuhaasemelt söestunud inimesekonte, võika söömaaja jäänuseid. Pahaendeline juhus võib Ülem-Kasonde

kannibalid just selleks ajaks jõe lähikonda tuua, kui Dick Sand siin maale läheb. Seepärast ei peatunud ta enam üldse ilma äärmise vajaduseta ja võttis Herkuleselt tõotuse, et see vähimagi alarmi puhul otsekohe edasi sõidaks. Tubli neeger lubas seda teha; kui Dick Sand oli maale läinud, suutis ta proua Weldoni ees vaevu oma kohutavat rahutust varjata.
10. juuli õhtul tuli olla veelgi valvsam kui enne. Parempoolsel kaldal ilmus nähtavale vaiküla. Jõesäng oli sellel kohal laienenud ja tekitanud midagi laguunitaolist, kus kerkis veest umbes kolmkümmend vaiadele püstitatud hurtsikut. Vool kulges otse nende
339
alla ja ka paat pidi sõitma sinnapoole, sest vasakul oli jõgi suuri kivimürakaid täis ja seetõttu läbipääsematu.
Küla oli asustatud. Mõnes hurtsikus vilkus tuli. Kuuldus ulgumisega sarnanevat laulmist. Kui vaiade vahele peaks olema tõmmatud võrgud, nagu seda õnnetuseks sageli tehakse, võidakse paati nendest läbitungimisel märgata.
Dick Sand oli vööris ja andis tasasel häälel korraldusi, et vältida kokkupõrget veealuste pehkinud püünistega. Öö oli selge, mistõttu paati võis hästi juhtida, kuid nad ise olid samuti hästi nähtavad.
Nad elasid üle õudse hetke. Vaiadel, mille vahelt paat pidi läbi minema, kükitas üsna veepinna lähedal kaks pärismaalast, vesteldes omavahel kõva häälega. Võimatu, et nad paati ei märka. Nende hüüete peale võib kogu küla üles ärgata.
Vaiadeni jäi veel kõige enam sada jalga, kui Dick Sand märkas, et pärismaalased kõnelevad hulga elavamalt. Üks nendest osutas triivivale rohukuhjale, mis ähvardas purustada liaanidest võrgud, mida pärismaalased parajasti vette lasksid.
Teisi appi hüüdes hakkasid nad võrke kiiresti veest välja tõmbama.
Sedamaid jooksis mööda vaiu viis või kuus pärismaalast, nad hüppasid vaiade vahele kinnitatud põikpuudele ja tegid kirjeldamatut lärmi.
Piroogis seevastu valitses täielik vaikus, välja arvatud Dick Sandi sosinal antud korraldused; keegi ei liigutanud end peale Herkulese, kelle parem käsi liikus edasi-tagasi päramõlaga sõudes. Vahetevahel tõi Dingo, kelle lõualuid väike Jack oma tillukeste kätega kokku pigistas, kuuldavale tumedat urinat. Vool lõi loksudes vastu vaiasid. Ülevalt kostis inimsööjate metsikut kisa.
Pärismaalased tirisid kärmesti oma võrke. Kui nad jõuavad võrgud õigeaegselt välja tõmmata, pääseb piroog mööda, kui mitte, jääb piroog nendesse kinni ja reisijad on kadunud. Sõitu aeglustada või peatada Dick Sand ei saanud, sest vaiehitistest ahistatuna oli vool siin palju tugevam.
Poole minuti pärast jõudis paat vaiade vahele. Nagu ime läbi õnnestus pärismaalastel viimast jõudu pingutades võrgud välja tõmmata.
340
Kuid vaiadest möödumisel kaotas piroog osa parema serva kohal rippuvast rohust, nagu Dick Sand oli kartnud.
Üks pärismaalastest hüüatas. Kas ta jõudis näha, mis selle katuse all peitus, ja teadustas sellest juba oma seltsimeestele? ... See oli enam kui tõenäoline.
Kuid Dick Sandi ja tema kaaslasi nad enam kätte ei oleks saanud. Ülikiire vool kandis piroogi edasi ja mõne hetke pärast oli vaiküla silmist kadunud.
"Vasaku kalda juurde!" andis Dick Sand ettevaatuse mõttes korralduse. "Jõgi on jälle laevatatav!"
"Vasaku kalda juurde!" kordas Herkules mõlaga võimsat tõuget andes.

Dick Sand astus Herkulese kõrvale ja silmitses heledas kuuvalguses säravat veepinda. Midagi kahtlast ei olnud näha. Ükski pärismaalaste paat polnud asunud neid jälitama. Võib-olla neil metslastel polnudki paate.
Koitis juba päev, kuid pärismaalasi ei ilmunud ei jõele ega kallastele. Igaks juhuks hoiduti siiski rohkem vasaku kalda lähedale.
Neljal järgneval päeval, 11. juulist kuni 14. juulini, märkasid rändurid, et ümbrus on sootuks muutunud. See ei olnud enam üksnes asustamata ala, vaid ka kõrb; siinset loodust oleks võinud võrrelda Kalahariga, mida Livingstone oma esimesel retkel uuris. Viljakandmatu maa ei meenutanud enam millegagi jõe ülemjooksu lokkavaid välju.
Lõputuna tunduv jõgi kulges aga üha edasi ja teda oleks juba võinud nimetada suureks jõeks, sest paistis, et ta suubub Atlandi ookeani.
Toidu hankimine sel viljavaesel maal muutus raskeks. Vanadest tagavaradest ei olnud enam kübetki järel. Kalastamine andis vähe, jahipidamisega ei saadud üldse midagi. Hirved, antiloobid, kaarnad ja teised loomad ei leidnud siin endile toidupoolist ning nendega-koos olid kadunud ka kiskjad.
Öösiti ei kostnud enam möirgamist, millega reisijad olid juba harjunud. Vaikust häiris ainult konnade kontsert, mida Cameron võrdleb laevade ehitusplatsil rihtimise, neetimise ja puurimise juures tekkiva müraga.

Mõlemal kaldal laius kuni ida- ja läänepoolsete kõrgendikeni lame, puudeta tasandik. Siin kasvas külluses ainult piimalilli, aga mitte neid piimalilli, millest saab kassavat ehk maniokijahu, vaid neid, millest toodetakse ainult toiduks kõlblikku õli.
Kuid toitu tuli paratamatult hankida. Dick Sand oli nõutu, ent Herkules meenutas talle parajal ajal, et pärismaalased söövad sageli noori sõnajalakasve ja papüürusevarte säsi. Ibn Hamise karavanile järgnedes oli Herkules korduvalt sel viisil nälga vaigistanud. Õnneks oli sõnajalgu ja papüürusi jõekallastel rohkesti ja magusa maitsega säsi kiitsid kõik, eriti väike Jack.
Kuid papüüruse säsi ei ole eriti toitev. Tänu nõbu Benediktile leidsid nad järgmisel päeval paremat söögipoolist.
Pärast Hexapodes benedictuse leidmist, mis pidi tema nime surematuks muutma, oli nõbu Benedikt oma harjumuste juurde tagasi pöördunud. Putuka kindlasse kohta paigutanud, teiste sõnadega — kübara voodri vahele torganud, asus teadlane kaldal peatumise ajal taas otsingutele. Tuhnides kõrges rohus, hirmutas nõbu Benedikt ühel päeval lendu linnu, kelle laul ta tähelepanu oli köitnud.
Dick Sand oleks lindu juba peaaegu tulistanud, kuid nõbu Benedikt hüüdis:
"Ärge laske, Dick, ärge laske ! Viiele inimesele te ühest linnust toitu ei saa!"
"Jackile temast aitab," vastas Dick Sand, sihtides uuesti lindu, kes ei kiirustanudki minemalendamisega.
"Ei, ei," jätkas nõbu Benedikt, "ärge laske! See on teenäitaja ja ta muretseb meile rikkalikult mett!"
Dick Sand võttis püssi palgelt, sest paar naela mett on lõpuks siiski rohkem väärt kui üksainus lind. Nad mõlemad asusid jälitama lindu, kes kord laskudes, kord tõustes näis neid meelitavat ennast saatma. Neil ei tulnudki kaugele minna; paari minuti pärast ilmusid piimalillede varjust nähtavale mõned pehkinud kännud, mille ümber innukalt sumisedes tiirutasid mesilased.
Nõbu Benedikt ei tahtnud nendelt töökatelt kiletiivalistelt nende "töövilja", nagu ta väljendus, ära võtta. Kuid Dick Sand oli teisel arvamusel. Ta tegi neile kuivadest rohtudest suitsu ja võttis neilt

kenakesti mett. Jätnud teenäitajale vahatükid, mis oligi tema osa saagist, pöördusid nad nõbu Benediktiga paadi juurde tagasi.

Mesi maitses küll kõigile väga, kuid teda oli ikkagi vähe ja nälg oleks põgenikke kõvasti näpistanud, kui piroog 12. juulil poleks peatunud väikeses lahesopis, mis kihas rohutirtsudest. Neid oli seal musttuhat, nad lasusid maapinnal ja põõsastel kahe- või kolmekordse kihina. Nõbu Benedikt märkis otsekohe, et pärismaalased söövad sageli neid ritsikalisi — mis vastas ka tõele — ja asus selle taevamanna kallale. Neid söödavaid rohutirtse oleks jätkunud kümneks paaditäieks. Tasasel tulel küpsetatult olid nad nii maitsvad, et isegi vähemnäljastele inimestele oleksid nad tundunud imeheadena. Nõbu Benedikt sõi neid suurel hulgal — tõsi küll, ohates, kuid ikkagi sõi.

Kõigele vaatamata oli siiski aeg, et see pikk moraalsete ja füüsiliste kannatuste ahel kord ometi lakkaks. Kuigi triivimine mööda kiirevooolulist jõge ei olnud väsitav nagu rändamine ranna-lähedastes metsades, tegid keskpäevane kõrvetav palavus, öö niisked aurud ja moskiitode lakkamatud rünnakud ka selle retke küllalt vaevarikkaks. Oli tõesti aeg pärale jõuda, kuid miski ei tõendanud, et rännak hakkaks lõppema. Võimatu oli öelda, kas ta kestab veel kaheksa päeva või kuu aega. Kui jõgi oleks kulgenud otse läände, siis nad oleksid juba olnud Angola põhjarannikul, kuid tema peasuund kaldus pigem põhja; nii võivad nad sõita veel kaua, enne kui rannikule jõuavad.

Dick Sand tundis juba tõsist muret, ent 14. juuli hommikupoolikul muutis jõgi korraga suunda.

Väike Jack oli parajasti vööris ja vaatas rohukatuse piludest välja, kui horisondile ilmus avar veeväli.

"Meri!" hüüdis Jack.

Dick Sand võpatas seda kuuldes ja tuli Jacki kõrvale.

"Ei," sõnas ta, "meri see veel ei ole, aga see on vähemalt lääne suunas jooksev jõgi. Meie oma on vaid tema haru. Võib-olla on see koguni Sair!"

"Annaks taevas!" sõnas proua Weldon.

Kui see tõepoolest oli Sair ehk Kongo, mida Stanley paari aasta pärast asus uurima, siis tarvitses ainult laskuda piki voolu,

343

et jõuda suudmes asuvate portugali alevikeni. Dick Sand lootis, et see on nii ja tal oli selleks ka põhjust.

15., 16., 17. ja 18. juulil triivis paatjuba suure jõe hõbedastel voogudel. Kaldaalad ei olnud enam nii viljatud. Ka siin tarvitasid nad neidsamu ettevaatusabinõusid ja vool näis endiselt kandvat oma turjal heinakuhja.

Veel mõned päevad ja Pilgrimi reisijate vaevadel on lõpp! Kõik nad on käitunud ennastohverdavalt, ja kui Dick Sand ei tunnista, et tema teened olid kõige suuremad, siis tunnistab seda tema eest proua Weldon.

Ent ööl vastu 19. juulit leidis aset sündmus, mis rändurite pääsemise küsitavaks muutis.

Kella kolme paiku öösel kostis lääne poolt kauget, kumedat mühinat. Dick Sand muutus äärmiselt rahutuks ja tahtis selgitada selle põhjust. Proua Weldon, Jack ja nõbu Benedikt magasid paadi põhjas. Dick Sand kutsus Herkulese vööri ja palus tal tähelepanelikult kuulatada.

Öö oli vaikne. Puudus vähimgi tuulepuhang.

"Mere kohin," lausus Herkules ja ta silmad lõid rõõmsalt särama.

"Ei ole," vastas Dick Sand pead raputades.

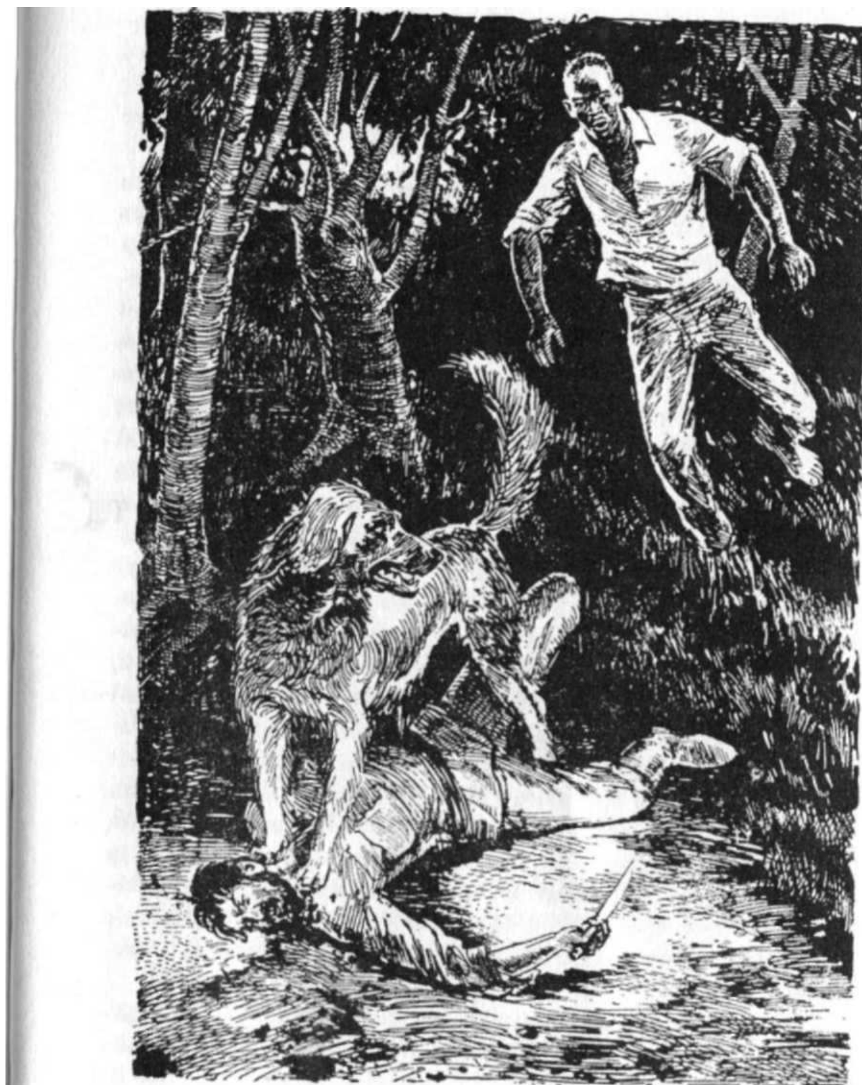
"Aga mis see siis on?" küsis Herkules.

"Hommikul selgub kõik, nüüd aga valvame hoolikalt."

Seejärel pöördus Herkules ahtrisse tagasi.
Dick Sand jäi vööri valvesse. Ta kuulatas kogu aeg. Müra üha tugevnes, sarnanedes varsti kauge kõuekõminaga.
Hommik saabus äkitselt, peaaegu ilma koiduta. Allpool, umbes poole miili kaugusel hõljus jõe kohal midagi pilvesarnast. Ent udu see ei olnud; Dick Sand veendus selles, kui esimesed päikesekiired sellest läbi tungides murdusid ja risti ülejõe tekkis imeilus vikerkaar.
"Kaldale!" hüüdis Dick Sand nii kõvasti, et äratas proua Weldoni. "Kosk! See pilv on tekkinud veepritsmetest! Kaldale, Herkules!"
Dick Sand ei eksinud. Eespool langes jõesäng järsku enam kui saja jala sügavusele ja vesi tormas alla uhke, taltsutamatu kosena. Veel pool miili ja piroog oleks kistud sügavikku.

XIX S. V.

Võimas tõmme mõlaga ja paat sööstiski vasaku kalda poole. Vool ei olnud tugevnenud, sest koseni püsis jõesängi kallak endine. Kose tõmme andis end tunda alles neli- või viissada jalga ülevalpool langust.
Vasakul kaldal kõrgus suur tihe mets, mille lehekardinast ei tunginud läbi ainustki valguskiirt. Dick Sandi valdas hirm, kui ta silmitses seda inimsööjate poolt asustatud Kongo alamjooksu piirkonda, mis nüüd tuli ületada, sest jõge mööda oli võimatu edasi sõita. Paadi kandmisele ümber kose ei tasunud mõeldagi. Missugune õudne löök tabas neid õnnetuid inimesi, kes täna-homme lootsid jõuda jõe suudmes asuvate portugali asulateni!
Paat ligines kiiresti vasakule kaldale. Mida lähemale nad aga kaldale jõudsid, seda kummalisemalt käitus Dingo, väljendades ühtaegu rahutust ja valu.
Dick Sand, kes koera silmas pidas — tuli ju igas suhtes olla ettevaatlik —, küsis endalt tahtmatult, kas kalda kõrgetes papüürustes ei peitu mõni metsloom või pärismaalane. Kuid peagi ta mõistis, et Dingo rahutust ei põhjustanud viha.
"Ta justkui nutaks!" hüüatas väike Jack, mõlema käega Dingo ümbert kinni võttes.
Kuid Dingo rabeles lahti ja hüppas vette. Piroog oli kaldast veel ainult kahekümne jala kaugusel. Jõudnud maale, kadus Dingo kõrgesse rohtu.
Ei proua Weldon, Dick Sand ega Herkules teadnud, mida arvata.
Mõni hetk hiljem randusid nad niitvetikate ja teiste veetaimede rohetava kihi vahel. Teravat vilet kuuldavale lastes tõusid lendu mõned jäälinnud ja väikesed piimvalged haigrud. Herkules sidus paadi manglipuu kännu külge tugevasti kinni ja kõik asusid ronima mööda kallast, mille kohale kummardusid suured puud.

Metsa ei olnud rajatud ainsatki teerada. Kuid tallatud samblast võis järeldada, et siin olid hiljuti käinud kas inimesed või loomad.
Dick Sand, püss laskevalmis, ja Herkules, kirves käes, polnud saanud veel astuda kümmet sammugi, kui nad juba leidsid Dingo. Nina maas ajas koer mingisuguseid jälgi, haukudes sealjuures kogu aeg. Polnud kahtlust, mingi seletamatu aimus oli meelitanud ta sellesse kaldaossa ja sundis teda nüüd minema üha sügavamale metsa.
"Ettevaatust!" hüüdis Dick Sand. "Proua Weldon, härra Benedikt, Jack, jääge siia! Ettevaatust, Herkules!"
Sel hetkel tõstis Dingo peaja hakkas hüplema, kutsudes teisi endaga kaasa.
Viivu pärast jõudsid rändurid tema kannul õige paksu tihnikusse, iidse viigipuu alla. Seal seisis vana, längus seintega hurtsik, mille ees hakkas Dingo südantlõhestavalt haukuma.
"Kes siin on?" hüüdis Dick Sand.
Ta astus hurtsikusse.
Proua Weldon ja teised järgnesid talle.
Põrandal lebasid ajast tuhmunud kondid.
"Siin on inimene surnud!" ütles proua Weldon.
"Ja Dingo tundis seda inimest!" lausus Dick Sand. "See oli... jah, kahtlemata see oli Dingo peremees! Vaadake, vaadake!"

Dick Sand näitas hüti tagumises seinas kõrguvale paljaks-laasitud viigitüvele.'
Seal seisis kaks suurt, peaaegu kustunud, kuid siiski veel loetavat punast tähte.
Dingo oli asetanud oma parema käpa vastu puud ja justkui osutas neile tähtedele...
"S. V.!" hüüatas Dick Sand. "Needsamad tähed, mida Dingo teiste hulgast ära tundis! Needsamad initsiaalid, mis on Dingo kaelarihmalgi! ..."
Dick Sand vaikis järsku, kummardas ja tõstis hurtsiku nurgast väikese, hallitusega kaetud vaskkarbi.
Kui ta karbi avas, kukkus sealt välja sedelike, millel seisid järgmised üksikud sõnad:
346
Mulle tungis kallale . . .ja röövis paljaks mu teejuht Nego-ro . . . 3. detsembril 1871 . . . siin . . . 120 miili rannikust . . . Dingo!... minu juures!"
S. Vernon

Kirjake selgitas kõik. Samuel Vernon oli koos oma koera Dingoga asunud teele, et uurida Kesk-Aafrikat ja tema juhiks oli olnud Negoro. See kelm hakkas muidugi himustama rahasummat, mida reisija kaasas kandis, ja otsustas selle omastada. Jõudnud sellesse Kongo kaldaossa, oli prantsuse maadeuurija siin hütis peatunud. Negoro haavas teda surmavalt, röövis paljaks ja jättis oma ohvri sinnapaika... Pärast kuriteo sooritamist Negoro muidugi põgenes ja siis ta nähtavasti sattuski portugallaste kätte, kes tundsid temas ära Alvezi agendi, viisid ta Sao Paulo de Luandasse ja mõistsid eluajaks ühte koloonia vanglatest. Kõik järgnev on juba varem teada: tal õnnestus põgeneda, minna Uus-Meremaale ja asuda seejärel Pilgrimi reisijate õnnetuseks Pilgrimile. Aga mis oli juhtunud pärast roima? Sedagi pole kuigi raske oletada. Õnnetu Vernon jõudis nähtavasti enne surma kirjutada sedeli, kuhu ta peale kuriteo põhjuse ja kuupäeva märkis ka roimari nime. Ta sulges sedeli kasti, kus ta varem kahtlemata hoidis oma raha ja joonistas viimast jõudu kokku võttes verise sõrmega oma nimetähed nagu endale hauakirjaks... Nende kahe verise tähe ees valvas Dingo kindlasti hulk päevi! Ta õppis need pähe, ega unustanud neid enam kunagi. Tulnud seejärel rannikule tagasi, oli Waldecki kapten ta enda juurde võtnud. Lõpuks sattus Dingo Pilgrimile, kus ta uuesti Negoroga kokku juhtus. Maadeuurija kondid aga pleekisid sellal Kesk-Aafrika üksildases metsas ja ta elas veel ainult oma koera mälestustes. Jah, kahtlemata oli kõik niimoodi juhtunud.
Dick Sand ja Herkules valmistusid juba Samuel Vernoni jäänuseid mulda sängitama, kui Dingo äkki vihaselt haukudes hütist välja tormas.
Peaaegu otsemaid kostis sealtsamast ligidalt meeleheitlikku hädakisa. Keegi nähtavasti võitles Dingoga.
348
Herkules tormas Dingo järel omakorda hütist välja. Dick Sand, proua Weldon, Jackja nõbu Benedikt järgnesid talle ja nägid, kuidas Dingo sööstis ühele inimesele kallale, paiskas ta maha ja lõi talle oma võimsad kihvad kõrisse.
See oli Negoro.
Teel Sairi suudmesse, et Ameerikasse edasi sõita, oli see kelm rutanud oma saatjatest ette ja tulnud siia, kus ta kunagi oli tapnud end tema hoole alla usaldanud reisija. Muidugi olid tal siiatulekuks omad põhjused; kõik mõistsid seda otsekohe, kui märkasid ühe puu jalal äsjakaevatud auku, kus olid mõned peotäied prantsuse kuldrahasid. Pärast kuriteo sooritamist ja enne portugallaste kätte sattumist mattis Negoro oma röövsaagi maha, mõeldes sellele ühel päeval järele tulla. Ta kavatses just parajasti kogu kulla välja võtta, kui Dingo, kes oli sattunud ta jälgedele, talle kõrisse kargas. Ootamatult teolt tabatud, oli see närukael haaranud noa ja löönud koera just hetkel, kui Herkules talle kallale sööstis, hüüdes:

"Ah, sa lurjus! Lõpuks ometi saan su kägistada!"
Kuid Herkules oli jäänud hiljaks. Portugallane ei andnud endast enam elumärki. Teda oli tabanud karistus samal kohal, kus ta kuriteo korda saatis. Ent truu koer oli saanud surmava hoobi; ta lohistas end hütini ja suri sealsamas, kus oli surnud Samuel Vernon.
Herkules mattis maadeuurija jäänused sügavale maa sisse; Dingo, kellest kõikidel oli väga kahju, asetati oma peremehega ühte hauda.
Negorot ei olnud enam elavate kirjas, kuid pärismaalased, kes temaga Kasondest kaasa olid tulnud, võisid olla üpris ligidal. Negorot mitte leides hakkavad nad teda kindlasti jõe lähedusest otsima. Rändurid pidid seda hädaohtu väga tõsiselt arvestama.
Dick Sand ja proua Weldon arutasid, mida ette võtta. Tuli kiiresti tegutseda.
Nüüd.polnud enam kahtlust, et see jõgi oli Kongo. Pärismaalased on pannud talle nimeks Kwango ehk Ikutu ya Kongo; osa pikkuskraadide all kannab ta Sairi, osa all Lualaba nime. See oligi see Kesk-Aafrika võimas tuiksoon, millele vapper Stanley

andis kuulsusrikka nime "Livingstone", ent geograafid oleksid tegelikult pidanud selle nime asendama tema nimega.
Et see jõgi oli Kongo, selles ei saadud enam kahelda, kuid prantsuse maadeuurija kirjas seisis, et jõe suudmeni oli veel sada kakskümmend miili. Õnnetuseks polnud

jõgi siin enam laevatatav. Suur kosk — arvatavasti Ntamo — ei võimaldanud ühegi paadiga läbi pääseda. Niisiis tuli minna jalgsi emba-kumba kallast mööda miil või kaks — kui mitte kaugemale, siis vähemalt alla kose juurde ning ehitada seal parv, et jõge mööda edasi sõita.
"Jääb ainult otsustada," sõnas Dick Sand lõpuks, "kas laskume piki vasakut kallast, kus me praegu asume, või mööda paremat kallast. Mõlemad, proua Weldon, tunduvad mulle ohtlikud, sest pärismaalased on kardetavad nii siin kui ka seal. Kuid ma siiski arvan, et sellel kaldal on meil ohtlikum, sest siin võime kohata Negoro saatjaskonda."
"Sõidame siis teisele kaldale," ütles proua Weldon.
"Aga kas sealtkaudu pääseb edasi?" küsis Dick Sand. "Kongo suudmeala teed kulgevad nähtavasti vasakul kaldal, miks Negoro muidu siitpoolt läks. Aga ükskõik! Kõhklusteks pole meil aega. Kuid enne kui me kõik koos üle sõidame, pean ma siiski kindlaks tegema, kas sealtkaudu kose alamjooksule pääseme."
Nii oli tõesti arukas toimida ja Dick Sand otsustas oma kavatsuse sedamaid teoks teha.
Jõe laius ei ulatanud siin üle kolme-neljasaja jala ja Dick Sandil, kes oli osav sõudja, polnud raske üle pääseda. Proua Weldon, Jack ja nõbu Benedikt pidid Herkulese kaitse all tema tagasitulekut ootama.
Ettevalmistused tehtud, pidi Dick Sand juba ära sõitma, kui proua Weldon küsis:
"Kas sa ei karda, Dick, et vool võib sind endaga kaasa kiskuda?"
"Ei, proua Weldon. Koseni onju umbes nelisada jalga." "Aga teisel kaldal? ..."
"Ma ei lähe maale, kui märkan vähimatki ohtu." "Võta püss kaasa."
"Hüva, aga ärge minu pärast üldse muretsege."
350
"Vahest oleks siiski õigem, kui me lahku ei läheks, Dick," lisas proua Weldon, otsekui piinaks teda mingi eelaimus.
"Ei... laske, ma lähen üksinda..." vastas Dick Sand. "Meie kõikide julgeoleku pärast on see tähtis. Olen tagasi vähem kui tunni aja pärast. Valvake hästi, Herkules!"
Seda öeldes päästis Dick Sand piroogi lahti ja asus sõitma Sairi teise kalda suunas.
Proua Weldon ja Herkules küürutasid papüürusevõsas ning jälgisid teda silmadega.
Dick Sand jõudis kähku jõe keskele. Kose tõttu oli vool siin juba tugevam, ent mitte veel liiga tugev. Nelisada jalga allpool täitis õhuruumi võimas veekohin ja mõned piisad jõudsid läänetuulest kantuna isegi Dick Sandini. Ta lausa värises mõtte juures, et kui nad eelmisel ööl küllalt hoolikalt ei oleks valvanud, oleks kosk neelanud piroogi ja paisanud kaldale ainult viis laipa. Kuid nüüd ei olnud seda enam karta ja piisas täiesti oskuslikust sõudmisest mõlaga, et hoida piroogi vooluga peaaegu risti.
Veerand tunni pärast jõudis Dick Sand vastaskalda juurde ja valmistus juba maale hüppama...
Sel hetkel kostis hüüdeid ja piroogi heinakuhjast katusele sööstis kümmekond pärismaalast.
Need olid vaiküla inimsööjad. Juba kaheksa päeva liikusid nad mööda paremat kallast. Avastanud põgenikud rohukatu-se all, mille nende asula vaiad lõhki karistasid, pidasid nad neid kindlaks saagiks, sest takistus kose näol sunnib õnnetuid põgenikke varem või hiljem kaldale minema.
Dick Sand mõistis, et ta on kadunud. Kuid ta arutas, kas ta oma elu ohvriks tuues ei saaks päästa oma kaaslasi. Täiesti enda üle valitsedes seisis ta paadi ninas, püss palges, ega lasknud kannibalidel endale läheneda.
Kallaletungijad olid juba kõik heinad paadi pealt ära rebinud lootuses leida nende alt teisi ohvreid. Kui inimsööjad taipasid, et Dick Sand oli üksinda nende saagiks langenud, avaldasid nad oma pettumust kõrvulukustava kisaga. Viie inimese asemel

ainult viieteistaastane poisike! Kuid siis tõusis üks nendest püsti ja näitas käega vasakule kaldale; proua Weldon ja tema
352
kaaslased olid tulnud jõe äärde, nägid kõike pealt, kuid ei teadnud, mida teha.
Dick Sand unustas sootuks hädaohu, mis teda ennast varitses ja mõtles ainult sellele, kuidas päästa oma kaaslasi.
Piroog tõugati kaldast eemale. Inimsööjad asusid jõge ületama. Dick Sandi nad ei julgenud veel rünnata, kartes otse neile suunatud püssitoru, mille võimu nad tundsid. Kuid üks nendest haaras mõla, manööverdas sellega nagu inimene, kes seda tööd hästi oskab, ja piroog suundus põiki ülejõe. Varsti oli piroog ainult sada jalga vasakust kaldast eemal.
"Põgenege!" hüüdis Dick Sand proua Weldonile. "Põgenege!"
Kuid ei proua Weldon ega Herkules ei liigutanud. Paistis, nagu oleksid nende jalad maa külge aheldatud.
Milleks põgeneda? Ei möödu tundigi ja nad on ikkagi inimsööjatel käes!
Dick Sand mõistis neid täiesti.
Ja tal tuli mõte päästa oma armsad, tuues ohvriks iseenda elu... Ta ei viivitanud hetkegi, suunates püssi selle pärismaalase poole, kes paati juhtis. Kuulist tabatuna purunes mõla kildudeks.
Inimsööjad karjatasid ehmunult. Ja oli ka põhjust: paat, mida enam ei saadud juhtida, hakkas sõitma otse allavoolu, tormates edasi üha kiiremini, ja hetke pärast oli ta kosest ainult saja jala kaugusel.
Proua Weldon ja Herkules mõistsid, mida Dick Sand kavatses. Ta tahtis nad päästa, sööstes koos inimsööjatega kuristikku! Proua Weldon ja väike Jack saatsid talle järele viimse tervituse. Herkules sirutas tema poole oma käed, võimetu aitama...
Sel hetkel hüppasid pärismaalased vette, et ujudes vasakule kaldale jõuda. Paat läks sealjuures ümber.
Dick Sand ei kaotanud külma verd, kuigi seisis surmaga silmitsi. Ta taipas, et just kummulipöördunud paat võibki teda päästa.
Hetkel, kui kosk Dick Sandi endasse haarab, ähvardab teda kaks hädaohtu: teda võib lämmatada vesi, kuid sama hästi ka õhk. Kummuliläinud paat aga on nagu kast, milles ta saab
353
võib-olla oma pea veest väljas hoida. Ühtlasi kaitseb see teda välisõhu eest, milles ta kiirel langemisel kahtlemata lämbuks. Sellistes tingimustes on tal aga veidi lootust pääseda nii ühest kui ka teisest lämbumissurmast.
Need mõtted läbisid välgusähvatusena Dick Sandi aju. Ta klammerdus vaistlikult pingi külge, mis ühendas paadi mõlemat serva, hoides paadi all pea veest väljas; ta tundis, kuidas võimas veevool ta endasse haarab ja kuidas ta peaaegu otsejoones alla langeb...
Piroog sööstis kose jalal tekkinud keerisesse, langes sügavale vette ja ilmus siis uuesti pinnale. Dick Sand mõistis, et nüüd oleneb pääsemine sellest, kui tugevad on ta käed...
Veerand tunni pärast jõudis ta vasakule kaldale, kus ta leidis eest proua Weldoni, väikese Jacki ja nõbu Benedikti, kes Herkulese algatusel kiiresti kohale olid jooksnud. Aga inimsööjad olid mässavates voogudes hukkunud. Neil ei olnud kummuliläinud paati, mis oleks neid kaitsenud ja nad up-pusid juba enne sügavikku jõudmist. Seal rebis alamjooksu vool vastu teravaid kive tormates nad tükkideks.

XX LÕPPSÕNA

Kahe päeva pärast, 20. juulil, kohtasid proua Weldon ja tema kaaslased karavani, mis oli teel Bomasse, Kongo suudme juurde. Need ei olnud orjakauplejad, vaid ausad portugali kaupmehed, kes kauplesid elevandiluuga. Põgenikud võeti südamlikult vastu ja viimane osa teekonnast kulges neil igati hästi.

See oli tõesti õnn, et nad teel karavani kohtasid. Nad ei oleks enam saanud parvega mööda Sairi edasi sõita. Ntamo kosest kuni Yellalani koosneb jõgi üksteisele järgnevatest koskedest ja kärestikest. Stanley loendas neid kuuskümmend kaks; ühegi veesõidukiga pole neist võimalik läbi pääseda. Siinsamas Kuango suudmes pidas vapper Stanley neli aastat hiljem viimase oma kolmekümne kahest lahingust pärismaalastega. Allpool, Mbelo kose juures pääses ta ime läbi surmasuust.

11. augustil jõudsid proua Weldon, Dick Sand, Jack, Herkules ja nõbu Benedikt Bomasse, kus härrad Motta Viega ja Harrison nad äärmiselt külalislahkelt vastu võtsid. Siin asusid nad aurikule, mis parajasti Panama kanali juurde valmistus sõitma ja jõudsid sellega õnnelikult Ameerika rannikule.

San Franciscosse läkitatud telegramm teatas James W. Weldonile tema naise ja poja ootamatust tagasijõudmisest. Ta oli neid tagajärjetult otsinud igalt poolt, kuhu Pilgrim tema arvates vähegi oleks võinud sattuda.

25. augustil tõi rong merehädalised lõpuks Kalifornia pealinna. Oh, kui vaid vana Tom ja tema kaaslased oleksid nendega ühes olnud! ...

Mida nüüd pajatada Dick Sandist ja Herkulesest? Esimesest sai Weldoni perekonnale poeg, teisest lähedane sõber. James Weldon teadis, kui palju ta tublile neegrile tänu võlgneb. Tal oli väga hea meel, et Negoro San Franciscosse ei jõudnud, sest naise ja lapse tagasiostmiseks oleks ta pidanud ohverdama kogu oma varanduse. Ta oleks sõitnud Aafrika rannikule ja seal oleks teda oodanud kes teab missugused ohud ja salasepitsused.

Ja nüüd sõnake nõbu Benedikti kohta. Surunud James Weldoni kätt, lukustas väärikas teadlane end kohe saabumispäeval oma kabinetti ja asus tööle, otsekui jätkaks ta eelmisel õhtul poolelijäänud lauset. Ta kavandas mahukat teost Hexapodes benedictuse kohta, selline putukas oli entomoloogias siiani veel tundmata.

Oma putukatega tapeeditud kabinetis otsis nõbu Benedikt kõigepealt luubi ja prillid... Püha taevas! Kui ahastavalt nõbu karjatas, kui ta seda aafrika fauna ainulaadset eksemplari luubi ja prillidega uurima hakkas!

"Benedictuse kuusjalgne" ei olnud üldse kuusjalgne!' See oli päris tavaline ämblik! Et tal kaheksa jala asemel oli kuus jalga, see tuli lihtsalt sellest, et tal kaks esimest jalga puudusid! Ja need puudusid tal sellepärast, et Herkules oli need kinnivõtmisel õnnetul kombel küljest ära murdnud. Seega kuulus ta kõige harilikumate ämblike hulka ja vigastus muutis selle oletatava Hexapodes benedictuse invaliidiks. Lühinägelikkus oli takistanud nõbu Benedikti seda varem märkamast. Nõbu Benedikt haigestus sellest löögist, kuid paranes õnneks siiski.

Kolme aasta pärast oli väike Jack juba kaheksa-aastane ja Dick Sand aitas tal õppetükke korrata, samal ajal ka ise hoolikalt töötades. Niipea kui Dick Sand jõudis kodumaale, mõistis ta, kuivõrd lünklikud on ta teadmised, ning süvenes õpingutesse teatud südametunnistusepiinaga — nagu inimene, kes tunneb, et ta oma teadmiste vähesuse tõttu pole seisnud oma ülesannete kõrgusel!

"Kui ma Pilgrimi pardal oleksin teadnud kõike, mida meremees peab teadma, kui palju õnnetusi oleks mul siis vältida õnnestunud," arutas ta sageli endamisi.

Nii mõtles Dick Sand. Kaheksateistkümneaastaselt lõpetas ta väga heade tulemustega merekooli ja varustatud diplomiga, asus juhtima üht James W. Weldoni laevadest. Sandy-Hooki äärest leitud orb jõudis niikaugele tänu oma püüdlikkusele ja töökusele. Ehkki ta oli väga noor, suhtusid kõik temasse austuse ja võiks isegi öelda lugupidamisega; ent oma lihtsa ja tagasihoidliku iseloomu tõttu ta ei märganudki seda. Ta isegi ei aimanud, et kuigi talle ei omistatud nii-öelda hiilgavaid

tegusid, olid meelekindlus, julgus ja visadus, mille abil ta raskusi võitis, teinud temast kangelase!

Kuid üks mõte piinas teda. Harvadel õpingutest vabadel hetkedel mõtles ta alati vanale Tornile, Batile, Austinile ja Akteonile, kelle õnnetuses ta pidas end süüdlaseks. Ka proua Weldon meenutas oma kunagisi saatusekaaslasi sügava kurbusega. James Weldon, Dick Sand ja Herkules tegid kõik, mis vähegi suutsid, et leida nende jälgi. Tänu sellele, et rikkal ettevõtjal olid üle maailma oma korrespondendid, õnnestuski see neil lõpuks. Tom ja tema kaaslased olid müüdud Madagaskarile, kus orjapidamine muide varsti kaotati. Dick Sand tahtis nad välja osta oma väikeste säästude eest, kuid James W. Weldon ei olnud sellega nõus.

Üks tema korrespondentidest sooritas selle ostutehingu ja 15. novembril 1877 koputas neli neegrit James W. Weldoni elamu uksele.

Need olid vana Tom, Bat, Akteon ja Austin. Nii paljudest ohtudest eluga pääsenud, oleksid vaprad mehed sel päeval oma sõprade süleluses peaaegu lämbunud.

Nüüd puudus nendest, kes Pilgrimiga Aafrika süngele rannikule paisati, ainult vaene Nan. Kuid vana teenijat ei saanud enam ellu äratada, samuti ka mitte Dingot. Tõesti ime, et kõigis neis seiklustes hukkusid ainult nemad kaks.

Mõistagi oli see päev Kalifornia kaupmehe perekonnas pidupäevaks. Kõige rohkem poolehoiuhõiskeid kutsus esile proua Weldoni ettepanek tõsta klaasid Dick Sandi — viieteistkümneaastase kapteni terviseks.